D. I 28.
99. n. 54.
D. I. 28
C
VI
16
A. T. 3. n 43.

99. n. 54.

MONUMENTA
Paderbornensia
ex historiâ
Romanâ, Francicâ, Saxonicâ
eruta, et novis
inscriptionibus, notis,
ac figuris illustrata.
editio altera priori auctior.
Amstelodami
Apud Danielem Elsevirium.
M.D.C.LXXII.
I. Visscher sculp.

M. Tullius Cicero in epiſt. ad Cæſarem.

Sed ego, quæ monumenti ratio ſit, nomine ipſo admoneor
ad memoriam magis ſpectare debere poſteritatis,
quàm ad præſentis temporis gratiam.

MONUMENTA PADERBORNENSIA,

EX

HISTORIA ROMANA,

FRANCICA, SAXONICA

eruta,

Et novis inscriptionibus, figuris, tabulis geographicis & notis illustrata.

Accedunt CAROLI M. Capitulatio de partibus Saxoniæ, ex antiquissimo MS. Palatino Bibliothecæ Vaticanæ, & Panegyricus Paderbornensis.

Editio altera priori auctior.

AMSTELODAMI,
Apud DANIELEM ELSEVIRIUM,
cIↃ IↃC LXXII.

IN EFFIGIEM

Reverendissimi & Celsissimi Principis,

FERDINANDI

Episcopi & Principis Paderbornensis, Coadjutoris Monasteriensis,
Comitis Pyrmontani, & Lib. Baronis de Furstenberg,

Penicillo Theodori Caspari Lib. Baronis de Furstenberg, Canonici Moguntini & Spirensis, fratris, affabrè depictam, & in æs incisam.

DUm, FERNANDE, Tibi nuper plausêre Quirites,
Dictus Alexandri, dictus es Urbis amor.
Nunc etiam Imperii Paderaque mereris amorem,
Diceris & PATRIÆ, quam regis, esse PATER.
Et Cæsar, Scythico cùm ferveret Austria bello,
Te vidit trepidis addere rebus opem.
At populis, qui Te nunquam vidêre, videndus,
Et, quod quisque Tibi debet, amandus eras.
Creta videre velit, quoties Tua dona recenset,
Quo vultu, quâ sint illa profusa manu.
Repperit ars fraterna modum: Te pinxit, & orbis
Te fruitur. sic Te, quem videt, orbis amet.

JACOBUS WALLIUS, S. J.

FURSTENBERG.
KERPEN.
SPIEGEL.
WILTZ.
FERDINANDUS DEI GRATIA EPISCOPUS PADERBORNENSIS,
Coadjutor Monasteriensis, S.R.I. Princeps, Comes Pyrmontanus,
et Liber Baro de Furstenberg.
Natus 21 Octob. An. 1626. electus Episc. Paderb. 20 April. Confirm. 30 May An.
1661. elect. Coadjut. Monast. 19 July An 1667. Confirm. 30 Aprilis An. 1668.

Reverendissimis, Illustribus, Generosis, & Clarissimis Diœcesis Paderbornensis

ORDINIBUS, COLLEGIO CATHEDRALI, NOBILITATI EQUESTRI, ET CIVITATIBUS,

S. P. D.

DANIEL ELSEVIRIUS Typographus.

PRæcipua omnino & pæne sacrosancta ingeniorum existimatio ab omni temporum memoria jam olim viguit, hasce præsertim inter nationes, quas elimatæ ob indolis morumque tersiorem ob cultu-

ram

ram miratrix fama in ore posteritatis præ ceteris approbandas circumfert: quasque, ceu normam & legem exactam, nobis ostentat, cujus ad æmulationem humana vita perpulchrum ac laudabilem maximè componatur in modum. Adeò quidem, ut Græci veteres, quos potissimos artium bonarum vindices ac propagatores haud immeritò dixerim, & Græcorum post subsecuti exemplum Romani, dum ambitiosè plus satis sibimet unis gloriam hanc omnem eunt adsertum, gentium reliquarum oppidò nihil, quod eam quidem sub tempestatem orbe terrarum in universo opibus florebat ac potentiâ, aut laude ceteroquin bellica spectabatur, à Barbarorum numero, atque ab ignominiosi ista nominis contumelia immune exemtúmque siverint haberi. Non Persas (seu Parthos malumus dixisse) armorum assultu toties totiesque concussa Græcia, tum ipsæ hostili manu insessæ Atticæ Athenæ, non profligati deletique identidem Romani exercitus, Tigridisque ac Euphra-

tæ limes populum adversus rerum domitorem præstitus fato quodam invictus & tantum non inaccessus; non Indos, & quicquid gentium præter hosce sub exortu Solis atque occasu minus aut cognitum aut intactum penitus jacebat, sive id odorum aliove lætiore felicis soli proventu opimum, sive affluens divitiarum copia ac facultatibus, semet vindicare quiverit ab inusta ut temerè sic arroganter hac tam insigni nota. Quid verò de Majoribus nostris effabor, eò probrosius superbiusque à molesto subsessore passim exceptis, quod eruditionis & scientiæ vim omnem, ab animo mutuandam rectius, in solo membrorum robore, tractandisque haud ignaviter armis, artium ceterarum plus nimio incuriosi, collocatam habebant? At verò tantum serenæ tempestatis, tantum repentini luminis huic sæculo vix tandem nunc adfulget, post discussam detersamque sensibus à nostris ignorantiæ incumbentis annosam ac fœdissimam istam caliginem, ut

ſi non hos ipſos, quos præ aliis commendabam modo, Græcos ac Romanos, politura mentis elegantiaque interdum adæquamus, propiusve ſaltem accedimus, iiſdem certè, quibus ob agreſtem inconditamque vitæ ac ſtudiorum illuviem deſpicatui, neque id ſine jure nonnullo, ducebamur ante, nunc à convitio probroque veteri tutos quodammodo noſmet, minus certè reprehenſioni obnoxios, præſtemus. De non paucis Germaniæ utriuſque præſtantiſſimis viris, popularibus noſtris, è plebe media in ſummum Graiæ ac Latinæ eruditionis culmen haud ita nuper mirificè & glorioſè eluctatis, ne quid præter ordinem hîc à me dicatur, operoſius enim, quàm loci hujuſce permittant anguſtiæ, dicendum foret, præeſt Vobis, Reverendiſſimi, Illuſtres, Generoſi, Clariſſimique Viri, & ut diuturnus præeſſe pergat, utque florentiſſimo vitæ decurſu Neſtoream ac Tithoniam excedat ætatem, Deum Opt. Max. omni votorum ardore ſupplex &

ve-

venerabundus convenio: præest, inquam, is Vobis nunc Princeps, qui innumeras inter eminentissimasque ac præglorioſissimas virtutes, tanto ingenii perſpicacis nitore, tantâ mentis candidæ atque urbanæ excultus venuſtate, tantâ artium ingenuarum cognitione, ſollertique prorſus ac induſtrio rerum longè plurimarum uſu & experientiâ inſtructus, adeò in oculis nemini non verſatur, ut omnem antiquitatis perpolitæ titulum publico conſenſu unus hac parte exhauſerit ac conſummarit: dignus nominibus heroum accenſeri priſcis, dignus fortunatiore illo floruiſſe ſæculo, prima inter Romanæ laudis decora, atque in iis numerari loco perquam ſpectabili; ni, præſentiſſima fatorum benignitate, ævo in univerſum huic noſtro, Vobis autem peculiariter obtigiſſet altæ dignationis ac faſtigii principalis ſingulare id ornamentum, per quod indubitatis evincatur argumentis, animum haudquaquam eſſe nobis

despondendum, posse quandoque confieri, ut in sterili ac neglecto solo, si probè excolatur, fructus oriantur quàm emendatissimi, & cum nulla non felicium locorum ubertate comparandi. Ultro jam dudum agnoscitis, puto, designari à me Reverendissimum juxta ac Celsissimum FERDINANDUM, inclytæ atque pervetustæ, nec nunc primitus Diœcesi Vestræ multa cum laude imperitantis FURSTENBERGIÆ Gentis primarium & Famæ commendatissimum decus. Is cùm ad sthabiliendam augendamque rem Vestram immane quantum incrementi contulerit, vix quicquam tamen offertur in omni, qua pollet, excelsa animi hac ingentis dote conspectius sublimiusque, quàm quod à Majoribus Vestris præclarè jam olim gesta studio indefesso it adsertum; temporisque rubiginoso dente erosa penitus ac profundiori oblivionis abysso immersa lucem in conspicuam perpetuamque revocat dexterrime, si quæ ad gloriam nominis Vestri propagandam

gandam & sæculorum æternitati inscribendam videntur factura. Quod uti liquidò satis apparet ex hoc Monumentorum Paderbornensium libello, quem auctiorem luce publica nunc redonamus, ac Vobis in manum sistimus, sic argumentis multò plenioribus manifestum id ipsum aliquando fiet, si telam historicam, quam de Patriæ Antiquitatibus litteratissimi hujusce Principis auspicio luculentam atque operosam inter homines eruditos sunt qui moliantur, dabitur detexi: ut quantum salutaribus ejus consiliis, atque inculpatis regnandi artibus Vos debetis, ob restitutam temporum securitatem, solidosque Pacis integratæ successus, tantundem patrocinio scientiarum, Musisque ac lucubrationibus ejusdem mirè concinnis debituri mox sitis: quarum beneficio pervigili Majores Vestri, formidanda illa Romanis armis nomina, tanquam postliminii jure, à diuturno ætatis interlapsæ situ, ac pædore isto carcerario liberati tandem, & meritissimis restituti Famæ

præconiis in ora memoriamque hominum rurſus exſurgunt. Ne non aut Vos in ante-genitis habeatis; quos æmulemini, aut de-futuri ſint è poſteritate Vobis, qui Vos vi-ciſſim æmulentur: tum Princeps ipſe ne non poſt ſe relinquat nobis exactè forma-tam omni ex parte ſui ipſius imaginem, per quam in diſcrimen controverſiamque vo-cetur olim jure, utrumne manu feliciore is geſſerit ſcripto poſt concelebranda ab aliis, an aliena geſta laudabilius idem concelebra-rit partim, partim concelebrari ab homini-bus rei tantæ idoneis commodùm accurarit. Cavendum enim unicè, ne arbitremur, la-tiſſimè patentem in illo ingenii hunc cam-pum intra rei poëticæ hiſtoriæque aut litte-raturæ politioris exiles terminos ac cancel-los ſtrictiores coërceri: qua tamen orbita tam tenui vel ſola certiſſimam nominis immortalitatem acquiri palam eſt atque in comperto. Ac primo quidem, Antiſtitis rem ſacram Eccleſiamque ex officio cu-rantis ſi plenas percenſemus partes, facilè

con-

conſtabit nobis, verſari eas præcipuè circa divini cultûs promovendam auctoritatem, ac convulſam temporum injuria diſciplinam eccleſiaſticam pro virili inſtaurandam: tum Deum circa per ſubmiſſas preces rebus humanis arctius conciliandum: adhæc in jejuniis ac ſupplicationibus indeſinenter iterandis: nec minus in demerenda ac ſublevanda conatu omni mortalium inopum egeſtate: in templis denique, noſocomiis, cœnobiis qua exædificandis de novo, qua reficiendis, ſi quæ collapſura præ ſenio videantur. Hæc pluſquam totum hominem unicè occupare quid ni poſſint? At quis muniis in hiſce cunctis religiosè adimplendis cogitationes in æterna ac cœleſtia ſemper obverſas contentius defigit, quàm Celſiſſimus FERDINANDUS? Quis Clerum ad ſaluberrima frugalitatis ac temperantiæ ſuæ inſtituta imitanda certiore provocat exemplo ac rapit? In re familiari quàm temperata, & quaſi ad æqualem libram trutinamque exacta omnia! Nihil il-

lic

lic aut nimia lautitiarum exundans voragine, aut contrà ſordidè plus æquo perparcèque & præter Principis viri dignitatem, ſplendidam in primis ac magnificam, adminiſtratum. Hæc, inquam, omnibus abſoluta numeris rite præſtare, quàm arduum effectu, quàmque excellens eſt judicandum! Quotuſquiſque enim mortalium ex hiſce, qui prædicabiles ſunt maximè, vel minimam in partem gloriæ iſtius venit? At hercule quantò difficilioris eſt rei, ad rectè ordinandum præter hæc provinciæ totius ſtatum, & ad alias ex aliis leges promulgandas, per quas mores publicè privatimque, ac ratio vitæ civilis univerſa in melius conformentur, animo à ſomnis pernocte ſic avocari, atque in politicis curas perpetim contentas adeò & diſtrictas habere, ut Eccleſiæ fulciendæ provehendæque nil prorſus derogetur tamen! Quanti reputandum moliminis, dignitati, prærogativæ, exiſtimationi omnium ac ſingulorum civium ſic conſultum ire, propulſatis hinc inde factionibus,

nibus, ut ne quis gentium minorum ac plebeiæ conditionis è mortalibus exponatur ulli in propatulo injuriæ, nec clam per machinationes potentiorum & cuniculos circumveniatur ambitiosius aut subruatur: tum ne colluvie ac fæce vulgi, quod alibi contingit haud rarò, insultante irreverentius magistratui, opumve splendore ac natalium eminenti viro cuicumque, turbetur quid in publico, aut detrimenti vel minimum capiatur: providere insuper, conspiratis validè firmoque animorum nexu adstrictis inter se civitatum ac Diœcesios universæ membris, ne quid Ordo Ecclesiasticus ab Equestri, Equester ab Ecclesiastico, aut hic & ille ab reliquo cive per simultates clanculum subortas, aut acriora partis sive hujus sive illius studia agitatus divellatur collidaturve: neve trinus hic Ordo plus uno corpore in bonum commune videatur contulisse, salvo nihilominus ac illibato singulis permanente, nisi sicubi adaugendo fortassis privilegiorum vetusto jure. Quanti

est ad hæc, occasionem rei novandæ quamcumque seditiosis præcidere ingeniis: annonæ arctioris difficultates expedire: nubem procellamque offensiuncularum vel minimam amoliri ac cautè prævertendo dissipare maturo occursu, priusquam sese erumpat, si quæ foris ingruens dubiè solummodo ac subobscurè minitetur è vicinia. Gratulatur Ordo Equester, assertum sibi pristinum splendorem, legesque à Principe conditas, per quas opportunè caveatur, ne cui Nobilitatis antiquæ viro plebeiis immisceri matrimoniis sit integrum. Gratulatur idem is Equester Ordo, adolescentibus loco splendido prognatis impensas munificè suppeditari, per quas omni disciplina liberaliore non imbuantur hi solummodo primoribus, quod aiunt, labris, sed verò saturentur largo eruditionis pastu, ac interius affatim redundent. Nec sufficiens retur, pro cetera, quam sibi acquisivit, gloria Princeps laudatissimus, optimum sese æquissimumque tot populis præ-

præſidere Rectorem, niſi animo verè paterno civium utilitati in futurum quoque patrocinetur; hoc providè inprimis, quantum in ſeſe, ac conſultè agendo, ut quam ſimillimos ſui Rectores, ceu lege agnationis hereditaria, proſerat, quibus de manu in manum rectè abs ſe conſtituta mox tradantur, ſuaque ævi in immenſum propagentur per poſteros beneficia: unde demum fiat, ut è vivorum poſt tollendus numero, meritis tamen ſuis ſempiternis ac benefactis, ceu præſens, numquam non ſit interfuturus. In vectigalium exactione publiciſque oneribus irrogandis minimum ſibi permittere, in amovendis temperandiſque plurimum. Aut ſi per duriora tempora, ac urgentes ærarii anguſtias, eo neceſſitatis quandoque eſt confugiendum, ut deflectat nonnihil à ſemet ipſo, nec moribus in totum ſuis obſequatur, dolere tum verò graviter, ac ſibi detractum putare, quicquid privatis civium ſingulorum facultatibus decreſcat, publico utcumque

 emo-

emolumento accessurum. Pari lenitate atque animi moderatione spectari supplicia circa ac pœnas: adeò quidem, ut vindicando in facinorosos nec severi plus nimio aut atrocis vel tantillum præ se ferre, nec contra remissiore præter justum indulgentiâ culpam fovisse atque invitasse possit insimulari. At quoties præmiis remuneranti luculentis benefacta accendenda sunt, ac nutrienda virtus, iter planè diversum contrariumque insistendum sibi idem proponit. Nihil tunc lentum aut cunctabundum; nihil non acre, concitatum, &, si fas sic loqui, grandini spissæ profusæque in illo simillimum agnoscas. Victorias & triumphos, quos vicina bella spondere nonnumquam poterant amplissimos sanè, rejicit fastiditos, atque abs se excludit; nullis omnino horum admissis, nisi cruoris humani expertibus, nec cui rem vestram objecturis umquam dispendio: & quos promotæ Pacis certamen, ac Principum quâ confinium quâ longius remotorum expugnatus affe-

ctus domitusque miti illa & numquam non exporrecta obviaque officiosæ benignitatis illecebra, admodum frequentes ingessit ultrò. Sic ex publica benevolentia tropæum longe lateque splendidissimum, & ætatis omnem senectam laturum, in animis hominum, ceu vectigalibus sibi pulcherrima hac militiæ togatæ opera & stipendiariis quodammodo factis, erexit constituitque, in quo serus utique ac superstes sibi ipsi post mortem obitam triumphet. Qua re sapienter planè sollerterque cognita ac perspecta Celsissimo Monasteriensis Diœcesios Præsuli, ex compluribus haud longè quærendis viris summatibus, unum hunc præsertim dignum est arbitratus, quem sibi successorem cuperet decerni. Sed colligo me, jam plus æquo exspatiatus, dum orationis panegyricæ, & quidem ingentis, diffusum opus, quale tot tantisque præstringendis virtutibus vix suffecerit, tralatitia hac epistola comprehendi nequicquam spero. Otiosum quippe ac supervacaneum prorsus

videri possit, in iis apud vos laudibus commemorandis diu multumque hærere, quarum experimenta infinita, & tantum non quotidiana à Vobis oculatis testibus è proximo capiantur. Huc adde, quod non nisi rudi admodum ac transcurrente penicillo Patriæ hic & Litterarum communis Parens à me nunc delibatur, idque loco in primis alieno, ubi ipsummet ætherios illos haustus in perennaturis semper ingenii mirè felicis fœtibus altius spirantem contemplamini. Valete, Reverendissimi, Illustres, Generosi, Clarissimique Viri. Quod si satisfeci vobis in hisce primitiis, plura id genus defæcatæ atque aureæ venæ monumenta exspectetis è typographia nostra par est.

Datum Amstelædami,
Anno CIↃ IↃC LXXI.
a. d. VI. *Kal. Novembr.*

BERNARDUS ROTTENDORFFIUS
MONASTERIENSIS
Com. Palat. ac Med. Cæſ.

NEC NON

Reverendiſſimi ac Celſiſſimi Principis,

FERDINANDI

Epiſcopi Paderbornenſis, & Coadjutoris Monaſterienſis &c. Archiater

LECTORI SALUTEM.

PRodeunt denuo in lucem Monumenta Paderbornenſia, aucta lucubrationibus, expreſſa æneis ſingulorum figuris, ornata novo typorum veſtitu; Prodeunt, inquam, non alius cujuſquam ingenii meditamento & labore, quàm ipſius Ferdinandi Principis, ut jam non tam ipſa Monumenta elaborata à Principe, quàm in his ipſe Princeps multò pulchrius monumentum poſteritatis conſpiciatur, haud ſecus, quàm de C. Julio Cæſare dixit Cicero, Eum dum Pompeii ſtatuas reficeret, ſuas erigere. *De utroque pau-*

paucis te in vestibulo libri convenire necesse habui. Compressit diu Princeps hunc præclarum ingenii sui partum, atque ægrè admodum, quæ submissa ejus de se æstimatio, modestiaque fuit, in publicum proferri passus est: Adstiti ego assiduus monitor, hortatorque, ut vinci se sineret, ratus cui medico suo tot annos, inter cæteros Principes, valetudinis suæ curam commisisset, hanc etiam non tam famæ ejus quàm gloriæ partem ad me pertinere. Accendebant me omnium, qui priora legerant, plausus ac vota, cumprimisque popularium nostrorum desideria, quorum gustus cùm primi præli missu ferculoque non esset expletus, tum illa exemplarium paucitate, quæ prima statim legentium fames absumpserat, minimè posteritati consultum censebant inter nos sapientes viri. Reputabant nimirum illi secum, opus quidem mole non adeò magnum, sed eleganti carminum inscriptione, quâ veteres Poëtas exæquavit, antiquitatum cognitione, multiplici historiarum doctrinâ, & quod summum est, eruditis monumentorum lucubrationibus prorsus egregium, atque ab ipsa, si nobiscum loqui posset, æternitate expetendum: Immortalitati enim nata sunt, & satis commendavero, si illustria dixero, quia illustri Principis manu eruta, & novo quodam exquisitoque commentarii genere ab eodem sunt illustrata. Ac ne quid ad splendorem operis, aut jucundam posteritatis memoriam desiderari possit; singula monumenta ex incisis in ære formis novâ quâdam amœnitate exhibentur, quò prius adspectantium oculi, quàm legentium animi pascantur, atque iis etiam, qui litterarum sunt rudes, aut quibus nostra hæc legere non vacat, suo, ut libet, usu subserviant. Tam digna hæc omnia posteritate, quàm singulare patriæ, cui dicantur, sunt

decus

decus & ornamentum. Nam cùm omnis Saxonia, Germaniaque vetus, quantùm inter Rhenum, Visurgim atque Albim porrigitur, quantumque ad maris usque sinus sternitur, multis Romanorum Francorumque bellis sit clara, & ubique sua antiquitatum vestigia ostendat; tum nulla pars Saxoniæ monumentis illustrior, quàm diœcesis Paderbornensis. Hic enim castellum Alisonis, per initia belli, à Druso Cæsare positum; hic castra Drusi, Germanici, & Tiberii Cæsarum; hic tribunal Vari consulis, & tot hiberna militum; hic Luppiæ & Amisiæ flumina, toties alterno Romanorum Germanorumque sanguine decolorata; hic saltus Teutoburgiensis, Varianâ clade, cæsis legionibus, & amissis aquilis nobilitatus; hic ara Drusi, & cæsorum militum tumuli, circumque decursiones equitum; hic Arminii castrum, tropæa victoriæ, & triumphantis bellatoris campus Martius, in eodem Teutonicorum montium tractu, ubi VVidikindus, alter horum Germanorum heros, castrum suum habuit, & hodiedum monumentum suum possidet. Huc à Rheno per humentia paludum ducti instratique pontes longi; hic Sicambri, Bructeri, Angrivarii, Marsi, Cherusci, Catti cæteræque pugnacissimæ pro libertate gentes; hic, ut verbo complectar singula, belli Romani sedes, ad Alisonem, & Luppiæ fontes. Tot sæculis & tot Cæsarum armis decertatum, nec tamen hæc regio inter Rhenum & Visurgim, quam cæteri populi interioris Germaniæ suum propugnaculum habuêre, unquam subigi potuit. Primus Augustus Cæsar, superato Rheni limite, in provinciæ formam redigere aggressus. Quo consilio Drusus Cæsar, ut Florus luculentus est auctor, in tutelam provinciarum Lib.4.c.12. præsidia atque custodias ubique disposuit per Mo-

 sam,

ſam, per Albim, & Viſurgim: nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit. *Haud dubium quin exinde Luppiam atque Amiſiam iiſdem caſtellis atque oppidis præmunierint Romani, quorum memoriam intercidiſſe queſtus eſt Dio Caſſius. Idem multorum inde conſequentium Cæſarum labor fuit. Certè Trajanus Imperator, alter poſt Auguſtum Romanæ potentiæ ac majeſtatis inſtaurator*; urbes trans Rhenum in Germania reparavit; *quod teſtatur Eutropius. At nemo id opus ſumpſit contentiùs quàm Probus Cæſar: Is enim poſtquam imperium Romanum ad omnes cœli plagas armis compoſuiſſet, Germaniam hanc noſtram tanquam poſtremum victoriarum terminum, ut Vopiſcus memorat, eſt aggreſſus; primùm profligatis Germanis ultra* Nigrum fluvium & Albam (*Nicrum volunt, Viſurgim veriùs & Albim crediderim.*) *exercitum traduxit.* Urbes deinde in ſolo barbarico poſuit, atque illic milites collocavit, agros & horrea, & domos & annonam Tranſrhenanis omnibus fecit, nec ceſſatum eſt unquam pugnari cum barbaris, dum ſubigerentur: ſed viſum eſt id non poſſe fieri, niſi limes Romanus extenderetur, & fieret Germània tota provincia. *Sed nec ille conatus proceſſit, quanquam ad gentem debilitandam ſedecim millia tyronum abducta, diſperſaque per provincias, novem Reges diverſorum populorum ad pedes Cæſaris proſtrati jacuerint, & quadringentis hominum millibus cæſis ſedecim millia armatorum oblata ſint. Inexhauſta interim & invicta ſtetit trans Rhenum hæc Germaniæ pars, neque à Diocletiano & Maximiano, neque à Conſtantino M., Juliano, Valentiniano, & tot inde Cæſarum*

Lib. 56. Lib. 8. in Trajan. In Probo.

exer-

exercitibus importatis, vel hæc sola regio inter Rhenum & Visurgim, quam VVestphaliam nunc dicimus, in provinciæ formam se redigi passa est, orbe propè toto obstupescente, qui in Romanorum potestatem & provinciarum descriptionem jam venerat. Donec versis deinde armis, mutatoque fortunæ cursu, hi ipsi Germani inter Rhenum & Visurgim, sumpto Francorum nomine, tanquam libertatis signo, superatoque Rheni limite, Galliam primùm Pharamundo, Clodione, & Meroveo Regibus, ac deinde cætera regna Francici juris & imperii facerent, ipsamque Germaniam reflexis per Rhenum armis subigerent, & Christianam religionem primi in Saxoniam importarent.

Jam verò ex hac ipsa Francica & Saxonica historia quanta monumentorum copia & gloria se ex Paderbornensi diœcesi objicit? si quantùm utrâque jurisdictione, sacrâ & civili, se extendit, metiaris. Nam ex quo primùm Clotharii An. DLV. *& deinde Dagoberti & Clotharii patris An.* DCXXX. *Francorum Regum armis nobilitatus Visurgis, tum Pipini Regis victoriâ adversus Saxones, Rema ad confluentes VVarnæ & Visurgis apud nos inclaruit, amisso tum simul Hildegario Coloniensium Archiepiscopo, quæ non inde à Carolo M. Saxoniæ domitore monumenta sacra & profana Paderborna exhibet? Intra fines complexumque hujus diœcesis celebre Eresburgum castrum, in eoque idolum Martis (quod Irminsulam dixere) ac genticæ superstitionis fanum à Carolo M. eversum. Hic Brunsberga, Driburgum, ipsum vetus Iburgum, Desenberga, Schidroburgum, arces & munimenta Saxonum in editis montium jugis tanto Francorum sanguine expugnata. Hic Thietmallum & Sindfeldius campus, duo loca, tropæis*

Turon. lib. 4. c. 10. Aimoinus lib. 2. c. 27. l. 4. c. 18. Epit. Gestorum Franc. c. 27. & 41. Sigebertus in Chron. ad An. 630.

 Ca-

Caroli præclara. In altero Saxones ad internecionem cæsi, Carolo aciem ducente: nam, ut Eginardus scripsit, omni bello Saxonico ipse non amplius cum hoste, quàm bis acie conflixit, semel juxta montem, qui Osneggi dicitur, in loco Thietmelle nominato, & iterum apud Hasam fluvium, & hoc uno mense, paucis tantùm interpositis diebus. *Res sanè memorabilis, eodem propè loco, quo Arminius Romanos, Carolus Saxones cecidit, tanquam Germani non nisi à Germanis, & superstitio Saxonum non nisi à Christiana religione debellari possent. Altero in loco postremus Saxonum Francorumque præliaris congressus fuit, post quem tandem quieti Saxones, VVestphali, Christianæ religioni se permiserunt. Ludam ad Ambram, Bocam ad Luppiam, Heristallum ad Visurgim quid memorem, Caroli castris & hibernis loca celebrata, quando ipsa Paderborna circum Paderæ fontes novum omnium monumentorum se fontem nobis aperit? Ostendant Saxones nostri, ubi aut sæpius Carolus M. castra collocarit, aut procerum Francorum Saxonumque conventus & populi comitia frequentiùs habuerit, aut legatos barbaræ gentis exterorumque Regum magnificentiùs audierit, aut ubi tot Saxones abjuratâ superstitione, fonteque baptismatis abluti Christo primùm nomen dederint. Hic celebris ille Caroli M. & Leonis III. Pontificis congressus; hic sollemni ritu à Pontifice Romano, quod inauditum erat inter barbaros, templa, aræ, & loca Sacrorum consecrata. Ut vel inde Carolus M. Paderbornæ sedem Episcopalem inter primas, non tam ad Paderæ Luppiæque ortus, quàm ad primum religionis Christianæ fontem fundarit. Scio primam quidem Episcopi sedem Osnabrugo dari; sed primam*

mam in comitiis imperii ſedem inter occidentalium Saxonum Epiſcopos, cùm ex Metropoli Moguntina, tum ex antiquitatis ſuæ origine Paderbornæ vendicari. Nec reperio in his Saxoniæ oris vetuſtius Chriſtianæ religionis domicilium, quàm Eresburgum. Ibi ſubverſo idolo Martis & fano, de ſuperſtitione gentis primùm triumphatum. Ibi & primum veræ religionis fundamentum & ſeminarium Chriſtianorum Sacerdotum, religioſorumque virorum à Carolo M. eſt poſitum, eò opportuniùs, quòd jam Thuringia, & vicina Haſſia Chriſti fidem ex Francorum dominatu, & D. Bonifacii cultura admiſerant. Eresburgo Paderbornam, Paderbornâ Heriſtallum, & Heriſtallo iterum Paderbornam, primùm Chriſti religio cum ſacerdotum collegiis eſt traducta. Inde, poſtquam à Carolo M. celebrata cultaque Paderborna fuit, cæteri quoque Imperatores, Ludovicus Pius, ejuſque filius Ludovicus Germaniæ Rex, Otto M. S. Henricus, Conradus Salicus, Henricus Niger, Fridericus Ænobarbus, Otto IV, Carolus IV, capti non tam amœnitate quàm veneratione loci, Paderbornæ aut hoſpitia, aut domicilia ſibi delegerunt. Ex his locum nullus Cæſarum frequentiùs ſanctiùſque habuit, quàm Divus Henricus, qui D. Cunigundam conjugem à VVilligiſo Moguntinorum Archiepiſcopo Paderbornæ Reginam coronari voluit. Urbs, ſi quantùm naturâ loci & fontibus, tantùm arte & opibus exculta eſſet, urbium prodigium ſpectaretur. Ac nihil jam attinet naturæ opera, & fontium miracula memorare. Quo in genere nihil Germania, nedum Saxonia admirabilius proferet. Padera intra urbem centum fontibus proſilit, alibi ex profunda terræ voragine, alibi ex ſcaturientibus venis ſuis, ac tantâ aquarum vi, ut mox intra

mœnia tot molas verſet, tantumque frumenti commolat, quantum amplæ urbis incolis, viciniſque ad panem, uſumque vitæ humanæ ſatis eſt. Verſâ aquarum indole; fontes æſtate frigidi, hyemè calidi, ſemper cryſtallo lucidiores. Luppia ex vaſto gurgite effuſus ſub ipſo Lipſpringæ oppido haud minori aquarum impetu fertur. Amiſia in medio Sendæ ericeto ex vaſtis terræ hiatibus prorumpens; varios deinde amnes trahit, donec juſtò medioque flumine navigabilis in mare ſe evolvat. Nec aliunde horum fluminum origines, quæ haud magno intervallo à ſe naſcuntur, quàm ex Teutonicis montibus per ſubterraneos petroſoſque meatus, quos natura immortalium canalium inſtar diverſo exitu ſubſtruxit, multò admirabiliùs, quàm Romana ingenia aquæductus ſuos. Eò in ipſis montium jugis decurrentes rivi alibi ſe condunt, terraſquè ſubeunt, ut alibi in hæc tria flumina emergant. Sanè, quod Plinius in Lyco Aſiæ flumine, Eraſino Argolicæ, Tigri Meſopotamiæ admiratus, id uno naturæ prodigio ſpectatur apud Paderbornenſes. Par naturæ beneficium acidulæ, quarum celebriores Pyrmontanæ, Driburgenſes, & Smechtanæ. Ac tametſi Tabernæmontanus, præſtans ſuâ ætate medicus, ſcripto de his libro, magnoque bono, judicium ſuum reliquerit; meum tamen Princeps, ut omnis hujus ſcriptionis, interponi hic voluit, ne quid temerè poſteritati conſignaret. Hæc ſunt, mi Lector, monumenta provinciæ, miracula naturæ, immortalitatis decora, quæ Princeps ex rerum obſcuritate, temporum vetuſtate, & ſcriptorum diſſenſione, luci ac ſplendori reddidit; tam præclarè meritus de ſua diœceſi, quàm hæc ad poſteritatis memoriam, ad excitandos legentium animos, ad loci hujus celeberrimi fundatiſſimique gloriam faciunt.

ciunt. Nihil inter mortalia opera immortale, non inscripta notis marmora, non incisa metallo signa, non grandibus saxis structæ moles.

Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas,
Omnia destruitis, vitiataque dentibus ævi
Paulatim lentâ consumitis omnia morte.

Ovid. in Metamorph. lib. 15.

Ubi nunc Ægyptiæ Pyramides, ubi Mausoleum Cariæ Regis, ubi magnificentissimum illud Salomonis templum? Dudum hæc quoque admiranda divini operis fabrica è memoria hominum abiisset, nisi sacrarum literarum monumenta nobis servassent. Ostende mihi Romanorum obeliscos, arcus triumphales, amphitheatra, ac regia illa Cæsarum palatia. Trajani forum Theodoricus Italiæ Rex nunquam sine novo miraculo satis aspici posse fassus est: Capitolia conscendere, haud aliud esse, quàm omnia humana ingenia superasse. Et quota nunc pars eorum operum superest, quæ tam ambitioso luxu ausuque struxit Romana magnificentia? Omnia propè vetustate aut Gothicâ barbarie in rudera consederunt. Et tamen hæc omnia immortalitati consecrata erant, quæ ne centum quidem facibus modò perscruteris. Tantum vitæ & spiritûs retinent, quantum scriptores voluerunt. Nimirum exempla omnia, *& monumenta pleraque,* jacêrent in tenebris, nisi literarum lumen accederet. *Præclarè Agathias historicus lib. 1. quem legi velim, hac super re philosophatus:* Quicquid athletæ in palæstris, belli duces in armis, agunt; non in his aliud sibi magis propositum habere, quàm gloriam. Hunc autem gloriæ fructum percipi non posse, nisi ipsos historia immortales faciat. *nam tropæa, inscriptiones lapidum, cæteraque posteritatis monumenta, quæ cri-*

Sigon. lib. 18. de imp. occid.

Cicero pro Archia Poëta.

eriguntur immortali nomini, fluxa & caduca fuisse, & cum ipsis sæpe victoribus interiisse. Quale illud Germanici Cæsaris apud nos monumentum, post Arminium profligatum, superbo cum titulo: DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS, EXERCITUS TIBERII CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVIT. *Nil jam mirum Alisonis castellum, Drusi aram, Trajani urbes, Probi munimenta, Constantini M. pontem, quo Saxonia intrata, cæteraque Romanorum opera, quibus Luppia, Amisius & Visurgis nobilitati, vetustate temporum consepulta jacêre; quæ nunc ex Principis hujus monumentis immortalem lucem, vitamque ipsam receperunt. Propior quidem Caroli M. ætas. Sed quis tam exactè ordinatèque nosset singula, aut sibi unquam persuasisset, tantum monumentorum thesaurum intra unam Paderbornensem diœcesin reconditum esse; nisi hæ monumentorum tabulæ palàm exponerent, & posteritati donarent. Jam illud Horatianum* PRINCIPIS *est*:

Tacit. lib. 2. Ann.

Lib. 3. ode 30.

Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ Pyramidum altius;
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.

Præf. ad Vesp.

Res ardua, *inquit Plinius*, vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem. *Perfregit hæc contentus hic labor, & gratus in Carolum M. Francorumque proceres animus, quorum armis religio Christiana in has Saxoniæ provincias primùm invecta est. Tot ab Hathumaro Episcopi, tot literati ad hanc usque*

ætatem

ætatem viri; nemo tamen tam diligenti curâ & præstanti opere id munus pro amore patriæ, pro gloria gentis suæ suscepit, quod nunc eò acceptius, quò illustrius ab ipsius Principis ingenio & manu posteritas excipiet. Libet nunc de FERDINANDO *pronunciare, quod Romani apud Ciceronem de Varrone*: Nos in nostra urbe peregrinantes errantesque tanquam hospites eramus, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere.

Retuli paucis, Lector, quid Princeps in monumentis suis præstiterit, nunc ipsum Principem posteritatis monumentum proponere licebit, non ab ipso virtutum aspectu, quibus ad principatum pervenit, quæ uberius & sublimius scribendi genus poscunt: sed à doctrina, & multiplici scientiarum comprehensione, quæ præcipua semper Principum in gubernando adjumenta ornamentaque fuerunt. His ille à prima ætate per omnem liberalium artium cultum adolescentiam transegit, ingenio semper facili expeditoque, industriâ etiam supra nobilium usum constante. Hæc Sigenæ Nassaviorum, Paderbornæ, & Monasterii VVestphalorum prima experimenta fuerunt. Indè Coloniam ad sublimiora studia latus, exæquare cœpit majorum exempla & gloriam, quos fundatissima Baronum Furstenbergiorum familia pari semper nobilitatis & doctrinæ claritudine illustres habuit. Musis Coloniæ aspirantibus, in Fabii Chisii Legati Apostolici familiaritatem venit. Captus mox suavitate morum & doctrinâ Juvenis, & inter purpuratos Patres cooptatus Chisius, Romam invitavit, & haud multò pòst renunciatus Pontifex Max. eo nomine Alexander VII. in aulam, & Cubicularium intimum adscivit. Nihil tum Ferdinando felicius evenire poterat, quàm

Romæ in arce ſapientiæ multiplex ingenium excolere. Oblectabatur Pontifex modò hiſtoriâ, modò antiquitatum cognitione, modò poëſi; oblectabat his ſtudiis Pontificem Ferdinandus, ſemper aliquod exſertum ingenii ſpecimen dando, etiam cum applauſu Cardinalium, tanquam ingenium in Germania natum ſubtilius Italiæ cœlum ſpiraret. Maxima iſtic pars vitæ, amœnitates ſtudiorum, & commercia cum eruditiſſimis viris Sfortia Pallavicino, Proſpero Fagnano, Luca Holſtenio, Cæſare Raſpono, Natale Rondininio, Carolo Emanuele Vizzanio, Oderico Raynaldo, Alexandro Pollino, Auguſtino Favorito, Stephano Gradio, Leone Allatio, Joanne Baptiſta Turricellio, Vincentio Guiniſio, Hieronymo Petruccio, Gulielmo Dondino, Petro Poſſino, Paulo Zacchia & Matthia Naldio medicis, & quos extra Italiam fama ſcriptorum librorum orbi celebres fecerat; cum aliis certamen Poëſeos inire, cum aliis antiquitatum & Hiſtoriarum monumenta recolere. Ibi cùm in omni ſcientiarum cultu verſaretur, tanta brevi ingenii & præcellentis doctrinæ parta fuit æſtimatio inter Romanos, ut cùm in Academiam, quam Romæ honoratiſſimi quique & eruditiſſimi viri, omni ingeniorum concurſu, omnique diſciplinarum & facultatum culturâ florentiſſimam habent, Ferdinandum recepiſſent, haud multò pòſt Principatum ſuæ Academiæ ultro detulerint. Nimirum quod jam ante Alexander Pontifex Max. ſagax ingeniorum explorator commendarat, id literatorum ſenatus multò conſpectiùs comprobavit. Ille Ferdinandum, quod rarum admodum in Germanis & peregrinis, inter familiares admiſſionis intimæ, ad cubiculi Pontificii prærogativam admiſit; hîc Academiæ ſuæ Præſidem ac Principem delegit. Qui certè ho-

nor

nor ac dignitas eò illustrior, quòd hactenus non nisi Italorum atque excellentium genere & doctrinâ virorum fuerit, quæ tum uni primùm ex Germanis Ferdinando obvênit, tanquam his suis præjudiciis Romæ Principem dicerent, antequam apud suos inter Romani Imperii Principes conspiceretur. Per id simul otium literarium lustrata Bibliotheca Vaticana, Holstenio monstratore, & apparatus horum monumentorum, cumprimisque Historiæ Paderbornensis seligi cœptus, cùm nondum cogitatio de Episcopatu Paderbornensi subire animum posset, tanquam præsago tum se studio designaret Episcopum Paderbornensem. Adeò Musæ suo numine reguntur. Pòst ubi Paderbornensium Episcopus, Romæ absens, delectus ad Paderam, & coràm Principis munus adiit, nihil inter cætera antiquius habuit, quàm tabularia omnia Ecclesiæ suæ, collegiorum & cœnobiorum pervestigare, omniaque antiquitatum monumenta veluti mellis succum in suos favos comportare, quo præter hæc ipsa aliquando Paderbornensis Historia contexi posset. Præclarus haud dubiè labor, fruenti etiam quàm colligenti futurus dulcior.

Sed an Principe dignum sit Historiæ studium, ita à quibusdam controverti video, ut prorsus nolint Principem, qui regendis populis est impositus, assidere libris, tractare literarum studia, & historicorum monumenta pervolvere. Regum, inquiunt, & Principum est tractare arma, & bibliothecam in armamentario quærere, obire provincias, lustrare arces, reficere munimenta, consiliis provinciæ assiduò interesse, jus summis infimisque dicere, controversias publicas privatasque decidere, inspicere ministrorum rationes, fraudes retegere, submovere infidos, audire querelas civium & mise-

rorum hominum. Et quæ non rerum moles quotidie unius mente versanda? ut tot publicæ curæ, quibus vita Principum occupatissima est, hæc otia literarum minimè patiantur. Haud equidem ignarus, ea maxima esse Principum munia, quæ nec ipsi ignorant. Sed & pacis sunt tempora, quæ ante bella semper quærenda sunt Principi, nè continuis armorum terroribus urgeantur populi, & honesti otii horæ, & seriarum curarum laxamenta sunt interponenda, quibus aut contenta mens remittenda, aut instruenda iis scientiarum subsidiis, quibus se aliosque regat. Nihil autem ad Principem formandum præter regalem illam philosophiam, aut honestius, aut utilius, quàm historiam, sapientes semper præceperunt viri, quòd ea non tam Principem oblectet, quàm doceat, instruatque ad sublime & divinum illud munus vitæ dignè sustinendum, nihil blandiendo, nihil celando. Hoc instituto Livius historiam suam aggressus, præfatusque: Illud præcipuè in cognitione rerum salutare ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri; inde tibi tuæque Reip. quod imitere capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. *Zenonem philosophum percontatus quispiam, quâ ratione Princeps felix esse possit*; Si in superiorem, *inquiebat*, ætatem oculos intendat. *Si nimirum res majorum præclarè gestas, si veterum monumenta pervolvat. Tacitus cùm libros & monumenta clarissimorum virorum in foro exuri videret*: Illo scilicet igne, *ingemuit*, vocem populi Romani, & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri. *Sanè qui historiarum libros è Principum manibus subtrahunt, illi custodem temporum, memoriam omnis antiquitatis, majo-*

In procemio lib. 1.

In vita Agricol.

rum

rum suorum præclarissimam imaginem, lucem veritatis, magistram vitæ, ex humana societate proscribunt, ne tanquam in speculo exornare se Principes possint, & vitam suam ad alienas virtutes componere. Barbarum hoc est; quales olim Germani, cùm literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorarent. *Indè horum res domi militiæque gestæ perpetuo silentio consepultæ jacent. Quicquid de præclaris eorum moribus ac virtutibus, quicquid de bellis fortiter gestis superest, Tacito, & Romanis scriptoribus debemus: & quàm admiranda Tacitus de Germanis reliquit? Jam quæ vitæ ratio inter homines, quam Historia non egregiè format. Civilem vitam expetis? audi Polybium:* Verissima disciplina exercitatioque ad res civiles Historia est. Illa, *Aristotele judice,* utilis etiam est ad publicas deliberationes rerum gestarum: *ut verè dixerit Alphonsus Rex eximius,* optimos consiliarios esse mortuos, *Historicorum videlicet libros. Quin Agathias nobilis Historiæ scriptor ausus est dicere,* Historiam civili philosophiâ non inferiorem esse. *Vitam militarem vis? quæ pars ejus, quæ ars, quam Historici veteres recentesque non tradiderunt? Probarunt hoc omni ævo præstantes belli duces, qui, uti Alexander M. Homerum, etsi tot fabulis inspersum, sibi militiæ magistrum assumere non est veritus; & quemadmodum, teste Paterculo,* Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor & admirator fuit, ut Polybium Panætiumque præcellentes ingenio viros, domi militiæque secum habuerit; *ita illi in castris præstantissimos historicorum libros, quos assiduò volverent, sibi comites esse voluerunt. Quo aspectu Alexander Imperator bellis etiam ad Rhenum gestis, & in*

Tac. de moriб. Germ.

Polyb. l. 1.

Arist. l. 1. Pol. c. 5.

In proœmio l. 1.

Lib. 1. cap. 13.

has

Lamp. in Alexandro. *has provincias destinatis clarus, togæ militiæque consiliis* literatos adhibebat, & maximè eos, qui historias noverant. *Et jam ille Alexandrum Magnum promittebat Romanis, ni juvenem militaris furor ad Moguntiam trucidasset. Hæc* Vopiscus in Tacit. *illa senatus, populique Romani acclamatio*: Quis meliùs quàm literatus imperat? *Tacitus is erat Imperator, qui ob id* Cornelium Tacitum scriptorem historiæ Augustæ, quòd parentem suum eundem diceret, in omnibus Lipsius præf. in Tacit. bibliothecis collocari jussit: *Nam is verè scriptor est, qui in castris militem, in aulis politicum, in Republica civem, in omnibus interiorem Principum vitam format. Sed Christiani Principis, & Christiani hominis, ex toga sagoque, imò religiosi viri normam vivendi exposcis, & à quibus rectiùs integriùsque disces, quàm vel ex sacrarum literarum monumentis, vel ex Historia Ecclesiastica, vel iis scriptoribus, qui Christianorum Regum ac Principum aut sanctorum virorum res gestas nobis consignarunt. Nec divino consilio institutoque hæc pars vacat: Quorsum enim Deus historias Regum & Principum Hebræi populi scribi voluit, & ut scriberentur dictator adstitit, nisi ut ex bonorum Principum factis salutaria documenta, ex malorum facinoribus, divinæ justitiæ vindictæque exempla orbis & posteritas exciperet. Quæ res & Præsules Ecclesiæ, & Principes viros commovit, ut non modò Historias sacras profanasque diligenter pervolverent, sed & scriptis suis res gestas posteritati consecrarent. Quo in numero, cùm innumeros percensere possem, habemus cumprimis Dithmarum Mersburgensem, & Ottonem Frisingensem Episcopos, Imperiique Principes; uterque ex Marchionum familia, non indecorum censuit claritudini nominis & muneris dignitati historias*

rias scribere. Nec domestica desunt, quorum vestigiis insistat hic Princeps: Olivarius & VVillebrandus Paderbornenses Episcopi, postquam in Palæstinam profecti totum illud iter sacrum, & omnem illam Christianorum expeditionem, quæ apud Principem, inter cætera monumenta antiquitatum, tempori edenda asservantur, fidi & præclari eorum temporum Historici suâ manu conscripserunt; Alter è prima nobilitate & Metropolitanæ Coloniensis Ecclesiæ Scholastico, alter è Comitum Oldenburgensium familia hujus loci Antistes, non minùs ingenii, quàm virium opibus clarus esse voluit. Quem narrandi finem hic fecero? si vel omnes illustrium familiarum viros, vel Ecclesiæ Præsules proferre velim, qui Historiarum monumenta à se elaborata magno primùm suo fructu, tum majori etiam posteritatis bono, cum immortali gloria reliquerunt. Ego dum omnes auctores revolvo, qui de Historiæ dignitate & utilitate scripserunt, nullum propè studiorum genus Principi magis commendatum præscriptumque reperio, quàm Historiam. Innumeri sunt qui hæc pertractarunt, & fastidio sim, si ex notis atque obviis plura consecter. Id unum, ut propiùs ad nostra redeam, præterire non licet. Principum est supremum judicem in publicis privatisque agere, scire jura & privilegia provinciæ, eaque ut familiæ suæ peculia tueri, controversias, quæ cum vicinis aut inter ipsos proceres agitantur, recognoscere, limites regionis descriptos tenere, scita, leges, pacta, fœdera, donationes, parta & abalienata provinciæ bona, & quæ ejusmodi sunt, explorata habere, ne tanquam hospes semper inter suos agat; aut cùm de his judicium est pronunciandum, tanquam simulacrum Principis inter consiliarios suos consideat, quorum fides

des sæpè tam auro, quàm ignorantiæ obnoxia est. Quòd si Episcopi munus, uti inter Germanos se hæc habent, in eundem Principem concurrat; quæ non cognitio ex patrimonio Ecclesiæ, ex donationum tabulis, ex Cæsarum diplomatis, ex superiorum Antistitum decretis conventisque requiritur? Hæc autem omnia in utroque munere, unde certiùs hauriet, quàm ex perlustratis tabulariis, antiquitatum monumentis, & fidis Historicorum scriptis? Quo in genere si quisquam inter Germanos Princeps eminet, tum auctor horum monumentorum, ut vel ipsa monumenta satis testabuntur, cui ad ingressum principatûs nihil sollicitiùs fuit, quàm archiva & tabularia omnia, diplomata Cæsarum, monumenta publica privataque, scripta & rescripta perlustrare, & quod verè Principum est, vivam semper provinciæ suæ imaginem in sinu portare: Indè Ille in omnem super his sermonem expeditus, in quæsita præsens, in consilia promptus. Magnorum id semper Cæsarum fuit, habere rationaria sua cum Augusto, descriptiones provinciarum cum Antonino, tabulas & compendia rerum publicarum cum aliis; majus etiam in hoc Principe, apparatus videlicet antiquitatum, ingenio, labore & manu propriâ digestus, ex quo hæc monumenta delibatio sunt. Omnia hæc præstitit Historia, anima illa, & vita memoriæ. *Non jam quisquam, opinor, erit bonæ mentis censor, si quantum alii Principes venationi, equorum agitationi, choreis, aleis, conviviis, cæterisque oblectationibus se permittunt, tantum Principi huic historiarum studiis, & antiquitatum lucubrationibus, indulgeant. Sane ut natura non omnes homines ad easdem artes, sic nec Principes ad eadem studia finxit.*

Propert. l. 3. eleg. 7. Naturæ sequitur semina quisque suæ.

Sed

Sed hæc ingenii meditamenta eò decora magis Principi, pleniusque sapientem virum explent, quò animi exercitatio præstantior est hisce corporum oblectamentis: Animi enim imperio, corporis servitio utimur. *Quanquam si utrumque in laxandis curis suo temperamento misceatur, illa demum sit jucundioris, sanioris que vitæ ratio. Memoriâ teneo, sæpe illum narrasse, ex quo humaniores literas discere cœpit, miro quodam animi impetu in Poësin & Historiam abreptum, quæ annis inde maturescentibus in hanc orbis famam exculta. Hoc eodem genio Theodorum Furstenbergium Paderborn. Episcopum & Principem, avi fratrem accepimus, quem mirificè in omnem vitam Poësis & Historia oblectabat. Tanta ingenii & sanguinis est consensio. Sed ille aliorum lucubrationibus & scriptis pasci solitus; hic verò Princeps facere, quibus se aliosque pascat, & gloriam familiæ posteritatique transcribat. Testes tot ingenii partus in publicum dati, Monumenta dico & Poëmata novis ob id prælis donata, ut novo sui aspectu vestituque in theatrum orbis prodeant, non sine novo etiam certamine, majorne Poëta, an Historicus æstimetur. Rarum id in Principe decus, eòque pulchrius, quò gloriosius inter mortales, studia literarum cum nobilitate, doctrinam cum virtute, & sapientiam cum Principatu conjunxisse.*

Sallustius de bello Catilin.

Hæc habui, erudite Lector. Panegyrim, quam olim Joannes Horrion Societatis Jesu sacrarum literarum Doctor, ex eodem monumentorum argumento, Theodoro Furstenbergio Paderbornensium Episcopo dicatam conscripsit, hîc conjungere placuit, quò altera scriptio alterius lumine juvaretur, ac duo simul consanguinei & fulgentissimi Paderbornensium

Principes ex eadem Furstenbergica domo in unum posteritatis conspectum venirent. Quæ verò de ipso Furstenbergiorum stemmate Monumentis attexuntur, ea primùm Dithmarus Mollerus Tremoniensium annalium scriptor consignavit, auxit Joannes Veldius Societatis Jesu Sacerdos, ac demum in hanc accuratam familiæ seriem digessit Fridericus Honingius, Canonicus Præmonstratensis, Theologus, Consiliarius & Bibliothecarius Paderbornensis. Nec de me quidquam, nisi quòd post multiplices studiorum meorum labores (quos cum eruditissimo hujus sæculi & sapientissimo Principe, mihi vitæ ratio, intimaque, quâ me semper dignatus, amicitia communes fecit) ex anno ætatis meæ septuagesimo sexto, ultimum quoque monumentum meum circumspiciam. Te verò, Lector, hæc Monumenta, quod nomine suo monent, ita legere velim, ut è mortali vita ad immortalem aspires. Monasterii VVestfalorum. Calendis Januariis. Anno Christi CIↃIↃCLXXI.

AUCTORIS
PRÆFATIO
AD LECTOREM.

QUem hîc librum, benevole Lector, in manus ſumis, Monumenta Paderbornenſia inſcripſimus, nec aliter oportuit; quòd non aliud libri argumentum, quàm præclara hujus diœceſis monumenta, quæ ex Romana, Francica & Saxonica hiſtoria proferimus eruta: & quia plura antiquitatum monumenta (auſim hoc dicere) ſeſe in hac diœceſi offerunt, quàm vel in ulla Saxoniæ provincia inter Rhenum, Viſurgim & Albim; Nos ea pro veteri inſtituto, & pro amore decoreque patriæ noſtræ, carminum inſcriptionibus, notis ac figuris illuſtravimus, quò conſpectiora ex antiquitatum tenebris denuò in lucem veniant. Decorum id ſemper fuit & laudabile inter omnes gentes, quarum exempla ſequimur. Neque in hac re tam vires ingenii noſtri, quàm cauſas, quæ ad id præterea nos excitarint, expendimus. Quarum prima, regionum ſplendor, urbium decus, Majorum gloria æternitati conſecranda. Quemadmodum præclarè Suetonius de Auguſto

Cæſare, cùm is publica opera quàm plurima extruxiſſet: *Cæteros principes viros ſæpe hortatus eſt, ut pro facultate quiſque monumentis vel novis, vel refectis & excultis urbem adornarent.* Hoc verò uti à condita Urbe cœptum, ita ab Auguſto omnium deinde conſequentium Cæſarum pulcherrimum opus fuit, etiam Chriſtianorum Principum, ut quantùm Romani rerum à ſe geſtarum magnitudine cæteras gentes, tantùm Urbs cæteras orbis terrarum urbes monumentorum multitudine & gloria ſuperaret. Hinc votivæ Deorum aræ ob bella feliciter geſta, lapidum Pyramidumque inſcriptiones, tropæa victoriarum, arcus triumphales, Heroüm & præclarorum virorum ſtatuæ & imagines; quas vel in foris vel in ædium veſtibulis, vel in bibliothecis poſuerunt: haud aliam præterea ob cauſam, quàm ut poſterorum animos ad virtutis æmulationem excitarent. Cùm multa hujus rei experimenta adſint, tum illud illuſtre apud Salluſtium: *Sæpe*, inquit, *audivi Q. Maximum, P. Scipionem, præterea civitatis noſtræ præclaros viros ſolitos ita dicere, cum Majorum imagines intuerentur, vehementiſſimè ſibi animum ad virtutem accendi.* Et quid, obſecro, ut hoc tertium addam, jucundiùs etiam, quàm in antiquitatum monumentis non tam legere, quàm ſpectare Majorum res domi militiæque præclarè geſtas, & velut in ſculptis annalium tabulis omnem antiquitatis memoriam revolvere? *Naturâ*, inquit Lipſius, *trahimur ad ſimulacra & effigies magnorum virorum noſcendas, & illa corpora ſive hoſpitia, quibus cæleſtis*

Sueton. in vita Augusti Cæsar. c. 29.

Salluſt. de bello Jugurth.

Syntag. de Biblioth. c. 10.

lestis se animus inclusit. Verè Lipsius: sed non in his sistendum, cùm eâdem cupidine insitâ & dulcedine, ad cætera quoque monumenta rapiamur: *ex quibus*, uti Plinius sapienter dixit, *immortales animæ adhuc in iisdem locis nobiscum loquuntur*, factaque sua mortalibus ad imitationem immortalis gloriæ exponunt. Altarum mentium est hæc sequi: nam cum vulgo nobis hîc nullus sermo est, cui nec calcar, nec sensus ex his integer. Illos appellamus, quos Majorum gloria, ut Miltiadis tropæa, exstimulat. Ideò Plinius denuò: *Nullum majus felicitatis specimen, quàm semper omnes scire cupere, qualis aliquis fuerit*, ex illo videlicet præstantium virorum numero, qui aut virtute bellicâ, aut doctrinæ præstantiâ, aut egregio aliquo facinore clari eminuerunt. Et nos, ut hoc postremum inter causas referam, quid aliud in conservandis illustrandisque monumentis agimus, quàm ut facem æternitatis accendamus, & præclaris illustribusque viris pro merito vitam præmiumque reddamus? Eò Horatius nobis sistit

Plinius lib. 31. c. 11.

Hæc incisa notis marmora publicis,
Per quæ spiritus & vita redit bonis
Post mortem Ducibus.

Insita hæc omnibus post mortem vivendi cupiditas, & quæsita semper à magnis Heroüm mentibus, ne cùm mortali corpore in terram abdito, totæ simul ex hominum oculis & memoria abirent. Quo præclarè etiam docuerunt non tam mortali, quàm immortali vitæ nasci nos, atque ita in hanc scenam

produci, ut immortalia ante mortalia ſectemur. Hinc nulla gens uſquam tam barbara & inhumana, à qua non aliquod horum monumentorum genus poſteritati relictum ſit. Ignoravêre quidem priſci Germani noſtri ſecreta literarum, quibus bella factaque ſua poſteris tranſmitterent: Non tamen deſunt monumenta, ex quibus res bello geſtas cultumque religionis recognoſcas. Habuêre enim ſuas arces & caſtella, inter quæ Arminii & VVidichindi rudera adhuc monſtrantur apud nos. Habuêre ſua fana & delubra, inter quæ *celeberrimum* illud apud Marſos *templum, quod Tanſanæ vocabant*, Luppiam inter & Amiſiam flumina. Præterea aras ſacrificiorum, ſimulacra deorum, lucos & nemora conſecrata diis, turrim Velledæ, ex qua fatidica virgo reſponſa dabat inter Bructeros. Horum pleraque Carolus M. & Chriſtianorum Præſules ſuſtulêre, ne quod genti toties perfidæ invitamentum ſupereſſet ad veterem ſuperſtitionem relabendi. Ex his ſola ferè Heroüm ſepulchra remanent, quemadmodum hæc per VVeſtphaliam, Emslandiam & Tranſiſalaniam ex grandium ſilicum lapidumque aggeſtorum cumulis ac tumulis hodiedum aſpiciuntur. Sed nulla in gente hæc frequentiora celebrioraque monumenta, quàm inter Romanos etiam extra Urbem & Italiam. Quot illi bella exteris intulere, tot bellorum tropæa, ſuperbos victoriæ titulos, ſtructa præſidiorum caſtella, vias militares, quas inter *pontes longi* paludoſis apud nos locis inſtrati, caſtrorum aggeres, hibernantium

Tacit. lib. 1. Annal. Cluverius lib. 3. c. 47.

Tacit. lib. 4. Hiſt. Lib. 4. de Germ.

tium militum valla, inſcriptiones lapidum, cipporum ſepulchralium notas, & quæ ejuſmodi ſunt, poſteris reliquêre. Ex his ea Germaniæ pars, quæ Paderbornenſis diœceſis finibus continetur, Caſtellum Aliſonis, Aram Druſi, Varianarum legionum tumulos, aliaque præclara antiquitatum monumenta nobis exhibet, quæ ſervato temporum ordine, hâc lucubratione noſtrâ, exornanda ſuſcepimus. ſecuti etiam non inſolitum nec injucundum, ut confidimus, ſcriptionis genus: quod in Urbe terrarum domina, arcus triumphalis Druſi Neronis, pons Salarius, deorum templa, aræ, ſimulacra, tabulæ votivæ, fontes, obeliſci, columnæ, atque innumeri cippi ſepulchrales Latinis Græciſque verſibus inſcripti, apud Janum Gruterum, in abſolutiſſimo inſcriptionum Romanarum opere, jam olim uſitatum fuiſſe abundè demonſtrant.

Atque ut hoc officium Poëſis præſtet, facit conjunctio, quam cum Hiſtoria habet, quemadmodum ab Agathia nobili hiſtorico, in procem. præclarè ex Floridoti viri eâ ætate præſtantis judicio ſcriptum eſt: *Hiſtoriam à poëtica non multum diſtare, ſed hæc duo gemina affiniaque eſſe, ac ſolo propemodum rhythmo inter ſe diſcrepare.* Ut altera prorſus alteri in conſervandis illuſtrandiſque antiquitatum monumentis opem ferre nata ſit.

Juvabit ad hæc pleniùs cognoſcenda, Saxoniæ & diœceſis etiam noſtræ diviſio. Qua ſuper re Lectorem verbo commonendum cenſui. Germania omnis,

cum-

cumprimiſque Tranſrhenana, quæ vetus, & vera; & magna eſt Germania, fœcundaque illa bellicoſarum gentium procreatrix, cujus nobiliſſima pars eſt Saxonia, primùm in populos eſt diviſa; quales Sicambri, Tencteri, Uſipetes, Bructeri, Angrivarii, Marſi, Chamavi, Tubantes, Catti, Cheruſci, aliique bellis Romanorum celebres. Nullum inter eos regni nomen, quod gentis libertas, pro qua tot ſæculis pugnarunt, neque Regem inter ſe, neque ab aliis imponi ſibi pateretur, & qui Reges inter illos ex nobilitate ſumpti, ii bellorum potiùs Duces fuerunt, qui cum bello nomen & munus ponerent. Neque provinciæ nomen inter hos populos auditum. Primùm quidem Auguſtus, exinde cæteri etiam Romanorum Cæſares in provinciæ formam redigere tot expeditionibus belliſque tentarunt; ſed is labor fruſtra fuit. Quàm invictæ ſemper gentes, tam id jugum etiam nunquam pati voluerunt; orbe toto obſtupeſcente, qui jam à Romanis in provincias redactus, diſtributuſque erat. Carolo M. id primùm conceſſum, qui debellatam Saxoniam, quod Romanis non licuit, Romanorum more in provincias & Epiſcoporum diœceſes deſcripſit; ideò verè magnus, quia omnium Cæſarum conatus in ſubigenda Saxonia, religione, virtute bellicâ & felicitate ſupergreſſus. Populorum deinde regiones in pagos, certoſque diſtrictus erant diviſæ. Neque pagi nomine tum vicus, ut modò ſonat, ſed pars regionis notabatur: quemadmodum vel in Satrapias vel Comitatus

Diplom. Bremenſ. Diplom. Verdenſ.

postea

postea hi pagi transière. Pagis interim suus cuique Satrapa, Saxonum cumprimis ævo, præpositus. Ita Cæsar *totam Helvetiam in quatuor pagos esse distinctam* scribit: Et Tacitus de moribus Germanorum: *Eliguntur in iisdem conciliis & Principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Hoc vocis usu leguntur apud Marcellinum *pagi Alemannici.* Multi hæc pertractarunt, & nos in Monumento Bocæ delibavimus. Neque operæ pretium plura in hanc rem proferre, cùm hos pagorum Satrapas etiam Beda nobis exhibeat in Divorum Ewaldorum nece, quod alius scriptor expressiùs retulit: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos, morisque erat, ut semel in anno generale concilium agerent in media Saxonia, juxta VVeseram fluvium.* Sed illo antiquior scriptor, Arnulpho Imperatore, Poëta videlicet Anonymus, quem plerique Paderbornensem censent, hæc testatiùs inter res gestas Caroli M. retulit:

Cæsar. lib. 1. de bello Gall.
Tacit. lib. de mor. Germ.
Marcell. lib. 13. & 18.
Avernerus tractat. de laud. Westph.

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat
Quot pagos, tot penè Duces, velut unius artus
Corporis in diversa forent hinc indè revulsi:
Sed generalis habet populos divisio ternos.

Poëta Anonym. ad An. 772.

Ostfalos nimirum sive Osterlingos, Angarios & VVestfalos, in quorum gentem nomenque externis & civilibus bellis superstites inter Albim & Rhenum populi concesserant. Postquam verò Carolus M. gentem in avita superstitione pertinacem non sine multis expeditionibus, & maximo labore ad religionem Christianam perduxit, nova in Episcopatus &

Diœceſes cœpta diſtributio, & certi cuique limites deſignati. Adam. Brem. c. 8. & 9. hiſt. eccleſiaſtic. *Tunc demum Saxonia ſubacta in provinciam redacta eſt, quæ ſimul in VIII. Epiſcopatus diviſa.* Sumpſit hæc Adamus ex diplomate Caroli M. in Eccleſia Bremenſi aſſervato, & hiſtoriæ ſuæ inſerto. *Proinde omnem terram eorum antiquo Romanorum more in provinciam redigentes, & inter Epiſcopos certo limite diſterminantes, Septentrionalem illius partem, quæ eſt piſcium ubertate ditiſſima, & pecoribus alendis habetur aptiſſima, pio Chriſto, & Apoſtolorum ſuorum Principi Petro pro gratiarum actione devotè obtulimus: ſibique in VVigmodia, in loco Bremon vocato, ſuper flumen VVirraham, Eccleſiam & Epiſcopalem ſtatuimus cathedram. Huic Parochiæ decem pagos ſubjecimus. Adhuc etiam ſummi Pontificis & Univerſalis Papæ Adriani præcepto, nec non & Mogontiacenſis Epiſcopi Lullonis, omniumque qui affuêre Pontificum conſilio, eandem Bremenſem Eccleſiam cum omnibus ſuis appendiciis VVillehado probabilis vitæ viro, coram Deo & ſanctis ejus commiſimus. Et quia caſus præteritorum nos cautos faciunt in futurum; nequis, quod non optamus, aliquam ſibi in eâdem Diœceſi uſurpet poteſtatem, certo eam limite fecimus terminari, eique hos terminos, mare Oceanum, Albiam fluvium, &c. firmos & intransgreſſibiles circumſcribi juſſimus. Signum Domni Caroli Regis invictiſſimi. Hildebaldus Archiepiſcopus Colonienſis & ſacri Palatii Capellanus recognovi. Dat. II. Julii, indict.* XII. *Anno autem regni Domni Karoli* XXI. *Actum Palatio Nemetenſi.* Simillimum biennio ante, nimirum anno regni ſui XVIII. Indict. VII. VI. Kal. Julii, Moguntiæ de fundatione

datione Ecclesiæ Ferdensis & finibus Diœcesis dederat: in quo ad propositum faciunt: *Terram autem eorum secundùm antiquorum Romanorum morem in Provinciam redigentes, & in Episcopatus certo termino distribuentes; quandam Aquilonarem illius partem Domino nostro Jesu Christo, & sanctissimæ ejus Genitrici devotissimè obtulimus, & in loco Farduin vocato super Aleram fluvium in pago, qui dicitur Sturmi, Ecclesiam & Cathedram Episcopalem statuimus, & Moguntinensis Ecclesiæ Archiepiscopatui, interventu Lullonis illius Metropolis Ecclesiæ Episcopi, eam subjecimus. Verumtamen, quia casus præteritorum præscios, & cautos reddunt futurorum, certo eam limite fecimus terminari. Terminos autem ejus firmos, inconvulsos, & per omne sæculum incommutabiles Apostolicâ auctoritate & nostræ Regiæ Majestatis præcepto circumscribi præcepimus, id est, VVirraham fluvium, &c.* Ex quo utroque diplomate, reliquos in Saxonia Episcopatus certis limitibus determinatos fuisse manifestum evadit, nec est dubium, fundationem finiumque designationem Pontificiis & Regiis literis ab initio fuisse confirmatam.

Ac Paderbornensis Diœcesis, ex qua primùm Christiana religio Caroli M. armis auspiciisque, D. Burchardi Herbipolensis Episcopi administratione, D. Sturmionis primi Fuldensium Abbatis, ac viri prorsus Apostolici contento studio introducta est, haud secus quàm Osnabrugensis, Bremensis, Ferdensis, ac cæteræ Diœceses quàm latissimè suis finibus circumscripta fuit à Carolo M. Id cùm ex aliorum descriptionibus ac tabulis Geographicis, tum vel maximè ex Ludo-

vici Pii Imperatoris, Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli Craſſi Imp. diplomatis ſatis ſuperque cognitum eſt; qui Eccleſiam Paderbornenſem *ſub ſua tuitione & immunitatis*, ut loquuntur, *defenſione conſtituerunt*; ac ſe in donationum ſuarum tabulis ad progenitores avoſque ſuos, ac poſtremùm ad Carolum M. primum hujus Epiſcopatûs conditorem referunt: & ad hos rurſum appellant conſequentes inde Cæſares, cumprimiſque S. Henricus, qui in gemino diplomate, quorum alterum anno MIX. alterum anno MXXI. conſignatum eſt, Carolum M. fundatorem Eccleſiæ Paderbornenſis profitentur. Sanè quanto circùm ambitu Paderbornenſis Diœceſis, fines Epiſcopatûs Moguntini, Colonienſis, Monaſterienſis, Oſnabrugenſis, Mindenſis & Hildeſienſis contingit, tantùm ſe per Ducatum VVeſtphaliæ, & regionem Brunſwicenſium, per Haſſiæ & Corbeiæ Principatus, per Comitatum VValdecenſem, Lippienſem, Swalenbergenſem, Stoppelbergenſem, Sternbergenſem, Ravensbergenſem Pyrmontanum, Spiegelbergenſem, Eberſteinienſem, Homburgenſem, Ritbergenſem, & Dynaſtiam Schönenbergenſem, ipſamque veterem Angariam, & Teutoburgienſes montes, ſubjectamque eorum montium planitiem, inter decurrentes Luppiæ & Amiſiæ ripas, juriſdictione ſacrâ, quàm latiſſimè exporrigit, ac civili etiam poteſtate poſſeſſioneque, per Haſſiæ Principatûs, & Comitatûs Lippienſis magnam partem, Comitatum Pyrmontanum, Stoppelbergenſem, Sternbergenſem & Swalenbergen-

bergensem antiquitus fuit explicata, atque etiamnum ex parte protenditur. Ac ne fata temporum hîc cum aliis requiras, olim multò etiam potentior fuit, quàm nunc conspicitur. Indè propter amplitudinem diœcesis, necesse fuit in plures eam Archidiaconorum regiones, partitâ Episcopi operâ dividere. Quarum nobiliores Horhusana, cujus pars Hellinghusana, Huxariensis, Herivordiensis, Schildecensis, Lemgoviensis, sive Dethmoldiensis, præter duos Archidiaconatus majoris Præposituræ, & Præposituræ SS. Apostolorum Petri & Andreæ, præterque Achidiaconatum VVarburgensem, Iburgensem seu Driburgensem, & Steinheimensem. Ipsa verò Episcopi sedes tanquam in umbilico Diœcesis, ad Paderæ fontes, celeberrimo totius VVestphaliæ loco constituta est, ubi Romanis Francisque belli sedes fuit. Quapropter inter cætera, quæ proferentur, monumenta, Variana clades, saltus Teutoburgiensis, prælium Caroli M. apud Dethmoldiam, Eresburgum, Brunisberga, minimè aliena censeri debent: cùm horum loca situsque nunquam alterius, quàm Paderbornensis diœcesis fuerint. Propria hîc damus, ac nostra tantùm. neque extra orbitam progredimur, qui iisdem terminis monumenta, quibus Diœcesin concludi volumus. Atque ut hæc, quæ diximus, quæque in Monumentis hisce nostris exposituri sumus, planiùs sub aspectum veniant, placuit triplicem geographiæ tabulam addere, quarum prima Romana est, quæ regionem Diœcesis hujus ex Romanorum bellis & monumentis exhibet.

 hibet.

hibet. Altera Francica, quæ Diœcesin & monumentorum loca ex Francorum armis & imperio repræsentat. Tertia posterioris ac nostræ ætatis topographiam exponit, tantò pleniùs, quantò post cultior Diœcesis fuit. Id verò cùm ex instituto aliorum sit factum, qui ex temporum mutatione, obsita situ & vetustate monumenta, suis locis reddiderunt: tum haud minùs opportunum, nec injucundum erit, hac etiam in parte legentium oculis atque animis subvenire. Fruere his, Lector, & si quid minùs expolitum exactumque, quod ultrò & candidè fatemur, scias velim hæc inter graviores Reipubl. curas furtim magis succisivis operis, quàm meditato aliquo scriptionis genere ab ipso auctore in lucem esse data, & sicubi umbræ, aut minùs quædam illustrata, iis quilibet facilè pro ingenio lucem affundet, dummodò, quæ damus, benigno tantisper vultu aspiciantur. Vale.

es, ante Indicem
Limburg
Lobbeke
Bergkerck
Colten
Minden
Meridies

INDEX
MONUMENTORUM
PADERBORNENSIUM.

Romanus
vulgo. Elsen.

ALISO ROMANUS.

MEMORIÆ. SACRUM

SIQUIS. ALISONEM. VESTIGAS. FORTE. SICAMBRIS
IMPOSITUM. DRUSI. GRANDE. NERONIS. OPUS
QUO. STETERUNT. AQUILÆ. POPULIS. QUO. ROMA. SUBACTIS
JURA. DEDIT. SIGNIS. PERNICIOSA. SUIS
HUC. PROPERA. PAGO. VICINO. NOMEN. ET. AMNI
HÆRET. ADHUC. PRISCIS. NOBILE. TEMPORIBUS
LONGA. DIES. FOSSAS. LATE. COMPLEVIT. ET. HOSTIS
MOENIA. VICTRICI. DIRUIT. ALTA. MANU
FAMA. SUPERSTES. ERIT. SCRIPTORIBUS. AUCTA. LATINIS
DONEC. ALISONIS. LUPPIA. CRESCET. AQUIS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

ALISONEM. ROMANORUM. CASTELLUM. CONTRA. SICAMBROS. A. NERONE. CLAUDIO. DRUSO AD. LUPPIÆ. ET. ALISONIS. CONFLUENTES. POSITUM. RERUM. GESTARUM. GLORIA. CELEBERRIMUM. DIOECESI. SUÆ. VINDICAVIT ET. PATRIÆ. ANTIQUITATIS. ILLUSTRANDÆ. STUDIO

M. H. P

A NO-

NOTÆ.

I. ALISONEM.] Fluvii & castelli nomen est. Fluvii apud Dionem Cassium l.54. *Ex eo namque barbari propiùs adire veriti, eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum exstruxerit.* Loci seu castelli apud Velleium lib.2. *Lucii etiam Ceditii præfecti castrorum, eorumque qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperêre reditum.* Plura de Alisone Tacitus lib.2. Annal. memorat. *Cæsar, dum adiguntur naves, Silium Legatum, cum expeditâ manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, Principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haut visum; & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Verum de posterioribus verbis, utrum castellum & Aliso jungenda, magna controversia: nam ut Lipsius in comm. in Tacit. n.19. *Distinguendum videri castellum, Alisonem, ac Rhenum, pronunciavit Vertranius, & rectè ad mentem Dionis lib. 54. Nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Luppiæ & Alisonis confluvia, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum. Velleio tamen loci nomen Aliso est; & Ptolemæo Ἄλεισον inter Germaniæ urbes.* Imò qui junxerunt, hos imperitè legisse Xylander interpres Dionis annot. 710. monuit. *Alisonem dicit Tacitus libro secundo, his verbis: cuncta inter castellum, Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita. Quo in loco Tacitus loquitur de discussa obsidione castelli ad Luppiam positi: ubi tamen (quod obiter monere visum) imperitè quidam castellum Alisonem legerunt, ut Aliso sit nomen castelli:*

MERIDIES.

castelli: quod falsum esse Dio nos docet. Ast è contrario Cluver. l. 3. Germ. antiq c.9. scribit. *Distinguendum hîc ego omnino nego, idque rectè ad mentem Dionis juxta ac Taciti, simulque Velleii. Si enim*, inquit, *cum Vetranio ac Lipsio distinguimus dicta tria verba in tria loca; quodnam castello isti alteri dabimus nomen? aut quodnam fuisse præter id putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Luppiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit; certè nomen, aut saltem situm debuit addidisse Tacitus. Si idem; cur distinguimus in Tacito? nam quum duo limitibus istis sive aggeribus ponantur extrema, castellum ad Luppiæ Alisonisque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tanquam tria forent diversa inter se loca, separamus castellum ab Alisonis confluente, cui id impositum? tum verò, quos Germanicum limiteis, inter castellum Rheno adpositum, & ipsum Rhenum egisse censemus? denique quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum transpositio vel perturbatio; dum primò castellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Alisonem; tandem vero ad priora recurrendo Rhenum? apage sis cum tantis absurditatibus. certum igitur est, distingui non debere, quæ distinguenda videbantur Vetranio ac Lipsio*; & consequenter Alisonem etiam apud Tacitum proprium castelli nomen esse, quod præter Cluverium, Ortelius in thesaur. geogr. J. Horrion & complures alii memoriæ tradidêre; nec contrarium Dio prodidit. Docuit is tantùm castellum ad Luppiæ & Alisonis confluentes à Druso positum fuisse, sed propterea non negat, aut falsum esse docet, idem castellum Alisonem appellari. Quid enim obstat castellum, urbem, vel alium locum commune cum amne nomen habere? Exempla obvia, & propinqua in Luppiâ, Amisiâ apud Ptolemæum, Cluver. l. 3. c.9. & Fuldâ in Annal. Franc. oppidorum & fluminum nominibus; &, si necesse foret, plura in medium proferri possent: nam ut Schildius de Cauch. l.1. c.10. talium neque recentior est infecunda, neque prisca cosmographia.

2. SIQUIS ALISONEM VESTIGAS.] Dignus investigatione & notitiâ Aliso, utpote Romanorum monumentorum antiquissimus in Westphaliâ, & rerum gestarum gloriâ celeberrimus. Hic namque Drusi, Tiberii, & Germanici ex domo Augustâ belli ducum; hic consularium & triumphalibus ornamentis insignium legatorum sedes & tribunal fuit; hic contra Tencteros,

Usipetes, Bructeros, Chattos, Cheruscos, & potissimùm Sicambros firmissimum præsidium, & hiberna æstivaque exercitûs. Hinc nobiles expeditiones susceptæ, & prælia multa decreta. Haud procul ara Drusi castelli conditoris sita. Varus cum legionibus cæsus. Varianarum reliquiarum tumulus exstructus, & solutâ obsidione Alisonis à Germanico ara genitoris sui restituta. Huc denique à Rheno usque cuncta novis limitibus aggeribusque ab eôdem permunita. Vellei. Tacit. Dio ll.cc. Cluv. l.3. Germ.ant.c.9. Horrion l.2. Paneg. Paderb.c.9. Si quis igitur Romanæ aut patriæ antiquitatis studio Alisonem fortè vestiget, & contra quos, quo auctore, quo loco & tempore exstructus, quæ vestigia supersint, huc properet, & inspiciat, legatq; monumentum, cui nihil inscriptum reperiet, quod non antiqui & gravis scriptoris testimonio, vel saltem valde verisimili argumento nitatur, & probari queat.

3. SICAMBRIS IMPOSITUM.] Dio Cassius l. c. Notissima hæc gens, quam non tantùm historiæ Romanæ, & Annalium Francicorum authores, inprimis Cæsar lib. 4. & 6. Strabo lib. 7. Florus lib.4. c.12. Sueton. in Augusto c.20. Tacitus Annal. lib.2. c.26. lib.12. c.39. Dio Cass. lib.39. 40. 54. Plutarchus in Cæsare, Ptolemæus & Appianus. Notitia utriusque Imperii, & Orosius lib.6. c.21. verùm etiam poëtæ. Horatius lib.2. od.4. lib.4. od.14. Propertius l. 4. eleg.6. Ovidius ad Liviam de morte Drusi. Juvenalis Satyr. 4. Gratius Faliscus in Cynegetico v. 202. Martialis de spectac. epigr. 3. Claud. de bello Gildonico, & de laudib. Stiliconis. Sidonius Apollinaris, & complures alii celebrarunt.

Causæ, cur Aliso castellum contra Sicambros potissimùm conditum fuerit, variæ habentur. Plurimùm potentiâ & virtute militari valebant; nec ulli fuerant erantque eo tempore infensiores & graviores Romani nominis & imperii hostes. Julio Cæsari Galliæ victori Tencteros & Usipetes dedere recusârant. Cæsar l. 4. *Ad quos* (Sigambros) *quum Cæsar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliæque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire. Si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet.* Castra ejusdem in Eburo-

buronum finibus oppugnaverant, & parum, quin occuparent, abfuerat. Cæſar l. 6. Dio lib. 40. *Cæterùm Sicambris non ſatis fuit ex Eburonibus prædam egiſſe, ſed ipſos quoque Romanos petierunt: quos cùm frumentatum digreſſos animadvertiſſent, caſtra aggreſſi ſunt: Romanorumque re perceptâ ad defendendum caſtra concurrentium multos occiderunt.* Præterea cum Cheruſcis Sueviſque, viginti centurionibus incrematis, ſumpſerant iterum bellum. Flor. lib. 4. c. 12. *Inde validiſſimas nationes Cheruſcos, Suevoſque & Sicambros pariter aggreſſus eſt: qui viginti centurionibus incrematis, hoc velut ſacramento ſumpſerant bellum, adeò certa victoriæ ſpe, ut prædam in anteceſſum pactione dividerent: Cheruſci equos, Suevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant.* Demum Druſus à Viſurgi revertens, cum toto exercitu, à Sicambris circumdatus ferè periiſſet. Dio lib. 54. *Regreſſus in ſociorum terram, in ſummum devênit periculum, inſidiis hoſtium frequenter læſus, & aliquando in loco anguſto ac concavo circumcluſus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, à qua eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hoſtium temeritas: qui cum uno omnes Romanos impetu deleri poſſe crederent, nullò ordine ſervato eos aggreſſi, victi indè, ferociâque ſuâ fractâ diſceſsêre.* Quare occaſionem irrumpendi in Sicambrorum fines, & ponendi ibidem caſtelli, tum ex bello ipſorum cum Cattis, tum nuperâ ſuâ victoriâ oblatam minimè Druſus neglexit. Dio lib. 54. *In Sicambros irrupit, perque eos in Cheruſcorum regionem uſque ad Viſurgim proceſſit: id ut ei liceret Sicambrorum in Chattos, qui ſoli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat, quo tempore Druſus, iis imprudentibus, regionem peragravit, Viſurgim etiam tranſiturus. Ex eo Barbari propiùs accedere veriti eminus tantùm hoſtem infeſtavêre, ita ut Druſus, &c.*

Quod ad ſedes hujus populi attinet, Sicambri ſive Sigambri Sigam primùm accoluerunt; hinc progreſſi ad Rhenum, cui proximos Cæſar facit; ad Ruram, ubi Sigeburgi, unius ex tribus præcipuis Saxonum caſtellis, veſtigia ſuperſunt; ad Luppiam, & penè ad Viſurgim uſque fines ſuos protulerunt. Dio lib. 54. *Initio veris rurſus ad bellum profectus Rhenum tranſiit, Lupiæque fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruſcorum regionem uſque ad Viſurgim proceſſit.* Quis non videt, magnum his ver-

bis Paderbornensis diœcesis tractum designari? quem nisi eo itinere transierit, intelligi explicarique non potest, quâ viâ Luppiæ fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrumpere, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim procedere, & quomodo redux, ad Luppiæ & Alisonis confluentes, castellum potuerit erigere. Habitarunt igitur eo tempore, quo Drusus Alisonem munivit, Sicambri in diœcesi Paderbornensi, Horrion lib. 2. Paneg. c. 9. Ægid. Bucherius in Belgio Rom. lib. 1. c. 14. §. 6. & limes inter ipsos Cattosque, fuit montis jugum, quod ab Aldenbecâ juxta oppidum Cleinenbergam ad oppidum Brilon extenditur. Cluver. l. 3. c. 9. At brevi deinceps spatio in his locis hæserunt, à Tiberio Cæsare, C. Censorino & Asinio Gallo Coss. in Galliam translati, atque in agris Rheno proximis collocati. Sueton. in Aug. c. 23. Eutrop. l. 7. Cluver. l. 2. c. 18. Horrion lib. 2. c. 9. Lips. in 2. Annal. Tacit. n. 66. Anno dein proximo, Tiberio, & Calphurnio Pisone Coss. Kal. Januarii, quibus Tiberius consulatum iniit, Romæ triumphati. Cujus triumphi meminêre Velleius l. 2. Dio Cassius l. 55. Marmor Capitolinum apud Pighium in Fastis, & Ovid. lib. 4. Trist. eleg. 2. & l. 3. de Ponto. eleg. 4. Sueton. in Tiberio c. 9. Ex his Sicambris Isac. Pont. l. 2. orig. Franc. c. 6. conscriptam arbitratur *Sugambram cohortem, quam Romanus promptam ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem haud procul instruxerat.* Tacit. 4. Annal. Nec est dubium, quin ex his etiam coacta LEGIO SICAMBRORUM, cujus sub Valentiniano Imp. in limite Istri præsidium agitantis monumentum in Pannoniâ prope Budam esse repertum auctor est Lazius lib. 6. de Rep. Rom. c. 13. Bonfinius lib. 1. rer. Hung. decad. 1. Legionem 1. auxiliatricem ex Sicambris auxiliaribus conflatam sub Valentiniano II. contra Quados, Sarmatas, Gothosque, in Pannoniâ excubias habuisse asserit. Utrum verò non aliqua Sicambrorum portio in antiquis sedibus permanserit, controvertitur: negat Cluverius lib. 2. c. 9. affirmant alii, inter quos Horrion. l. c. probantque Strabonis testimonio, qui lib. 7. *Sicambrorum*, inquit, *exigua restat portio*, in Germaniâ videlicet magnâ, postquam inde fuerunt deportati.

Idem

Idem libro eodem narrat à Germanico Cæſare, qui ſub Tiberio Aug. Germaniam adminiſtravit, inter ceteros Germaniæ principes ductum in triumphum *Tendorigem principem Sicambrorum.*

Interim ex Sicambris ortos, adeóque veros extitiſſe Sigambros, priſcos Francorum Reges Merovingos, communiſſima eſt ſententia. Hincmarus in vita S. Remigii lib. 2. c. 11. Greg. Turon. lib. 2. c. 31. Venantius Fortunatus lib. 6. carm. 4.

4. DRUSI GRANDE NERONIS OPUS.] Dio l. c. Pertinet ad notitiam & celebritatem Aliſonis, & ſimilis cujuſque operis origo: commendat enim opus auctor nobilis, & venerabile reddit vetuſtas. Neutrum de plurimis inſignibus alioquin urbibus, arcibus & locis, vel non niſi obſcurè, & incertis conjecturis notum. De Aliſone utrumque memoriæ Dio Caſſius prodidit, quod *Druſus prætor Urbanus creatus Q. Ælio Tuberone, Paulo Fabio Maximo Coſſ. initio veris rurſus ad bellum profectus Rhenum tranſiit, & contemptis hoſtibus caſtellum contra eos ad Lupiæ & Aliſonis fluviorum confluentes exſtruxit.* Habet igitur Aliſo conditorem genere, honoribus & rebus geſtis nobiliſſimum, magnæque apud populum Romanum memoriæ, Claudium Neronem Druſum, Octavii Auguſti privignum, fratrem Tiberii, & Germanici patrem. Nec minùs, anno ab U. C. ut Sigonius rationem iniit, 742. nono ante natum Chriſtum exſtructus, antiquitate & magnitudine excellit. Bis quidem C. Julius Cæſar, & primus Romanorum cum exercitu Rhenum tranſiit, Cæſar l. 4. & 6. Florus l. 4. c. 12. Dio l. 39. & 40. ſed intra brevius tempus & minore cum victoriâ rediit, quàm ut caſtellum ponere, vel aliud gloriæ monumentum in hoſtium finibus relinquere potuerit. De primo tranſitu Dio l. 39. ſcribit: *Sed cum Sicambros in loca munita ſe recepiſſe inveniret, Suevos autem ad auxilium his ferendum coire, intra vigeſimum diem regreſſus eſt.* De ſecundo idem lib. 40. *indè quoque maturè metu Suevorum ſe recepit, nullâ re perfectâ, quàm quòd gloriam Rheni alterâ vice trajecti reportavit.* De Druſo Flor. l. 4. c. 12. memorat: *Præterea in tutelam provinciarum, præſidia, atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* Nullum dubium quin per

Lup-

Luppiam & Amisium eadem disposuerit. Verùm, Alisone excepto, proprius illorum locus, nomen & initium ignota, incerta & dubia: quia, ut Dio lib. 56. *in historiis nulla eorum fit mentio.*

5. GRANDE.] De magnitudine Alisonis fortè quis dubitabit, atque ex nomine castelli, quo à Tacito & Dione appellatur, parvæ rei specimen animo effinget. Verùm grande opus fuisse, usus ejus à Dione lib. 56. occasione Varianæ cladis, quam statim subjungit, descriptus, & veteris situs vestigia manifestè demonstrant. *Loca*, inquit, *quædam Germaniæ Romani tenebant, non simul, sed ut fortè subacta fuerant hinc inde, unde in historiis eorum nulla fit mentio. Iis in locis Romani milites hiberna habebant, urbes condebant, eorum mores jam barbari accipiebant, in forum conveniebant, congressusque cum iis pacatos habebant.* Ingens igitur opus Aliso fuit: quia exiguum nec valde magnum, præsidio adversùs validissimas gentes in mediis eorum finibus, sedi gravissimorum bellorum, castris, civitati, tribunali & foro frequentissimo, quale Alisone fuisse, ex Velleio, Floro, & Dione colligitur, & spatio, quod à vico Elsen ad confluentes Luppiæ & Almæ ultraque protenditur, implendo nequaquam sufficere potuit.

6. QUO STETERUNT AQUILÆ.] Præcipuum Romanæ militiæ signum, quod in omni legione in primâ semper cohorte præferri, & in castris ante prætorium in terram defigi solebat, nec prius hibernis moveri, quàm universus exercitus egrederetur, aut captatis auspiciis legiones in prælium prodirent; hinc Virgil. Æneid. 11. —— *Ubi vellere signa*
Annuerint superi. —— Vide Plin. lib. 10. c. 4. Lipsium in milit. Rom. Pierium in hieroglyphicis.

7. JURA DEDIT SIGNIS PERNICIOSA SUIS.] Quia cladis, quâ signa amissa, occasionem dedêre. Flor. lib. 4. c. 12. *Itaque improvidum & nihil tale metuentem improvisò adorti, quum ille (ô securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur.* Velleius lib. 2. *Quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter alte-*

alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni, jure terminarentur, in summam socordiam perduxêre Quinctilium, usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui praeesse crederet: Ita cùm aliàs provinciæ vi partæ jure retineantur; Varus jus dicendo, & negligendo arma, signis & rebus Romanis perniciem in Germaniâ attulit.

8. HUC PROPERA.] Quo manifestissima Velleii, Taciti, & Dionis testimonia, locus ad præsidium, hiberna, bellum contra Sicambros, Cheruscos, Marsos, Bructeros & reliquas finitimas gentes sustinendum & gerendum, aditer, commeatum, & expeditiones Visurgim versus, ad aquationem, annonam exercitûs, equorum pabulum opportunus, item vetustissimæ munitionis vestigia, fama superstes, simillima vici & fluminis nomina ducunt vocantque. Nam juxta Tacitum, ad Luppiam; Velleium, non procul à capite Luppiæ; Dionem, ad Luppiæ & Alisonis fluviorum confluentes, à Druso revertente à Visurgi contra Sicambros exstructus fuit. Præterea clarè ex Velleio, vicinum Varianæ cladi fuisse, colligitur. Idem clariùs Tacitus tradit, additque inter Alisonem & Rhenum cuncta Germanicum permunivisse. Sed etsi Alisonis Romani situs à tribus Romanæ historiæ clarissimis scriptoribus sit designatus; fuêre tamen, qui alibi castellum illud collocaverint. Ortel. in thesauro geographico. *Aliso castellum habet Tacitus ad Rhenum. Hujus & Paterculus quoque meminit. Hodie Wesel vocari ad ostium Lupiæ H. Junio placet. Isselburg est Hieronymo Verrutio, quod magis probo. In doctissimis Sckegkii ad Velleium notis lego, à Rhenano pro Alzheim haberi. Aliso Dioni fluvius est, quem idem Verrutius de Oude Issel interpretatur. Alisum Ἄλεισον Ptolemæo ad Rhenum urbs. Hanc Villanovanus Harstein putat: ipse viderit. Heroldo circa Hailprun & Saltzhorn videtur ad Concharum amnem.* Verum horum omnium opiniones falsas esse, ut Cluverius scribit, facilè disertissimis ipsorum auctorum testimoniis probari potest. Ad Rhenum esse nequit; quia Tacitus cuncta inter Alisonem & Rhenum permunita testatur: fuit ergò à Rheno remotus. Habet quidem Vesalia,

Iſelburgum & Altzheimium cum Aliſone aliquam ſimilitudinem nominis, aſt iis in locis Luppiæ & Aliſonis flumina non confluunt. Quare vera & communiſſima ſententia, quam Cluverius l. 3. Germ. antiq. Iſac. Pontan. lib. 1. Geldr. Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderb. c. 9. Pideritius in chron. Lipp. Teſchemacherus in chron. Clivienſi. Stangevolius & plures tenent, in Diœceſi Paderbornenſi, ubi prope Neuhuſium, haud procul Paderbornâ, Luppia & Alma coëunt, Aliſonem conſtituit. Quod ſi *Aliſi* memorati à Ptolemæo vera ſedes ad Rhenum fuerit, à Velleii, Taciti, Dionis Aliſone diverſum erit; ſed utrum omnes Ptolemæi civitates per Germaniam rectis veriſque ſitibus ſint locatæ, multi dubitant. Interim cum ſatis oſtenſum ſit, Aliſonem in diœceſi Paderbornenſi, ad confluentes Almæ & Luppiæ ſitum fuiſſe, ſupereſt inveſtigandum, utrum in vico *Elſen*, an *Neuhuſii*, ubi municipium & arx: pro Elſen nomen, antiquitas & Cluverius; pro *Neuhuſio* facit, quod ibidem ſint propriè Luppiæ & Aliſonis confluentes, nota Aliſonis ex Dione ſedes. Componi poſſe videtur hæc controverſia, ſi cum Horrione dicatur, Aliſonem utrumque locum lato ſuo ambitu comprehendiſſe.

9. PAGO VICINO NOMEN.] Prope Luppiæ & Almæ confluentes antiquus & celebris etiamnum vicus *Elſen*, de quo Cluver. l. c. *Ipſe autem vicus Elſen haud dubiè eſt caſtellum* Ἐλίσων, *quum iiſdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exſtet.* In documentis antiquis An. 1058. 1107. 1209. *Helſen*, *Hileſan*, *Heleſon* appellatur: unde vix ambigi poteſt, quin *Elſon* aut *Alſon* quoque priùs dictus fuerit. Frequens enim hujuſmodi nominum in *on* terminatio tum erat. Fuit olim ejuſdem nominis, quod more veteri nobilium à vico ſumpſit, familia equeſtris ſeu militaris *de* Elſen / aliter Ileſen / ex quâ *Hartmannus* & *Hildeburgis* ejus conjunx benefactores Monaſterii Gerdenſis An. 1177. *Rotgerus* An. 1186. *Joannes* & *Volbertus*, ambo Canonici Paderbornenſes; ille An. 1202. 1238. hic An. 1230. 1244. *Suederus* An. 1213. 1272. in antiquis literis memorantur.

10. ET AMNI.] Parum ab Aliſone fluvio nomine differt,

re

re ipsâ autem omnino idem eſt *Alma*, qui proximè à capite Luppiæ, eidem infra Neuhuſium arcem, & vicum *Elſen* confunditur: recenſenti enim omnes amnes, qui in Luppiam ſe exonerant, nullus occurrit, qui Aliſoni caſtello magis conveniat. Cluver. l. c. Horrion l. c.

II. LONGA DIES.] Quid hoſtis manu, ferro, & igne non diruit & evertit? quid ſine vi non collabaſcit, & conſumitur ſolâ vetuſtate? E grandi illo Druſi opere, ſi Almæ & Luppiæ confluentes, nomen in vico vicino ſervatum, & exigua foſſarum veſtigia excipiantur, nihil omnino hodie ſupereſt, neque à longiſſimâ memoriâ ſuperfuit. Vix annis 20 ſteterat, quando poſt cladem Varianam à Germanis obſeſſus, atque Lucio Cæditio caſtrorum præfecto, qui cum quâdam manu, ut obſervat Cluverius, præſidio caſtris relictus fuerat, erumpente, in poteſtatem eorundem venit. Zonaras Annal. tom. 2. Hos caſtellum à Romanis deſertum, & ſibi inviſum funditus evertiſſe, Romani nominis odium, & inſitus veteris libertatis amor facilè perſuadent. Inſtauráſſe tamen Romanos certum ex Tacito lib. 2. Annal. *Ipſe* (Germanicus) *audito caſtellum Lupiæ flumini adpoſitum obſideri, ſex legiones eò duxit, &c.* conſervatum quidem tum fuit; *neque enim Cæſari copiam pugnæ obſeſſores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapſi*: Tac. l. c. ſed non ultra principatum Claudii Imperatoris retentum, qui ut apud Tacit. Annal. 11. habetur, C. Valerio Aſiatico, M. Valerio Meſſalâ Coſſ. qui, Horrionis judicio, à condito Aliſone ſextus & quinquageſimus erat, *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præſidia cis Rhenum juberet.* In quorum tum poteſtatem Aliſo à Romanis iterum deſertus venerit, an poſtea occupatus à Saxonibus, inſtauratuſque à Carolo M. eruditè Horrion c. 10. 11. 12. diſſeruit. Interim dum vetus caſtellum quocunque demum tempore & caſu corruit; ad vicinos Paderæ fontes crevit Paderborna, civitas multis rebus inclyta; & hoc ipſo loco, quo Aliſo ſtetit, nova arx ſurrexit; conſuetum Epiſcoporum ac Principum Paderbornenſium, ab anno milleſimo ducenteſimo, domicilium. Horrion lib. 2. c. 15.

 FON-

seu Luppiæ fontes,
hibernis, et Francorum comitiis clari.

FONTES LUPPIÆ.

MEMORIÆ. SACRUM

LUPPIA. ROMANIS. ANNALIBUS. INCLYTUS. AMNIS
NEC. MINUS. IN. FRANCA. NOBILIS. HISTORIA
HIC. ORITUR. NOMENQUE. DEDIT. FAMAMQUE. NERONUM
QUO. SITA. MAJORIS. CASTRA. FUERE. LOCO
ET. QUEM. CONCILIO. PRO. RELLIGIONE. VOCATO
SAXONIÆ. CAROLUM. TER. CELEBRASSE. FERUNT
DEVENERARE. SACRUM. FLUVII. CAPUT. HOSPES. ET. ALTE
CELATIS. NILI. PRÆFER. ORIGINIBUS
QUI. LICET. INNUMERIS. TUMIDUS. PETAT. AMNIBUS. ÆQUOR
FONTE. TAMEN. MAJUS. LUPPIA. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. LUPPIÆ. FLUMINIS. IN. DITIONE
PADERBORNENSI. SURGENTIS. ROMANI
EXERCITUS. HIBERNIS. ET. CAROLI
M. CONCILIIS. CELEBRATOS
M. H. P

NOTÆ.

FOntes & fluvii plures trecentis diœcesin Paderbornensem irrigant, nec pauci ex his in eâdem nascuntur. Præcipui & plerique in historiâ tum Romanâ, tum Francicâ & Saxonicâ nominati. *Alma*, Aliso olim, *Ambra*, *Amisius*, *Bevera*, *Dalca*, *Effata*, *Hedera*, *Luppia*, *Luttera*, *Padera*, *Netha*, *Warna* & *Visurgis*.

1. LUPPIA] Ita apud Tacitum, & rectiùs seu magis genuinè; quia in Germanico vocabulo litera *p* geminatur: apud Melam *Lupia*; Dionem & Strabonem Λȣπίας; in Annalibus Francicis *Lippa* & *Lippia* scriptum legitur. Hanc posteriorem dialectum vulgatus scribendi loquendique usus retinuit. In Velleii exemplaribus, in quibus *ad caput Juliæ fluminis* legitur, vel mendum in *Juliæ* pro *Lupiæ*, vel *quasi in honorem C. Julii Octaviani flumen sic noviter appellatum.* Lips. in Vell. n. 194. Bœclerus in eund. Cluverius lib. 3. Germ. antiq. c. 49. Verum uti breve Augusti ad *Luppiam* imperium fuit mox Rheno terminatum, ita quoque memoria nominis in illo flumine non diu perduravit. Nimis levis & falsa Vadiani doctissimi cæteroqui viri, qui *Luppiam* fluvium esse putat, quem hodie *Neccarum* vocant, & Irenici ac Spidelii in not. in Bartolinum l. 12. Austr. *Lanum* esse suspicantium conjectura, ita ut refutatione non indigeat. Diversus enim ab utroque fluvius, à capite usque ad ostium nomen *Luppiæ* gerit, cui soli, quæ in Romanâ, Francicâ & Saxonicâ historiâ memorantur: atque inter cætera, quòd *per Bructeros minores fluat*, Strabo lib. 7. quòd ab *ultimis Bructerorum*, *à saltu Teutoburgiensi* & Amisiâ haud procul abfuerit, Tacitus; quòd *ad caput Tiberius hiberna locaverit*, Velleius; *ad confluentes cum Alisone castellum Drusus posuerit*, Dio; accommodari queunt. Quomodo igitur aut Neccarus aut Lanus potuit esse *Luppia?* non illi *Luppiæ* oppido juxta Ptolemæum in mediis Germaniæ finibus sito, & in tribus clarissimis locis ab eo numerato; non *Lippenheimio* in Annalibus Francicis cele-

celebri; non Lipſtadio tribus Paderbornâ milliaribus remoto, quod *Luppiam* antiquum Ptolemæi oppidum Cluver. eſſe contendit; non familiæ nobilium Dominorum & Comitum; non ſaltui, non toti Lippienſi Comitatui nomen dederunt.

2. ROMANIS ANNALIBUS INCLYTUS AMNIS.] Velleii, qui primus inter Latinos amnis meminit lib. 2. Taciti l. 1. Ann. & 5. hiſt. Dionis lib. 54. Multa enim & præclara ad hunc fluvium Druſus, Tiberius, Germanicus egerunt.

3. NEC MINUS IN FRANCA NOBILIS HISTORIA.] Prima ejus, quod ſciam, mentio occurrit apud Fredegarium Scholaſt. cap. CIX. quando (an. 737.) *Carolus Martellus commoto exercitu Francorum, in loco, ubi Lippia fluvius Rhenum ingreditur, ſagaci intentione tranſmeavit, maximâ ex parte regionem illam diriſſimam ſtravit, gentemque Saxonum ſæviſſimam ex parte tributariam eſſe præcepit.* Sæpius deinde expeditionibus Saxonicis implicitus ad *Luppiam* Carolus M. venit, caſtra poſuit, memoriâ & monumento digna multa geſſit. Hinc in Francica hiſtoria, in vita Caroli M. apud Pithæum, Annalib. Franc. apud eundem & Reuberum, Poëtâ Anonymo, Adelmo Benedictino, Reginone, Urſpergenſi, alibique nobilis & clarus Luppia.

4. HIC ORITUR.] Non in montibus Haſſicis, ut Althamerus in Tacit. de morib. Germ. ſed ſub caſtro *Lipſpringâ* uno milliari à *Paderborna* in ultimis Bructeris, & poſtquam ſupra *Neuhuſium Paderam*, *Aliſonem* infra alveo accepit, & multa inſignia caſtra, & oppida alluit; juxta *Veſaliam* in Rhenum evolvitur. Falluntur ergò, qui in eandem cum Amiſia & Viſurgi partem ferri, & Oceanum ſubire exiſtimarunt. Hos ſequi videtur Bartolinus l. 4. Auſtr. ut Spidelius notavit.

Nunc verò Oceani populos, atque extima mundi
Regna ſequar.
Hic fluit & Lupiæ turgeſcens ſanguine ripa.

Errori huic immani & manifeſto anſam præbuit Strabo lib. 7. *In eandem cum Amiſiâ partem feruntur Viſurgis & Lupia amnis, qui per Bructeros minores fluit, diſtans à Rheno* IϽC *ſtadiis*, ſive millibus paſſuum LXXXV. Meliùs Luppiæ oſtium agnovit Mela, lib. 3.

c. 3.

c. 3. *Amnium in alias gentes exeuntium Danubius & Rhodanus, in Rhenum Mœnus & Lupia.* Excusat tamen Strabonem Junius, quasi ἐπὶ πῶτα (videlicet ἔθνη, quod præcessit) id est, *ad has nationes* decurrere Luppiam tradiderit. Isac. Pont. lib. 1. Orig. Franc. c. 9.

5. NOMENQUE DEDIT.] *Lipsspringa* arci, sub quâ *Luppiæ* fontes conspiciuntur, oppidoque, diu post conditam arcem; in oppidum evecto: nam sub initium sæculi decimi quinti incolæ libertate primum donati vel manumissi. sic quoque in eâdem hac diœcesi vicus quidam Upsprunck vocatur. Arx porrò & oppidum Lipspring ad collegium Cathedrale Ecclesiæ Paderborn. spectant, & incolumitatem suam debent Casparo Philippo de Ketteler Decano, Joanni Wilhelmo Cantori, & Joanni Henrico Baronibus de Sintzig / Canonicis Paderbornensibus; qui arcis ruinam anno MDCXLVI. cùm Vrangelius subjecto pulvere nitrato eam funditus evertere decrevisset, unicè sunt deprecati.

6. NERONUM QUO SITA MAJORIS.] Horatius lib. 4. od. 14.

Major Neronum mox grave prælium
Commisit, immanesque Rhætos
Auspiciis repulit secundis.

Uterque Neronum divisis partibus Rhætos Vindelicosque adgressi. Velleius lib. 2. c. 95. Cui ergò Venusina periphrasis convenit? Tiberio, cui operis adjutor datus fuerat Drusus frater, *quem intra Cæsaris penates enixa erat Livia.* Vell. l. c. ideoque natu minor. Claudius Drusi filius apud Senecam in consolat. ad Polybium. *Cæsar* (Tiberius) *patruus meus Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu, quàm ipse erat, fratrem intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subjicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit.*

7. CASTRA FUERE LOCO.] Hiberna, Vell. lib. 2. c. 105. *Pietas sua Cæsarem penè obstructis hieme Alpibus, in urbem traxit: ad tutelam imperii eum veris initio reduxit in Germaniam; in cujus mediis finibus ad caput Juliæ* (Lupiæ) *fluminis, hiberna digrediens*

grediens princeps locaverat. Just. Lipsius in not. ad Velleii lib. 2. n. 194.

8. Et quem concilio] Anno 776. vita Caroli M. apud Pithæum, Astronomus, Adelmus Benedictinus, Poëta Anonym. Regin. lib. 2. Chron. Annal. Canisiani.

Ad fontem Lippiæ veniens, scribit Astronomus, *immensam illius perfidi populi multitudinem velut devotam & supplicem, ac quasi erroris sui veniam poscentem invênit. Cui cùm & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servandâ fraudulentis eorum promissionibus, obsidibus quoque, quos imperaverat, receptis, Eresburgo, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus in villa Haristallo hiemavit.* Terruerat enim Saxones Carolus, *velut ingens tempestas omnia prosternens.* Regin. l. c. Vita Caroli. *Et perterriti Saxones omnes ad locum, ubi Lippia consurgit, venerunt ex omni parte, & Domno regi Carolo per Wadium manibus suis reddiderunt patriam, & spoponderunt se esse Christianos, & iterum subditi sunt ditioni Domni regis Caroli.* Cùm An. 780. ad fontem Luppiæ venisset, castra metatus alteram synodum ibidem celebravit. Astron. in Annal. *Cum magno exercitu in Saxoniam profectus est, transiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit, ubi castra metatus per aliquot dies moratus est.* Regino.

Vita Caroli apud Pithæum: *Iterum iter peregit ad disponendam Saxoniam, & pervenit ad Eresburgum, & indè ad locum, ubi Lippia consurgit, ibique synodum tenuit*; in qua Carolus M. litem multis annis agitatam, inter Assuerum Abbatem Prumiensem, & Weomadum Archiep. Trevirensem, de cella S. Goaris ad Rhenum, secundùm Abbatem decîdit, & monasterio Prumiensi cellâm donavit. Browerus lib. 7. Annal. Trevirens.

Tertium & maximum seu generale concilium in An. 782. incidit. Astron. *Æstatis initio, cùm propter pabuli copiam duci poterat, in Saxoniam eundum, & ibi, ut in Franciâ quotannis solebat, generalem conventum habendum censuit. Trajectoque apud Coloniam Rheno, cum omni Francorum exercitu ad fontem Lippiæ venit, & castris ibi po-*

ſitis per dies non paucos ibidem moratus eſt. Regin. lib. 2. *An. dom. incar.* 782. *Carolus Coloniam veniens Rhenum tranſiit, & ſynodum tenuit, ubi Lippia conſurgit.* Annal. Caniſii.

In hoc conventu legati, quos Godefridus Nortmannorum rex & Avarorum principes Cacanus & Jugurtus miſerat, auditi. Vita Caroli M. Aſtron. in Annal. Annales incerti auct. apud Pith. Regino, Urſperg. ll. cc. Abſuit autem Widichindus. Aſtron. Urſperg. Regino, Annales incerti auctoris apud Pithæum. *An.* 782. *Carlus habuit conflictum in loco, ubi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto Widikindo rebelle, & iis, qui cum eo erant.*

9. DEVENERARE SACRUM FLUVII CAPUT.] Sacri olim fontes habiti, & floribus, aris, ſacrificiis culti. Virg. l. 7. Æneid. Horat. lib. 1. od. 1. lib. 3. od. 13. Mart. lib. 4. c. 57. Seneca epiſt. 41. *Magnorum fluminum capita veneramur: ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet.* Latè hæc ſuperſtitio patuit, nam ad Saxones quoque & Pruſſios pervaſit. Adamus Brem. *Frondoſis arboribus fontibuſque venerationem exhibebant.* De Pruſſiis Helmoldus lib. 1. cap. 1. circa An. 1168. *Uſque hodie profectò inter illos, cùm cætera omnia communia cum noſtris, ſolus prohibetur acceſſus lucorum & fontium, quos autumant pollui Chriſtianorum acceſſu.* Alium atque alia ex cauſa honorem *Luppiæ caput* meretur, nempe ob memoriam ſacri lavacri, quo ad fontes ejus, hauſtis inde aquis, ingenti numero Saxones abluti. Aſtron. Annal. Poëta Anonym. l. c.

10. ET ALTE CELATIS NILI PRÆFER ORIGINIBUS.] Tibullus lib. 1. eleg 8. Horat. lib. 4. od. 14. *Te fontium qui celat origines Nilus.* Lucan. lib. 10. Plinius lib. 5. c. 9. *Nilus incertis ortus fontibus.* Hinc apud Æthiopas *aqua è tenebris profluens* appellatur. Licet ergò Nilus

11. INNUMERIS TUMIDUS PETAT AMNIBUS ÆQUOR,] per oſtia plura, ex quibus ſeptem potiora Plin. l. c. enumerat:

12. FONTE TAMEN MAJUS,] illuſtrius religione & armis, caſtris & conciliis, & tam Romanæ quàm Francicæ hiſtoriæ

riæ monumentis celebratum nomen habet Luppia: nam Nili è contrario fons aut omnino abſconditus, aut ſaltem obſcurus & incertus, nec ullâ memorabili re inſignis & cognitus. Plin. l. c. *Nilus incertis it fontibus, & per deſerta & ardentia, & immenſo longitudinis ſpacio ambulans; famâque tantùm inermi quæſitâ cognitus, ſine bellis, quæ cæteras omnes terras invenêre.*

CLADES VARIANA.

MEMORIÆ. SACRUM

EN. UBI. ROMANÆ. CLADIS. MONUMENTA. SUPERSUNT
VARUS. ET. ARMINIO. STRATUS. AB. HOSTE. JACET
ET. CAMPO. IN. MEDIO. NOTUM. VICTORIA. NOMEN
SERVAT. ADHUC. NOSTRIS. INCLYTA. TEMPORIBUS
AUSPICIIS. RAPUIT. PUBES. GERMANA. SECUNDIS
IMPERII. GEMINAS. NOBILE. PIGNUS. AVES
DESINAT. EUPHRATES. PARTHOS. MEMORARE. TRIUMPHOS
CLARIOR. EST. CÆSO. LUPPIA. QUINCTILIO
RAPTA. JOVI. LATIO. CRASSI. SPOLIA. ILLE. PEREMPTI
REDDIDIT. HIC. AQUILAS. OBTINET. USQUE. SUAS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

VARIANÆ. CLADIS. PÆNE. EXITIABILIS. ROMANIS. CÆSARE. AUGUSTO. AD. TEUTOBURGIENSEM. SALTUM. INTER. AMISII. ET. LUPPIÆ FONTES. ARMINIO. DUCE. A. CHERUSCIS BRUCTERIS. MARSIS. ET. CONTERMINIS. GENTIBUS. ILLATÆ

M. H. P

NOTÆ.

1. CLADES VARIANA.] Nota hæc clades, quam ex auctoribus antiquis Vellei. lib. 2. Strabo lib. 7. Tacit. lib. 1. 2. 12. Annal. Suetonius in Augusto c. 23. in Tiberio c. 17. Florus lib. 4. c. 12. Dio Cassius lib. 56. Plinius lib. 7. hist. natur. c. 45. Seneca epist. 57. Zonaras Annal. tom. 2. Orosius hist. lib. 6. c. 21. Manilius poëta lib. 1. Ex recentioribus verò præter alios innumeros Philip. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 19. Joannes Horrion lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Bernardus Mollerus in descript. Rheni lib. 5. Pideritius in chron. Lippiens. Stangevolius lib. 1. Ann. Circ. Westphalici, Bucherius in Belgio Romano, partim prolixiùs descripserunt, partim breviter commemorârunt, partim eruditè & diligenter illustrarunt.

2. EN UBI ROMANÆ CLADIS MONUMENTA SUPERSUNT.] Verus hîc Romanæ cladis monstratur locus, quem Urspergensis, Nauclerus, & alii Augustam Vindelicorum; Moguntiam Æneas Silvius; Duisburgum Clivorum Aventinus & Joannes Tybius in antiq. Duisburgi; in Misniam Irenicus; Strombergam Joannes Gigas, & hunc sequutus Joannes Baptista Nicolosius; nonnulli ad Embsaram flumen, ubi vicinum Civiæ oppidum Dinslacum visitur, falsò transtulerunt. Repugnant enim horum opinioni, aut errori potiùs, & communem certamque de loco designato sententiam confirmant complura monumenta, pleraque ex veterum Romanæ historiæ scriptorum testimoniis observata, atque etiamnum conspicua: nimirum medii Germaniæ fines, quatenus ex continuis bellis Romanis fuit cognita. Velleius lib 2. *quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi, in summam socordiam perduxêre Quinctilium usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere; non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Via & iter à Rheno ad Visurgim in Cheruscorum fines.

fines. Dio l. c. *Quia autem Romanos multos apud Rhenum, multos apud se versari videntes, rebellionem palàm attentare non audebant, Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* Habitus viæ, sive montes, saltus, silvæ, paludes, aggeres, pontes. Velleius l. c. *Exercitus omnium fortissimus, inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Tacit. 2. Ann. *Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret.* Dio l. c. *Erant montes, quà Varus tum ducebat, convallibus crebris intercepti ac inæquales: arbores autem densæ, ac immodicæ proceritatis, quibus Romani ante hostium adventum cædendis, viamque parando, & quæ opus habebant, pontibus jungendo defatigati fuerant, &c. Locum modo ibi, ut in monte silvis obsito, opportunum nacti, castra fecerunt, &c. postridie progressi sunt in locum nemore vacuum.* Zonaras l. c. *Illum cum suis legionibus in densis & impeditis silvis versantem, ex improviso pro notitiâ locorum, quà minimè patebat exitus, circumvenerunt.* Ultima Bructerorum sedes inter Amisiam & Luppiam amnes, haud procul Teutoburgiensi saltu. Tacit. 4. an. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum; quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.* Aliso & cladi, & tumulo legionum propinquus. Vell. 2. Ann. *Lucii etiam Cæditii præfecti castrorum, eorumque, qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus.* Tacit. 2. Annal. *Cæsar audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit, neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Si itaque in mediis Germaniæ finibus, inter Rhenum & Visurgim, in Teutoburgiensi saltu, prope Amisiam Luppiamque amnes, ultimos Bructerorum, Alisonem, arâm Drusi, & tumulum Varianarum legionum, duce Arminio à Cheruscis, Bructeris, Marsis & conterminis gentibus Varia-

na

na clades sit facta; certum & manifestum est, alium ejus locum assignari non posse, quàm medium Paderbornam & Dethmoldiam vel Hornam inter, ubi omnes expressas à Velleio, Tacito & Dione περιστάσεις clarissimè repræsentat situs. Duo præterea rivi, *rubeus* & *osseus*, sivè Rodenbecke & Knockenbecke / per *Sendæ* desertum saltui Teutoburgiensi proximum defluentes; ille ab aquis sanguine infectis, hic ab injectis ossibus appellatus: ubi ossa humana, diversi generis arma & numismata, in quibus Julii Cæsaris, Octavii Augusti imagines, atque inscriptiones agnosci potuerunt, reperta, magni cum Romanis initi prælii memoriam conservarunt: & demum non Westphali tantùm & Paderbornenses scriptores, *Bernardus Mollerus* in descript. Rhen. l. 5. *Hamelman.* de genealog. & famil. Comit. & Baron. infer. Saxoniæ, Angar. & Westphal. *Reineccius* in not. ad Poëtam Anonym. de gest. Carol. M. *Meibomius* in Irminsul. *Horrion* in panegyr. Pad. l. 2. c. 9. *Pideritius* in chron. Lipp. *Stangevol.* lib. 1. Annal. Varum cum exercitu hic cæsum tradidêre: verùm etiam plurimi externi, *Cuspinian.* in Aug. *Lazius* l. 1. comment. Reip. Rom. c. 8. *Lindenbroch.* in hist. Arminii, *Carion* in chron. l. 3. *Pighius* in Hercul. Prodicio, *Lipsius* in Tacit. *Serar.* l. 1. rer. Mogunt. *Althamerus* in Tacit. de morib. Germ. *Browerus* l. 1. Annal. Trevir. David *Chytr.* in orat. de Westphaliâ, *Calvisius*, *Isac. Pontanus* lib. 1. orig. Franc. c. 9. *Teschemach.* in chron. Cliviæ, March. *Joannes Henricus Hagelgans* in suo Arminio An. 1643. edito, *Gratianus Episcopus Amerinus* in vitâ Card. Commendoni lib. 2. *Per Westphalos iter vertit, visis circa Paderbornam campis saltibusque Varianâ olim clade, & Arminii victoriâ claris. Quæ loca adhuc post tot sæculorum spatium à Germanis, cum gloriâ & ostentatione Majorum suorum virtutis, monstrantur.*

3. VARUS ET ARMINIO STRATUS AB HOSTE JACET.] Tacit. lib. 1. Ann. *Sed Varus, fato & vi Arminii cecidit.* Cùm enim metueret, ne vivus in hostium potestatem veniret, sibi ipsi manus intulit. Dio lib. 56. *Ideo Varus aliique primores, jam acceptis vulneribus, cùm metuerent, ne vel in hostium potestatem vivi venirent, vel ab infensissimo hoste interficerentur, sibi ipsi manus attulerunt.*

lerunt. Velleius lib. 2. *Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit, quippe paterni avitique exempli successor se ipsum transfixit.* Tacit. 1. Ann. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, referebant, primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, & suo ictu mortem invenerit.* Zonaras Annal. tom. 2. *Itaque Varus & præcipui quique vulnerati, metuentes ne vivi in hostium potestatem venirent, ultrò sibi necem consciverunt.* Non sine causâ duram captivitatem, aut acerbam mortem à Germanis timuit, quibus adeò invisus, ut abditum mortui corpus effoderint, laceraverintque. Flor. lib. 4. c. 12. *Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum.* Velleius lib. 2. *Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas, caput ejus abscissum, latumque ad Maroboduum, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tamen tumuli sepulturâ honoratum est.* Qualis autem genere, ingenio, moribusque fuerit, & quibus rebus tantum sui Germanorum odium incurrerit, Velleius l. c. prodidit. *Varus Quinctilius illustri magis, quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, otio magis castrorum, quàm bellicæ assuetus militiæ; pecuniæ verò, quàm non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit, quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.* Cur illustri magis ob recentes magistratus & honores, quàm nobili sive antiquâ familiâ ortum asserat, Carolus Patinus de familiis Roman. admiratur; cum Livio teste, An. U. C. 350. M. Quinctilius Varus Tribunus militum consulari potestate, Dictator verò clavi figendi causâ, An. U. C. 421. Cn. Quinctilius creati fuerint. Interim qualicunque loco natus fuerit, non poterant Germani avaritiam ejus, & imperandi modum tolerare. Dio l. c. *Ubi autem Quinctilius Varus, Germaniæ post administratam Syriam præfectus, rebus ibi gubernandis susceptis imperare, pecuniasque uti à subditis exigere, Germani ejus inceptum non tulerunt, primoribus ipsorum amissum principatum desiderantibus, vulgò consuetam rerum rationem peregrinæ dominationi anteferente.* Oderant prætereà libidinem ac superbiam. Flor. l. 4. c. 12. *Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant, moresque nostros magis, quàm arma induerant sub Imperatore Druso. Postquam verò ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac superbiam, haud secùs, quàm sævitiam odisse cœperunt.*

runt. Orosius lib. 6. c. 21. *Quinctilius Varus cum tribus legionibus à Germanis rebellantibus, mirâ superbiâ atque avaritiâ in subjectos agens, funditus deletus est.* Zonaras l. c. *Sed cùm Quinctilius Varus Germaniæ præpositus, eos subitò ac penitùs ab inveteratâ consuetudine revellere aggrederetur, superbèque & avarè ut mancipiis imperaret, ferre non potuerunt.* His ille moribus & vitiis causam bello præbuit; insidiis verò & cladi occasionem dedit falsa ejus de Germanis opinio, socordia, & militum dissipatio. Velleius l. c. *Is cum exercitui, qui erat in Germaniâ, praeesset, concepit esse homines, qui nihil præter vocem haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. At illi in summam socordiam perduxêre Quinctilium, usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui praeesse crederet.* Flor. l. c. *Ausus ille agere conventum; & in castris se direxerat, quasi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce posset inhibere.* Dio l. c. *Ibi summa in pace ac amicitiâ erga eum viventes, in hanc eum opinionem adduxêre, quasi possent absque militum opera in servitute contineri. Igitur Varus neque milites, quod in hostico fieri debet, uno loco continuit.* Præcipuè verò securitas, & nimia fiducia in eo arguitur. Flor. l. c. *Tanta erat pacis fiducia, ut ne prædictâ quidem, & proditâ, per Segesten unum principum, conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nihil tale metuentem, improvisò adorti, quum ille (O securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt.* Vell. l. c. *Id Varo per virum ejus gentis fidelem, clarique nominis Segesten indicatur, negat itaque se credere, spemque benevolentiæ ex merito æstimare, nec diutius post primum indicem secundo relictus est locus.* Dio l. c. *Jam fidente rebus Varo, ac nihil tale exspectante; ac non modo fidem omnem iis, qui rem, ut erat, suspicantes, eum, ut caveret sibi, monebant, abrogante, sed etiam objurgante eos, quòd frustra sibi timerent, ac illos in invidiam vocarent, repentè ex composito quidam ex longinquis Germani insurgunt.* Hinc illæ Segestis apud Tacit. 1. Ann. querelæ: *Ego raptorem filiæ meæ Arminium apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, reum feci, dilatus segnitiâ ducis, quia parum præsidii in legibus erat, ut me & Arminium, & conscios vinciret, flagitavi: testis illa nox, mihi utinam potiùs novissima! quæ secuta sunt, defleri magis, quàm defendi*

fendi possunt. Orta vel aucta hujusmodi fiducia ex conviviis, & assiduâ consuetudine cum Arminio & Sigimero. Dio l. c. *Erant inter eos, qui conspiraverant, & belli, quod tum conflabatur, præcipui Arminius & Sigimerus, semper cum Varo conversantes, sæpiusque convivantes.* Defuit demum consilium. Velleius lib. c. *Ex quo apparet, Varum sanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis Imperatoris defectum consilio, quàm virtute destitutum militum, se magnificentissimumque perdidisse exercitum.* Unde Tiberius proximo anno in Germaniam missus, *cùm animadverteret, Varianam cladem temeritate & negligentiâ ducis accidisse, nihil non de consilii sententiâ egit; semper aliàs sui arbitrii, contentusque se uno, tunc, præter consuetudinem, cùm pluribus de ratione belli communicavit; curam quoque solito exactiorem præstitit.* Suetonius in Tib. c. 18. Sed etsi culpâ Vari ignominiosa clades contigerit; mansit tamen manetque in pluribus locis celebribus memoria nominis ejus: nam *Varisberg*, vulgò *Forstenberg*, nobilium Virginum Collegium in Cliviâ, *Vari montem*, Pighius in Hercule Prodicio; *Varburgum*, insigne ditionis Paderbornensis oppidum, *Variburgum* Serar. lib. 3. rerum Mogunt. notat. 29. ad vitam S. Bonifacii, interpretantur. Nec minori ratione sunt qui putent, *Varenholtum* in comitatu Lippiensi; in diœcesi Monasteriensi *Varendorpium* urbem, & *Varlariam* Præmonstratense cœnobium à Varo appellari, atque illud *Vari pagum*, hoc *Vari castra* significare.

4. ET ARMINIO,] de quo dissimili planè Varo Velleius. *Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, & jam civitatis Romanæ jus equestremque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est, haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret, & frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos & dicit, & persuadet; decretis facta jungit, & tempus insidiarum constituit.* Sunt qui ad Arminium nostrum ex militiâ Romanâ, in quâ ductor popularium meruerat, notum & cele-

brem in Urbe respexisse velint Virgilium lib. 11. Æneid. v. 642.

Dejicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri; nec vulnera terrent.

Postquam multa Arminii facta insignia Tacitus 1. & 2. Ann. memoravit, præclarissimo immaturum ejus obitum elogio prosequitur. *Cæterum Arminius abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum affectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ, & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: præliis ambiguus, bello non victus, septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: caniturque adhuc apud barbaras gentes.*

5. ET CAMPO IN MEDIO.] *Nomen etiamnum retinet inclytus Romanâ clade saltus* Teutebergk: *& victoriæ cognomine insignis campus,* Wintfeldt/ *ad oppidulum Hornam in Westphaliâ.* Lips. in not. ad Tacit. Annal. lib. 1. n. 211. Mollerus, Lindenbrochius, Hamelmannus, Reineccius, Serarius, Isac. Pontanus, Calvisius, Pideritius, Stangevolius, ll. suprà §. 2. citatis, Ægidius Bucher. in Belg. Roman. lib. 3. c. 1. in fine. Hi omnes inter monumenta victoriæ de Romanis reportatæ referunt campum, seu jugi planitiem, vulgò Wintfeldt/ appellatam haud dubiè à victoriâ; nam vincere Germanis winnen dicitur; verique simile videtur, de campo hoc loqui Tacit. lib. 1. Ann. *Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata.*

6. PUBES GERMANA.] Tacit. 1. Ann. Suet. in Aug. c. 23. Flor. Velleius ll. cc. Verè Germana pubes non natione tantùm, verùm etiam virtute, cujus cum aliàs sæpissimè, tum in prælio Variano illustre specimen dedit; falsò autem & immeritò de Germanis Velleius, *quod nisi expertus vix credebat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus.* & Strabo scribit lib. 7. *adversus hos* (Germanos) *plurimùm utilitatis in incredulitate: quibus fides habita est, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & eorum subditi, apud quos tres Romanæ legiones cum Duce Quinctilio Varo, contra datam fidem, insidiis circumventæ, perierunt.* Alienissima

ſima hæc calumnia ab indole, & moribus gentis, cujus fides tantam ſemper laudem habuit, ut vel ipſi Imperatores Romani in Germanorum ſe cuſtodiam tradiderint, & Friſiorum legati Romæ auſi gloriari, *nullos mortalium armis aut fide ante Germanos eſſe.* Tacit. lib. 13. Annal.

7. IMPERII GEMINAS NOBILE PIGNUS AVES.] Florus l. 4. c. 2. Tacit. 2. Ann. *Et cladis ejus ſuperſtites pugnam aut vincula elapſi referebant, hic cecidiſſe legatos, illic raptas aquilas,* quas Germanicus *Romanas aves, propria legionum numina* apud eundem lib. 2. Ann. appellavit.

8. DESINAT EUPHRATES PARTHOS MEMORARE TRIUMPHOS.] Grave quidem vulnus clade Craſſianâ populus Romanus à Parthis accepit. Flor. l. 3. c. 11. ingens indè fama Euphrati; verùm multis nominibus

9. CLARIOR EST CÆSO LUPPIA QUINCTILIO:] de quo reportata victoria magnum nomen decuſque gerit in elogio, quo Germaniam Tacit. de morib. Germ. ornavit. *Sexcenteſimum & quadrageſimum annum urbs noſtra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita ſunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coſſ. ex quo ſi ad alterum Imperatoris Trajani conſulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur, tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi ſpatio multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hiſpaniæ Galliæve, ne Parthi quidem ſæpius admonuêre. quippe regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At* GERMANI, *Carbone, & Caſſio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fuſis vel captis, quinque ſimul conſulares exercitus populo Romano; Varum, treſque cum eo legiones etiam Cæſari abſtulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Druſus ac Nero & Germanicus in ſuis eos ſedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæſaris minæ in ludibrium verſæ. Indè otium, donec occaſione diſcordiæ noſtræ & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre: ac rurſus pulſi indè, proximis temporibus triumphati magis quàm victi ſunt.*

10. RAPTA JOVI LATIO.] Inſcriptio monumenti Capito-

pitolini apud Lazium lib. 7. comment. Reip. Rom. c. 4. Velleius lib. 2. c. 91. Sueton. in Aug. c. 21. Florus lib. 4. c. 12. Eutropius lib. 7. in Aug. Ovidius lib. 5. & 6. Fast. & lib. 2. Trist. Horatius lib. 4. od. 15.

Et signa nostro restituit Jovi,
Direpta Parthorum superbis
Postibus: &c.

Quantopere signis, sive *ultrò*, ut Florus, sive, ut Suetonius ait, *reposcenti*, redditis gavisus sit Augustus, indicant tot & tam varii hac de re signati nummi veteres cum inscriptione SIGNIS RECEPTIS: quorum icones apud Lazium l. c. expressæ.

II. HIC AQUILAS OBTINET USQUE SUAS.] Arminius apud Tacit. lib. I. *Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ diis patriis suspenderit.* Nondum ergo tunc, nec unquam Augusto remissa fuerant; an postea ductu Germanici, & auspiciis Tiberii recepta, auctores inter se dissentiunt. Affirmat Tacit. lib. I. Ann: *Bructeros sua urentes, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici fudit; interque cædem & prædam reperit undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam.* l. 2. *Ipse majoribus copiis Marsos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat.* Ad quem locum Lipsius not. 62. *Hic autem inventa aquilarum una, & supra lib. I. altera; ergò receptæ nunc omnes.* Quâ de causâ arcus erectus dicatusque: Tacit. l. 2. *Fine anni arcus propter ædem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; & ædes Fortis Fortunæ &c. dicantur.* Quin Dio lib. 57. scribit. *At Germanicus expeditione in Germanos prosperâ ad Oceanum usque processit, barbarisque vi devictis, ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit, signaque militaria recepit.* Sed idem Dio lib. 60. Claudio demum Cæsare, unicam quæ restabat aquilam, receptam perhibet; ita enim habet. *Eodem anno* (U.C. DCCXCIV.) *Sulpitius Galba Chattos vicit, & P. Gabinius Marsos, qui inter alia, quæ laudi essent, militarem aquilam, quæ sola è clade Varianâ adhuc supererat, recuperavit.* Hic aut Tacitum nos fallere, aut Dionem, necesse est. Quam enim aquilam Tacitus,

Malc-

Malevendo Marſorum duce atque indice, Germanicum Cæſarem recepiſſe à Marſis, hanc Dio Caſſius ſcribit Claudio demum Cæſare per Legatum Gabinium eſſe recuperatam. Facit hæc diſſenſio magnorum inter Romanos ſcriptorum, ut ſuſpicari libeat; non adeò exploratum fuiſſe ipſis ſcriptoribus, aquilæne omnes redditæ fuerint, nec ne. Ideò Floro potiùs inhærendum cenſeo, qui lib. 4. c. 12. *Signa, & aquilas duas adhuc barbari poſſident; tertiam ſignifer prius, quàm in manus hoſtium veniret, evulſam merſamque intra baltei ſui latebras gerens, in cruenta palude ſic latuit.* Sed an & hæc aquila relata ſit ad Romanos abrumpit Florus. Lipſius ut Florum Tacito conciliet, ſuſpicatur Florum, qui epitomen Livii dedit, ex perſona & ætate Livii tantùm loqui, quâ nondum redditæ erant aquilæ à Germanis. At quis credat Florum, quem Trajani tempore vixiſſe volunt, hanc ævo ſuo populi Romani gloriam ex receptis aquilis diſſimulare potuiſſe, quando tanto triumpho receptas de Parthis aquilas legerat. Quapropter non deſunt, qui aquilas nunquam omnes è Germania receptas ſentiunt. Quos inter Cuſpinianus Florum ſecutus in vita Auguſti. *Nec unquam hæ redditæ ſunt Imperatoribus Romanis, quod Parthi fecerunt, ſed ſemper in hunc uſque diem ſervatæ; licet Tacitus ſcribat Germanicum, cùm in Teutoburgienſi ſaltu reliquias Varianæ cladis inſpicere concupiſçeret, per L. Stertinium apud Bructeros undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amiſſam reperiſſe.* Majorem ergò fidem hac in re Floro, quàm Tacito habendam eſſe, & non ſine ratione cenſuit Cuſpinianus: ſi enim verè Variana ſigna recepta fuerunt, cur Tacitus tantùm ac Dio, & quidem diverſè id meminerunt? nam ſigna à Parthis remiſſa poëtæ pariter & hiſtorici magno numero & conſenſu celebraverunt. Cur Velleius, quod gratum, lætum & magnæ gloriæ Tiberio erat, in laudibus ejus alioquin immodicus ſiluit? quomodo contrarium ſcribere Florus auſus eſſet? Arcus quidem ſimilis eſſe potuit triumphis, quos apparatu ſplendidos, victoriæ autem inanes falſoſque, de Germanis non raro Imperatores Romani egerunt; quod Tacitus quoque de morib. Germ. agnovit. *Inde proximis temporibus triumphati magis, quàm victi ſunt.* Alio quoque & excel-

cellentiori quidem modo aquilas ſuas Luppia uſque obtinet, imperio nimirùm ad Francos primùm, & ab his ad Saxonas, utroſque Luppiæ aliqua ex parte quondam accolas, tranſlato. Nec deſunt, qui imperii inſignia ab aquilis clade Varianâ raptis originem accepiſſe exiſtimarint; ita enim ſenſerunt & ſcripſerunt Cuſpinianus, & Ulricus Huttenus: ille in Aug. *Non enim biceps eſt aquila, ut imperitum vulgus credit: ſed duæ ſimul; quarum altera alteram expanſis alis obtegit, tertiam ſignifer legionis tertiæ abſtulit, paludeque demerſit, ne in hoſtium manus veniret, alioqui tres haberemus aquilas in inſignibus Imperii.* Hic verò & clarius in carmine de Germania non degeneri:

Vindice ut Arminio, celeris prope rura Viſurgis,
Romanas acies, miro Germania motu,
Quinctiliumque ducem conciderit, unde biroſtræ
Contigerint aquilæ, traducti inſignia regni,
Excuſſumque jugum, non tantùm hæc tempora noſſent.

Horum aſtipulatorem Flavium Illyricum exagitat & refellit Card. Bellarminus de tranſlat. Imp. Rom. lib. 1. c. 7. §. 2. & *Romanos Imperatores negat bicipitem aquilam in inſignibus ferre ob duas aquilas ab Arminio quondam Vari Legionibus detractas: non enim duas aquilas in inſignibus Impp. gerere, ſed unam diviſam in duo capita: cujus rei cauſam eſſe, quòd imperium eſſet inter duos principes diviſum, quorum alter in Occidente, alter in Oriente ſedem habebat.* Atqui etiam prius, quàm imperium divideretur, in columna Trajana & Antoniana videre fuit duplicem aquilam concorporatam, ſic ut in Imperii inſignibus hodie ſolet. Lipſ. in analectis ad Milit. Rom. dialogo 11.

12. PENE EXITIABILEM.] Sueton. in Aug. c. 23. *Graves ignominias cladeſque, duas omnino, nec alibi quàm in Germania, accepit, Lollianam & Varianam: ſed Lollianam majoris infamiæ, quàm detrimenti; Varianam penè exitiabilem, tribus legionibus, cum duce legatiſque, & auxiliis omnibus, cæſis.* Magnitudinem igitur hujus cladis, quæ à Suetonio penè exitiabilis, à Velleio atrociſſima calamitas vocatur, facilè quis cogitatione comprehendet, ſive cum Polybio lib. 6. tribuat legioni quina millia peditum, & trecen-

centos equites, sive cum Vegetio peditum sex millia, equites septingentos & triginta duos. Hujus itaque exercitûs cum auxiliis omnibus, quæ è sociis conscripta non minorem certè numerum confecerint, ad internecionem deleti nuntius ingentem mœrorem metumque Augusto, & Urbi attulit. Velleius l. c. *Ordinem atrocissimæ calamitatis, quâ nulla post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus*, (utinam cum xx. libris de bellis Germanicis à Plinio scriptis superessent!) *ut alii, ita nos conabimur exponere. Nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, ad internecionem trucidatus est.* Flor. l. 4. c. 12. *Nihil illâ cæde per paludes, perque silvas cruentiùs: nihil insultatione barbarorum intolerabiliùs, præcipuè tamen in causarum patronos. Aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sectum, recisâ priùs linguâ, quam in manu tenens barbarus, tandem*, inquit, *vipera sibilare desiste.* Sueton. l. c. *Hâc nunciatâ, excubias per Urbem indixit, ne quis tumultus existeret: & præsidibus provinciarum propagavit imperium, ut & à peritis & assuetis socii continerentur. Vovit & magnos ludos Jovi Opt. Max. si rempublicam in meliorem statum vertisset: quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat. Adeò namque consternatum ferunt, ut per continuos menses barbâ capilloque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans: Quinctili Vare, legiones redde: diemque cladis quotannis mœstum habuerit ac lugubrem.* Metuebat enim, ne unà cum Gallis Italiam ac Romam Germani peterent. Dio lib. 56. Augustus *Varianâ clade auditâ, vestem, ut quidam memorant, laceravit, inque magno luctu fuit, propter amissum exercitum, metumque, qui à Germanis, & Gallis impendêre videbatur, maximè quòd eas gentes jam ipsam Italiam ac Romam petituras verebatur; sed neque urbana juventus magni momenti supererat, & sociorum auxilia, quæ alicujus essent pretii, afflicta erant. Nihilominus tamen ad omnia se, quantum præsens rerum conditio ferebat, comparavit. Et quoniam ii, qui militari essent ætate, dare nomina nolebant, ex iis qui nondum annum trigesimum quintum attigissent, quintum; ex natu majoribus decimum quemque, ut sors in quemvis incidisset, bonis privatum, ignominiâ notavit; postremò cùm multi ne sic quidem obedirent; quosdam mor-*

te mulctavit, &c. Et quia complures Galli ac Germani Romæ obversabantur, partim peregrinantes, partim inter stipatores recipiendi, veritus, ne quid hi novi molirentur, in insulas armatos amandavit, inermes urbe exire jussit. Hæc tum ab Augusto acta: ea quæ decreta fuerant, & inter hæc triumphus Tiberii de Pannoniis, *Ludique omissi.* Sueton. in Tib. c. 17. *Nam sub id ferè tempus Quinctilius Varus cum tribus legionibus in Germania periit: nemine dubitante, quin victores Germani juncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum priùs Illyricum esset. Quas ob res triumphus ei decretus est, multique & magni honores. triumphum ipse distulit, mœstâ civitate clade Varianâ.* Etsi hæc clades exitium imperio non attulerit, ingens tamen damnum ex ea consecutum: nam ut Flor. l. c. *Hac clade factum, ut imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret.*

13. CÆSARE AUGUSTO.] Paucis ante obitum ejus annis, cùm bellum Pannonicum confectum esset, & plures fulsissent cometæ. Tacit. 1. Ann. *Bellum eâ tempestate*, quâ vivere desiit Augustus, *nullum nisi adversùs Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupiditate proferendi imperii.* Velleius lib. 2. *Tantùm quòd ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cùm intra quinque consummati operis dies funestæ ex Germania epistolæ cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum & sex cohortium.* Dio l. c. *cælum sæpiùs ardere apparuerat, multi simul cometæ effulserant.* Manilius l. 1.

Extremas modò per gentes ut fœdere rupto
Cùm fera ductorem rapuit Germania Varum,
Infecitque trium legionum sanguine campos,
Arserunt toto passim minitantia mundo
Lumina, & ipsa tulit bellum natura per ignes,
Opposuitque suas vires, finemque minata est.

De tempore verò acceptæ cladis variant auctores: Lindebrochius in hist Armin. & Helmvicus in theatro, imputant ei annum à nato Christo 12. imperii Augusti 52. & U. C. 762. sub P. Cornelio Dolabella, & C. Junio Coss. quibus de anno Christi Baronius, & plures consentiunt; etsi Browerus, Horrion & Calvisius

visius 9. & alii 10. ponant: similiterque, juxta Pighium tom. 3. Annal. lib. 18. ac Sigonium comment. in Fastos, annum U.C. vel 761. vel 763. Coss. Sulpitio Camerino & Poppæo Sabino, ut Browero & Stangevolio placet. Quod spectat ad tempus anni, longiùs æstatem processisse, ex Velleio colligitur: *Mediam ingressus Germaniam, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine, trahebat æstiva.* Diem denique cladis tam memorabilis, quem Augustus *mæstum ac lugubrem quotannis habuit*, IV. Non. Sextil. *diem* enimvero, ut notat Gellius lib. 5. cap. 17. & Macrobius lib. 1. cap. 16. *inominalem*, quo malè ad Cannas pugnatum est, Pantaleon, Eberus, & qui præterea Beroaldum sequuntur, assignant, eò, quòd Florus lib. 4. cap. 12. scribat, *Varus res perditas eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est & animo secutus.* Putarunt enim sensum horum verborum esse, Varus eo die periit, quo Paulus Cannensi prælio. Verùm, ut Casaubonus in Suet. de Aug. c. 23. animadvertit, diem pro clade eleganter Florus usurpavit. Nonnulli cum Aventino malunt IV. Non. Julii. Sed frustra dies quæritur, quem veteres historici quasi ex compacto siluerunt, aut certum ideò definire fortè nescierunt, quòd, ut auctor est Dio, triduò cum Romanis fuerit dimicatum, & quidem, quod observat Henricus Hagelgans in suo Arminio, primo die haud procul Alisone ad caput Luppiæ, altero indè paulò remotiùs juxta arcem Falckenberg, tertio & ultimo prope Hornam aut Dethmoldiam.

14. ARMINIO DUCE.] Flor. l. 4. c. 12. *Duce Arminio arma corripiunt.* Strabo lib. 7. *Arminii, qui belli dux fuerat Cheruscis, cum violatis pactis Varum Quinctilium invaderent.* Tacit. 2. Ann. *Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat*; desertus tamen ab Ingviomero fuit, *non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parêre dedignabatur.* Tacit. 2. Annal. Dux igitur Arminius gentis suæ, & sociorum ejus fuit, omnibus hujus muneris partibus egregiè functus, imò & militis, *qui manu, voce, vulnere sustentabat pugnam.* Tacit. 2. Annal.

15. A CHERUSCIS.] Inter Germaniæ populos, à quibus Variana ſtrages edita, eminuêre Cheruſci, validiſſima tum natio, à Cæſare lib. 6. Velleio lib. 2. Strabone lib. 7. Tacito l. 1. 2. 11. 12. 13. Annal. & de morib. Germ. Plinio lib. 4. c. 14. Floro l. 4. c. 12. Dione l. 54. 55. 56. Faſtis Capitolinis apud Onuphr. & Pighium, Nazario in panegyr. deſcripta celebrataque. Non omnes inter Albim & Viſurgim, ubi vera & præcipua ſedes eorum fuit, & ſilva *Bacenis* pro nativo muro objecta, Cheruſcos à Suevis, Suevoſque à Cheruſcis, injuriis incurſionibuſque prohibuit; etiam pro parte aliqua cis Viſurgim habitârunt. Dio lib. 54. de Druſo: *Lupiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit, perque eos in Cheruſcorum fines uſque ad Viſurgim proceſſit.* Velleius lib. 2. *Intrata protinus Germania*, &c. *recepti Cheruſci, & amnis mox noſtrâ clade nobilis tranſitus Viſurgis.* Iſac. Pont. de orig. Franc. l. 1. c. 9. *pro parte cis Viſurgim coluiſſe non abnuerim.* Cluver. l. 3. Ger. antiq. c. 19. Maximè Arminio duce gens hæc floruit, qui Chattos & Cheruſcos, *cum quibus* illi, teſte Tacito 12. Ann. *æternùm diſcordant*, conciliaverat, ut aliquamdiu junctis viribus Romanorum imperium propulſarent; eo vero defuncto recruduit vetus odium, evenitque quod Tacit. de morib. Germ. memorat. *In latere Cauchorum Cattorumque, Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt, idque jucundiùs, quàm tutiùs fuit. quia inter impotentes & validos falsò quieſcas. ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens.* Manſêre tamen adhuc ævo Claudiani veteres ad Albim ſedes, nomenque Cheruſcorum: quod ipſe teſtatur in panegyr. de IV. conſulatu Honorii:

—— *Et ingentes Albim liquêre Cheruſci.*

16. BRUCTERIS.] Non ſolum Cheruſci, verùm etiam Bructeri Varianam cladem effecerunt, qui propterea ſua exuſſerunt, atque à Germanico vaſtati. Tacit. 1. Ann. *Bructeros, ſua urentes, expedita cum manu L. Stertinius, miſſu Germanici, fudit: interque cædem & prædam reperit undeviceſimæ legionis aquilam, cum*

Varo

Varo amissam. Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.

17. MARSIS.] Antiquâ, & claræ originis in Germania gente. Tacit. de morib. Germ. *Celebrant carminibus antiquis Tuistonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, &c. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina.* Maximè iis infestus Germanicus fuit, abolendæ infamiæ causâ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, à Tiberio in Germaniam missus. Tacit. 1. Ann. *Ventumque ad vicos Marsorum; & circumdatæ stationes. Quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. Profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Idem lib. 2. *Ipse* (Cæsar) *majoribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam, modico præsidio servari indicat.* Causa igitur hujus vastationis, & irruptionis non alia, quàm quòd Varum, per fines Marsorum ad Amisiam, Dalichium, & Aldenbecam porrectos, ad Visurgim proficiscentem, ab iisdem & conterminis populis cæsum meminerat. Cluver. lib. 3. Germ. antiq. c. 11. Marsorum vestigium adhuc extat in Dithmarsen/ pago diœcesis Paderbornensis.

SALTUS
TEUTOBURGIENSIS

SALTUS TEUTOBURGIENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SALTUS. LOCA. VASTA. PERAGRANS
PAULISPER. COEPTUM. SISTE. VIATOR. ITER
HIC. RAPTAS. AQUILAS. CLADIS. MONUMENTA. LATINÆ
INVENIES. VARI. RELLIQUIASQUE. DUCIS
EGIT. ET. HIC. CELEBREM. THIETMALLO. TESTE. TRIUMPHUM
SAXONICAM. CAROLUS. DEPOPULATUS. HUMUM
UT. MERITO. DUBITES. ROMANA. CÆDE. CRUENTO
ARMINIO. MAJOR. NUM. SIT. HABENDUS. HONOS
SAXONIS. AN. CAROLO. VICTORI. SÆPIUS. HOSTEM
FREGIT. HIC. INDOMITUM. CONTUDIT. ILLE. SEMEL

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

SALTUM. LATINIS. TEUTOBURGIENSEM. OSNEGGUM. FRANCIS. APPELLATUM. QUINCTILII VARI. LEGIONUMQUE. TRIUM. TUMULO. ET. CAROLI. M. VICTORIA. DE. SAXONIBUS. PROPE THIETMALLI. AN. DCC. LXXXIII. REPORTATA. NOBILEM. POSITO. HOC. MONUMENTO. ILLUSTRAVIT.

NO-

NOTÆ.

1. SALTUS TEUTOBURGIENSIS.] Meminit hujus saltûs Tacitus lib. 1. Ann. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu* Quibus verbis satis designavit, quo loco situs sit, & ubinam inquirendus; nempe inter *desertum Sinedi*, & *Dethmoldiam Hornamque* oppida, ubi mons Teuteberg antiquum nomen hodie retinet; cui descriptio Taciti, Velleii, ac Dionis de Variana clade testimonia conveniunt. Lipsius in Tacit. lib. 2. Ann. n. 211. Reineccius in Poëtam Anonym. de Carol. M. lib. 1. Horrion lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Althamerus in Tacit. de morib. Germ. Fallitur igitur Aventinus, qui in hist. Boiorum, *Teutoburgiensem* Taciti *saltum* cum *silva Duisbergensi* in Clivia, vicina Rheno; & ab Amisii & Luppiæ fontibus longè remota confundit; atque ex hoc errore in alium lapsus, Varum in ea cum legionibus cæsum scripsit. Fallitur Joannes Tybius in antiq. Duisbergi, qui Aventino astipulatur. Nec refert, quòd ad saltum, qui pro vero *Teutoburgiensi* hîc habetur, non videatur esse *Teutoburgium*, à quo tamen originem istius cognominis petere oportet, minimum autem *Duisburgum* à *Teutoburgio* sono vocis discrepet: sicuti enim *Duisburgum*, *Dispargum* Greg. Turonensi dictum, celeberrima olim Francorum regia fuit; ita *Teutoburgium* antiquum id ipsum est oppidulum, quod postea *Thietmallum* & *Dethmoldia* dici cœptum, neque adhuc vetus suum nomen totum amisit. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 15. & 19. Dietmelle *esse antiquum illud* Teutoburgium, *à quo* Teutoburgiensis saltus *cognomen accepit, ipsa hodierna appellatio manifestò indicat; quippe* Diet *idem esse nomen quod* Theuth, *jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum* Theut, *locis impositum. Nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem &* Theutomellum *situ*, Teutenmeyer: *item oppidulum* Diedenhille / xv. *millibus*

bus passuum ab Theutomello *in orientem versùs dissitum. Cæterùm apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul lævâ Visurgis ripâ,* Τελιστέργιον, *quod ego vocabulum ex situ & literarum ductu, corruptum esse judico pro* Τευτοβέργιον. Accedit Teutonicos montes à Tacito collocari, ubi extrema sunt Bructerorum; quæ sanè nemo requiret in Duisbergensi saltu ad Ruram, sed ad Amisii & Luppiæ fontes. Forsan ab hoc antiquiore *Teutoburgio* Westphalico, in memoriam ejus, appellatum fuit *Teutoburgium* in Pannonia, ad confluentes Dravi & Istri, ubi hodie *Drasad* pagus, Teutonum, ut verisimile, colonia, & quantum conjecturâ assequi licet, à Sicambris forsan condita. Lazius lib. 12. comm. Reip. Rom. c. 6. Sicambros enim, ante emigrationem, finitimos Cheruscis, ubi Dethmoldia, & latè in diœcesi Paderbornensi habitâsse, ex Dione suprà probatum.

2. LOCA VASTA.] Tum ob solitudinem, tum ob amplitudinem *Teutoburgiensis saltûs*, qui in diœcesi Paderbornensi exsurgens, per Lippiensem, Ravensbergensem, Osnabrugensem, Monasteriensem, & Oldenburgensem ditionem longissimo montium silvarumque tractu porrigitur. Vasta enim loca appellantur, quæ vel magnitudinis terminos excedunt, vel deserta & solitaria sunt, nec sine horrore peragrantur. Vossius in etymolog. In eadem Paderbornensi diœcesi occasum versùs conspicitur *mons Lulli*, quem, dum vigeret potentiorum licentia, & facilis quavis de causa apud Majores bellandi rapiendique propriâ auctoritate libido, nobiliorum Westphalorum *Purgatorium*, seu pœnarum locum appellarunt. Nec longè hinc abest *mons Hunnorum*, in quo veterum castrorum vestigia ac munimenta etiamnum apparent, similia iis aggeribus, qui hodiedum prope Brencken/Wevelsburg/Kerckborken pagos cernuntur, & Hunegraven/ sive Hunnorum fossæ, nuncupantur. Bollandus in addendis ad XXI. Januarii.

3. SISTE VIATOR ITER.] Vetus in monumentis, & frequens his verbis compellandi viatorem formula. Meretur hanc moram propter Vari cladem, & victoriam Caroli M. in Romana & Francica historia inclytus saltus.

4. HIC RAPTAS AQUILAS CLADIS MONUMENTA LATINÆ, &c.] Tacit. l. 1. Ann. Florus lib. 4. c. 12. aliique suprà citati.

5. VARI RELLIQUIASQUE DUCIS.] Tacit. lib. 1. Annal. *Haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari, legionumque insepultæ dicebantur*; & locis glebosis calvæ, seu crania hominum disjecta ossaque passim effodiuntur. Hamelman. in genealogia Com. Lipp. Isac. Pontanus lib. 1. orig. Franc. c. 9.

6. EGIT ET HIC CELEBREM THIETMALLO TESTE TRIUMPHUM.] Celebrem hîc triumphum Carolus M. egit; bellum enim illud non ducum operâ, ut pleraque alia, sed auspiciis & ductu suo gessit, aciem componendo, versandoque inter medios pugnantium conflictus, inde mox ingentem illam victoriam, innumerabili hostium multitudine interfectâ, reportavit. Eginhardus in vit. Caroli M. Astronomus in reb. gest. à Carol. M. apud Reuberum An. 783. Vita Caroli M. à Pithæo edita, Annales Francici incerti, sed vetusti scriptoris apud eundem, Poëta Anonym. lib. 16. An. 783. Adelmus Benedictinus in Annal. Reg. Franc. An. 783. Annal. Francorum apud Canisium, Regino in chron. Ursperg. in chron. eodem anno.

Ex his omnium antiquissimus Eginhardus ita de hoc prælio scribit: *Hoc bellum licet per multum temporis spatium traheretur, ipse non ampliùs quàm bis acie conflixit; semel juxta montem, qui* Osnegge *dicitur, in loco* Thietmelle *nominato, & iterum apud* Asam *fluvium; & hoc uno mense, paucis quoque interpositis diebus. His duobus præliis hostes adeò profligati ac devicti sunt, ut ulterius Regem neque provocare, neque venienti resistere, nisi aliquâ loci munitione defensi, auderent.* Vita Caroli M. apud Pithæum: *Iterum rebellant Saxones, & Domnus Rex Carolus super eos ad* Teotmalli *venit, ibi Saxones præparaverunt se ad pugnam in campo; sed viriliter Domno Rege Carolo pugnante Saxones terga vertunt, & Franci victores existunt: ceciditque ibi multitudo Saxonum, ita ut pauci fugâ evaserint.* Priusquàm verò alterum prælium ad Hasam iniit, Paderbornam Carolus victor venit. Adelmus: *Arridente veris tempore, cùm ad expeditionem Saxoni-*

xonicam se præparâsset, nam de omnimoda eorum defectione perlatum fuerat, priusquàm de memorata Theodonis villa se moveret, Hildigardis Regina uxor ejus decessit pridie cal. Maii, in vigilia ascensionis. Regino: *Cujus funeri cum more solenni justa persolveret, in Saxoniam, sicut disposuerat, duxit exercitum. Cumque Saxones in eo loco, qui* Thietmelle *vocatur, ad pugnam se præparare cognovisset, ad eos summâ celeritate contendit; commissoque cum eis prælio, tantâ eos cæde prostravit, ut de innumerabili eorum multitudine perpauci evasisse dicantur: cumque de loco prælii ad Padrebrunnam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitûs, quæ adhuc de Francia venire debuerat, opperiretur; audivit Saxones in finibus Westphalorum Hasam ad hoc congregari, ut ibi cum eo, si venisset, acie confligerent.* Quia in Thietmellensi pugna singularem Carolus M. Dei opem expertus fuerat, in ejus memoriam sacellum in monte *Osnegg* condidit, & utique *à divino auxilio* nomen indidit. Pideritius in chron. Lippiens. Poëta Anonym. l. c.

Sed tandem Carolus divino munere *victor*,
Cæsis innumeris reliquos exinde fugavit.

Chron. Tremon. apud Stangevol. lib. 2. Ann. *Carolus Rex in monte, ab antiquo Asneggi dicto, milliare à Lemgauu civitate distante, Saxones usquequo rebelles, iteratò aggressus, illos ad internecionem occidit, & transfugas dissipat: qua in pugna, manifestum ei divinum adfuit auxilium, eapropter religione tactus, ne ingratus erga Deum reperiretur, montem hunc divino cultui consecravit,* montem sancti adjutorii *eum baptizando, atque Ecclesiam ibidem fundando, ubi posteri multis sæculis, piâ & ab antiquo usitatâ devotione, illinc peregrinantes divinum auxilium non raro senserunt.* Crantzius lib. 2. Saxon. c. 4. *Ego montem accipio, in quo à memoria Caroli erecta est capella,* divini auxilii *nominata, hoc referens posteris, quod propter cæleste præsidium in eo missum, memoria ibi magni miraculi consecrata est. Laici vocant montem Sancti Adjutorii.* Nomen Germanicum Sant hülffe diutissimè mansit, senum sermonibus, ut Reineccius in not. ad Poët. Anonym. hactenus conservatum, & fortè etiamnum manet; Sacellum jacet desertum, imò funditus destructum. Cur verò idem Reineccius, posteaquàm ab Hermanno Hamelmanno

no etiam vicum Sant hülffe hodiedum in Diepholtano Comitatu haud procul Diepholdiâ arce extare didicisset, mutatâ priori sententiâ suâ, locum *Thietmelle* diversum ab oppido *Diethmolde* esse crediderit, causam meo judicio perexiguam habuit. Siquidem Dethmoldiensis victoria divinâ ope parta, uti sacello, in Lippiensi Comitatu, *Sancti auxilii* olim nomen dedit; ita eodem anno ac mense, & paucis quidem diebus interjectis, alter de Saxonibus ad Hasam fluvium à Carolo M. deportatus triumphus, Diepholtano vico ac sacello idem *divini auxilii* nomen potuit imponere; ut eò minùs fuerit necesse, antiquum Thietmalli nomen Dethmoldiæ nostræ abrogare, quod ipsa An. 1011. Ecclesiæ Paderbornensi donata, in diplomate S. Henrici etiam retinuit, ac meliùs quàm Diepholdia hodie exprimit. Ad Diepholdiæ quidem vicum Drebbenam postremam hanc victoriam contigisse perhibent Chron. Brunswicense, & Saxonicum MS. Hermannus Hamelmannus in delineat. urbium Westphaliæ, Merian in topographia Westphal. & Justus Winckelmannus vir inprimis eruditus: attamen alii memorabilem hanc pugnam eò loci pugnatam negant, qui longè ab Hasa flumine, prope quod dimicatum esse prodidère veteres, remotus est. Unde Bernardus Wittius in Chron. suo MS. hujus prælii locum Haselunæ assignat, oppido Hasæ fluvio incumbenti. Vero autem similius videri ait Henricus Turckius in Annal. MSS. de inferiori Germania, uno milliari ab Osnabrugo, apud Hasam flumen, ubi incolæ celebrant Wallenhorstiam pagum, & Bocholtiam vicum, prope parthenonem Rullensem, Saxonum castris ac stativis nobilitatos, inter utrumque locum concurrisse exercitus, devictosque Saxones.

7. THIETMALLO.] Loco in Annal. Francicis *Theotmelli*, *Thietmelle*, *Thiotmelli*, *Teotmala*, *Theotmallin*, *Theotmaldi*, *Teotmalli*, *Thietmalli* nuncupato, atque ob antiquitatem maximè claro; utpote cui nomen *Teutoburgium* olim fuit, quod Henricus Tybius in antiq. Duisburg. affingit Duisburgo: at Thietmallo nostro debitum adhuc manet quoad priorem sui partem. Nam *Thiet* & *Theut* re eadem, solâ dialecto differunt, posterior verò

pars,

pars, sive burgium *solita Germanicorum populorum municipii gentilitiaque appellatio.* Lazius lib. 12. c. 6. in *Mallum* postea, incertum quo tempore, commutatum, seu quòd *Teut*, sive *Tuisconis signum* Germanis *mal*, ibidem esset, Piderit. p. 1. & 2. chron. Lipp. seu veriùs judicii locus. *Mallus* enim & *mallum* judicium seu placitum, in quo majora negotia à Comite finiebantur, Francis multisque aliis gentibus significavit: id quod nos etiam docet Zventeboldi Lotharingiæ Regis, Arnulfi Imperatoris filii nothi, diploma, Abbatiæ Werthinensi ad Ruram concessum. *In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Zventeboldus misericordiâ Dei Rex. Comperiat omnium fidelium nostrorum præsentium & futurorum prudentia. qualiter fratres monasterii S. Liudgeri quod dicitur Werthina nostræ suggesserint dominationi.. quatenus seipsos & quæ sua in nostro regno sunt. sub nostro patrocinio ac tuitione susciperemus & privilegia quæ Priores nostri pro tuitione illi monasterio contulerunt. nostri dignaremur præcepti auctoritate firmare. Quorum suggestioni ob amorem Dei & interventum honorabilis Ratbodi Trevirorum Episcopi & Oddonis fidelis nostri libentissimè annuentes. volumus ut sub nostro mundiburdio res quascunque in nostro regno habent securè possideant. Donationem sive illius fisci quod dicitur Frimersheim. sive aliarum quarumque possessionum cum mancipiis & silvis. pratis. & omni integritate. ratam teneant & immobiliter stabilitam: Item concedimus eis. ut in omnibus mercatibus qui per Rhenum sunt à teloneis sint liberi. nec aliquid exigatur ubicumque ad suas utilitates indigent emere aut vendere. Item præcipimus ut nullus judex publicus in eorum hominibus habeat ditionem. sed Advocatus eorum super eis justitias agat. nec ad publicum* MALLUM *quisquam succlamationem faciat priusquam Advocatum eorum interpellaverit pro justitia facienda. Et ut hæc auctoritatis nostræ concessio firmior in Dei nomine perseveret. manu propriâ eam firmavimus & anuli nostri inpressione eam sigillari præcepimus. Signum Zventeboldi gloriosissimi Regis. Waltgerus Notarius ad vicem Ratpoti Archiepiscopi summique Cancellarii recognovit. Data* V. *idûs Maii. Anno incarnat. dominicæ* DCCC. XCVIII. *Indictione primâ. anno vero Regis piissimi Zventeboldi* III. *actum Aquisgrani palatii. in Dei nomine feliciter amen.* Hinc *mallare* in judicium vocare, *Mallobergium*

gium plebs, quæ ad unum placitum convenire ſolet. Hieron. Bignolus in notis ad veteres formulas Marcolfi, Lindenbrog. in gloſſario, Goldaſtus in notis ad part. 1. tom. 1. veterum Germ. ſcript. Plenæ exemplis Salica, Alemannorum, Longobardorum & Ripuariorum leges, Capitula, & Capitulationes Caroli M. & Ludovici Pii, Capit. quæ facta Sueſſ. An. 853. *Comes convenientem locum conſideret, & inveniet, ubi ſtationem ad* MALLUM *tenendum conſtituat.* Talem verò locum ſeu ſtationem *Thietmalli* fuiſſe, præter nomen, hoc diploma S. Henrici regis confirmat. *In nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divinâ ordinante providentiâ Rex. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen regiæ majeſtatis perduxit ad hoc voluit regnare. ut eccleſiarum ordini firmando atque corroborando ſubveniamus. his autem maximè locis quæ ab anteceſſoribus noſtris regibus imperatoribus fundata. ſed jam peccatis exigentibus penè videbantur annullata. quapropter omnium fidelium noſtrorum præſentium ſcilicet ac futurorum induſtriæ notum eſſe volumus. qualiter nos divini amoris inſtinctu. pro remedio animæ noſtræ ſeu parentum noſtrorum. nec non & tertii Ottonis. bonæ memoriæ imperatoris. dilectæque conjugis noſtræ.* CUNIGUNDAE. *reginæ interventu. atque Meginwerc ſanctæ Podrebronnenſis eccleſiæ venerabilis epiſcopi rogatu. ſibi. ſuæque ſanctæ eccleſiæ à* KAROLO MAGNO *imperatore olim fundatæ. noſtris verò temporibus incendium paſſæ. in honore etiam ſanctæ Dei genitricis ſemperque virginis* MARIAE. *& Sancti* KILIANI. *martyris.* LIBORII*que confeſſoris dedicatæ. comitatum quem* Hahold *comes dum vixit tenuit. ſitum ſcilicet in locis.* Haverga. Limga. THIATMALLI. Aga. Patherga. Trevereſga. Langaneka. Erpesfeld. Silbiki. Matfeld. Nihterga. Sinatfeld. Balleuan. propè Spriada. Gambiki. Geſſion. Seuuardeshuſun. *cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc noſtram regalem paginam. eo videlicet rationis tenore. ut præfatus epiſcopus Meginwerc. ſuique ſucceſſores præſcriptæ aeccleſiæ præſidentes. dehinc liberam habeant poteſtatem de eodem comitatu. ejuſque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi. ad eorum tamen utilitatem eccleſiæ. omnium videlicet inquietudine remotâ. Et ut hæc noſtræ traditionis ſeu confirmationis auctoritas ſtabilis & inconvulſa omni habeatur tempore. hoc præceptum*

inde

inde conscriptum manu propriâ firmare curavimus. & sigillo nostro insigniri jussimus. Signum Domni Heinrici Regis invictissimi. Guntherius Cancellarius ad vicem Erkambaldi Archicappellani recognovi. Datum. IIII. *idus* APRIL. *Indictione.* VIIII. *Anno dominicæ incarnationis millesimo* XI^mo^. *Anno verò Domni secundi Heinrici regnantis.* VIIII. *Actum Triburâ regiâ villâ.* FELICITER AMEN. Cæterùm *Thietmalle*, veteri linguâ Theudiscâ, *locum augustum & heroïcum* sonare monet Christophorus Browerus in notis ad vitam B. Meinwerci, qui *lapidem quendam altaris, spectabilis magnitudinis, à B. Leone Papa consecratum, de ecclesia Thietmelle allatum; in crypta nova monasterii sui, in honore S. Stephani Protomartyris* IV. *Non. Januarii consecravit, & adorandas ejusdem Protomartyris reliquias, cum aliis multorum Sanctorum in eo reposuit.* Auctor vitæ B. Meinwerci. *Thietmalle* hodiè Dethmoldia vocatur, primarium Comitum Lippiensium domicilium, qui Episcoporum & Principum Paderbornensium beneficio, seu feudi nomine, hunc locum, aliaque oppida, arces & pagos obtinent. Unde hallucinari colliges Bollandum ad XXVIII. Januarii, in Notis ad vitam Caroli M. *Thietmallum* in diœcesi Osnabrugensi collocantem.

8. SÆPIUS HIC HOSTEM.] Sextâ Caroli M. in Saxoniam expeditione, Dethmoldiensis victoria contigit. Anno 786. quatuordecim ejus prælia numerabantur. Fabr. l. 4. orig. Saxon. nec tamen belli adhuc finis: *quo plures tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi summis honoribus viri, consumpti sunt; tandemque anno tricesimo tertio finitum est.* Eginhard. in vita Caroli M. Locum confecti hujus belli, qui *Salz* ad Salam dicitur, acceptum ferimus Poëtæ Anonymo, qui verisimiliter fuit Paderbornensis; nam Annal. Franc. Regino, Adelmus & alii, ut rem totam suppressere? Nec Eginhardus, quem auctor citat, in vita Caroli M. πάντα περὶ πάντων habet. Ut eundem auctorem ex alio Eginhardi opere de gestis Saxonum pleraque mutuatum suspicetur Rein. Reineccius in not. ad Poëtam Anonym. ad An. DCCC. III. Sed audiamus ipsum Poëtam:

Nobilis hic annus longi certamina belli

Tan-

Tandem Saxones inter Francosque peracti,
Firmo perpetuæ conclusit fœdere pacis.
Augustus pius ad sedem SALZ *nomine dictam*
Venerat, &c.

9. CONTUDIT ILLE SEMEL, &c.] Clade scil. Varianâ, quâ factum est, *ut Germania mox magis turpiter amissa sit, quàm gloriosè acquisita, atque imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret.* Flor. l. 4. c. 12. nec stabilem deinceps Romani ad Luppiam & Visurgim figere pedem potuerunt.

10. OSNEGGUM FRANCIS.] Eginhard. in vita Caroli: *Semel juxta montem, qui Osnegge dicitur, in loco Tietmelle nominato.* Crantz. l. 2. Sax. c. 4. recitatis his verbis, mox subdidit: *ita scribunt Galli proprietatem linguæ non tenentes.* Atqui Eginhardus Germanus fuit, rectiusque montis nomen, quod Crantzius *Asneggi* vocat, expressit: ita enim scriptum legitur in diplomate Caroli M. de quodam nemore in silvâ *Osning*, Wihoni Osnabrug. Episcopo in perpetuum proprietatis usum donato, quod infra ex autographo fideliter descriptum leges. Ottonis M. An. 965. de eodem apud Ertwinum in Chron. Osnab. & S. Heinrici literis, in quibus An. 1002. regni sui 1. *Incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolens, & petitioni fidelis sui Retharii venerabilis Episcopi annuens, in supplementum Ecclesiæ, in jus concessit, & per regale præceptum corroboravit, forestum, quod incipit de Luthera flumine, & tendit per* Osnig *& Sinidi usque in viam, quæ ducit ad Horihusam.* Prætereà in literis An. 1153. & 1338. datis mentio fit silvæ *Osnine*, prope quam prædium *Kiveninchusen* dictum, & *Montanorum, quæ* Osnine *appellantur*, & Gobelinus Persona in Cosmod. ætat. 6. cap. 85. pag. 276. partem illam silvæ Teutoburgiensis, quæ inter Dringenbergam, præcipuum transmontanæ diœcesis castrum, & Paderbornam jacet, pariter *Osing* circa annum 1398. nuncupat. Fuit igitur *Osnegge, Osnig, Osning, Osnine, Osing* nomen ejusdem saltûs, quem *Teutoburgiensem* Tacitus vocavit, & non pauca, nec obscura antiqui nominis vestigia, tum in tractu vicino Osnabrugæ, forsan prius *Osninebruchteriæ.* Moller. in descript.

ſcript. Rheni lib. 5. tum prope Dethmoldiam alibique ſuperſunt. Nam vallis, quâ illuc ex *Sinedi* deſerto itur, Oſſenthal / quaſi *Oſninthal*, jugum ſeu cacumen montis Dethmoldienſis Egge / ubi Lippienſis ſilva deſinit, campi Oſſenkempe / velut *Oſninkempe*, hodieque vocantur. Idem Teutoburgienſis ſilvæ tractus in diplomate Ottonis III. anno MI. & Henrici Sancti anno MIII. quæ infrà in monumento Sendæ leges, *Ardenna* appellari videtur, *de Foreſto quod incipit de Delhina flumine & tendit per Ardennam & Sinede uſque in viam quæ ducit ad Heriſiam.* In Henriciano eadem verba, præterquàm quod *Sinedi*, *Heriſi*, & *Delhna* in eo legimus. Cæterùm *Dellina* ſeu *Delhna* hodie Dalcke dicitur, & fines diœceſis Paderbornenſis in Stukenbroick præterfluit. *Ardenna Celtis ſilva eſt, & plures eo nomine in Gallia ſilvæ.* Bucherius in Belg. Rom. lib. v. cap. CII. n. 8.

II. An. DCC. LXXXIII.] Annales Francici apud Pithæum, Aſtronomus apud Reub. Regino in Chron. Poëta Anonym. lib. 1. Annales Caniſiani, ita habent: *Rex Carolus iter fecit per partes Saxoniæ, eò quòd Saxones rebellarent, & cum paucis Francis ad Theotwaldi pervenit, ibi Saxones præparaverunt pugnam in campo,* &c. *Theotwaldi*, ait, quaſi *Teutenberg*, ſeu *Teutoburg*, infra ſaltum denotaret.

FONTES AMISI

FONTES AMISII.

MEMORIÆ. SACRUM

ILLE. EGO. SUM. AMISIUS. SURGENS. HIS. FONTIBUS. AMNIS
OLIM. ROMANA. NOTUS. IN. HISTORIA
QUI. CENTUM. DELABOR. AQUIS. COMITATUS. IN. ÆQUOR
ANTE. PERERRATIS. URBIBUS. ET. POPULIS
NUNC. CAPUT. OCCULTUM. RIMATUS. VALLE. SUB. IMA
FERNANDUS. NIVEO. CONDECORAT. LAPIDE
AT. TIBI. NESTOREI. MERITIS. PRO. TALIBUS. ANNI
LÆTAQUE. PERPETUO. TEMPORA. VERE. FLUANT
ET. NOMEN. FERNANDE. TUUM. SIC. CRESCAT. EUNDO
AUCTA. VELUT. NOSTRÆ. GLORIA. CRESCIT. AQUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. AMISII. ROMANIS. NOTISSIMI. FLUMINIS. IN. DITIONE. PADERBORNENSI NASCENTIS

M. H. P

HOSPES. VIVE. TUÆ. SORTIS. MEMOR. EN. EGO. PARVIS
NOBILIS. HIC. ORIOR. FONTIBUS. AMISIUS
ET. POSTQUAM. FLUVIIS. INGENTIBUS. AUCTUS. IN. ALTUM
VELA. TULI. VASTO. MERGOR. IN. OCEANO
SIC. UBI. PRINCIPIIS. MORTALIA. TENUIBUS. ORTA
CREVERUNT. MAGNIS. AUCTIBUS. INTEREUNT.

NOTÆ.

1. FONTES AMISII.] Qui linguâ vernaculâ Ems/ à Mela & Plinio *Amisius*, *Amisia* à Tacito, Strabone Ἀμασία, Ptolemæo Ἀμάσιος, atque indè *Amasus*, *Amasis*, *Amisis* & *Amusus* appellatur. Soliti enim Romani in fluviorum nominibus *e* in *a* commutare; exempla in *Alisone*, *Albi*, *Adrana*, *Ambra*, *Amisio*, pro *Elsen*, *Elb*, *Eder*, *Emmer*, & *Ems*. Ex tam variis verò ejusdem rei nomen proferendi scribendique modis rectissimus is, quo Plinius & Mela antiquiores Tacito, Strabone & Ptolemæo usi, & fluvius ab urbis, castelli & præsidii loco distinguitur: non enim solùm Ἀμασία & Ἀμείσεια apud Strab. Ptol. & alios geographos, verùm etiam *Amisia* apud Tacit. l. 2. *Classis Amisiæ relicta, lævo amne*, oppidum vel munimentum significavit. Cluver. l. 3. c. 18. Schildius de Chaucis, lib. 1. c. 9.

2. ILLE EGO SUM AMISIUS.] Clarissimus & nobilissimus amnis. Mela l. 3. c. 3. *In Oceanum Amisius, Visurgis, & Albis clarissimi.* Plin. l. 4. c. 14. *Amnes clari in Oceanum defluunt; Guttalus, Vistillus sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* Adamus Bremens. lib. 1. hist. eccles. c. 2. *Nobilissimi Saxoniæ fluvii sunt, Albis, Sala, Wisura, quartus* (situ, non dignitatis ordine, quo Salam longè præcedit,) *ex magnis Saxoniæ fluminibus est Emisia, qui Westvalos à reliquis illius provinciæ dirimit populis. Isque oritur in saltu Padarburnensi; currit autem per medios Fresonum terminos in Oceanum Britannicum.*

3. OLIM ROMANA NOTUS IN HISTORIA.] Præcipuè Annalibus Taciti, lib. 1. c. 60. *Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* c. 36. *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advenerant, reportat.* lib. 2. c. 8. *Usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta, lævo amne.* cap. 23. *Plures Cæsar classi impositas per fluvium Amisiam Oceano invexit.* In Strabone l. 7:

Inter

Inter hos & alia sunt navigabilia flumina, de quibus est Amasia, in quo Bructeros Drusus navali prælio vicit.

4. QUI CENTUM DELABOR AQUIS COMITATUS IN ÆQUOR.] Mela, Plin. suprà citati num. 2. in *Britannicum.* Adamus Brem. ad *Aquilonem*, sive *Borealem Oceanum.* Strabo l. 7. infra *Embdam*, illustre in Frisia emporium, evolvitur. Isac. Pont. lib. 1. orig. Franc. c. 9. longissimum enim cursum tenet, & quòd si Martiano Heracleotæ fides habenda, in periegesi orbis, à fontibus Amisii ad ostia numerat stadia 2310. plurimosque interim amnes recipit, atque in Oceanum defert: Quos inter nobiliores censentur *Wersa* seu *Wesa* infra Telgetum, *Alpha* Monasteriensis ad Schoneflitam, haud procul Lingâ *Alpha* Tecklenburgicus, ad Meppenam *Hasa*, ad Oortum *Sosta* in Amisium confluentes.

5. ANTE PERERRATIS URBIBUS.] Falsò inter urbes, quas Amisius pererrat, Althamer. in Tac. de morib. Germ. *Paderbornam*, *Bekenam*, *Monasterium & Osnabrugum* numerat: nam partim longiore, partim breviore intervallo ab iis distat. Quas autem verè alluat, tabulæ geographicæ demonstrant; nimirum *Ritbergam*, *Widenbruggum*, *Rhedam*, *Varendorpium*, *Telgetum*, *Rhenam*, *Lingam*, *Meppenam*, ubi *Hasa*, ut dixi, altero Caroli M. cum Saxonibus prælio & victoriâ inclytus amnis confluit; pervagatus inde paludosa & sterilia loca, inque Frisiæ aditu Sosta auctus, & relicto ad sinistram Dollarto lacu, ad dextram vero Embdâ civitate, immenso ore in Oceanum effunditur.

6. ET POPULIS.] ANSIVARIIS olim, qui pulsi à *Chaucis Frisiorum limitaneos agros occupavêre*, Tac. 13. Ann. & nomine quæsito ab *Amisio* aliter *Ampsivarii* vocantur. Cluver. Germ. antiq. l. 3. c. 16. ANGRIVARIIS, quorum *defectio à tergo Cæsari Germanico* ab Amisia ad Visurgim profecto, *& castra in læva metanti nuntiata*, Tac. 2. Ann. Cluver. Germ. antiq. lib. 3. c. 14. BRUCTERIS, quos *in Amisia Drusus navali prælio vicit*, Strabo l. 7. & filius Drusi *Amisiam & Luppiam amnes inter, haud procul Teutoburgiensi saltu vastavit*, Tac. 1. Ann. CHAMAVIS, qui *Bructeris* veris & antiquis *Amisii* accolis pulsis & excisis, cum *Angri-*

variis in sedes eorum migraverunt. Tac. de morib. Germ. Cluv. Germ. antiq. l. 3. c. 14. CHAUCIS, Isac. Pont. l. c. orig. Franc. c. 9. Altham. in Tac. de morib. Germ. Cluv. l. 3. c. 18. & FRISIIS, de quibus Ptolemæus l. 2. c. 12. *Frisii usque ad Amisiam, post hos Chauci parvi.* Hodie post *Frisios*, *Westphalos*, atque ex horum genere *Monasterienses, Rhedenses, Osnabrugenses, Ritbergenses* & *Delbruggienses* pererrat.

7. IN DIOECESI PADERBORNENSI NASCENTIS.] Non in montibus *Hassicis*, ut Altham. in Tac. de morib. Germ. nec è saltu Teutoburgiensi, quà der Stapelagerberg dicitur, ut Hamelmannus nugatur in genealogia Comitum Lippiensium; neque in Comitatu *Ritbergico*, uti Stangevolius lib. 2. Ann. circuli Westphal. sed in vasto & arenoso deserto *Sendæ*, profunda vestitaque arboribus vallis, circa quam vasta planities, lentâ ac copiosâ scaturigine surgentem, 40. stadiis à fontibus Luppiæ effundit.

8. SIC UBI PRINCIPIIS MORTALIA.] Alteram, quam hic subjecimus, Amisii inscriptionem ex ipso monumento documentum reputes velim. Initia nimirum ingentium fluminum ex parvis fontibus; indè rivis atque amnibus undique influentibus intumescunt, donec pleno aquarum impetu & Neptuni pompâ devolvantur in mare. Ibi nomen, ibi fluxum, ibi alveum amittunt, sistuntque cursum tanquam ad metam à Deo præscriptam, qui & Oceano limites posuit. Ita Amisius, Vidrus, Luppia, Visurgis, Albis, Rhenus, postquam cæteros ad se traxêre fluvios, se demum abscondunt. Hunc in modum videas ex parvis initiis maximas quasque urbes excrevisse, arte naturæ opera imitante. Una Roma hoc docet, quæ pastoritiâ juvenum manu à Romulo collectâ, in eam potentiam, quâ pòst orbi dominata est, assurrexit. Idem celebrium per Europam urbium ortus; sed nostra hic cumprimis spectare libet: *Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum esse*, scribit Tacitus de morib. Germ. *nec pati quidem inter se junctas sedes, colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit.* Eò Tencteri cæterique Transrhenani populi missâ ad Ubios legatione postularunt ab iis, ut pro communi gentis societate *muros Coloniæ, mu-*

nimen-

nimenta servitii detraherent, etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis oblivisci. Tacit. lib. 4. Hist., Hæc & C. Julii Cæsaris de bell. Gall. lib. 6. Senecæ lib. de gubernat. mundi, Plinii, Herodiani lib. 7. Capitolini in Maxim. assertio. Quin post Taciti ætatem ad Carolum M. nullæ per Saxoniam civitates, in quibus ex Canonum sacrorum præscripto Episcoporum sedes collocaret, uti ipse querebatur Carolus. Hinc illas in frequentioribus vicis & castellis posuit. Verùm in quas urbes villæ ac vici illi, Christianorum cultu, pòst excreverint, testis Brema, Osnabruga, Minda, Verda, Monasterium, Paderborna, Halberstadium, Hildesium, Hamburgum, ne quid de Magdeburgo dicam, & aliis Episcoporum sedibus. Erfurtum cùm se primùm mœnibus integeret, D. Bonifacius *Paganorum rusticorum urbem* appellabat. Serar. lib. 3. rer. Mogunt. not. 29. Idem aliarum urbium ortus, cumprimis ab Henrici Aucupis regno, quæ ex villis in vicos, ex vicis in oppida, ex oppidis in civitates ac potentes urbes etiam dominis suis formidandas emerserunt. Sed & magnarum urbium occasus aspicias. Bardevicum olim apud nos, Julinum & Wineta, urbium nobilissimæ emporiaque celeberrima, modò vix sua vestigia monstrant. Meibom. in Bardov. Ita quæ olim, teste Ovid. lib. 13. Metamorph.

—— Magna fuit censuque virisque,
Nunc humilis veteres tantummodò Troia ruinas,
Et pro divitiis tumulos ostendit amorum.
Clara fuit Sparte, magnæ viguêre Mycenæ.
Oedipodioniæ, quid sunt nisi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ restant nisi nomen Athenæ?

Stant nostræ per Germaniam urbes, & quot interim sua fata expertæ? quæque liberæ erant, in alterius imperium transiere, cùm supra libertatem ingenia se ferrent: Et *quæ alia res civiles furores peperit, quàm nimia felicitas?* Florus lib. 3. c. 12. Luxus, superbia, Religionis contemptio, cæteraque civium mala, quàm multas pessum dederunt? Magna flumina, non nisi ubi maxima sunt, absorbentur à mari.

DEL-

Delbruggia vulgo Delbrugge
Bructerorum Sedes.

DELBRUGGIA,

ULTIMA VETERUM BRUCTERORUM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

BRUCTERUS.HÆC.COLUIT.LOCA.FOETA.PALUSTRIBUS.UNDIS
QUOD. NUNC. INDIGENIS. NOMEN. UT. ANTE. MANET
HIC. VARUM. INFESTO. GERMANICUS. AGMINE. CÆSAR
ULTUS. ET. HOSTILES. DEPOPULATUS. OPES
VICINAM. DRUSO. GENITORI. CONDIDIT. ARAM
ET. TULIT. AUSONIIS. MANIBUS. INFERIAS
POST. UBIUS. FERRO. PARITER. GRASSATUS. ET. IGNI
OBRUTUS. HIC. MAGNA. CLADE. REPENTE. FUIT
VICTAQUE. TERGA. FUGÆ. DEDIT. ET. SUA. SIGNA. RELIQUIT
INCLYTA. VIRTUTIS. BRUCTERE. SIGNA. TUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

DELBRUGGIIS. VETERUM. BRUCTERORUM. UL-
TIMIS. QUOS. GERMANICUS. CÆSAR. VARIANÆ
CLADIS. ULTOR. BELLO. PERSECUTUS. QUAN-
TUM. AMISIAM. ET. LUPPIAM. AMNES. INTER
HAUD. PROCUL. TEUTOBURGIENSI. SALTU. VA-
STAVIT. COLONIENSES. VERO. CLIVIIQUE. PA-
DERBORNENSIBUS. INFESTI. ACCEPTA. INSIGNI
CLADE. AN. M.CCCC.X. XV. CAL. DECEMB. ILLUSTRA-
RUNT. OB. FORTITUDINEM. EORUM. AC
FIDEM. REIP. PRÆSTITAM
M. H. P.

H NO-

NOTÆ.

1. DELBRUGGIA.] Peculiaris inter *Luppiam*, *Amisiam*, *Vurlam*, *Glennamque* amnes, & *Teutoburgiensem* saltum, Diœcesis & Principatûs Paderbornensis ditio seu territorium, in quo, uno magno vico excepto, cæteri incolæ dispersis longo latoque spatio villis & tuguriis habitant, industrii, laboris patientes, & militiæ apti, quos *feroces* & *indomitos* injuriâ nominat Gryphiander lib. de Weichbild. Saxon. c. 57. & ex Allobrogibus illuc migrasse fabulatur Reineccius p. 2. Syntag. fol. 229. & in append. 1. ad Helmoldum. Iisdem imputari, ait idem Gryphiander, quod in proverbium abiisse dicit Freiherus de occultis judiciis, reos primùm in furcam tolli, deinde de illorum admissis, aut innocentiâ demum inquiri solêre. Sed mittamus putidas Gryphiandri calumnias, quas res ipsa refutat. Hìc inter bellicosæ gentis viros, natales suos habuit *Joannes Sporckius*, humili quidem inter colonos ortu, sed militari & præcelsâ supra natalium sortem indole: Ideò dum Martius calor juvenem ageret, & circum arma Cæsaris sonarent, abjecto ligone armis se induit, ultroque ad Catholici fœderis, & inde ad Cæsaris castra transiit. Hinc per omnes militiæ gradus provectus, bello Suecico, Gallico, Polonico, Danico & Turcico præclaris semper facinoribus gloriam præstantissimi militis ac ducis exæquavit; dum bello demum Hungarico supremus exercitus Cæsarei dux, rebelles Cæsari submitteret, Hungariamque perdomaret. Quippe duo semper Cæsarei belli fulmina *Joannes Werthius*, & *Joannes Sporckius*, uterque tanquam Cincinnati ætatis nostræ ex agro ad exercitus ducendos, hostesque fatigandos evocati. Nec Cæsar minùs liberalis in *Sporckium*, quàm ille bello fortis, amplis bonis, arcibus & honoribus exornavit; videtque nunc Delbruggia *Sporckium* Imperii Comitem, quem colonum genuit.

2. ULTIMA SEDES.] Tacit. lib. 1. Annal. *Ductum inde agmen*

agmen ad ultimos Bructerorum; quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu. Ultima verò Bructerorum sedes Delbruggia vocatur, non eo sensu, quasi novissima fuerit: Fuit enim hoc modo & ordine prima, aut certè antiquissima; sed respectu temporis, quo Germanicus bellum in Germania gessit, & reliquorum *Bructerorum*, qui ad inferiores utriusque fluvii ripas & ostia pænè pertinuerunt.

3. VETERUM BRUCTERORUM.] Et sedes & nomen sæpe vetus hic clarusque populus mutavit. A Velleio, Tacito, Plin. lib. 3. epist. 7. Suetonio, Apollinari, Claudiano, *Bructeri*, à Ptolemæo *Βουσάκτηροι*, Strabone, *Βούκτηροι*, vitiosè ab utroque & contra etymon nominis; in Tabula Itineraria *Burcturi* & *Bructuri*, in panegyrico Nazarii *Bruteri*, apud Sulpitium Alexandrinum *Bricteri*, à Beda in histor. Anglorum, Marcellino in vita S. Swiberti *Boructuarii*, à Gregorio 2. Papa in epistola quæ exstat in vita S. Bonifacii, *Borthari* appellantur. Postquam verò *pulsis Bructeris ac penitùs excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, in fines eorum antiquos Chamavi & Angrivarii immigrarunt*, Tacit. de morib. Germ. superstites partim ultra *Luppiæ* & *Amisiæ* fontes ac saltum *Teutoburgium* domicilia ad *Visurgim*, & silvam *Hercyniam* quæsivêre. Claud. de 4. consf. Honorii,

—— *venit accola silvæ*
Bructerus Hercyniæ.

Partim ad Ruram consederunt, ubi hodiedum manet vestigium gentis, *Bruchium* arx, dynastiæ *Bruchianæ* caput, sedesque Comitum. Inde resumptis paulatim viribus ausi proferre pomœria, totum Ducatum Montanum, subactis pulsisque Tencteris, sui juris fecerunt, in Westerwaldiam usque progressi: nec semel negotium facessiverunt Constantino M. Imp. Hinc in Tabula Itineraria locantur è regione Coloniæ Agrippinæ: à Nazario item & Sulpitio Alexandrino affiguntur ripæ Rheni, numeranturque inter primarios Francorum populos, Romanis semper formidabiles; donec unà cum cæteris Francis Gallias invaserunt. Reliquiæ circa *Ratingam* & *Dusseldorpium*

hærentes, vivente Sancto Swiberto, à Saxonibus deletæ feruntur.

4. BRUCTERUS HÆC COLUIT LOCA.] Si, ut Tacitus habet, inter *Amisiam* & *Luppiam*, *haud procul Teutoburgiensi saltu ultimi Bructerorum* fuerint, manifestum est, tractum eos *Delbruggium* tum tenuisse, qui *Minores* sunt dicti, per quos, teste Strabone lib. 7. *Luppia fluit*, cùm *Majores* Amisii fuerint accolæ. Unde ad mentem Strabonis & Taciti dicendum, Delbrugios, Rittbergenses, Rhedanos, Strombergenses, Widenbrugios fuisse *Minores Bructeros*; Transisalanos, Osnabrugios, Monasterienses, Lingenses, *Majorum* titulo gloriatos.

5. QUOD NUNC INDIGENIS NOMEN UT ANTE MANET.] Mollerus in descript. Rheni lib. 5.

Quin & Dalbrugis vestigia nominis insunt.

Sive enim *Bructeri* nomen à paludibus, ut Pighius, aliique complures sentiunt, quas Broucken vocitamus, ut sint Broucters quasi paludum accolæ, sive à pontibus, qui Brucken appellantur, est deductum, *Delbruggiæ* utrumque convenit, quæ & paludosa est, & propterea pontibus aggeribusque abundat. vide orig. Franc. Isacii Pontani l. 1. c. 9. Quos haud dubiè Tacit. lib. 1. Annal. de hac in ultimos Bructerorum expeditione Germanici agens, his verbis indicat: *Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret*, &c. Huc etiam illi *Pontes longi* pertinent, de quibus idem Tacit. lib. 1. Annal. *Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus.* Cujus si uspiam, tum in his Westphaliæ paludosis locis usus fuit, cùm viâ militari à Rheno & ostio Luppiæ duceretur exercitus ad interiora Germaniæ; quocunque tandem loco cum Lipsius designet.

6. HIC VARUM INFESTO.] Hæc potissima causa fuit expeditionis adversus Germanos, quâ *ultimi Bructerorum* vastati. Tacit. 1. Annal. *Bellum eâ tempestate*, quâ Augustus obierat, *nullum, nisi adversus Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium.*

7. GER-

7. GERMANICUS.] Drusi filius, *cui, liberisque ejus, & posteris cognomen istud à Senatu datum.* Flor. lib. 4. c. 12. Dio lib. 55. Suetonius in Claud. c. 1. *Præterea Senatus inter alia complura decrevit Germanici cognomen ipsi posterisque ejus.* Quod alii deinde Imperatores, ut Vitellius, *in vita Galbæ Plutarch.* qui etiam *infantem filium Germanicum appellavit.* Tacit. lib. 2. hist. Trajanus, *in Panegyrico Plin.* M. Aurelius Antoninus, *Capitolinus.* Commodus Antoninus, *Lampridius.* Antoninus Caracalla, *Spartianus.* aliique Cæsares immeritò sibi arrogarunt, quando aliis in provinciis parvâ strage excursantes quosdam milites Germaniæ vel vicerant, vel in amicitiam receperant, vel domitâ modicâ Germaniæ regione, mox totam Germaniam se domuisse sunt gloriati. Elias Schedius de diis Germanis pag. 27. Domitianus autem, cui nomen, teste Martiale, *Nobilius tribuit domito Germania Rheno*, tam vanus & appetens hujus tituli fuit, ut *post duos triumphos, Germanici cognomine assumpto, Septembrem mensem & Octobrem, ex appellationibus suis Germanicum Domitianumque transnominaverit: quòd altero suscepisset imperium, altero natus esset.* Sueton. in Domitiano cap. 13. Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 13. Quàm falsus autem triumphus, & quàm indebitum hoc illi cognomen fuerit, auctor est Xiphilinus è Dione, qui *in Germaniam Domitianum cum exercitu profectum, hoste nusquam viso,* ait, *revertisse.* Hinc Tacit. in vita Agricol. testatur *derisui fuisse* (Domitiani) *falsum è Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus & crines in captivorum speciem formarentur.* Imitatus nimirum ridiculam hac in re C. Cæs. Caligulæ vanitatem, qui teste Suet. l. 4. c. 45. *Mox deficiente belli materiâ, paucos de custodia Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quàm tumultuosissimè adesse hostem nuntiari. Quo facto, proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit: comites autem & participes victoriæ, novo genere ac nomine coronarum donavit, quas distinctas* Solis *ac* Lunæ *siderumque specie*, exploratorias *appellavit.* Ludicra, & à Germanis nostris meritò irrisa

 expe-

expeditio, ut propriè veréque dixerit Tacit. de morib Germ. *Ingentes Caii Cæsaris minæ in ludibrium versæ.* Pergit Suetonius cap. 47. *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque, & ut ipse dicebat, ἀξιοθριάμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit ac seposuit ad pompam: coëgitque non tantum rutilare, & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre.*

8. VICINAM DRUSO GENITORI CONDIDIT ARAM.] Tacit. 2. Annal. *Tumulum nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant: restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* antiquissimo ritu in funere illustrium virorum, quem Virgilius lib. 5. & 11. Æneid. Livius lib. 25. Lucanus lib. 8. Statius lib. 6. descripserunt. Diversâ fuit hæc ara à tumulo honorario, cujus Sueton. in vita Claudii cap. 1. meminit: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit, circa quem stato die, quotannis decurreret, & Galliarum civitates publicè supplicarent.* Hic enim ad Rhenum erat, (teste Dione lib. 55. *honorarii ad ipsum Rhenum tumuli dati.* è quibus unum Eutropius lib. 7. hist. Rom. apud Moguntiacum fuisse perhibet, & Serarius lib. 1. rer. Mogunt. cap. 15. describit) illa verò *Luppiæ* & *Alisoni* vicina, in ea planitie, ut sentit Horrion in Panegyr. Paderb cap. IX. quæ inter *Alisonem* jacet & *Luppiæ caput*, à Germanis disjecta, conditorem seu restitutorem habuit Germanicum Cæsarem, primam verò originem debet Alisonensi præsidio, vel L. Domitio Ænobarbo, Neronis Imp. avo, qui Alisone relictus, tanquam Germaniæ præses sive legatus, viam militarem, seu tramitem, teste Tacit. l. 1. Annal. à Rheno Alisonem usque *aggeravit*, ac deinde referente eodem Annal. lib. 4. *exercitu flumen Albim transcendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum, easque ob res insignia triumphi adeptus est.*

9. ET TULIT AUSONIIS MANIBUS INFERIAS.] Sueton. in vita Caligulæ c. 3. de Germanico: *Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, inferias manibus dabat. Cæsorum clade Varianâ veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere suâ manu, & comportare primus aggressus est.* Tacit. lib. 1. Annal. *Igitur*

tur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum & sortem hominum. Præmisso Cæcinâ ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret, incedunt mæstos lucos visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra lato ambitu & dimensis principiis trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata: adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, & suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius; quot patibula captivis, quæ scrobes; utque signis & aquilis superbè illuserit. Igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, auctâ in hostem irâ, mæsti simul ac infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Dio lib. 57. *At Germanicus expeditione in Germanos properâ ad Oceanum usque processit: barbarisque vi devictis, ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit.* Non omnium porrò cæsorum ossa illic condita, sed quædam aliò, ut terræ mandarentur, transmissa, indicat lapis, haud ita pridem Veteribus erutus, qui teste Teschemachero, in arce nobilium de Loë in Wissen adhuc extat, & multis, qui cum Varo occubuerant, Veteribus cenotaphia posita demonstrat. Deinde Georgius Agricola in metallicis tradit, transmissam sibi ex Hispania ab amicis hanc inscriptionem Helerenæ repertam, cujus fides sit penes auctorem. OSSA. MILIT. V. ET. XIX. LEG. CUM. QUINCTILIO. VARO. INTERFECTOR. JUSSU. GERMANICI. IMP. HUC. COLLATA. QUIESCUNT.

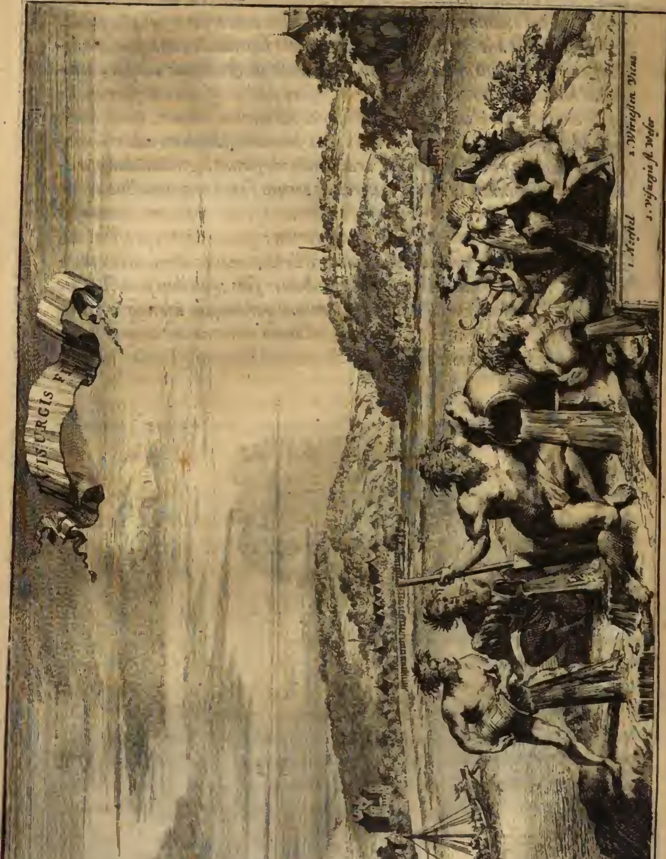
10. POST UBIUS.] Gobelinus Persona in cosmodrom. ætat. 6. c. 91. *Anno Domini* M. CCCC. X. *supradicto inter Dominum Wilhelmum*

helmum Electum Paderbornensem ex una, & Dominum Fridericum Archiepiscopum Coloniensem, & Adolphum Comitem de Clivis & de Marke parte ex altera, ortæ sunt guerræ gravissimæ. Unde Archiepiscopus & Comes valido exercitu conflato terram quandam Domini Electi paludibus & fossatis undique cinctam, Delbrugge *nominatam, die* XIIX. *mensis Decembris, potenter intrabant. Villani tamen terræ illius eis occurrentes ingressum illorum per plures horas retardabant: Sed tandem inermes cedentes armatis in paludes se receperunt. Dominus verò Electus à loco ingressus hostium per plusquam sexaginta distans stadia, hujus facti penitus ignarus, in castro suo* (Neuhusio) *residebat. Cùmque flamma incendii domorum, perlustrans aëra, sibi indicavit adesse præsentiam, ipse de exercitus eorum informatus potentia, bellum cum ipsis inire primo non præsumsit. Et licet Archiepiscopus & Comes antedicti, in terram illam nocte sequente castra metari decreverant, mulierum tamen loci illius dispendiosò agente ministerio domibus, quas pro unius duntaxat noctis commodo, & incendio crastino præsumpserant reservare, furtivum per incendium frustrati, subitò ipsi, tanquam principes, plus deliciis, quam nocturni frigoris incommodis assueti, sub dio noctem ducere sibi grave nimis arbitrantes, terram illam pro tunc exire, & ipsius exterminationem crastino reservare, seque ad alia loca vicina ditioni suæ subjecta transferre, consiliò deliberabant immaturo. Cùmque viam per quam paulò antè intraverunt, progressu festino petiverunt, illam sudibus & fossatis factam prorsus inviam, & balistariorum custodiâ munitam invenerunt: quapropter declinantes abinde, locum alium per paludes sibi pervium effecerunt, & postquam Archiepiscopus & Comes, cum nonnullis armatis equitibus, & peditibus suis universis, transirent: villani per paludes discurrentes, viam hanc, de novo factam, occupant, & adversariorum plaustra, sagittas ferentia, cum bombardis, in transitu angusto, fortiter evertunt. Nam quidam villani, ipsi quasi quatuor millibus sagittis emissis, fuerant telis prorsus destituti: unde tunc telis in plaustris hostium eversis, acquisitis, ballistas sursum trahunt, sagittas hinc inde, antè & retrò, dirigunt, & adversarios propriis eorum jaculis viæ sic præclusæ arcent ab accessu. Unde, nocte superveniente, principes ipsi inopinatis incommodis fatigati, divisim per devia, quasi totâ nocte laborantes, recesserunt: signa sua, cum magna*

gna parte gentis suæ, in terra illa dolenter relinquendo. Illos igitur qui sic inviti remanebant, villani cæcis ictibus sagittarum totâ nocte fatigare non cessabant. His auditis, Dominus Electus suos fideles eâdem nocte, prout circumquaque colligebat, & se diluculo cum suis ad terram illam festinanter conferebat. Illucente igitur diei luce, hostes hinc inde per ipsius terræ devia pererrantes, exitûs sui locum undique quærunt: nec Dominus Electus, tanquam suorum fidelium adventûs spe suspensus opportuni, pugnam cum eis subitò inire præsumpsit, sed ipsis tanquam laqueis suis comprehensis diligentiùs observatis, quasi fugam simulando, primò divertit ab illis. Illi autem se sic illaqueatos perpendentes, & adversariorum suorum numerum videntes plus & plus augeri, tanquam mortis desperatione, per paludis invia transitum facere tentaverunt: sed pedites Dn. Electi, præsertim cives Paderbornenses, illos inter paludes excipientes fortiter, quibusdam captis, & nonnullis occisis, hunc eorum frustrabantur exeundi conatum. Multi tamen ex eis, priusquam pedites prædicti eos attigerunt, cum vexillo Comitis evaserunt. Tandem quasi horâ post meridiem transactâ secundâ, Dn. Electus eos bello constanter aggreditur, & ipsi ex adverso instruentes aciem, equorum cursum calcarium stimulis excitabant. Sed ipsi, priusquam ferri probaretur acumen, occursum, quem equorum impetu, armorum collisione, & objectu lancearum exhibuerunt terribilem, declinantes in obliquum, subitò verterunt in fugam: sicque strati sparsim per agros, & equis, ac cursu devio, & palude devicti, capti sunt armati numero trecenti sexaginta, & inermes propè sexaginta: paucique ex eis vel occisi, vel palude submersi sunt, quorum numerus ad sedecim fuit æstimatus; & numerus equorum quos victi perdiderunt ad octingentos equos fuit æstimatus: quamvis inter dividendum spolia, nequaquam tot equi producti fuerunt. Sequente die Electus Dominus à singulis captivis juramento sub certa forma recepto, qui de genere fuerunt militari, unius mensis inducias eis dedit, populares jussit custodiæ mancipari. Volens tamen cives de Sosato, cæteris popularibus famâ celebriores, militarium prærogativâ gaudere, eis consimiles inducias dedit; puerisque ministerio cursûs equorum deputatis, induciarum tempus ultra tres menses prorogavit. Elapso igitur induciarum mense supradicto, singuli captivi militaris generis, juxta terminum eis constitutum, vi juramenti tacti in captivitatem redierunt.

runt: Cives autem de Sosato, armati quippe octoginta octo, & famuli corum sedecim, à quodam Comitis prædicti capitaneo in via, quâ ad redeundum in captivitatem tendere videbantur, studiosè capti & custodiæ mancipati, in captivitatem minimè redierunt. An autem cives isti, vel ex eis aliqui, hujus captivitatis, sic ab eorum litis consorte ipsis illatæ, conscii fuerint consilii, tunc multi dubitabant: de consensu tamen Dominorum suorum prædictorum, captivitatem illam prodiisse, multi crediderunt. Tolerabiliùs tamen nonnullis visum est, factum hoc in illis, quàm si factum fuisset in istis, qui de genere militari fuerunt procreati: cùm principes regni Teutoniæ, more Romanorum antiquorum, qui Marcum Regulum, suis temporibus gloriâ militari Romanos supergredientem universos, juramenti religione tactum, in captivitatem redire volentem, prohibere reveriti pudendum esse censebant, milites suos victos; in fide servanda, usque ad illa tempora non consueverunt impedire. Exacerbatis autem sic, ut præmissum est, Archiepiscopo & Comite prædictis, guerrarum cursus diriùs instauratur, ipsique in quatuor oppidis, videlicet Brilon, Ruden, Geseke, & Lippe in multitudine armatorum præsidia ponunt, quibus Dominus Electus in duobus diœcesis suæ oppidis fideles suos opponit, & contractis secum in ligam unam Ducibus, Comitibus, nobilibus & Baronibus numero XXI, *eis potenti manu restitit. Hinc fiunt hominum cædes, domorum incendia, prædæ multiplices & varii hostiles incursus utrinque. Nunquam tamen Archiepiscopus vel Comes antedicti, post bellum supradictum, in personis propriis terram ipsius Domini Electi intrare præsumpserunt: sed ipse Dominus Electus sæpius in persona propria ducens exercitum, terras eorum prædis & incendiis tentavit pervagari, unde oppidum Kalenhart captum ignis incendio dedit. Magnæ utrobique fiebant expensæ, sed quantò magis Domini Archiepiscopus & Comes divitiis abundabant, tantò in eorum præsidiis fiebant expensæ potiores. Sed Dominus Electus in expensis victualium, quas in magna parte ab adversariis suis potenter extorsit, & donorum largitione, præsertim in equis militaribus, quorum ultra ducentos infra tempus hujusmodi litis largiebatur, tam liberalem se exhibuit, quàm benignum familiaritatis affatu cunctis se præbuit: quòd plures militares de partibus exteris famâ ejus tracti ad ipsum convenerunt. Tandem postquam guerrarum hæc tempestas* IX. *duravit mensibus, Episcopus Leodiensis ob Archiepi-*

chiepiscopi Coloniensis favorem Electo Paderborn. literas diffidationis direxit. Cujus Domini potentiâ ipsum Electum adversarii sui plurimùm terreri æstimabant Archiepiscopus & Comes supradicti, magnoque conflato exercitu, cum quadrigis multis victualibus & armis onustis, tanquam terram Electi manu potenti pervasuri, ad præsidiorum suorum loca se contulerunt: viros tamen solennes ad certum locum, quasi inter ipsa adversa præsidia medium, ipsi, & Dominus Electus ex adverso consimiles illis suos fideles super pace tractanda miserunt. Arbitrabantur enim illi, Dominum Electum, exercitûs eorum famæ magnitudine territum, vel saltem in aggressu potenti eorum necessitate coactum, pacem ab eis petere, relaxationis sponsione captivorum: quod Electus præsentiens, convocatis amicis, ad numerum pænè mille lancearum armatorum militarium, absque popularibus armatis subditis suis equitibus peditibusque pervênit. Demum verò, multis tractatibus per amicos utriusque partis habitis, sextâ die mensis Septembris, illarum guerrarum tempestas per viam compositionis amicabilis ad pacis tranquillitatem est redacta.

VISURGIS F
1. Hirschel
2. Wirissen Vicus
3. Visurgis fl. Weser

VISURGIS.

MEMORIÆ. SACRUM

EXERAT. AMISIUS. STERILES. CAPUT. INTER. ARENAS
ET. PADERÆ. SOCIAS. LUPPIA. JACTET. AQUAS
SOLUS. EGO. PATRIAS. CLARISSIMUS. AMNIS. AD. ORAS
NAVIBUS. EXTERNAS. PORTO. VISURGIS. OPES
NEC. ME. BELLA. MINUS. CELEBRANT. ADVERSA. QUIRITUM
QUAM. QUÆ. PER. FRANCOS. GESTA. FUERE. DUCES
SED. QUOTA. PARS. RERUM. SUPERARET. ROMA. TUARUM
AUT. QUISNAM. ARMINII. NOSCERET. ARMA. MEI
NI. MIHI. QUAM. TACITUS. SCRIPTOR. DEDIT. INCLYTUS. ILLI
REDDITA. CORBEIÆ. MUNERE. VITA. FORET

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

IN. RIPA. VISURGIS. ROMANORUM. FRANCORUM. ET. SAXONUM. BELLIS. NOBILISSIMI. AMNIS. DIOECESIN. PADERBORNENSEM. INTERFLUENTIS. E. REGIONE. HERISTALLI. SAXONICI
M. H. P.

NOTÆ.

1. PORTO VISURGIS OPES.] Visurgis, qui Werrhâ & Fuldâ, infra Mundam, confluentibus, hoc nomen nactus, usque retinet, dum in Oceanum effunditur, mutuâ Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, à Paterculo, Strabone, Mela, Plinio, Tacito, Floro, Dione, Ptolemæo, Sidonio Apollinari, aliisque memoratur. Carolo M. in diplomate An. XIII. imp. dato *Wiserna*, scriptori Annalium Caroli Magni *Wisarachâ*, Astronomo, Adelmo, Poëtæ Anonymo ad An. 797. *Wisura*, Adamo Bremensi histor. Ecclesiast. l. 1. c. 2. *Wisura*, & *Wirraha*, auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum *Wisora*, Adoni Viennensi *Wisor* & *Wisara*, in LL. Frisonum tit. 1. §. 2. & Reginone *Wisara*, scriptori vitæ S. Adalardi apud Bollandum *Wisira*, auctori vitæ S. Bonifacii *Wisaraha*, in hist. Bremensi ad An. 1164. *Wirra*, Ludovico Pio Imp. in diplomatibus Corbeiensi Monasterio datis anno X & XIII ejus imperii, Epitomatori Gest. Franc. & Aimoino *Wisera*, hodie accolis Weser appellatus. Nonnulli viri docti in carmine Ovidii, sive Albinovani ad Liviam Augustam, *Iturgim* pro *Visurgi* accipiunt. Quod Cluverius improbat, & *Ilargum*, qui amnis est Vindelicæ, legendum ostendit in Vindelica & Norico cap. 6.

Visurgim porrò fines diœcesis Paderbornensis ingressum, infra Helmershusam, celeberrimum olim S. Benedicti Monasterium, mox salutat, suisque lymphis auget *Dimola*, Westphaliæ Hassiæque limes, qui supra Eresburgum, nunc Stadberg/ è montibus Westphalicis devolutus, Warburgum diœcesis Paderb. oppidum præterfluit. Indè *Bevera*, & *Netha*, post Huxariæ *Grova*, ad Corbeiam *Scelpa*, ad Albaxam *Saumera*, *Visurgi* illabuntur. Major omnibus *Netha*, propè novam Herisiam, nobilem in diœcesi Paderbornensi parthenonem, ortus, campos glebasque inprimis felices circa Braculenam oppidum, quod in translat. S. Viti An. 836. *villa Brechal* dicitur, latè fecundat.

Dein-

Deinde *Ambra*, seu *Emmera* supra Hameliam, *Lutera*, *Alpha* & *Wehrna* coëuntes Hervordiæ, unà cum *Begha* Lemgoviam alluente, propè vicum Remen, in Visurgim se evolvunt; amnes ad unum omnes, aut in diœcesi Paderbornensi nati, aut aquis suis eam irrigantes.

2. NEC ME BELLA MINUS CELEBRANT.] Primus Romanorum Drusus exercitum in Cheruscos usque ad Visurgim duxit, non sine periculo regressus; quod Dio Cass. l. 54. his verbis prodidit. *Initio veris* (An. U. C. DCCXLII. Q. Ælio Tuberone, & Paulo Fabio Maximo Coss.) *rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit, Lupiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit: id ut ei liceret, Sicambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat; quo tempore Drusus iis imprudentibus regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus, ni eum inopia alimentorum, ac hyemis propinquitas, præterea examen apum in castris visum deterruissent. Regressus in sociorum terram, in summum devenit periculum, insidiis hostium frequenter læsus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, à qua cum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas, qui cùm uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi; victi inde, ferociâque suâ fractâ discessere. Ex eo Barbari propiùs adire veriti, eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis fluviorum confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum extruxerit.*

Cæterùm locus ille concavus & angustus, in quo conclusum à Sigambris reducem à Visurgi Drusum refert Dio, non alibi inquirendus videtur, quàm in vallibus & silvis circa Aldenbecam, vicum diœcesis Paderbornensis, vel in aditu saltûs Teutoburgiensis, ubi, prope Hornam oppidum Lippiensis Comitatûs, admirabilis illa Picarum rupes, vulgò Exterenstein nuncupata, & hic exhibita, conspicitur.

Alte-

Altera ad Visurgim expeditio (An. U. C. DCCXLIIII. Nerone Claudio Druso & T. Quinctio Crispino Coss.) adhuc magis infausta accidit Druso, *Qui in Chattorum fines ingressus, obvia quaque non sine magno labore subigendo, congressosque præliis haud incruentâ victoriâ superando, usque in Suevos pervenit: indè in Cheruscos converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit, qui ex Vandalicis montibus profluens, in Oceanum septentrionalem magnus admodùm factus effluit. Hunc cum frustra conatus esset transire, tropæis constitutis recessit: etenim mulier quædam, humanâ amplior formâ, ei obviam facta: Druse, inquit, quò tandem nullum cupiditati tuæ modum statuens contendis? non tibi fatis concessum hæc omnia videre. quin tu abi: jam enim & operum tuorum, & vitæ instat tibi terminus. Oblatam à deo aliquo hanc vocem, mirum profectò est: neque tamen mihi fides abroganda videtur huic rei, quam statim eventus comprobavit: nam & continuò retrò ire Drusus cœpit, & in itinere, priusquàm Rhenum attingeret, morbo decessit.* Ita Dio l. 55. *Illum,* inquit, Velleius l. 2. *magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas consulem, annum agentem trigesimum rapuit.* Suet. in Claudio c. 1. ait, *in æstivis castris extinctum, quæ deinde scelerata sint appellata.* Liv. l. 140. *redeuntem, ex fracturâ, equo super crus collapso, trigesimo quàm acciderat die, mortuum. Inter Salam & Rhenum decessisse* affirmat Strab. l. 7. Quis ille *Sala?* an is qui in Albim influit, an qui in Mœnum? an quem nos Isalam nuncupamus in diœcesi Monasteriensi surgentem? Pro hoc faciunt Isaacus Casaubonus, & Pontanus, Bertius & Hadrianus Junius, & fusè Wassenbergius in Embrica lib. 1. c. 2.

Drusi deinde fratre Tiberio ad bellum, quod ante triennium sub M. Vinicio immensum exarserat, ab Augusto in Germaniam misso: *Intrata protinus Germania, subacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cherusci gentes, & amnis, mox nostrâ clade nobilis, transitus Visurgis:* Vellei. l. 2. Reductus indè in hyberna ad Luppiæ caput Romanus miles, & insequentis anni æstate, sub duce Tiberio, *perlustrata armis tota Germania, & usque ad flumen Albim Romanis cum signis perductus exercitus,* & necessariò iterum trajectus Visurgis. Quæ hic de Tiberio, pro more suo, Velleius tam gloriosè prædicat, Dio Cass. l. 55. refellit, ingenuè fassus, Tiberium quidem

primò ad Erygrum, deinde ad Albim fluvios progressum, nihil tamen magnoperè memorandum egisse: Quanquam de Germanis Imperatoris nomen non Augustus modò, sed Tiberius etiam invenerit, honoresque triumphales C. Sentius Germaniæ præfectus, quòd horum metu bis Germani pacem accepissent, &c. Hic loco τῦ Ἐρύγγυ, scribendum monet Lipsius in notis ad Velleium, τῦ Οὐισούργυ, reductâ syllabâ à vocula priori. Idem sentit Hadrianus Junius c. 21. Batav.

Tiberio Augusto Germanicus Cæsar, Drusi filius, in administrando bello Germanico successit, cujus legatus Vitellius cum duabus legionibus, multis Oceani periculis defunctus, *penetravit ad Visurgim, quo Cæsar classe contenderat.* Quamvis Lipsius ad hunc locum Tac. Ann. 1. n. 234. scribendum putet, *ad amnem Vidrum, qui Ptolemæo in hoc tractu notus, & ille ipse est*, inquit, *quem Vechtam hodie vocant, &c.* Idem Tac. l. 2. Ann. clariùs meminit Visurgis, quandó Germanici prælium cum Arminio initium describit. *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat, ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit*, &c. *Postero die, Germanorum acies trans Visurgim stetit*, &c. *Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnæ*, &c. *Sic accensos & prælium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt: is medius inter Visurgim & colles*, &c. Evocato demum in Orientem Germanico, ab infestis Romanorum armis Visurgis tandem conquievit. Ita, postquam Claudius Imperator *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet*, Tac. XI. Ann. altum in historia Romana de Visurgi silentium. Interim nemo dubitabit, quin Maximinus, Probus, Diocletianus & Maximianus, Constantinus Magnus, Julianus, & Valentinianus, Germaniam hanc transrhenanam, Francosque ejus indigenas, bello persecuti, ad Visurgim accesserint, cùm satis sit compertum, Franciam veterem, quam post Saxoniam dixerunt, intimè horum armis penetratam esse, quantumvis historici ejus temporis, quotquot supersunt, nullam Visurgis faciant mentionem.

3. QUAM QUÆ PER FRANCOS.] Visurgis itaque diu inglorius, victricibus Francorum armis iterum inclaruit, quando An. DLV. primum à Francis bellum, cujus quidem apud scriptores extet memoria, illatum est Saxoniæ, quod à successoribus Fran-

corum

corum Regibus, per duo amplius secula, variâ fortunâ ductum, ac sæpe intermissum, Carolus demum Magnus, debellatis prorsus Saxonibus confecit. Saxones contemptâ Theodoaldi Francorum Regis pueritiâ, assiduis incursionibus Austrasiæ fines infestare cœperant. Auditâ verò ejus morte, ascitis in societatem Thuringis, majoribus viribus in arma consurrexerant. Clotharius Austrasiæ populis, Suessionibusque sub signa vocatis, transmisso Rheno in Saxoniam perrexit, ac multis utrimque cæsis, tandem apud Visurgim triumphavit. Quod gesta Francorum epitomata c. 27. ita referunt: *Eo anno rebellantibus Saxonibus Clotharius rex commoto Francorum exercitu, contra eos pugnam iniit super Wiseram fluvium, exercitum eorum maximum interfecit, terramque eorum vastavit.* Et Aimoinus l. 2. c. 27. *Posthæc*, inquit, *idem rex* (Clotharius) *in Saxones rectum iter direxit, qui assiduis excursionibus Francorum devastabant fines. Quibus super Wiseram fluvium bello subactis, Thoringos quoque, eò quòd Saxonibus auxilium tulissent, depopulatus est.* Vid. Gregor. Turonens. lib. 4. c. 10. Sigebertum, Marium Aventicensem Episcopum, citatum à Valesio lib. 8.

Alterum Francorum prælium cum Saxonibus ad Visurgim initum An. DCXXX. secundùm Sigeberti calculum, literis consignavit Aimoinus l. 4. c. 18. *Austrasiis verò Francis rex* (Dagobertus) *institutus à patre* (Clothario) *adversus Saxones, qui rebellare tentaverant, arma movit: transgressusque Rhenum, cum Bertoaldo Saxonum duce pugnâ commissâ, ense percussus in caput, decisos cum parte galeæ crines patri per armigerum mittit, & ut sibi, antequam cunctus corruat exercitus, in auxilium properet, mandat. Forte fortuna affuit: Clotharius enim venationis gratiâ Longolariam sylvam petierat, ubi accepto periculorum filii nuntio, gravi exagitatus dolore, raptis quos in promptu habebat juvenibus, ad alios etiam, ut se sequerentur, directis legatis, brevi tempore longum iter emensus, (nam & noctibus viam carpebat) ad filium usque pervênit, & eâ quidem nocte fixis super Wiseram fluvium tentoriis, quieverunt. Manè autem facto, dum Franci plausus ac voces lætitiæ pro adventu regis Clotharii ederent, Bertoaldus Saxoniæ dux super ripam fluminis prælium præstolans, audito tumultu interrogat, ut quid tantus in Francorum castris oriretur tumultus? dictum est ei, Clotharium advenisse regem, atque ob id diem festum agere Francos. At ille ad hæc, falsa,*

 ait,

ait, ſpe decepti, præ timore deſideria ſomniant ſua. Nam Regem, quem ſecum gratulantur manere, certâ ferente famâ nos compertum habemus vitâ jam defunctum. Clotharius citeriori armatus ſuperſtans littori, dum talia ſuperbè profantem audiret, nil dicens, quò major taciturnitate ſuâ hoſtibus incuteretur timor, celerrimè galeâ nudavit caput. Erat quippe ejus cæſaries pulchrâ canitie variata, in cujus aſpectu ab adverſariis maximè dignoſcebatur. Denique ſtatim à Bertoaldo agnitus, incongrua accepit reſponſa, in hunc modum à præfato contrariæ partis duce prolata. Tune, dixit, hic muta aderas beſtia? Tunc Rex hujuſmodi commotus convitio, & ultra quàm dici poſſit, excandeſcens irâ, capiti repoſitâ caſſide, calcaribus equum versùs eum impulit, ut tranſmeato flumine, ſe de inimicis ſuis ulciſceretur. Franci itidem, injuriâ ducis permoti, atque ejus exemplo animati, flumen natantes tranſibant, ſequentes Regem: qui fugienti Berthoaldo infeſtus inſiſtebat. Gravabatur ſanè ad inſequendum, & pondere armorum, & quòd dum tranſnataret fluvium, aqua ſinum ejus, nec non ocreas impleverat. Bertoaldus tamen recedendo clamabat ad Regem, non æquo & bono illum eſſe intentum, qui ſe perſequeretur; ſed quòd ſola hæc ageret, laudis cupidine ductus, qui tanti æſtimaretur, ut ſequeſtratus à ſuis, hoſtem terga dare ſibi compelleret. Verendum verò, ne hæc res in contrarium verſa, ipſum potiùs peſſumdaret. Iſta autem dum diceret, fugere non ceſſabat; & ſæpe ſe ejus ſervum, illum verò ſuum fatebatur dominum. Viderique injuſtum, ut vel ſervus à clementiſſimo domino, vel dominus à ſervo, licet invito ac coacto, perimatur. Verùm Clotharius callidè hæc eum proſequi ſciens, nec ea quæ dicebantur curans, tandem pernicitate equi, quo vehebatur, eum aſſecutus interemit. Sublatoque ejus capite, ad filium, & ceteros Francos (qui triſtes eò quòd eum conſequi nequirent, ejus ſaluti timentes, poſt eum iter pro poſſe accelerabant) regreditur; indèque relevatis mœſtitiâ eorum animis, unà cum eis Saxoniam ingreſſus, ita depopulatus eſt eam, ut nullum in ea hominem viventem relinqueret, qui longitudinem ſpathæ, quam tunc fortè gerebat, exceſſiſſet. Et Clotharius quidem hoc taliter egit. Eadem leges in geſtis Francorum epit. c. 41. Adon. Vienn. Regin. Sigeberto. Ut Valeſ. l. XVIII. rer. Franc. immeritò fidem hujus narrationis ſuſpectam habere videatur. At riſum meretur Bern. Furmerius l. 3. Ann. Friſ. qui contendit Bertoaldum à Lothario cæſum natione fuiſſe non Saxonem, ſed Friſium, quartumque ejus gentis

tis Regem. Plura is addit de Yglone Galamæo Frisio, Susati præfecto, qui fortiter Austrasiorum aggressiones exceperit, repuleritque, quique Dagoberti galeam perfregerit, capillos amputarit; adhæc de loco prælii, de Adgillo Bertoaldi filio, post patrem Frisiorum Rege. Quæ cùm nullo idonei auctoris testimonio ab eo confirmentur, quâ facilitate narrantur, eâdem rejiciuntur.

Postea Carolus Martell. fortissimus Austrasiæ Princeps, Saxones adortus An. DCCXXI. armis etiam suis Visurgim nobilitavit; quod paucis, ut solet, meminit Ado Viennensis in Chron. *Carolus major Domûs, & Austrasiorum princeps, vastans omnia, & Saxonum agros diripiens, ad Wisorem pervenit.* Vid. Aimoin. l. 4. c. 52. Annal. Fuld. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Valesium lib. XXIV. rerum Francicarum pag. 446.

Paternis deinde vestigiis insistens Carolomannus, Martelli filius, ducto in Saxoniam exercitu, ad Visurgim castra habuit An. DCCXLIII. teste Adone Viennensi; quando Saxonibus trans flumen considentibus, Gerviliebus, aliis Gervilius, Episcopus Moguntinus, ad familiare colloquium dolo evocavit eum ex hostibus, qui patrem suum Geroldum Episcopum itidem Moguntinum anno superiore interfecerat, quem adequitantem in medio fluminis confodit, cujus morte sublato clamore, ad arma concursum, initoque atroci prælio, victi tandem Saxones. Quæ Othlonus lib. I. c. 44. vitæ S. Bonifacii apud Serarium fusiùs sic narrat. *Illis temporibus Saxones devastabant Thuringiam regionem. Quamobrem populi ejusdem regionis confugientes ad supradictum Principem Karolomannum, quærebant ab eo auxilium, qui mox pro eorum ereptione exercitum misit, in quo simul Geroldus Moguntiacensis tunc Episcopus, pater scilicet præfati Gewiliebis, jussus transivit. Cùmque congressio facta fuisset bellantium, & invicem semet ferientium: Geroldus Episcopus interfectus ibi inter alios occubuit. Deinde filius ejus Gewilieb, adhuc laicus in palatio constitutus, pro sedando patris dolore, Clericatûs officio promovebatur, & ad regendam Ecclesiam Moguntiacensem post obitum patris subrogabatur. Post non multum verò temporis iterum Karolomannus exercitu congregato contra Saxones perrexit, secumque eundem Gewilieben duxit. Considentibus autem utriusque populi exercitibus, cis citraque ripam fluminis Wisraha, præcepit Gewilieb puerum suum inter*

hostes pergere, illicque nomen ejus, qui patrem suum occiderat, diligenter inquirere. Cumque puero jussa complenti responderetur à quodam, proximè illum adesse, quem quæreret, venire rogate, inquit, eum huc quantocyus, quia secum sermocinari senior appetit meus. Quo veniente, & utrimque alterius adventu denuntiato; mox præparatis equis ab utroque itur, & in medio amne occurrentibus, atque colloquentibus, ait Gewilieb Episcopus: Accipe jam ferrum, quo patrem vindico carum. Hæc igitur dicens, gladio mox perfodit illum. Qui statim corruens ex equo exhalavit spiritum. Cùmque sui talia agnoscerent, ab omnibus clamabatur, utrimque consertis cuneis summopere dimicabatur, superatisque Saxonibus Karolomannus cum suis ad propria remeavit, nemine id quod factum est à Gewiliebe in homicidii crimen imputante. Unde & reversus solitos Episcopales sibi vindicavit usus. At S. Præsul Bonifacius inter cætera correctionis colloquia, hæc pariter in conventu Synodali protulit, attestans nullum homicidii reatu pollutum debere Episcopali sacerdotio fungi. Adhæc etiam ei objecit, propriis oculis se perspexisse, illum cum avibus canibusque jocantem, quod Episcopo nullatenus liceret. Audiens autem hæc Gewilieb, sentiensque se nullo modo contra stimulum vel sæcularis potentiæ, seu auctoritatis Canonicæ, quæ mediante S. Bonifacio in omnes coram positos deferebatur, calcitrare posse, judicio consentit communi, depositusque est ab ordine Episcopali. Quo deposito statim S. Bonifacius à supradictis Principibus Karolomanno videlicet & Pipino fratre ejus, Ecclesiæ Moguntiacensi præficitur. Tom. XVII. Conc. Gener. Parisiis ed. p. 441. De Pipini & Caroli M. Francorum Regum expeditionibus ad Visurgim, post in tempore memorabimus.

4. SED QUOTA PARS RERUM.] Romanis scriptoribus, atque inprimis Cornelio Tacito acceptum ferri debet, quicquid de bellis Romanorum in Germania gestis, quicquid de Arminii præliis & triumphis, quicquid de Majorum nostrorum moribus ac virtutibus adhuc superest. Enimverò Germani, uti *literarum secreta ignorabant*, &, *quod unum apud illos*, teste Tac. de mor. Germ. *memoriæ & annalium genus erat*, præclara suorum facinora *carminibus celebrabant*; ita etiam Arminium libertatis suæ vindicem, auctore eodem Tac. l. 11. Ann. *cecinerunt*, ac positis nonnullorum opinione, Eresburgi statuis, famæ quidem posterorum commendarunt; sed jam diu collapsis simulacris perierunt *agrestia* hujusmodi *carmina*, ut Julianus ait in Antioch. *similia clangoribus avium*

aspe-

aspere clamantium; dum interim Arminii virtutes ac res fortiter gestæ, immortalibus literarum monumentis consignatæ perennant. Verissimum enim est, quod scribit Diodorus Siculus, *cetera monumenta ad breve tempus perdurare variis casibus obnoxia, historiæ virtutem per universum orbem diffusam, ipsum, quod cetera consumit, tempus sui habere custodem.*

5. NI MIHI QUAM TACITUS SCRIPTOR DEDIT.] Etsi *Tacitus Imperator*, auctore Fl. Vopisco, *Cornelium Tacitum, scriptorem historiæ Augustæ, quòd parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari; & ne lectorum incuriâ deperiret, librum per annos singulos decies scribi publicitùs jussit:* parùm tamen abfuit, quin priores quinque Annalium libri interirent, nisi insigni Corbeiæ nostræ beneficio essent conservati. Id quod J. Lipsius nos docuit in not. ad Taciti Ann. l. 2. n. 34. *Visurgis mutuâ Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis. Cui famam præcipuè Tacitus dedit: & ipse Tacito (mirum fatum) vitam. Nam quinque hi primores libri inventi Corbeiæ, quod Monasterium ad Visurgim est, atque illinc depromptum verè hunc thesaurum Quæstor quidam Pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis.* Idem in dispunct. Notar. Cod. Mirand. *Codicem,* inquit, *illum tuum advocas: quorum unicè unicum in tota Europa exemplar esse hactenus audimus. Id Leoni X. Pont. Opt. Max. oblatum, in Corbeiensi Monasterio ad Visurgim repertum, servat etiamnum inclyta illa Bibliotheca Medicæa.* Hæc ille, pro more suo, candidè & sincerè. Andreas Alciat. Germanis tanti thesauri conservati laudem invidens, in quodam historiæ encomio, ad Galeacium Vicecomitem scripto, ejusdem rei meminit, sed cum injuria nostræ gentis, ac veritatis dispendio. Sic enim garrit: *Esset adhuc ἀκέφαλος Tacitus, nisi Christiani orbis Max. Pontifex Leo X. priores quinque libros de barbaris redemptos, postliminiò ut tandem reverterentur, effecisset.* Meibom. in vita Widichindi Corbeiensis præfixâ ejus Annalib.

Nec solus Tacitus, verùm etiam Quinctilianus, Asconius, Silius Ital. Argonautica Val. Flacci, Ciceronis libri de finib. & leg. in Germania à Poggio reperti, Germanis debentur. Gerh. Vossius de hist. Lat. l. 3. c. 5. p. 550. Quibus utinam aliquando Plinii xx volumina de bellis Germanicis accedant! quæ Conr. Gesnerus Augustæ Vindelicorum, alii Tremoniæ in Westph. apud Casp. Swartzium Patricium Tremoniensem extitisse tradiderunt.

RE-

REMA

AD CONFLUENTES WARNÆ ET VISURGIS, PAGUS RAVENSBERGICI COMITATUS.

MEMORIÆ. SACRUM

INCLYTA. FRANCORUM. FASTIS. UBI. WARNA. VISURGIS
AMNE. RECEPTA. SUÆ. NOMINA. PERDIT. AQUÆ
SAXONE. PIPINUM. FUSO. SPECTAVIT. OVANTEM
REMA. TRIUMPHALI. FERRE. TROPÆA. MANU
HILDIGARIQUE. NECI. VICTRICIA. CASTRA. SECUTI
FRANCIGENAS. MOESTIS. ILLACRYMARE. MODIS
FORTIS. ET. EXEMPLO. CAROLUM. GENITORIS. AVIQUE
SAXONICÆ. VALIDAS. FRANGERE. GENTIS. OPES
TALIBUS. ILLUSTRIS. TITULIS. PLUS. REMA. SUPERBIT
QUAM. QUOD. RHEMORUM. NOBILE. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

REMÆ. AD. CONFLUENTES. WARNÆ. ET. VISURGIS. SITÆ. PIPINI. EJUSQUE. FILII. CAROLI. M FRANCORUM. REGUM. SAXONICIS. EXPEDITIONIBUS. AN. DCCLIII. ET. AN. DCCLXXXIIII. CELEBRIS. PAGI. MEMORIÆ
M. H. P

NOTÆ.

1. INCLYTA FRANCORUM FASTIS.] Post Romana monumenta procedimus ad Francica & Saxonica. Quare de utraque gente pauca præmonere, non inconveniens ingratumve fore censuimus. Nec enim ut de Romanis, ita de Francorum Saxonumque origine constat; neque eâ hactenus quicquam obscurius fuit, quæ nunc à tot scriptoribus pertractata explicataque certius lumen accepit, ut qui simus, & quibuscum gentibus bellatum sit, & à quibus hæc monumenta posteris relicta sint, planiùs affirmare & profiteri liceat.

Franci populus, qui sub Francico nomine bella gessit contra Romanos, primùm audiri & innotescere cœpit Valeriano & Gallieno Impp. circa annum Christi CC.XXIII. Ideò nec apud G. Julium Cæsarem, Tacitum, Velleium, Plinium, Strabonem, Dionem, Ptolemæum, ceterosque priscos scriptores Francorum mentio. Celebre autem Francorum nomen apud posteriores historicos ac scriptores, Aurelium Victorem, Eutropium, Ammianum, Vopiscum, & quotquot Augustam Cæsarum historiam scripserunt. Inde apud Zosimum, Procopium, Agathiam, Aethium, D. Hieronymum, Claudianum, Ausonium, Gregorium Turonensem, Apollinarem, ac ceteros auctores; quemadmodum id Franci scriptores Tillius & Valesius, Nuenarius Comes, Cluverius & Pontanus, & quotquot Francorum originem tradiderunt, probè agnoscunt. Ex quibus eruditi passim viri deducunt, ante tempora Gallieni nullum extitisse certum populum nationemve Francorum nomine insignitam. Sanè si qua gens Francica extitisset ante Gallieni imperium, non eam omisisset Tacitus, tam accuratus Germanarum gentium scriptor, non cæteri historici & geographi.

Ideò gentis Francicæ origo hactenus multùm obscura latuit, multisque fabulis aspersa, & erroribus obnoxia fuit. Reperies enim primùm, qui cum Francicis aliquot scriptoribus, & Trithemio

Meridies.
Fulda

themio Hunibaldi fabulas ſecuti, Francos à Trojanis reliquiis, & ex Pannonia deducunt ad Rhenum; atque hi auctores, ut fabulam fabulâ augeant, tradunt Francos, poſtquam diu in Pannonia reſediſſent, conditâ etiam Sicambriâ urbe, Valentiniani Imperatoris rogatu domuiſſe Alanos; ob id tributo ab Imperatore liberatos, ac Francos, hoc eſt, *feroces* Atticâ linguâ primùm appellatos eſſe, cùmque Romani rurſum tributa exigerent, rebellaſſe, & ad Rhenum penetraſſe. Egregii ſanè hiſtorici, quaſi Valentiniani primùm ævo Franci exorti ſint. Et quæ Attica vox Francos ſonat? Et tamen hæc opinatio Sigebertum, Paulum Æmilium, & plures celebres hiſtoricos abduxit, tanquam gentem Francicam nobiliorem facturi eſſent, ſi ab exteris magis quàm ex Germanis origines arceſſerent; Simul tamen hi auctores fateri coguntur è Germania prodiiſſe Francos, qui rupto Rheni limite Gallias invaſerint. Inde alii Francorum quidem gentem ab antiquiſſimis Romanorum temporibus in Germania extitiſſe aſſerunt, ſed parvam invalidamque latuiſſe, donec aucta ſenſim populis atque armis emerſerit, & ad Rhenum proruperit, ideò Tacito incognitam fuiſſe. Sed tam facilè hæc refelluntur, quàm aſſeruntur; nullo gentis ejus tam diu latentis indicio in medium allato. Haud diſſimili commento Turnebus Francos ex Scandinavia educit à Firaſſis populis, Ptolemæo memoratis. Genebrandus lib. 2. & 3. chron. Stephanus Forcatulus l. 5. de Imp. & Philoſophia Gall. Bodinus in meth. hiſt. cap. 9. Francos primâ origine Gallos fingunt, qui inter cæteras migrationes gentium ſedes in Germania & Pannonia habuerint. Ibi verò poſtquam à Romanis acerbâ premerentur ſervitute, rediiſſe in Gallias ad natale ſolum. Nova rurſum figmenta ingenii. Nam ubi hi Franci Gallicæ nationis tam diu latuerint, nemo ex his auctoribus docere poteſt, nec quales fuerint, Boiine, an Tectoſages, an Scordiſci, ne inter ipſos quidem convenit.

Alii denique Francos ex prima gentis origine ex Franconia deducunt. Plauſibilis hæc multorum ſententia fuit, ſed jam dudum ex ſuis erroribus retecta; quando Franconia Alemanniæ

pars cognita, & à Clodoveo Franc. Rege, aut filio ejus Theodorico Austrasiæ Rege, devictis Alemannis, cum omni ea regione ad Francorum regnum accessit. Nec antè Francorum nomen ibi auditum, tametsi Franci fortè jam antè ad Nicrum aliquando proruperant. Sed & diu ante hæc tempora Francorum nomen celebre inter Rhenum, Visurgim, atque Albim; priusquàm arma Francorum in eas regiones penetrarent. Nec minùs antiquitatis periti hæc explodunt, quàm qui ex Mæotide palude, aut Pannonia Francos evocant, aut mutato Sicambrorum nomine, à Franco quodam fictitio Trojanæ stirpis Rege appellatos scripsêre.

Illa demum certa & explorata sententia est; veterem Franciam inter Rhenum, Visurgim, atque Albim requirendam esse. Nec alibi magis quàm in ipsa Westphalia, vicinisque ad Isalam & Frisiæ oras, aut Rheni ostia regionibus Francos reperiri. Hæc priscorum omnium scriptorum, à quibus Francorum primùm nomen & bella cum Romanis nobis sunt consignata, una consensio est. Neque de hac re quisquam integrè judicare poterit, ut rectè Cluverius pronuntiat, nisi in omni veteri Romanorum historia probè versatus sit. Quod cùm nostro demum ævo viri docti & antiquitatis periti præstiterint, (quorum magnus apud nos est numerus,) in hanc nobiscum sententiam convenerunt, Trithemius lib. 3. c. 20. de orig. Franc. Nuenarius Comes præfat. in Eginhardum, Rhenanus lib. de Germ. cap. de Francis, Althamerus in Tacitum, Reineccius de Orig. Sax. Hadrianus Junius in Batavia, Miræus in Chron. Gelenius in sacr. Colon. & Plectrude, Browerus lib. Antiq. Trevir. ad An. Christi CCCLXXXVIII. Crumbachius in historia D. Ursulæ, Petavius in Rat. temp. lib. 6. c. 13. Bucherius in disp. hist. & Belg. Romano, Rivius dec. 1. l. 1. Cluver. l. 3. c. 20. Pontan. de Orig. Franc. Chytræus in Prolog. Horrion in Paneg. Paderb. Valesius in præfat. Gest. Franc. Res ita se habet. Postquam bellicosi intra Rhenum & Visurgim populi, Sicambri, Bructeri, Tencteri, Usipetes, Catti, Angrivarii, Chauci, Chamavi, Cherusci, Marsi, Chattuarii sive Attuarii, Frisii, Tubantes, cæterique jam inde à C. Julii Cæsaris ævo continua cum Romanis bella gessis-

gessissent, nunc victores, nunc victi, veritique ne toti in Romanorum servitutem venirent, factâ conspiratione in unum foedus & belli societatem pro insita gentis libertate convenerunt, sumptoque ad id *Franco* nomine, tanquam libertatis signo (quod *Franckon* liberum gentis linguâ hominem sonat) tot sæculis acerrima bella adversus Romanos gesserunt, exciti cumprimis Alemannorum exemplo, qui jam sæpius in Gallias excusso Romanorum jugo irruperant: atque ex his, quos diximus, populis conflatam esse hanc belli societatem evincunt prisci scriptores. Nam Sicambros Claudianus & Apollinaris, aliique Francos toties compellant, Bructeros Sulpitius Alexander, Nazarius & Eumenius in Panegyricis, Chaucos & Cheruscos Claudianus, Chamavos Ausonius, Cattos Sulpitius Alexander, Attuarios Marcellinus, Frisios Panegyricus Constant. M. dictus, Salios Marcellinus denuò, & Zosimus, aliique scriptores inter Francos numerant. Adhibeatur in hanc rem tabula itineraria circa annum CCCCXXX. conscripta, in qua à Rheni ostio ascendendo ad dexteram ripam, leguntur hi populi, *Chauci, Ampsivarii, Cherusci, Chamavi, qui & Franci*; sequitur in eadem ripa magnis literis scriptum FRANCIA. Inspiciantur vetera monumenta, interque hæc vetus lapidis inscriptio à Ruperto detecta, quæ Divitense munimentum seu Tuitium ex adversa Agrippinæ ripa à Constantino M. in terra Francorum structum exhibet. Extat apud Spanhemium de præstant. & usu numism. dissert. 8. pag. 750. è cimel. Reg. Gall. & Card. Leopold. Med. erutus aureus Constantini M. nummus, qui ex una parte Constantini effigiem signat, ex altera tropæum; jacentem videlicet mulierem, consuetum debellatæ provinciæ symbolum, hac inscriptione: GAUDIUM ROMANORUM. Infra, FRANCIA. Ubi verò hæc Francia requirenda sit, docent nos res gestæ Constantini M. & pons ab eo Cæsare apud Ubios Rheno instratus, per quem exercitus in Francos traductus.

Pervolvantur omnes Historici, Panegyrici, Poëtæ, qui veterum Francorum res gestas nobis tradiderunt: haud alibi veteres Francorum sedes magis reperientur, quàm intra Rhenum &

Visurgim, quæ regio post Westphalia dicta est. Quapropter Sidonius Apollinaris Franciæ regionis flumina perscribens, Vahalim, Vidrum, Visurgim atque Albim introducit, ac Vahalim quidem, quod eâ tempestate Franci Salii Rhenum transgressi illas Bataviæ Belgicæque oras invaserant. Fines adeò veteris Franciæ, ne quis in his anceps hæreat, descripsit D. Hieronymus, in vita D. Hilarionis: *Inter Saxones & Alemannos gens extat, non tam lata, quàm valida, apud historicos Germania, nunc verò Francia vocatur.*

Hæc paucis de Francorum origine & veteri Francia, quæ à multis multò explicatiùs traduntur, nos brevitatis, & hujus incisæ, per modum commentarii, scriptionis memores, verbo commonstrare voluimus, Francos à prima stirpe sua fuisse Germanos, eosque indigenas, quales plerique Germani Taciti judicio censentur, ac populi qui diversis ante nominibus ferebantur, ii haud secus quàm Alemanni in idem Francicum nomen & belli societatem pro libertate convenerunt. Ac nihil jam certius, quàm Francos hosce non fuisse Germanos superiores, ut ii volunt, qui ex Franconia & superiori Germania deducunt; sed inferioris Germaniæ inter Rhenum & Visurgim incolas, eâ potissimùm regione, quæ Westphaliæ nomen obtinet. Atque hi inferioris Germaniæ Franci rursum duplices; alii absolutâ voce Transrhenani; alii cum additamento vocis Salii, quorum frequens mentio apud scriptores; iidemque Transrhenani, haut secus quàm omnes Franci à prima origine sua, quibus Saliorum nomen adhæsit indutum, quòd Salæ seu Isalæ fluminis in Westphalia orti incolæ fuerint. Ii post Rhenum transgressi, Galliam ac Romanum solum ut cæteri Franci occupavêre. Inde libro Notitiæ Imperii Salii Gallicani, & Salii conjuncti Tubantibus referuntur, ubi trans Rhenum nativas sedes incoluêre, secus quàm quidam censuerunt, cum Chifletio & Pontano, qui Francos in Ansivarios & Salios diviserunt, illos Transrhenanos, hos Cisrhenanos asserendo, quibus postremùm accessit Bollandus in vita Sigeberti Regis ad primum Febr. diem. Omnium enim Francorum nativa origo Germania Transrhenana.

nana. Sanè Constantinus Cæsar, ac filii Cæsares, Julianus, aliique exinde Imperatores, ac Romani duces, qui in iis Galliæ regionibus oppugnarunt Francos, non ex patrio, sed alieno solo, quod transito Rheno insederant, toties rejecerunt, nec aliter comperiet, qui Marcellinum aliosque eorum temporum scriptores sincerè expenderit, quæ disceptatio hoc loco aliena est.

Hinc omnis Francia quadripartitò traditur. Prima Transrhenana, eaque antiquissima Francia. Altera Gallicana minor, complexa totam ferè Germaniam secundam, maximamque utriusque Belgicæ partem, quæ primis Francorum Regum armis, superato Rheni limite, parta regni sedes, ex quo regni Francici sedes Dispargo Cameracum provecta est. Gallicana major, postquam feliciore armorum successu interior quoque Gallia à Clodoveo rege adjecta, regnique sedes à Francis Parisiis collocata fuit, cœptumque regnum Francicum in Neustriam & Austrasiam, in Occiduam videlicet & Orientalem Franciam dividi. Quarta Francia nova, seu Orientalis Germania, quæ novo armorum & fortunæ cursu, debellatis Alemannis accessit ad Austrasiæ regnum, in eaque Franconia, quæ ab his victoribus Francis nomen retinet. Tantum abest, ut Franconia prima Francorum sedes fingi possit. Ampla scriptionis materia, quæ historiæ servatur. Hic paucis indicare visum, dum ex hoc progressu Francorum Regum monumenta Franciæ introducimus.

2. UBI WARNA.] In diplomate Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli M. nepotis, anno XXXIII. regni ejus in Orientali Francia, dato Herivordensi monasterio, eo, quo hodie, nomine *Werna* appellatur. Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum dicta *Warana*, Adelmo *Waharna*, Annalib. Francor. apud Reuberum *Wagarna*, apud Canisium *Vinharna*, Reginoni *Waahna*, Poëtæ Anonymo *Warna*, qui Hervordiâ urbe permeatâ ad pagum Remen Visurgi infunditur. Ab hoc *Warna* nonnulli denominatos volunt *Varnos* seu *Varinos*, populum Cornelio Tacito in Germania, & Procopio lib. 4. hist. Goth. memoratum. Alii aliunde

liunde hujus gentis nomen arcessunt. Quod nos in medio relinquimus.

3. SAXONE.] Saxonum populus haud secùs quàm Francorum, ex parvis initiis ad magnam potentiam per inferioris Germaniæ provincias emersit, successitque in gloriam Francorum, ac priùs etiam Saxonum nomen, quàm Francorum auditum, traditumque à Ptolemæo. Eò gentis origo non minùs quàm Francorum obscura, multisque fabulis involuta à scriptoribus.

Widichindus Corbeiensis vetus ad Visurgim scriptor, inquirendo gentis incunabula, dum certa tradere voluit, fabulis prælusit. Ita enim lib. 1. Annal. Saxonum origines alii à Danis & Normannis, alii à Macedonibus deducunt; sibi autem certum, inquit, navibus advectos Saxones in Hardolaun, quæ aliis Hadeleria, locus in Archiepiscopatu Bremensi ad Albis ostia. Quo verò tempore, aut unde, qualesve illi advenæ fuerint, ipse æquè incertus non expressit. Hinc alii arrepto fabulæ indicio, ex Macedonia multò liberius finxerunt, & profugam partem ex Alexandri M. exercitu, cum 300 triremibus appulisse in ostia Albis, factâque excursione Thuringos fugasse, eorumque exinde terras insedisse. Canoræ nugæ, quæ nullum fidei indicium apud ullum priscum probatumque auctorem reperiunt.

Alii deinde cum eandem sibi fingendi licentiam patêre conspicerent, Saxones à *Sagis* seu *Sacis* Asiæ populis deduxerunt. Hæc Peuceri, Reineccii, Furmerii, Cisneri, Letzneri, aliorumque opinatio, quam magno quidem plausu, sed nullo alio argumento obtrudunt, quàm ex nominis quadam similitudine, quæ inter *Sacos* & *Saxones* se obtulit. Quo figmenti genere alii apud Crantzium Saxones à *Saxona* fluvio in Moldaviam se exonerante arcessunt, quos origine alii Boios, alii Gallos comminiscuntur: verùm hæc commenta retulisse inter doctos, refutasse est. Ad quorum figmenta referas Saxonem Grammaticum, Suffridum Petri, Furmerium, ipsumque Crantzium, apud quos multis ante Christi natalem sæculis Saxones maria navigant, commercia, fœdera, bella, connubia agitant cum Danis, Suevis, Finnis, Britannis, Frisiis, quæ nonnisi ex traditis vulgi fabulis

bulis, sine ullo probato antiquitatis auctore, ad vulgi oblectamenta narrantur. At Lucanus Poëta, inquiunt, jam ævo suo Saxonum meminit:

Et Biturix, longisque leves Saxones in armis.

Falluntur, non Saxones, sed Axones & Auxones, aut Suessones sunt, ut cum Turnebo meliores legunt. Quos verò Egesippus lib. 5. c. 15. de bell. Jud. ex oratione Josephi Saxones introducit Vespasiani ævo, ad Gratiani Cæsaris tempora spectant, quo Cæsare auctor scripsit, accommodavitque suo sæculo Saxonum & Scotiæ nomina.

Primus ergo qui Saxonum meminit Ptolemæus est, ut diximus. Collocat is gentem hanc lib. 2. geograph. apud Cimbricam Chersonesum, eo loco, ubi nunc Holsatia est. Vixit Ptolemæus, teste Suidâ, Antonino Pio Imperatore, cujus imperii initia circa annum CLXI. Indè ad Diocletiani tempora nihil memorabile de Saxonibus. Eo Cæsare, uti Eutropius refert lib. 9. c. 15. littora Belgicæ & Aremoricæ, ipsamque Bataviam piraticis infestare cœperunt. Celebres posthæc, & Juliano cumprimis Cæsare, ab Amisii ostio omnia maris littora obsederunt, Gallisque adeò infesti, ut totum illud littus ad Garummam fluvium *Saxonicum* dixerint, Ducesque *Saxonici littoris*, qui vim piraticam arcerent, imposuerint Romani. Inter primos Valentinianus Cæsar impetum stitit, uti hæc ab Orosio lib. 7. c. 32. Zosimo lib. 3. & Apollinari lib. 13. c. 6. perscripta sunt. Valuit Saxonum vis dominatu maris à Diocletiani ævo ad Theodoricum primum Austrasiæ Regem, postquam ejus armis victi exactique ex Austrasia, terrâ simul per eas regiones, quæ Saxonum postea nomen induerunt, invalescere cœperunt. Valentiniano III. Imperatore, unà cum Juttis & Anglis Britanniam invasere, sub idem ferè tempus, quo Franci Galliam. Ita duæ Germanæ gentes terrâ marique nova sibi regna extra Germaniam armis peperêre.

Igitur ut veram Saxonum originem reddamus, asseveranter dicimus, Saxones Germaniæ indigenas, &, quod jam plerique re meliùs exploratâ sentiunt, αὐτόχθονας esse, haud secus quàm

de ipsis Francis à nobis assertum est. Hæc Crantzii in præf. in Sax. Conradi Celtis, Althameri, Wilichii, Cluverii & aliorum sententia est. Figmenta enim ingeniorum sunt, qui vel advenas ex Macedonia, vel ex Africa, vel aliunde arcessunt. Quod enim Tacitus certissimus accuratissimusque scriptor universim de Germanis nostris lib. de mor. Germ. pronuntiat: *Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos*; id quemadmodum de cæteris Germaniæ transrhenanæ populis plerique sentiunt, ac nos de Francis ostendimus, ita de Saxonibus persuasum habemus. Hîc jure possessionis pedem figimus, donec prodeant, qui aliud nos certiùs doceant. Quin Tacito id adeò persuasum fuit, ut repetierit: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis aliarum gentium connubiis infectos, propriam & sinceram, & tantùm sui similem gentem extitisse arbitrantur.* lib. de mor. Germ.

Unum his opponitur, in quo refellendo multi laborant. Si indigenæ, inquiunt, sunt Saxones, & primâ origine Germani, cur eorum nulla apud Cæsarem, Tacitum, Plinium, Strabonem, aliosque ante Ptolemæum mentio? Crantzius ut id expediat, Cattorum nomine Saxones comprehendi censuit, & Sassos quasi Cattos à Tacito scribi asserit. At Saxones à primo ortu maritimi fuere, & trans Albim collocantur à Ptolemæo. Catti verò mediterranei sunt, & ad Visurgim se porrigunt. Pideritius in Chron. Lipp. Chaucorum nomine designari opinatur. Sed nec illi trans Albim ad Cimbricam Chersonesum rectè investigantur. Propiùs verò accessit Cluverius l. 3. antiq. Germ. cap. 21. quos enim Tacitus Fosos recenset medios inter Cheruscos & Cimbros, per hos ille Saxones designari contendit, quòd eodem loco Ptolemæus antiquissimæ originis Saxones visus est collocare. Quanquam non desint, qui Anglorum nomen à Taciti ævo in Saxonum commutatum velint; perinde ac Francorum & Alemannorum nomen à diversis populis assumptum est: Tanquam antiquitus Angli & Saxones una ad Albim gens fuerit: Nam Anglos hosce Tacitus ultimos Suevorum facit, collocatque infimos ad Albim, ubi & Saxonum sedes à Ptolemæo assignatur.

gnatur. Adhæc Angli celebris per id tempus gens in Germania fuit, quæ ſicuti primaria victæ Britanniæ nomen impoſuit. Ideoque Beda lib. 1. cap. 15. *Tunc Anglorum ſive Saxonum gens, invitata à Rege Vortigerio, in Britanniam tribus longis navibus advehitur*: veluti Anglorum & Saxonum gentem unam faceret. Sed cum idem Beda pòſt ſe planiùs exprimat, dicatque: *Advenerant autem de tribus Germaniæ populis fortioribus, id eſt Saxonibus, Anglis, Vitis*, ſeu ut alii legunt, *Jutis*, iiſque poſteà diverſas Britanniæ partes & provincias aſſignet, in quibus ſinguli poſſeſſionem ceperant, ſatis tres diverſi populi recognoſcuntur. Ac Saxones quidem etiam ævo illo ad Viſurgim, & trans flumen ſedes ſuas habuiſſe dixerim, quando in ea regione, quæ poſt Weſtphaliæ nomen obtinuit, ſcriptores plerique tam priſci quàm recentiores, antiquos Saxones deponunt. Igitur vicinorum quidem & confinium, ſed diverſorum populorum unum id fœdus, unaque belli ſocietas fuit. Nec veriſimile eſt, ab una Anglorum gente, quæ tum anguſtis adhuc terminis continebatur ad Albim, univerſam Britanniam ſubigi potuiſſe, aliâ ſemper atque aliâ belli ſobole & multitudine è Germania per mare evocatâ. Quæ certiùs cognoſcentur, ſiquis ſuperiora bella revolverit, quibus à Diocletiani ævo mare ſimul piraticis infeſtum habuêre, & Bataviam Galliæque oras occupaverunt, tam ex Viſurgis quàm ex Albis oſtio invecti.

At gentis nomen quo Saxones dicuntur, unde inditum? Rejecti ſuprà, qui à *Saxis* ducunt; nec minus exploſeris Suffridum Petri, qui lib. 2. de orig. Friſon. cap. 5. tres nobis duces Macedonici exercitûs finxit, Saxonem, Friſonem, & Brunonem, Hadoleriam appulſos, à quibus Saxones, Friſones & Brunſwicenſes gentium nomina retineant. Sed hæc commenta ſunt, quibus auctor ille cætera quoque ſcripta ſua liberaliter reſperſit. Certiùs illi, qui à longis cultris gladiiſque, quos *Sahs* patriâ linguâ dixêre, quibuſque accincti ibant in prælia, nomen genti adhæſiſſe tradunt, haud ſecus, quàm à *quiri* haſtili, Quirites appellati. Hæc Widechindi Corbeienſis, Gregorii Turonenſis,

Gobelini nostri, Lipsii, Meibomii, Engelhusii sententia, quam dudum hoc versu consignavit Viterbiensis:

Ipse brevis gladius apud ipsos SAXA *vocatur*,
Unde sibi nomen SAXO *peperisse notatur.*

Quanquam hæc non tam de nomine contendere velim, cùm multa ejusmodi nomina fortuitò indita sint, quando de Saxonum origine inter recentiores convenit, eam non aliunde, quàm ex indigenis Germanis arcessendam esse: etsi apud Tacitum nulla Saxonum mentio sit. plures ille Germanorum gentes præteriit, quæ à posterioribus demum scriptoribus proditæ; quales Turcilingi, Heruli, Scyri; aliæque, quas Odoacer aliique barbari Germanorum Reges in imperium invexêre, claræ tunc demum, postquam bella aperuêre. Id potiùs ex vetustis scriptoribus requirimus, quàm bellicosa Saxonum gens fuerit.

Zosimus lib.3. *Profectò Saxones omnes eas regiones incolentium barbarorum, & animi & corporum viribus, & laborum in prœliis tolerantiâ fortissimi.* Haud dissimilia Orosius lib. 7. c. 32. & Paulus Diaconus perscripserunt: *Saxones esse gentem in Oceani littoribus & paludibus inviis sitam, virtute & agilitate terribilem.* Cætera eorum res terrâ marique gestæ comprobant: Nam quâ tempestate Franci, eâdem Saxones invaluêre, quantùmque Franci perrupto Rheni limite depulsisque Romanis protulêre per Galliam regni fines, tantùm Saxones, transito Albi & Visurgi, se per inferiorem Germaniam explicaverunt; tanquam alterius gentis fortuna cederet locum alteri, in imperium Romanum aliquando successuræ; sensimque in eam provinciarum amplitudinem emerserunt, ut Saxoniam triplicem fecerint, aliam Ostphalorum, aliam Angrivariorum, aliam Westphalorum; qui postremi etiam antiquorum Saxonum nomen obtinent apud Bedam, Marcellinum, D. Bonifacium, & Gregorium Pontificem ad *Altsaxones* scribentem, nec alii à recentioribus scriptoribus agnoscuntur. Quanquam harum regionum populi non tam victi armis Saxonum, quàm quòd ultrò in fœdus & Saxonum nomen concesserint; quique priùs diversis nominibus Sicambri, Attuarii, Ampsivarii, Cherusci, Marsi, aliique dicebantur, iidem

dem pôst exuto Francico nomine in Saxonum nomen & Rempubl. transierunt, donec ferocissima gens à Carolo M. postremùm debellata Christi religionem susciperet, ac Francorum imperio trans Rhenum exspirante, Henricus Auceps & Otto M. imperium ad populares Saxones transferrent. Ita verò bellicosæ harum regionum gentes Franci & Saxones, extinctis Gothorum, Wandalorum, Longobardorum, Alemannorum, cæterorumque barbarorum per Europam regnis, constantissimum ac validissimum imperium tenuêre, Francis per Galliam & Italiam, Saxonibus per Germaniam transrhenanam & Britanniam terrâ marique dominantibus; tanquam Virtus & Fortuna semper inter hos contendisse videantur. Quo nescio quid ad gentis nostræ glóriam aut illustrius inter monumenta posteritatis memorari, aut dignius aliquando post hæc præludia nostra excoli possit.

4. PIPINUM FUSO SPECTAVIT OVANTEM.] Quod Annales Francorum apud Reuberum nos docent: *Hoc anno*, DCCLIII. *Pipinus Rex cum exercitu magno Saxoniam ingressus est: & quamvis Saxones ei obstinatissimè resisterent, pulsi tamen cesserunt, & ipse usque ad locum* Rimi, *qui est super Wiseram, accessit. In qua expeditione Hildigarius Archiepiscopus interfectus est in monte, qui dicitur Viburg.* Eadem pænè habet ad hunc annum Aimoinus.

5. REMA.] In Annalibus Francorum, quos modò attulimus, *Rimi* nominatur. In Aimoino legitur: *At ipse*, Pipinus, *usque ad locum qui dicitur* Rum, *qui est super fluvium Wisuram, accessit, in qua expeditione Hildigarius Archiepiscopus interfectus est in monte qui dicitur Diburg.* In Adonis Viennensis Chronico habes: *Mox Pipinus Rex Francorum factus, bellum in Saxoniam movit: in quo Childegarius Episcopus à Saxonibus occisus est in castro Witberg. Victor Pippinus pervenit usque ad locum qui* Rhime *dicitur*. In vita Caroli M. apud Pithæum, & Chron. Reginonis, *Rimia*, in Annal. Francorum apud Canisium *Rimee*, in diplom. S. Henrici Imp. An. MXIII. *Rimi*, & in literis B. Meinwerci super fundat. Monast. in Abdinghoff An. MXXXI. datis, *Rime*; hodie Remen nuncupatur, ad Wernæ & Visurgis confluentes in Comitatu Ra-

 vensper-

venspergio, & Flotana præfectura non ignobilis vicus. Habuit olim cœnobium monialium titulo Vallis benedictionis, fundatum An. MCCLVIII. de cujus translatione vid. Crantzii Metrop. lib. 8. cap. 9. & Hamelmanni Chron. Oldenburgense parte primâ cap. 21. ita Meibomius in not. ad Irmensulam. Hic etiam generalem conventum à Ludovico Rege Germaniæ An. DCCCLII. habitum putant, qui in Annal. Francorum apud Pithæum & Reuberum, loco *Nimiæ, Rimia* legunt, cùm in ripa Visurgis nusquam sit *Nimia*, sed procul indè distet, si quidem Nihemium oppidum diœcesis Paderb. eo nomine intelligatur. Verba sunt hujusmodi: *Igitur in loco, qui appellatur Nimia, super amnem, quem Cornelius Tacitus scriptor rerum à Romanis in ea gente gestarum, Visurgim, moderni verò Wisuracha vocant, habito generali* (Saxonum) *conventu, tàm causas populi ad se perlatas justo absolvit examine, quàm ad se pertinentes possessiones, judiciorum gentis decreto recepit.*

6. HILDIGARIQUE NECI VICTRICIA CASTRA SECUTI.] Hildigarii, Archiepiscopi Coloniensis cædem, Francorum Annales ad unum omnes, quos & ego præ aliis sequor, in annum DCCLIII. conjiciunt, ex quibus Fuldenses ita narrant: *Pipinus iterum Saxonum perfidiâ provocatus, regiones eorum devastat: in qua expeditione Hildigarius Coloniensis Archiepiscopus à Saxonibus interimitur.* Locum necis designat Aimoinus *Duburg*, Annales Francorum apud Reuberum vocant *Viburg*, Annal. Canisiani *Castrum Viberg*, Ado Viennensis *Castrum Witbergh*, Regino *Nigberg*, Gerhardus Cleinsorgius *Iborg* interpretatur, castrum diœcesis Osnabrugensis. In vetustis Coloniensium tabulis apud Cæsarium Heisterbacensem dicitur *mons Wiburg.* Quem Meibomius in notis ad Irmensulam, & Bernardus Mallincrodius, Decanus olim Monasteriensis, non minus doctrinâ, quàm genere nobilis, lib. 2. de Cancellariis cap. 1. asserunt esse montem *Wedenberg*, hunc Bernardus Luderus in encomio urbis Mindæ, *Montem Vedegonis* appellat, horarii itineris spatio ad Visurgim, non procul Rhemâ, supra Mindam situm. Cæterùm Hildigarium Carolus M. sepelivit in monte *Ovesberg*, teste Henrico de Hervordia lib. 2. c. 69. Quem *pro constantia fidei & re-*

& regni, Petrus Merſæus Cratepolius ait, *ab hoſtibus cæſum fuiſſe*. De anno obitûs pluribus agit Ægidius Gelen. in Hierotheca Engelbertina.

Non immeritò hîc quiſpiam requiret, quid Epiſcopi in caſtris, quid in bellis egerint, quorum vita Deo conſecrata eſt ad cultum divinum, ad Cleri populique curam, utque gregi ſuo præſentes ac vigiles adſint? Alia illis militia præſcripta eſt, in ſacra toga, non militari ſago. Arma eorum quibus pugnent pro Eccleſia Dei, quotidianum pro Regibus & populo ſacrificium, publicæ ſtatæque pro grege preces, libri ſacri, ex quibus verbum Dei doceant, ſacri Canones, ad quorum præſcripta regant, ſacrorum adminiſtratio; & quæ ejuſmodi in hanc rem objici ſolent, imperitè magis, quàm prudenter. Quaſi verò militia non ſit etiam congregatio Chriſtianorum hominum, quibus & hæc arma & ſubſidia Sacerdotum præſtò eſſe debent in caſtris & bello, haud ſecus quàm aliis, qui domi remanent, & pro quibus milites pugnant. Ideò religioſiſſimi Reges & Imperatores ſibi Epiſcopos, ut ſacrorum præſides, & caſtrenſium Sacerdotum moderatores adeſſe voluerunt; Sacerdotes verò tanquam animarum curatores, qui Sacramenta militibus adminiſtrarent. Quam in rem, ut cætera prætermittantur, ſiſtimus Concilium Germanicum, auctoritate Zachariæ Pontificis, per Legatum ejus D. Bonifacium Archiepiſcopum, Ratisbonæ ſub Carolomanno Majore Domûs, Caroli Martelli filio, & Caroli M. patruo XI. Kal. Maii, An. Chriſti DCCXLII. habitum. Ita enim Can. II. ejus Concilii perſcribit: *Servis Dei per omnia armaturam portare vel pugnare, aut in exercitum & in hoſtem pergere, omnibus prohibuimus, niſi illis tantùm, qui propter divinum myſterium, Miſſarum ſcilicet ſolemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda ad hoc electi ſunt: Id eſt unum vel duos Epiſcopos, cum Capellanis & Presbyteris eorum, Princeps ſecum habeat, & unuſquiſque Præfectus unum Presbyterum; qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pænitentiam poſſit.* Concil. General. tom. 17. Othlonus in vita D. Bonifac. lib. 1. c. 41. & 42. Willibaldus cap. 10. Serarius lib. 3. not. 31. Benedictus Levita lib. 5. in præfat. Baron. ad An. DCCXLII. Surius

rius in vita D. Bonifac. Nauclerus generat. 25. aliique de hoc celebri Episcoporum concilio.

Jam ante Hildigarium Coloniensem Episcopum, amiserat Moguntia Geroldum Episcopum suum in bello cæsum, uti ab Othlono relatum lib. 1. c. 41. Vastantibus quippe Thuringiam Saxonibus, Geroldum Moguntinum cum exercitu misit Carolomannus, quo in prælio cecidit Episcopus cum aliis. Id factum ut excuset Serarius, *soliti*, inquit, *fuêre hi Principes etiam Episcopos ad bella, præsertim quæ contra infideles gererentur, quasi sacra forent, ducere; sed modum, & commissum Episcopi munus prætergressus videtur Geroldus, qui miscendo se prœliantibus, arma induit.* Ideò in Ratisbonensi Synodo hæc præscripta, confirmataque mox in Liptinensi Concilio. eò inter Canones illos relatum: *Interdicimus servis Dei, ne pompato habitu, vel sagis, vel armis utantur.* Quæ & Bonifacius epist. 105. ad Cudbertum Archiepiscopum à se cæterisque Episcopis statuta fuisse perscribit.

Post ubi res ad priorem libertatem rediit, multique Episcopi, deserto grege suo, castra denuo secuti sunt, questus ipse populus supplicem Carolo M. libellum porrexit, hisce verbis, quæ ex Capitulis Carolinis Wormatiæ decretis recensentur: *Flexis omnes precamur poplitibus Majestatem vestram, ut Episcopi deinceps, sicut hactenus, non vexentur hostibus, sed quando vos nosque in hostem pergimus, ipsi propriis resideant in parochiis, Deoque fideliter famulari studeant, & eorum sacrosancta mysteria canonicè & Deo placitè peragere satagant, atque pro vobis ac cuncto exercitu vestro, unà cum omnibus sibi commissis orare viriliter, Missasque decantare, & Litanias atque eleëmosynas facere decertent. Quosdam enim ex eis in hostibus & prœliis vulneratos vidimus, & quosdam periisse cognovimus. Hæc vero valde periculosa, & oppidò sunt cavenda. Quæ idcirco suggerimus, ne pro talibus vos & nos simul pereamus.* Et quæ in hunc modum libellus supplex exponit, lib. 6. c. 285. Capitulorum, tom. xx. Concil. General.

Ad ea respondit Carolus, promptum se quidem esse justæ petitioni satisfacere, sed hæc priùs *ad proximum synodalem conventum ac generale placitum, ubi plures Episcopi & Comites convenerint*, referenda

renda esse. Igitur proximo Episcoporum & Comitum conventu hâc lege sancitum: *Carolus Dei gratiâ Rex, Regni Francorum rector, devotus sanctæ Ecclesiæ defensor, atque adjutor in omnibus; Apostolicæ sedis hortatu, omniumque fidelium nostrorum, ac maximè Episcoporum ac reliquorum Sacerdotum consultu, servis Dei per omnia omnibus armaturam portare, vel pugnare, aut in exercitum & in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illis tantummodò, qui propter divinum ministerium, Missarum scilicet solemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt. Id est, unum vel duos Episcopos, cum capellanis presbyteris, Princeps secum habeat, & unusquisque Præfectus unum presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pœnitentiam possit.* lib. 7. Cap. Carolin. c. 91. tom. xx. Concil. General.

Ita verò Canon Ratisbonensis Concilii repetitus, & quod à Carolomanno patruo, id auctoritate quoque Caroli M. sancitum est. Sed non eo contentus Carolus M. aliâ post lege hæc multò dilucidiùs sanxit. Referam decreti verba. *Secundâ vice propter ampliorem observantiam, Apostolicâ auctoritate, & multorum sanctorum Episcoporum admonitione instructi, sanctorumque Canonum regulis edocti, consultu videlicet omnium Nobilium nostrorum nosmetipsos corrigentes, posterisque nostris exemplum dantes: volumus, ut nullus Sacerdos in hostem pergat, nisi duo vel tres tantùm Episcopi, electione cæterorum, propter benedictionem & prædicationem, & cum illis electi Sacerdotes, qui bene sciant populis pœnitentias dare, Missas celebrare, de infirmis curam habere, sacratique olei cum sacris precibus unctionem impendere, & hoc maximè providere, ne sine viatico quis de sæculo recedat. Hi verò nec arma ferant, nec ad pugnam pergant, nec effusores sanguinum, vel agitatores fiant, sed tantùm Sanctorum pignora, & sacra ministeria ferant, & orationibus pro viribus insistant, ut populus qui pugnare debet, auxiliante Domino, victor existat, & non sit Sacerdos sicut populus. Reliqui verò qui ad Ecclesias suas remanent, suos homines bene armatos nobiscum, aut cum quibus jusserimus, dirigant, & ipsi pro nobis, & cuncto exercitu nostro Missas, Litanias, oblationes, eleëmosynas faciant, orantes Deum cæli, ut proficiamus in itinere quo pergimus, victoresque Deo adminiculante existamus. Gentes enim &*

reges earum, quæ Sacerdotes secum pugnare permiserunt, nec prævalebant in bello, nec victores extiterunt, quia non erat differentia inter laicos & Sacerdotes, quibus pugnare non est licitum. Hæc enim Galliarum, Spaniarum, Longobardorum, nonnullasque alias gentes, & reges earum fecisse cognovimus, qui propter prædictum nefandissimum scelus, nec victores extiterunt, nec patrias retinuerunt. Quam foveam caventes, malumus cum paucis & licitis, Domino opem ferente, victores existere, quàm cum multis & illicitis terga, quod absit, vertere, & cum prædictis gentibus perire. Qualis enim victoria datur, ubi Sacerdotes unâ horâ Dominica pertractant Mysteria, & Christianis Dominicum porrigunt Corpus pro suarum animarum redemptione, & post Christianos, quibus hoc ministrare debuerant, aut paganos, quibus Christum prædicare, propriis sacrilegisque manibus necant? Ita Carolus M. religiosissimus Imperator, quemadmodum hæc inter ejus Capitula & decreta recensentur ab Andegiso l. 7. c. 103. & tom. xx. Concil. General.

Quâ præclarâ Caroli M. constitutione multa ad omnem posteritatem memoranda traduntur. Nam præter solicitudinem, quam pro militibus suis gessit, ne quis miles inter bella neglectus, & Sacerdotum ope destitutus periret; tum vel maximè Episcoporum auctoritati consultum voluit, ne suo imperio Episcopum quempiam ad castra evocaret: sed quem libera inter ipsos electio, aut Metropolitani judicium ad id castrense munus admoveret. Dum verò cæteros Episcopos, qui domi ad Ecclesias remanent, hortatur Carolus, ut homines suos bene armatos submittant ad exercitum, satis opinor commonstrat, quæ tum etiam Episcoporum potentia fuerit. Nec modò Geroldus Moguntinus Episcopus, sed & cæteri suo milite, suoque ductu cum regio exercitu processerint ad bella adversus Paganos, quæ ob id sanioribus deinde legibus coërcita sint. At nihil in hac constitutione illustrius, quàm recognoscere, quam Carolus M. religionem coluerit. Reperias enim hâc tempestate, qui Carolum M. Catholicam cum Romano Pontifice religionem coluisse negant, quique id editis etiam hac super re libris per summam, nescio, insaniam, an impudentiam dicam, persuadere volunt.

volunt. Hìc ego ut prætermittam, quam familiaritatem & conjunctionem religionis habuerit Carolus M. cum Hadriano Pontifice tot annis, quam cum Leone; quâ observantiâ Romanam sedem veneratus, ut ob id quater Romam profectus sit ad limina Apostolorum invisenda; quo cultu religionis Episcopatus Saxoniæ, collegia Sacerdotum, & cœnobia Monachorum instituerit dotaritque, & quæ innumera sunt ejusmodi. In præsens ad hæc Caroli decreta illos revoco. Intelligent hìc sacrificium Missæ prisco majorum ritu, Episcoporum venerationem, discrimen inter Episcopos & Presbyteros, Sacerdotum potestatem in judicando absolvendoque, pœnitentiam quæ confitentibus injungitur, sacri Olei unctionem, ne quis sine viatico hac exeat è vita, oblationes ad altare, Sacerdotalem benedictionem, Litanias, & in his Sanctorum invocationem, Divorum patrocinia ex cultu pignorum, quæ ob id in bello etiam circumferebant, Corpus Dominicum etiam sub una specie præbitum militibus. Antiqua hæc, ex quo Saxonia Christi religionem primùm à Carolo accepit, indè ad nos continuâ successione Episcoporum, & perpetuitate religionis traducta; sed tam diversa & discrepantia à nova hujus sæculi doctrina, quàm heterodoxi à Catholicis, falsum à vero disjunguntur. Quantò nunc æquiùs ejusmodi scriptores, ac magistros novarum religionum, illo D. Hieronymi pronuntiato, ex epistola ad Pamachium & Oceanum, convenias. *Quisquis assertor es novorum dogmatum, quæso te, ut parcas Romanis auribus, parcas fidei, quæ Apostolico ore laudata est. Cur post quadringentos annos docere nos niteris, quod antè nescivimus? Usque in hanc diem sine vestra illa doctrina Christianus mundus fuit.* Mille & sexcenti sunt anni, ex quo orbis Catholicus à Christo & Apostolis, octingenti sunt anni, ex quo Saxonia per Apostolicos viros, & Episcopos à Carolo M. introductos, hanc Catholicam fidem accepit. Igitur ut S. Hilarius lib. 6. de Trinit. *tardè hos Doctores ætas nunc hujus sæculi protulit, serò hos habuit fides mea*, & omnium Majorum nostrorum.

7. FORTIS ET EXEMPLO CAROLUM.] Caroli M. paternis vestigiis inhærentis expeditionem ad confluentes

Wernæ & Visurgis, literis consignavit ad annum DCCLXXXIV. Adelmus: *Rex autem congregato iterum exercitu in Saxoniam profectus est, celebratoque in castris natalitio Domini die, supra Ambram fluvium in pago Huthagoë, juxta castrum Saxonum, quod dicitur Skidroburg, ad locum vocabulo Rum, quo Wisura & Waharna confluunt, populabundus accessit, &c.* Eadem ferè habent Annal. Francor. apud Reuberum. Et auctor vitæ Caroli M. apud Pithæum ait: *Inde abiens in Saxoniam, pervenit ad Rimia supra fluvium Wisora, ubi confluit Warana.* Annales Canisiani: *Tunc dominus Rex Carolus supradictum iter peragens, usque ad Rimee pervenit super fluvium Wiseraha, ubi confluit Virharna.* Regino: *Pervenit super fluvium Wisaram, ubi confluit Waahna.* Poëta Anonymus:

—— processit ad ostia Warnæ,
Quà fluit in Wisuram.

8. GENITORIS AVIQUE.] Superiorum Franciæ Regum bella cum Saxonibus gesta paulò antê attigimus, nunc de Caroli Martelli, & Pipini ejus filii expeditionibus breviter agamus. Et quidem Carolus Martellus *Anno* DCCXXI. *Saxones vastavit.* Annal. Fuldens. Et *Anno* DCCXXXVII. *eosdem tributarios fecit.* Annal. Pithæi. *Anno* autem DCCXLV. *Carlmannus & Pippinus simul Saxonum perfidiam, vastatâ eorum regione, ulciscuntur.* Annal. Fuld. *Anno* DCCXLIIX. *Pippino per Thuringiam ingresso Saxoniam supra fluvium Obacra, in loco qui dicitur Horoheim, Saxones occurrunt,* &c. Annal. Pithæi. *Anno* DCCLIII. *Pipinus iterum Saxonum perfidiâ provocatus regiones eorum devastat.* Annal. Fuld. Annales Franc. apud Reuberum, Aimoinus. *Anno* DCCLVIII. *Pipinus Rex in Saxoniam, ibi & firmitates Saxonum per virtutem introivit, in loco, qui dicitur Sithma.* (Regino *Sitina* vocat, hodie Sithen/ in diœcesi Monasteriensi Nobilium de Ketteler sedes, nuncupatur.) Annales Francorum apud Canisium. Et victis *Saxonibus tributum imposuit, ut trecentos equos singulis annis sibi solverent.* Annal. Franc. apud Pithæum & Reuberum, Aimoinus. Quemadmodum olim *quingentas vaccas inferendales à Clothario seniore, Clodovei filio, Chilperici patre, regiæ mensæ inferre jussi fuerant, quæ ideo inferendales dicebantur, quòd singulis inferrentur annis.* Aimoinus l. 4. c. 26. Fredegarius Scholasticus c. 74.

9. QUAM

9. QUAM QUOD RHEMORUM.] Henricus de Hervordia lib. 2. c. 69. affirmat *Remæ* à Carolo M. templum esse conditum, locoque nomen inditum à *Rhemis*, urbe Archiepiscopali in Galliis, quod Meibomius facilè se credere ait: fuisse enim familiare Carolo M. peregrina nomina nostris locis inferre. Sed ego potiùs à superioribus Francorum Regibus ad Visurgim belligerantibus, quàm à Carolo M. *Remæ* hoc nomen impositum crediderim; cùm satis sit cognitum, jam ante Carolum M. *Remæ* nomen ad confluentes Wernæ & Visurgis extitisse. Hæc de *Rema*; quæ licet ad Paderbornenses propriè non pertineat, quia tamen Diœcesis nostræ fines proximè contingit, & Mindensis Ecclesia pristinæ dignitatis statum, fatali rerum hoc sæculo conversione, jam amisit, jure vicinitatis eam nobis, quoad fas est, vendicamus.

ERESBURGUM
AD DIMOLAM.

MEMORIÆ. SACRUM

HOSPES. ERESBURGI. PRÆRUPTAM. CONSPICIS. URBEM
ANTIQUA. CELEBREM. RELLIGIONE. LOCUM
MARTIS. IBI. QUONDAM. SIMULACRO. NOBILE. FANUM
SAXONIÆ. COLUMEN. PRÆSIDIUMQUE. FUIT
QUOD. LEO. VASTATUM. CAROLI. VICTRICIBUS. ARMIS
SACRAVIT. VERO. RESTITUITQUE. DEO
MANSIT. ET. HOC. NOSTRÆ. GENTI. DUM. BARBARUS. HOSTIS
AUGUSTUM. NOSTRO. TEMPORE. VERTIT. OPUS
NONNE. GIGANTEOS. MERUIT. RENOVARE. TRIUMPHOS
QUÆ. MANUS. IN. SUPEROS. HOC. FUIT. AUSA. NEFAS

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

ERESBURGI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI
FIRMISSIMI. OLIM. SAXONUM. PROPUGNACULI
NEC. MAGIS. FRANCORUM. ARMIS. ET. IRMINSU-
LÆ. EXCIDIO. QUAM. EJUS. LOCO. A. CAROLO. M
EXSTRUCTI. A. LEONE. III. P. M. DEDICATI. BELLO
AUTEM. SUECICO. FUNDITUS. EVERSI. TEMPLI
RELIGIONE. CELEBRIS. MEMORIÆ
M. H. P

NO-

NOTÆ.

1. ERESBURGUM.] Celeberrimus in Francica & Saxonica historia locus, quem Leo III. Pontifex in diplom. dato in *Eresburg*, Astronom. de rebus à Carol. M. gestis apud Reuberum, Annal. Canisiani, Annal. Francici, & vita Carol. M. à Pithæo edita, Ado Viennens. Ægil in vita S. Sturmionis, Urspergensis, Poëta Anonym. Crantzius, Aimoinus, *Eresburg*, *Eresburgum*, *Heresburg*, *Eresberg*, *Heresberg*; alii *Merseburg*, *Mersberg*, *Marsburg*, *Montem Martis*, nominant, & docto commentario Meibomius in *Irminsula Saxonica* illustravit. Etymon nominis quoad posteriorem partem clarum & obvium, prioris obscurum & dubium. Gobelinus Persona natum vult à religione, *quòd illuc è tota gente Saxonica quotidie sacrificandi, oracula petendi, votique solvendi causâ multi confluerent, ut idem sit* ERESBERG, *quod mons venerationis*. Idem tamen aliam adfert notionem, ac dictum putat ab Hera, quæ Græcis Ἥρα, Latinè Juno, priscis Saxonibus culta. Scribit de Germanis Tacit. de morib. German. *in commune Herthum, id est terram matrem, colunt*. Hinc credi potest Heram eandem esse cum Hertho, & nomen dedisse. Meibom. de Irminsul. c. 5. & in notis, Althamer. ad Tacit. de morib. Germ. Justus Winkelmannus *Hiresburgum*, hoc est, *Sacrum burgum* dictum putat: nam priscis Saxonibus *Hire* idem esse, quod sacrum dicunt, quod probat ex antiquis rhythmis Saxonicis.

2. AD DIMOLAM.] Nulla aut levis dubitandi causa, utrùm *Eresburgum* sit in veteri Saxonia, an ad Salam Thuringiæ fluvium, ubi Episcopalis civitas Mersburgum; de hoc enim minimè intelligi possunt, quæ in historia Francica de *Eresburgo* memorantur. *An*. 772. *Carlus Saxoniam bello aggressus Eresburgum castrum cepit*. Annal. Franc. vita Carol. M. apud Pithæum, Astronom. Urspergen. Regin. *quod* (An. 775. Poëta Anonym. alii An. 774.) *iterum Saxones per mala ingenia & iniqua placita capientes, Francos expulerunt, & castrum destruxerunt*. Vita Carol. M. apud Pi-

Pithæum p. 23. An. 775. *Carlus Saxonum perfidiam ultus Eresburgum reædificat.* Annal. Franc. editi à Pithæo, Aſtronomus, vita Carol. M. Regin. An. 776. *Cui* (Carolo) *vix Alpes transgreſſo occurrerunt, qui nunciarunt Eresburgum arcem à Saxonibus expugnatam, & præſidium Francicum, quod in eo poſuerat, expulſum.* Aſtronom. apud Reuber. Annales Francici incerti auct. apud Pithæum. *Tunc Rex cum Francis reſtauravit Heresburgk caſtrum.* Regin. ad An. 776. Aſtronom. l. c. An. 780. *Tranſiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit.* Aſtronom. apud Reuber. *Carolus Saxoniam ingreſſus ad Heresburgk venit, & indè ad locum ubi Lippa conſurgit.* Regino in Chron. An. 784. *Cùmque eum ulteriùs progredi tam hyemalis temporis aſperitas, quàm aquarum inundatio prohiberet, Eresburgum arcem in hyberna conceſſit.* Aſtron. apud Reub. An. 785. *Rex Carolus in Heresburt ſuper hyemem reſidebat, & Saxones in pace conquieſcunt.* Fragment. Annal. Francic. p. 88.

Nuſquam deinde Leonem Papam ad Salam Thuringicum penetraſſe ſcribitur, qui tamen, ut ſuo loco oſtendetur, Paderbornam ad Carolum venit, atque Eccleſiam *Eresburgi* conſecravit. In hac Eccleſia, teſte Widekindo & Gobelino, cæſus Dancmarus, cum quo Otto M. non in Thuringia, ſed Weſtphalia bellum geſſit. Fuit igitur *Eresburgum* in Saxonia veteri ſeu Weſtphalia, non tamen ad ripam *Viſurgis*, ut Ado Viennenſis autumat; neque ad fontem vel fluvium *Lippiæ*, ut Erneſtus Brotufius hiſt. Anhal. l. 1. c. 14. Marcus Wagner. in vita Carol. M. & Joannes Lampadius in mellificio hiſt. opinantur; nec etiam ad *Ruram* fluvium, ut Letznerus in hiſt. Caroli M. c. 21. adfirmat; nec ad arcem *Driburgum* diœceſis Paderborn. ut vult Tilemannus Friſius in ſpeculo de monetis l. 3. c. 1. & 8. Nec ad *Ambram* ſeu *Emmeram* haud procul Ludâ oppido; id quod Piderit. in Chron. Lippienſi ſentit: Sed ad *Dimolam*, qui magnam diœceſis Paderborn. partem emenſus, haud procul *Heriſtallo Saxonico* in *Viſurgim* effunditur; ubi etiamnum ſupereſt Præpoſitura à Ludovico Pio Monaſterio Corbeienſi donata. *Domnus Ludovicus Imperator Auguſtus Caroli M. filius tradidit Monaſterio* (Corbeienſi) *locum Huxeri cum omnibus ſuis: Eresburg & Meppiam Abbatiolas, & cætera prædia*

in.

in Aquilone. Juditha Imperatrix hæc à viro suo obtinuit. Chronicon Corbeiense editum à Meibomio. Henricus de Hervordia citatus ab eodem ex Ordinario Corbeiensi. Diutissimè præterea vetus nomen *Eresberg* & *Heresberg* conservatum; uti ex his literis Wiboldi Abbatis Corbeiensis anno millesimo centesimo quinquagesimo secundo, & Consulum ac populi oppidi Eresbergensis anno millesimo ducentesimo vigesimo nono, datis apparet. *In nomine Domini nostri* JESU *Christi.* WIBOLDUS *Dei gratia Corbegensis ecclesiæ Abbas omnibus præsentibus & futuris in perpetuum. Quoniam res gestas literarum monumentis tradere tam ad præsentium memoriam quam ad futurorum notitiam cautum est. idcirco & nos præsentibus ac posteris per hos apices insinuamus. qualiter Venerabilis Episcopus Paderbornensis Bernhardus ex nostro & Corbegensis Capituli consensu. emit à fratre nostro Reinhero Præposito & cæteris fratribus nostris de monte* ERESBERGH VIII. *talentis denariorum domum quandam & aream in villa nomine Frenkenhusen. &* XL. *jugera dimensæ terræ ad eandem domum pertinentis. Cujus possessionis emptæ à prædicto Venerabili Episcopo legitimam per hæc scripta emancipationem facientes. ei quod factum est scripto attestamur. & ad perpetuam firmitatem sigillo nostro hanc scripturam munimus. Data Corbeiæ anno Dominicæ Incarnationis* MCLII. *indictione prima.* XVI. *Kalend. Octob. publicè in capitulo Corbeiæ. sub testimonio Henrici Prioris. Adelberti Præpositi. Conradi Cellerarii. & reliquorum fratrum tam majorum quam minorum.* Coss. & populi Eresbergensis tabulæ sunt hujusmodi. *Nos Consules & universitas Montis qui dicitur Heresberg universis præsentem paginam inspecturis præsentium tenore significandum duximus. quod cum nos à villa Horehusen ad montem qui dicitur Heresberg Paderbornensis Diœcesis nostra domicilia transtulissemus. ac montem munientes eundem ab obedientia Ecclesiæ Paderburnensis. qua eidem in spiritualibus eramus subjecti. inobedienter recessissemus. tandem cum eadem Ecclesia convenientes. inter ipsam & nostram universitatem talis ordinatio intervenit. quod nos errorem nostrum recognoscentes. & ad obedientiam matris nostræ Ecclesiæ videlicet Paderburnensis redeuntes. debitum in spiritualibus ad ipsam habebimus respectum. & Clericum quem Episcopus Paderburnensis.*

nensis. apud nos Ecclesiæ constructæ sive construendæ. & à nostra universitate dotandæ. præfecerit. quemque Archidiaconus loci. dono altaris investiverit. tanquam nostrum plebanum modo ad præsens recipiemus reverenter. remanente nihilominus apud nos post mortem ejusdem plebani. alium nobis eligendi plebanum libertate. dummodo electus à nobis Archidiacono. ad recipiendum donum altaris & curam animarum præsentetur. ipsamque Ecclesiam nostram Dominus Episcopus parrochialem faciendo. & sepulturam ibidem indulgendo. tempore oportuno consecrabit. Præterea Archidiaconum de Capitulo majoris Ecclesiæ Paderburnensis. qui synado Horehusen præsidere consuevit. in monte & præfata Ecclesia synado præsidentem tamquam nostrum Archidiaconum cum omni jure quod ipse Archidiaconus antequam nos ad montem transferremus in Capella S. Dyonisii Horehusen habuit. & adhuc circa universam plebem ejusdem Archidiaconatus habere dinoscitur. admisimus. duobus tamen articulis non de jure sed de benignitate & gratia Archidiaconi & Ecclesiæ. exceptis. quod nec denarios vel obulos synodales persolvemus. & quod homines inter nos servilis conditionis. à scabinis accusati. non in ferro candenti. sicut alias consuetum est. sed manu duodecimâ suam expurgationem præstabunt. Ne autem hæc præscripta ordinatio. tam ab Ecclesia Paderburnensi. quam à nostra universitate valeat inposterum revocari. vel aliquid in ipsa immutari. præsentem cartam sigilli nostræ universitatis appensione. ac testium annotatione roboratam. quam cartam etiam sub eodem tenore. Domini Episcopi & Capituli sigillorum impressione munitam. ab ipsa Ecclesia accepimus. ad exhibendum pro & contra nos si necesse fuerit. Ecclesiæ dedimus eidem. Acta sunt hæc Anno Dominicæ incarnationis M. CC. XXIX. VII. *Kalend. Septembris. Testes hujus rei sunt. Herman de Vesperthe. Johan de Eleren. Tetmar de Durslo. Johan de sancto Magno. Johan de Westhem. plebani. Milites vero. Andreas de Durslo. Olricus de Westhem. Alradus. Henric de Brocbike. Stephanus. fratres de Dalhem. Tideric de Etlen. Bodo. Henric & Johan de Schnevethe. Consules vero Vollant. Alrat. Herman. Conrat. Monetarii. Tideric de Gesmaria. Tideric de Velrebergh. Ludolff de Capella. Henric Westval. Henric de Dune. Regenhart de Hoburgehusen. Regenhart*

hart de Hattepe. Johan de Fabrica. & tota universitas montis ejusdem.

L. S.

Proximo tamen superiori anno *Eresburgum* etiam *Montem Martis* appellatum esse testatur hoc diploma. *Henricus Dei gratia Romanorum Rex & semper Augustus. Universis Imperii fidelibus quibus præsens scriptum exhibitum fuerit gratiam suam & omne bonum. Ad notitiam universorum volumus pervenire. Nos mandatum Domini Imperatoris patris nostri recepisse. quod nequaquam ratam habere vellet Warandiam. quam in solemni curia nostra apud Herbipolim fecisse dinoscimur de* MONTE MARTIS *Archiepis. Coloniensi in Abbatis dilecti Principis nostri præjudicium Corbeiensis. Et quod eundem Abbatem in possessionem dicti montis remitteremus. eidem plenam Warandiam præstando prædictus Dominus noster Imperator nobis firmiter injunxit. Nos verò mandatum Domini Imperatoris patris nostri conservare & implere in omnibus cupientes. auctoritate præsentium in possessionem ejusdem montis dictum Principem nostrum Abbatem Corbaiensem mittimus cum omni jure. nullam jurisdictionem in ejusdem montis possessione recognoscentes Archiepiscopo Coloniensi. Mandamus itaque per gratiam nostram firmiter præcipientes. quatenus nullus ausu ductus temerario. memoratum Abbatem in possessione sæpedicti montis impedire vel molestare præsumat. quod qui fecerit gravem indignationem nostræ celsitudinis se noverit incursurum. Testes hi sunt. Henricus Venerabilis Eistetensis Episcopus. Henricus illustris Dux Bavariæ. Comes H. de Dilingen. F. de Druhendingen. E. Dapifer de Walpruc. C. Pincerna de Winterstede. & alii quàm plures. Datum apud Ulmam. Anno Domini* M. CC. XXVIII. *indict. prima.*

Postea verò *Eresburgi* nomen prorsus obsolevit: nam litteris anno 1247. conscriptis, *Mons Martis*, & deinceps perpetuò appellatur. HERMANNUS *Dei gratia Abbas. Strigerus Præpositus. Albertus Prior. totusque conventus Corbegensis Ecclesiæ nec non Themo*

Præpositus Montis Martis & fratres sui ejusdem montis. Universis Christi fidelibus hanc paginam inspecturis salutem in Domino. Super dissensione mota inter Dominum Simonem Electum & Capitulum Paderburnense ex parte una. & nos ex parte altera super parochia. Archidiaconatu. & jurisdictione Dioecesiani ordinaria MONTIS MARTIS. *quam Dominus Paderburnensis & Ecclesia sua petebat ratione juris communis. & nos privilegiis & præscriptione defendebamus. Magistro Ottone Decano Bremensi. Magistro Thetmaro Canonico Monasteriensi. Heinrico Decano & Hermanno Scholastico novæ Ecclesiæ mediantibus talis compositio intervenit. quod tenore præsentium publice & solemniter confitemur. quod venerabili Domino Simoni Electo & Capitulo Paderburnensi ordinariam jurisdictionem & jura spiritualia Dioecesiano & suæ Ecclesiæ de jure communi debita in Monte Martis secundum formam recognoscimus infrà scriptam. Consentientes & eligentes quod Volradus Canonicus Paderburnensis Archidiaconus in Horehusen & sui successores qui pro tempore fuerint habitatoribus Montis ejusdem sive in Monte in Capella B. Nycholai. sive in Horehusen in Ecclesia B. Dionysii prout ipsis placuerit synodo præsideant. Et quia Præpositus & fratres prædicti montis ad Abbatem tantum & Conventum Corbegensem in spiritualibus & temporalibus respectum habere debent. ipsi tam ab Episcoporum quam Archidiaconorum Paderburnensium juribus sunt exempti. Consensum est etiam inter Paderburnensem & Corbegensem Ecclesias quod illi tantum sunt excepti à frequentatione synodi & à juribus synodalibus qui infra ambitum Claustri cum Præposito & fratribus habitant & in emunitate existentes eorum servitiis sunt specialiter deputati. Præterea Præpositus ejusdem loci nomine Abbatis & Conventus Corbegensis denarios synodales. tantum de habitatoribus Montis colliget annuatim. Archidiacono contra eosdem habitatores si necesse fuerit in hoc per censuram ecclesiasticam adjuvante. de quibus synodalibus denariis Præpositus idem sex solidos graves Archidiacono statim dum collecti fuerint annis singulis sine qualibet difficultate persolvet. Themo etiam nunc Præpositus qui parochiæ praeest in eodem Monte: à Domino Volrado Archidiacono curam animarum & donum altaris recepit & obedientiam Archidiacono debitam repromisit. & deinceps Præpositi Montis Martis vel alii qui ab Abbate Corbegensi Archidiacono in Horehusen Canonico Paderburnensi fuerint præsentati ad eandem parochiam donum altaris & cu-*

ram

ram animarum perpetuo recipient in futurum. & Præpositi vel alii qui parochiam eandem habuerint, ratione ejusdem parochiæ in Ecclesia Paderburnensi Episcopales synodos frequentabunt. Quod autem ea quæ præscripta sunt Ecclesiæ Paderburnensi perpetuo servabimus. Nos & Ecclesiam Corbegensem Paderburnensi Ecclesiæ sub pœna quingentarum marcarum hiis literis obligamus. Acta & completa sunt hæc in Ecclesia Corbegensi Anno Domini M. CC. XLVII. *in crastino nativitatis B. Mariæ Virginis.*

L. S. L. S.

3. HOSPES ERESBURGI PRÆRUPTAM CONSPICIS URBEM.] *Eresburgum* præcelso lateque conspicuo monti impositum Widekindus & Ditmarus *urbem*; *civitatem* Auctor vitæ Caroli M. Annales Franc. vita Caroli M. apud Pith. Astronom. apud Reuberum, Ado Viennensis, & complures alii *castrum*; Ægil in vita S. Sturmionis *castellum*, alii *arcem* appellarunt. Castri veteris aut nulla aut exigua vestigia supersunt. Urbs paulò ante An. 1247. instaurata videtur, domiciliis ex villa *Horhusen* in montem *Heresberg* translatis, monteque munito, ut ex diplom. cit. liquet. *Complectebatur*, ut Meibom. scribit, 500. *domicilia non inelegantia, civesque ob commercia opulentos*: sed numerum ædium fortunasque civium multùm imminuit proximum bellum, quo An. 1646. 25. Maii oppidum à Suecis expugnatum, direptum, & munitionibus nudatum. Superiorum verò sæculorum calamitates, quæ post Caroli M. devastationem Eresburgo acciderunt; vetus nobis MS. fragmentum membranæ Corbeiensis his verbis repræsentat ad annum Christi M CXLV. *Tertio destructa est urbs Eresburg. Primò per Karolum M. qui undecimo anno obsidionis fraude cepit & devastavit. Secundo per Fridericum Principem Arnesburgensem precatu Erkenberti Abbatis. Tertio per Volcwinum virum præpotentem Sualenbergensem. Nam werra inter ipsum & domnum Heinricum filiæ Friderici præmissi filium de Arnesberg obortæ.*

quem & incolæ montis Eresburg ad contuendos se cum urbe adtraxerant. & ipse fortes viros dominos videlicet Scardenbergenses & Casebergenses inibi collocare decreverat ad humiliandum ipsum Volcwinum. qui & ei videbantur inimicari. ad condictam ergo diem quando convenire in monte debebant. ut unusquisque suam turrim altam & firmam inibi construeret. D. Heinricus Abbas qui & urbem readificaverat. & D. Volcwinus animotenus retractantes jacturam ditioni suæ & circumjacentibus latè bonis suis de his eventuram. diem prævenerunt. montem ascenderunt. quid facto opus foret cùm non reperirent. totâ die illâ consultantes ut sine populi damno inhabitantis fieri ullatenus posset. in crastinum distulerunt. Cùmque sol subsequentis diei auroræ indicio se prodidisset. inconsulto & inscio abbate. adhuc etiam & dormitante. per milites D. Volcwini nutu ipsius circumquaque urbs succenditur & consumitur.

4. ANTIQUA CELEBREM RELLIGIONE LOCUM.] Erat namque *Eresburgi* fanum nobile, sive, ut Meibom. scribit, *religione augustum, magnitudine ingens, structurâ operosum, splendore magnificum, divitiis inclytum*, atque in hoc delubro vastissimum idolum totius Saxoniæ, numen gentis tutelare & commune. *Solebant antiqui Saxones, & cumprimis militares homines certis iisdemque solemnibus & festis diebus armis induti, atque etiam cataphracti, gladiisque accincti, dextrâ verò cestus ferreos vibrantes, alternis circa idolum patrium obequitare, interdum in genua procumbere, opemque præsentem & in bello secundam fortunam efflagitare. Huc quoque frequens populus ibat & vota reddebat. Multa ibi opulenta regum populorumque visebantur munera, ingens auri argentique ostendebatur copia.* Avent. l. 4. Annal. Boicorum.

5. MARTIS IBI QUONDAM SIMULACRO.] Non uno eodemque modo ab antiquis Francicarum Germanicarumque rerum scriptoribus nomen hujus simulacri, seu idoli enunciatur. Annales Francici, Fuldenses, Adelmus, habent *Irminsul:* Hos sequuntur Ditmarus Mersburgensis, Schaffnaburgensis, Hermannus Contractus, Urspergensis; modicè variant Adam. Brem. qui *Irmindsul*, Albert. Stad. qui *Erminsul*, auctor vitæ Carol. M. qui *Ermensul*, & Annal. Canisii *Ermensil*, scribunt: alii aspirationem adjungunt, in quibus Regino, *Hermansaul*,

Ro-

Roleving. *Hermeſeul.* Sigebertus, Auctor lib. Ms. de Caroli M. Canonizat. & Chron. Belg. mag. *Hermenſul*, Ado Viennenſ. *Adurmenſul* appellant, Chronicon Saxonicum *Armenſul.* Quia ex duabus dictionibus compoſitum, de utraque controvertitur, an poſterior cippum, ſeu columnam, an verò aulam ſignificet; præcipuè verò de poſteriore diſſentiunt. *Nonnulli*, ut Crantzius in Saxonia, *Irmenſul interpretantur ſtatuam publicam. Conjici permittitur dictam Idermanſeul quaſi commune profugium & aſylum omnium.* Favet huic etymo Adam. Brem. qui *patriâ linguâ* idem eſſe vult, quod Latinis *univerſalis columna, quaſi univerſa ſtatuens*; Gobelin. *ſtatuam Mercurii* fuiſſe opinatur; Aventin. *Herminioni* ſacram fuiſſe contendit; Plurimi memoriæ *Harminii Cheruſcorum ducis* dicatam exiſtimant; Gorop. Becan. *hieroglyphicam eſſe* affirmat. Verùm magis credibile eſt, ſicut Tencteri & Uſipetes apud Tacit. lib. 4. hiſt. *Martem præcipuum ſuorum deorum* vocant, ita Saxones gentem bellicoſam *Martem* in eo coluiſſe: nam ut Widekind. lib. 1. (quem ſequuntur Rolevingius & Theodoricus Niemius) *Secundùm errorem paternum ſacra ſua propriâ veneratione venerati ſunt, nomine Martem effigie columnarum innitentes.* Chron. Saxon. vetus: *Hæc erat forma idoli Martis Marsburgi, quod Carolus M. deſtruxit in Weſtphalia.* Marti præterea ſimilior quàm Mercurio imago à Crantzio deſcripta. *Erat armati toto corpore effigies, cujus in dextra ſignum militare (noſtri vexillum vocant) præferens roſam: cujus breve momentum & facilis ortus & interitus, ita eventus præliorum. In ſiniſtra libram expandit, dubiam pugnantium ſortem facilè huc illuc inclinantem; pectus inerme urſum præferebat, interritum bellatorum animum inſinuans. In clypeo leo, qui beſtiis imperitat, invictum ad fortia facta animum monſtrat: floribus conſito campo, in quo ſtabat, quod nihil jucundiùs ſolet videri fortibus, quàm in acie virtutem oſtendere.*

6. NOBILE FANUM.] Adamus Brem. Urſperg. Rhenanus, Huldricus Mutius, tradere videntur Irmenſulam ſub dio in aperto campo ſtetiſſe; at fani ſeu templi meminit vita Caroli M. apud Pithæum: *pervenitque uſque ad Ermenſul, & ipſum fanum deſtruxit, & aurum & argentum, quod ibi reperit, abſtulit.* Re-

gino

gino totidem verbis ex vita Caroli M. Henricus de Hervordia ad annum Conſtantini Imp. 31. apud Meibomium in Irminſula Saxonica cap. 7. De Eresburgenſis fani & Irminſulæ ſacerdotibus & ſacrorum ritibus, Letzner. in Chron. Corbeienſ. & ex eo Meibom. c. 4. Irminſulæ. Quibus illuſtrandis magnopere ſervit memorabilis, ſi quidem vera, hiſtoria, quam narrat Nicolaus Cauſinus in fine lib. Aulæ Sanctæ, ubi citat Chronic. Saxon. & Relationes Schaumburgii, Evodii, & Albini.

7. VASTATUM CAROLI VICTRICIBUS ARMIS.] Annal. Franc. apud Pithæum: *Carlus Saxoniam ingreſſus, Eresburgum cepit, & idolum Saxonum, quod vocabatur Irminſul, deſtruxit.* Urſperg. Regin. Quo tempore *Irminſulam*, ejuſque fanum *Eresburgi* Carolus deſtruxit, res mira contigit, ab Aſtron. auctore Annal. Franc. Urſperg. Reginone aliiſque ſcriptoribus magno conſenſu prodita. *Fuit ſiccitas magna, ita ut aqua deficeret in ſuprà dicto loco, ubi Ermenſul ſtabat. Et dum vellet ibi tres dies ſtare glorioſus Rex ad deſtruendum fanum ipſum, & valde homines & jumenta ſitirent, ſubitâ Chriſti gratiâ, mediâ die cuncto exercitu quieſcente, apparuit eis torrens ebulliens ſalubres aquas, & cunctus exercitus & jumenta eorum ſufficienter recreati ſunt, & tam diu ebulliit aqua viva, donec fanum deſtructum eſt.* Sed quæ ad Dimolam amnem eſſe potuit aquæ penuria? an victorem Francum Saxones hoſtes aquatione prohibuêre? certè exercitui ſitienti vix magis defuit, quàm ingenio ſedem *Eresburgi* ad Dimolam, nedum ad Luppiam aut Viſurgim propugnanti, aqua hic hæret. Majorum quidem habet traditio, quam incolæ referunt, Dimolæ aquas veneno à Saxonibus infectas, & Carolum cùm preces ad Deum fudiſſet, ejus equum in montis declivi deſcenſu, quadrante circiter horæ ab Eresburgo, ungulâ fontem elicuiſſe, cui hodiedum *Regii fontis* ſit nomen, & aqua perennis. Sed vereor ne equi fontem aperientis ungula Pegaſi magis fabulam ſapere, quàm hiſtoriæ veritati conſentire videatur. Non ſatis autem pietati Caroli fuit impium *Irminſulæ* fanum evertere: nam in eodem loco Chriſtianum mox templum condidit, de quo Auctor vitæ Caroli M. MS. lib. 1. cap. 14. *Apud Eresburgum civi-*

civitatem Saxoniæ, quam propter inhabitantium perfidiam, & indomabilem contumaciam deleverat, sed tamen post casum in majori splendore zelo pietatis restruxerat. Post eversionem idoli, HERMENSUL, *id est,* STATUA HERMETIS, *ab incolis vocati, basilicam imperialis munificentiæ & celsitudinis construxit: ut quem locum cultura dæmonum sordidaverat, Christianæ religionis veneratio emundaret.* Hanc Basilicam ipsum Leonis III. Pontif. & Ludovici Pii Imp. & Lotharii ejus filii diploma, quo Corbeiensi Monasterio donatur, *Capellam* vocat, quod est hujusmodi.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS & HLOTHARIUS *divina ordinante providentia Impp. Augusti. Omnibus fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ & nostris. præsentibus scilicet & futuris notum sit. quia nos pro divini cultus amore & animæ nostræ remedio. quoddam Monasterium quod nova Corbeia vocatur in honorem B. Stephani Protomartyris infra Saxoniam supra fluvium Wisera. in loco qui dicitur Huxori construi jussimus. quod & viro Venerabili Adelhardo construendum regendumque commisimus qui erat Abbas in altero antiquiori monasterio quod æque Corbeia vocatur. à quo & novum supradictum monasterium nomen constat esse sortitum. Itaque nos divina inspiratione conpuncti & cælestis patriæ amore succensi. ob animæ nostræ salutem concessimus eidem monasterio Capellam. quam dudum Domnus & genitor noster* KAROLUS *Imperator in Castello quod dicitur* HERESBURG *construi jussit. cum omnibus rebus ac mancipiis ac decimis ad eam pertinentibus. quantumcumque Domnus & genitor noster eidem Capellæ pia devotione contulisse dinoscitur. cum omni integritate prædicto monasterio ad subsidia monachorum ibidem Deo famulantium per hanc nostræ auctoritatis donationem à die præsenti perpetuo habendum atque possidendum concessimus. & in ditionem ejus transtulimus. eo videlicet modo. ut quicquid ab hodierno die de prædicta capella vel de his quæ ad eam pertinent. Rectores & Ministri supra memorati monasterii. vel fratrum in eo degentium voluerint. absque ullius injusta contradictione ordinent atque disponant. & faciant quicquid utilitatibus prædicti monasterii congruere & convenire perspexerint. Et ut hæc auctoritas largitionis nostræ per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem. & à fidelibus nostris tam præsentibus quam futuris seu etiam*

ſucceſſoribus noſtris verius certiuſque credatur. eam manibus propriis ſubter ſignavimus. & anuli noſtri inpreſſione ſignari juſſimus.

Signum HLUTHOVVICI *Sereniſſimi Imperatoris.*
Signum HLOTHARII *glorioſiſſimi Auguſti.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridagiſi recognovit. Data XII. *Kal. Julii. Anno Chriſto propitio* XIII. *imperii Domni* HLUDOVVICI *piiſſimi Auguſti. Indict.* IV. *Actum Ingilinheim palatio regio. in Dei nomine feliciter. Amen.* Hanc Majorum ſuorum munificentiam inſigni diplomate auxit Ludovicus Germaniæ Rex anno 900. quod ſubjungimus.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* HLUDOVVICUS *divina gratia Rex. Si petitiones noſtrorum fidelium quas pro utilitatibus Eccleſiarum Dei nobis ſuggeſſerint ad effectum perducimus. ad æternæ retributionis augmentum id nobis profuturum liquido credimus. Unde noverit omnium fidelium noſtrorum præſentium & futurorum induſtria. qualiter per interventum Venerabilis ac dilecti Comitis noſtri Cuonradi. monaſterium quoddam nova Corbeia nominatum cui præeſt fidelis noſter Bavo Abbas. in noſtram tuitionem ac mundeburdium ſuſcepimus. & omnes conceſſiones ſeu donationes anteceſſorum noſtrorum eidem Cœnobio collatas. noſtra auctoritate firmamus atque corroboramus. Videlicet ut & inmunitatem habeant ab omnibus publicis exactionibus & judiciariis poteſtatibus homines ejuſdem Eccleſiæ liti & coloni. & Rectores ipſius monaſterii in expeditionem cum ſuis hominibus ire non cogantur. ſicut à noſtris progenitoribus olim eis conceſſum fuiſſe conſtat. Sed & hoc pro noſtræ mercedis augmento ad eorum utilitates addere decrevimus. ut infra ipſam Abbatiam. in villa Horohuſun nuncupata publicum eis liceat habere mercatum & monetam. & ibi poteſtatem habeant accipiendi teloneum. quod ipſorum Advocatus noſtro exigat banno ab his qui illuc cauſa emendi veniunt. intra marcam memoratæ villæ & montis* ERESBURG *nuncupati. Præterea quod ab exordio conſtructionis ejuſdem monaſterii à noſtris anteceſſoribus conceſſum in eorum præceptis cognoſcitur. Nos quoque iterum confirmamus. ut licentiam habeant fratres illius loci eligendi inter ſe Abbatem dum ita res poſtulat. quamdiu ad hoc idoneam inter ſe perſonam potuerint invenire. Et ut hoc noſtræ auctoritatis præceptum pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem.*

manu

manu propria affirmavimus. & anuli nostri impressione signari jussimus.

Signum Domni HLUDOVVICI *Serenissimi Regis.*
Ernustus Cancellarius ad vicem Theotmari Archicappellani recognovit. Data IIII. *iduum Octobrium die. Anno Incarnationis Domini* DCCCC. *Indictione* III. *Anno Domni HLudovvici* I. *actum Triburias. in Dei nomine feliciter. Amen.*

8. SACRAVIT VERO RESTITUITQUE DEO.] Hujus consecrationis seu dedicationis luculentum testimonium perhibet diploma seu privilegium Leonis III. Pont. Max. Eresburgi datum, quod extat apud Henricum de Hervordia, Bernardum Wittium, Gerhardum Cleinsorgium, Card. Baronium tom. IX. ad annum 799. & in tom. XVII. Concil. General. Parisiis edit. pag. 226. Nos exemplum hujus diplomatis, quod Wittius protulit, & in Eresberg ait haberi, utpote antiquius emendatiusque sequimur, licet in illo signatus dies IX. Kal. Jan. uti in Baronio VIII. Kal. Jan. suspectæ nonnullis fidei, ejusque loco IX. aut VIII. Kal. Jun. vel Jul. ponendus esse videatur; si modò verum est, quod Anastasius Bibliothecarius narrat, Leonem è Saxonia nostra redeuntem à Romanis *ad Pontem Milvium in vigiliis B. Andreæ Apostoli* fuisse susceptum. Quod utique anno 799. factum esse oportet, cùm idem Pontifex Carolum anno proximè consecuto Romam venientem, jam ante festum D. Andreæ diem, hoc est, VIII. Kal. Decemb. magnificè exceperit, atque ipso Christi Natali in Basilica B. Petri Apostoli Imperatorem coronavit, ut omnes hist. Franc. scriptores consentiunt. Diploma Leonis III. est hujusmodi.

LEO *servus servorum Dei.* KAROLO M. *Francorum Regi. Piæ tuæ intentioni per omnia congaudentes. quod jubes annuere non tardamus. Igitur hunc montem* ERESBURG *quem expugnatum cum totâ Saxonia Deo obtulisti. & per nos B. Petro consecrasti. liberum ab omni humanâ potestate esse. & fratrum ibidem ad Christi servitium adunatorum ditioni tantummodo parêre censemus. Qui ne aliquid in hoc impedimenti patiantur. neve regni vestri invasoribus aliqua rebellandi fiducia præparetur. Sub anathemate B. Petri auctoritate interdicimus. ne quis*

 unquam

unquam bellica in ipso monte præsidia collocare. aut per te collata prædia. aut decimas circa montem per duas Saxonicas rastas quas illuc delegasti audeat diripere. Hæc conservantibus sit pax à Deo Patre. infringentibus execratio. & à Catholicorum collegio sit separatio in æternum. Datum ERESBURG *per manum Joannis Bibliothecarii & Cancellarii Ecclesiæ Romanæ.* IX. *Kal. Jan. Anno Domni Leonis tertii quarto. Indictione septima. die dedicationis Capellæ in* ERESBURG. Veritatem hujus Leonini diplomatis asserit & illustrat diploma Adriani IV. Pontif. *Guicbaldo Abbati Corbeiensi ejusque fratribus regularem vitam professis datum Romæ apud S. Petrum per manum Rolandi S. Romanæ Ecclesiæ Presbyteri Card. & Cancellarii* V. *Kal. Martii. Indict.* II. *Incarnat. Dominicæ Anno* MCLIIII. *Pontificatus vero Domni Adriani PP.* IV. *anno primo. Adjicientes quod monasterium* HERESBURG *cum decimis circa montem per duas rastas Saxonicas. sicut à beatæ memoriæ Domno* LEONE *Papa ex petitione* CAROLI M. *Imperatoris. qui ipsum montem expugnaverat collata noscuntur. Monasterium quoque in Groninga. & monasterium in Kemnade nunquam ab eodem Corbeiensi alienentur Cœnobio*, &c. Porrò Henricus de Hervordia qui ad annum Caroli M. 4. Christi 804. hoc ipsum Leonis PP. diploma recitat, in eo longè fallitur, quòd hanc dedicationem in alterum Leonis cum Carolo in Germania congressum rejicit. *Item perlatum est*, inquit, *ad Imperatorem, sanguinem Domini in Mantua civitate fuisse repertum: misitque ad Papam, ut hujus rei veritatem perquireret. Qui nactus occasionem exeundi, primo in Lombardiam, quasi pro dicta inquisitione progressus est, indeque subitò arrepto itinere ad Imperatorem venit ad Karisiam, villam juxta Remis, & Natalem Domini secum celebravit. Deinde Aquisgranum Papam Imperator perduxit, & pòst in Saxoniam antiquam, ibi Capellam in* Bergkercken *prope Mindam consecravit. Campanula quædam, quam reliquit, etiam nunc videtur ibidem. Capellam etiam S. Petri in Eresberg, quæ nunc Mersberg dicitur, consecravit.* Ita Henricus de Hervordia. Contrà Astronomus & vita Caroli M. per Engolismensem scripta, Adelmus & Regino, uno ore testantur: *Leonem Pontif. Aquisgrano, ubi octo dies mansit, per Boiariam ire volentem, ductum esse usque Ravennam, magnis ab Imperatore muneribus donatum.*

tum. Nullâ Saxoniæ, hoc tempore, sive à Leone Pontif. sive à Carolo intratæ factâ mentione. His consentiunt Poëta Anonym. Hermannus Contractus, Lambertus Schaffnaburgensis, Sigebertus Gemblacensis, Marianus Scotus, Urspergensis Abbas, cæterique chronologi & scriptores, qui nihil de Leonis vel Caroli accessu in Saxoniam. Nihil item Sigonius, qui hunc congressum satis exactè describit in hist. regni Italiæ. Quare quicquid per Leonem Pontif. gestum est, referendum ad annum 799. & primum illius in Saxoniam ingressum, quo etiam Paderbornæ cryptam, seu sacellum subterraneum, & in eo altare S. Stephani, rogatu Caroli M. consecravit. Vita S. Liborii apud Bollandum cap. 2. pag. 88. §. 5. & 6. vita B. Meinwerci apud Browerum, pag. 13. n. 1. Gobel. Person. Cosmodr. ætat. 6. c. 38. Id quod etiam de Ecclesia in Sidinghusen pago diœcesis Paderbornens. in dynastia Burana, refert Caspar Schioppius in genealogia Burana; & de lapide altaris in Ecclesia Titemelle seu Dethmoldiensi, à Leone III. consecrato, atque inde in usum cryptæ Abdinghoffensis à B. Meinwerco translato mentionem facit scriptor vitæ B. Meinwerci apud Browerum. Porrò Saxoniæ nostræ, quam Leo III. Pont. Max. Eresburgi per Carolum M. Deo oblatam, & per se B. Petro consecratam dicit, partem aliquam ad fidem Christi conversam, idem Carolus jam anno 774. *Deo in sacrificium* obtulerat, ut scribit Luitprandus Ticinensis de Vitis Pontificum Romanor. Moguntiæ anno 1602. editus. *Hadrianus Papa Carolum M. Francorum Regem Romam vocavit. qui cum quinto anno regni sui illuc venisset, inter cætera, quæ ab ipso magnificè gesta sunt, etiam partem aliquam Saxoniæ in provincia Westphalia; quam ad fidem Christianitatis convertit, ut ipse jam prædictus Papa præcepit & docuit, secundâ feriâ Paschâ in Basilica S. Petri inter cætera quæ ad manum Papæ offerebat, Deo in sacrificium obtulit, & in loco Osnabrugge vocato Episcopatum constituere, & decimis noviter ad fidem conversorum, si sanus & incolumis remeasset, Papâ ita dictante & privilegiis suis confirmante, dotare devovit.* Quæ eadem de Saxonia B. Petro oblata ex epistola Gregorii VII. Pont. Max. apud Baronium ad An. 804. licet recognoscere; ita enim habet: *Idem verò Magnus*

Imperator Saxoniam obtulit B. Petro, cujus eam devicit adjutorio, & posuit signum devotionis & libertatis, sicut ipsi Saxones habent scriptum, & prudentes illorum satis sciunt. Huic tam insigni religiosissimi Principis pietati ac munificentiæ, Sedes Apostolica pari in Saxones studio egregiè respondit, quando Saxones nostros Romam missos, ut Christianâ fide & ecclesiasticâ disciplinâ imbuerentur, humanissimè in Urbe accepit & fovit, locumque eorum habitationi, apud Basilicam D. Petri, ubi nunc est ecclesia & nosocomium S. Spiritus, assignavit; qui & à novis accolis nomen mutuatus, olim *Vicus Saxonum*, & *Schola Saxonum*, hodie *Saxia* vocatur. Ex Anastasio Bibliothecario, Card. Baron. in Ann. Eccles. ad An. 804. & in Notis ad Martyrolog. Rom. IV. Idus Novemb.

9. MANSIT ET HOC NOSTRÆ GENTI.] Ab anno 826. quo *Capella Eresburgensis*, ut prædiximus, à Ludovico patre, & Lothario ejus filio *Corbeiensibus* fuit donata. Postea *Eresburgi*, seu *Montis Martis* mediam partem Hermannus Abbas & cœnobitæ Corbeienses, Henrico Archiepiscopo Coloniensi An. 1230. mense Augusto Susati cessere: alteram verò partem Franciscus Abbas & conventus *Corbeiensis*, Hermanno Archiepiscopo Coloniensi & Administratori Paderbornensi, Marspergi An. 1507. postridie S. Ægidii, reservato sibi ad Kalendas Græcas reluendi jure, vendiderunt.

10. DUM BARBARUS HOSTIS.] Quidquid *Eresburgi* Suecus hostis paulò antè reliquum fecerat, immissus ad excidium augusti operis Hassicus miles devastavit. Quod insigne facinus ad posteritatis memoriam publicis tabulis Eresburgensis civitatis consignatum, his verbis legi meretur. *Anno* MDCXLVI. *die* XXIV. *Sept. facta est duarum Hassicarum legionum, (quarum altera equestris, altera pedestris erat) subita in Montem Martis irruptio; ductor prædatorii agminis Ufflenus cum duobus fratribus. Clades illata haud modica fuit: nam templum primarium subjecto pulvere nitrato disjectum, portæ civitatis incensæ, cætera pari ruinâ vastata. Quicquid cives & accolæ post nuperam Suecicam expugnationem urbis, huc convexerant, spolio abreptum. Postridie tres præstantes campanæ unà cum turri corruerunt.* Absit verbo invidia, si insigne facinus dixi eorum, qui Basilicam

Eres-

Eresburgensem vetustate tam nobilem, opere tam magnificam, reverentiâ loci tam celebrem, religione tam sanctam, nostro demum ævo barbarum in modum subverterunt. Uti verò Principum voluntati & imperio id non adscribimus, quod privatæ militum tribunorumque audaciæ fuit: ita factum meritò damnamus in Christianis. & quis non sanæ mentis? Quando & inter ipsos barbaros reperti sunt, qui pro majori veneratione religionis Christianæ, locorumque sacrorum, ejusmodi sacrilegia non sunt ausi. Alaricus barbarus Gothorum rex, antequam Romam, quam mox cepit, intraret, edicto publico vetuit, ne quis militum sacra Urbis loca violaret. tantum aberat, ut templa barbaris suis subruenda permitteret. Orosium (lib. 4. cap. 42.) hîc præ cæteris, quem testem inspectoremque eorum temporum habemus, audire lubeat. *Adest*, inquit, *Alaricus. trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpit, dato tamen præcepto priùs, ut si qui in sancta loca, præcipueque in sanctorum Apostolorum Petri & Pauli Basilicas confugissent, hos imprimis inviolatos securosque esse sinerent. Imperio barbari regis paruere barbari milites.* Aliud in hanc rem subjicit Orosius haud minus in barbaris commendandum. *Discurrentibus per Urbem barbaris, fortè unus Gothorum, idemque potens & Christianus, sacram Deo virginem, jam ætate provectam in quadam ecclesiastica domo reperit. cumque ab ea aurum argentumque honestè exposceret; illa fideli constantiâ, esse apud se plurimum, & mox proferendum, respondit, ac protulit. Dumque expositis opibus attonitum barbarum magnitudine ac pondere & pulchritudine, ignotâ etiam vasorum qualitate intelligeret: Virgo Christi ad barbarum ait: Hæc Petri Apostoli sacra ministeria sunt. præsume si audes, de facto tu videris. ego quia defendere non valeo, neque tenere audeo. Barbarus verò ad reverentiam religionis, timore Dei & fide Virginis motus, ad Alaricum hæc per nuntium retulit: qui continuò reportari ad Apostoli basilicam universa ut erant vasa, imperavit; Virginem etiam eodem cum defensione deduci. Itaque magno spectaculo omnium, disposita per singulos, & super capite elata palam aurea atque argentea vasa portantur: exertis undique ad defensionem gladiis piâ pompâ munitur, hymnos Deo Romanis Barbarisque publicè concinentibus.* Non ultrà barbaricus ille furor progressus, ædificia quidem aliquot per Urbem, nullæ verò ædes sacræ dirutæ. Tam intacta à

Go-

Gothis barbaris loca ſacra fuerunt. Eò nunc deteſtabilior illorum impietas, qui ædem Eresburgenſem, locumque à Carolo M. donatum, à Leone III. Pont. Max. dum Paderbornæ apud Carolum M. ageret, non minùs, quàm Vaticana fuit Baſilica, Divo Petro conſecratum, auſi ſunt ſubjecto nitrato pulvere disjicere. nequod iſtic veſtigium antiquitatis extaret, ubi perpetuum religionis monumentum poſcebat Chriſtiana veneratio. Laudabilior etiam Theodorici Gothorum regis, Gothorumque barbarorum præ Alarico pietas. Romam ille & Italiam tot annos cum imperio tenuit, ac barbaræ licet gentis, Arianæque hæreſis dominatu omnibus per occidentem formidabilis eſſet, non modò regiis muneribus Vaticanam Apoſtolorum Petri & Pauli Baſilicam exornavit, ſed & mirificè Sacerdotes & templa Catholicorum excoluit, interque fabricas ab eo reparatas, templa quoque & bona Eccleſiæ reddita, ſuum liberalitatis locum habuerunt. Uti id ex aliis, tum vel maximè ex Anaſtaſio Bibliothecario in Hormiſda, & Caſſiodori ſcriptis conſtare poteſt. Maius eſt, quod de ethnicis Imperatoribus tradidit Lampridius. Is de Alexandro Imperatore: *Chriſto templum facere voluit, quod & Hadrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris juſſerat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille adhoc paraſſe dicebatur: ſed prohibitus eſt ab iis, qui conſulentes ſacra, repererant omnes Chriſtianos futuros, & templa reliqua deſerenda, ſi id optatò eveniſſet.* Sed quid longiùs abeo? domeſtica nobis propiùs adſunt exempla. Legem Salicam appello, quæ Francorum noſtrorum eſt, eorum videlicet populorum, qui ex Sicambris, Bructeris, Angrivariis, Tencteris, Cheruſcis, Cattis, Marſis, cæteriſque in unam belli ſocietatem convenêre. Lataque eſt hæc lex auctoritate populi per quatuor gentis proceres, cùm barbari adhuc eſſent, ſeu, ut vetuſtus in eas præfatus eſt ſcriptor, *cùm adhuc barbarico ritu tenerentur.* antequam à Pharamundo quartus Francorum rex Clodoveus Chriſti religionem ſuſciperet. Harum verò legum una eſt titulo LVIII. leg. I. *Si quis Eccleſiam ſanctificatam, vel ubi reliquiæ Sanctorum reconditæ ſunt, incenderit, vel infra ipſa Eccleſia expoliationem de altari, aut infra Eccleſiam aliquid tulerit,* VIII. *denariis, qui faciunt ſol.* CC. *culp. jud. excepto capitali &*

dila-

dilaturâ. Tanta vel in Majoribus noſtris harum regionum, cùm adhuc barbari eſſent, & nullo Chriſtianæ religionis lumine donati viverent, veneratio ſacrorum fuit. Hæc paucis. nec plura attinet inter hos cancellos ſcriptionis adferre: quando ex his nemo non intelligit, à Chriſtianis fieri, quæ à barbaris facta non ſunt; facinuſque eò fœdius eſſe in Chriſtianis, quò magis abhorruit ipſa barbaries. *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus eſt*, inquit Seneca. Si avitæ, ſi veræ Majorum religioni inhæreat. Nec monumenta pulchriora, quàm Majorum templa, in quibus poſt everſa idola verum Deum Chriſtianorum Sacerdotes, & Chriſtianus populus à Carolo M. ad hanc uſque ætatem noſtram coluerunt. Quare cùm noſtris etiam temporibus vetus ac celebris illa Corbeienſium Baſilica, infirmis nixa fundamentis, & longi temporis labe, bellique injuriis corrupta, in ruinam incumberet, Chriſtophorus Bernardus Princeps & Epiſcopus Monaſterienſis, idemque Corbeienſium Adminiſtrator, eam à fundamentis reſtituit. Conſpiciebat nimirum hunc ſacrum antiquitate locum, cultumque jam inde à Ludovici Pii Cæſaris ævo tantâ religioſorum Sacerdotum frequentiâ & ſanctimoniâ, priſtinum ſuum decorem à ſe expetere, qui jam antè per ſuam diœceſin Monaſterienſem tot ſacrorum monumenta poſuerat, inſtauraveratque. Eò magnanimus ac togâ ſagoque glorioſus, atque ad omnem poſteritatem memorandus Epiſcopus, ſuæ quoque liberalitati & religioni, hujus vetuſtate collabentis baſilicæ fabricam ſumpſit, quæ nunc opere ſolido & magnifico dignoque ſui nominis ſplendore ad faſtigium uſque aſſurrexit.

Eresburgenſe verò templum, Corbeienſes, ejus loci rectores, pari ſtudio & religione inſtaurandum ſuſceperunt; & jam opus illud ſimul ex ruinis priſtinæ integritati & ſplendori propè eſt reſtitutum; aſpiciunturque nunc veneranda illa Caroli M. Imperatoris monumenta tanto illuſtriora, quanto hoſticus furor obſcuriora, extraque memoriam avitæ religionis eſſe voluit. Diſpari ſanè famâ ad poſteros eorum, qui profanaverunt, & qui priſtino religionis cultui reddiderunt. Tacitum hic audias lib. IV. Ann. *Suum cuique decus poſteritas rependet*.

Q BRU-

BRUNISBERGA

BRUNISBERGA

PROPE HUXARIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

ARX. UBI. BRUNONIS. CIRCUMSPICIT. ALTA. LATINI
MILITIS. INFECTAS. CÆDE. VISURGIS. AQUAS
SAXONES. HIC. AMNEM. CAROLUM. TRANSIRE. PARANTEM
NEQUICQUAM. TELIS. IMPEDIERE. SUIS
SED. DARE. VERSA. FUGA. VICTORI. TERGA. COACTI
CESSERUNT. TOTUM. FLUMINIS. IMPERIUM
LITORE. NUNC. ILLO. REGNAS. CORBEIA. SACRUMQUE
HUXARIÆ. DICIT. JUS. PADIBORNA. TUÆ
QUÆ. SI. POSTERITAS. SERVASSET. FOEDERA. NUNQUAM
RELLIGIO. SCISSIS. PLANGERET. ORBA. COMIS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

BRUNISBERGÆ. NOBILI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI. ET. DITIONE. CORBEIENSI. LOCO. UBI CAROLUM. M. TRAJECTU. VISURGIS. PROHIBERE. FRUSTRA. CONATI. SAXONES. AN. DCC.LXXV FUSI. FUGATIQUE. FRANCIS. CESSERUNT
M. H. P

NOTÆ.

1. BRUNISBERGA.] Manet etiamnum nomen hujus loci & insignis fama, cui fidem faciunt scriptores antiqui; atque hos inter Poëta Anonym. l. 1. An. 775. Annal. incerti Auct. & vita Caroli M. apud Pithæum, Astronom. apud Reuberum, Annales Canisii, & Regino.

2. ARX.] *Montem* Poëta Anonymus, *locum* Astronom. Ado Vienn. & vita Caroli M. *arcem omnium fortissimam*; Crantzius, Widekindus Abbas Corb. in literis An. 1198. *castrum* appellant. Cujus instaurationem cùm nobiles de Amelungsen, ope Comitum de Waldeck freti, impedirent, Siffridus Episcopus Paderbornensis Widekindo Abbati Corbeiensi suppetias tulit. Letznerus in Chron. Corbeiensi. Hodie mœnium tantùm vallorumque & fossarum vestigia supersunt.

3. BRUNONIS.] Frequens hoc nomen apud optimates Saxonum antiquorum. Is qui *Brunisbergam* ad Visurgim condidit, nomen ei dedit, & sedem ibidem habuit, frater Widichindi Magni fuit, non æquè ac ille ad retinendam patriam superstitionem obstinatus: nam prior religionem Christianam amplexus legitur. Demum An. 790. obiit, Paderbornæ sepultus. Fabr. l. 2. orig. Saxon.

4. LATINI MILITIS INFECTAS CÆDE VISURGIS AQUAS.] Vellei. lib. 2. cap. 105. *& amnis mox nostrâ clade nobilis transitus Visurgis.* Varianam intelligit, quæ in via Visurgim versus contigit. *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines ad flumen Visurgim abduxerunt.* Dio lib. 56. Nondum tamen illuc pervenerat, in itinere, antequam ad castra sita Alisone posset reverti, à Germanis oppressus & cæsus. Cur igitur ad Varianam cladem alibi illatam, Visurgim Vellei. & Dio nominarunt? *factum id famâ amnis, quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi proximus fuit*, XX *circiter millibus passuum dissitus.* Cluver. lib. 3. cap. 19.

Ad

Ad ipsam postea ripam, ut diximus suprà, Germanicus Cæsar accessit, & flumen quod Romanos Cheruscosque interfluebat, transiit; sed non sine periculo, prælio & cæde.

5. SAXONES HIC AMNEM CAROLUM TRANSIRE PARANTEM.] Quemadmodum acies Germanorum trans Visurgim stans, Germanicum transitu prohibere conata est, ita Carolum quoque, juxta *Brunesbergam*, Saxones arcere tentarunt, ut Poëta Anonym. lib. 1. An. 775. vita Caroli M. apud Pithæum, Annales incerti Auct. apud eundem, Annal. Canisiani, Regin. Adelm. & Astronom. apud Reuberum, cujus hæc verba: *Indè ad Wisaram fluvium veniens, in loco, qui Brunesberg vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, quæ eum transitu fluminis arcere conabatur. Sed frustra, nam in prima congressione pulsi fugatique sunt, & magnus eorum numerus ibiaem interfectus est.* Non tam facilè fuit *Brunisbergam* expugnare. Crantz. lib. 2. Saxon. cap. 10. *Indè verò majore apparatu ducens Rex in provinciam, Siburg & Eresburg arces, iterum à Saxonibus communitas, denuo expugnavit, & in arcem Brunsberg, quæ omnium firmissima erat ad Visurgim fluvium, duxit oppugnandam: fuerat enim validum Saxonum præsidium. Firmata est obsidio: ferunt remanere in hodiernis villis nomina ex castris Regis, quæ tum erant tripartita: ut alio loco Rex cum robore exercitûs, alio etiam auxiliares tenderent: & tertio loco suis erant in castris qui stipendia mererent. Adjiciunt Gallici, Regem obsidionis pertæsum, duxisse partem copiarum in Westphalos, Angarios, &c.* Hæc fusiùs paulò enarrat Letznerus in Chron. Corbeiens. & vita Caroli M. c. 20.

6. TELIS.] Varia armorum telorumque genera Cluver. lib. 1. c. 45. enumerat, ex quibus Saxones longis lanceis, parvis scutis, & cultellis magnis usi fuerunt. Widekind. lib. 1. Annal. *illis hæc loquentibus mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum, arma quoque & diffusam scapulis cæsariem, & supra omnia ingentem animi constantiam: nam vestiti erant sagis, & armati longis lanceis, & subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos:* quos *Sachs* appellabant, & Viterbiensis suprà citatus, *breves gladios* interpretatur; atque exinde putat Isaacus Pontanus lib. 2. orig. Franc. c. 1. Saxoniam in clypeo vetustiori-

ri duos gladiolos adhuc oſtentare, in formam crucis tranſverſim conſtitutos. Eorundem meminit Gregor. Turon. l. 4. c. 46. *Tunc*, inquit, *duo pueri cum cultris validis, quos vulgò Scramaſaxos vocant, utraque ei latera feriunt.* Lipſ. Cent. 3. epiſt. 44. ex vetuſtiſſimo Pſalterio Latino-Germanico probat novaculam dictam fuiſſe *Scharſahs*; & Gobelinus Perſona in Coſmodrom. ætat. 6. c. 11. *apud nos*, ait, *novacula quâ pili raduntur, ſenioribus dicitur ſas, & habemus indè verbum vulgare ſaſſen, id eſt; novaculâ cæſariem radere.* Hinc igitur Saxones appellatos volunt, vel quia *ſaſſis*, brevibus gladiis, in præliis utebantur, vel quia novaculâ cæſariem radebant; quod proprium primorum Saxonum fuiſſe diſcimus è Sidonio Apollinari lib. 8. epiſt. 9. Francis contrà *ſpathæ* aut bipennis genus maximè fuit familiare, quod Agathias ἀγκῶνα, ipſi *Franciſcam* vocabant, teſte Aimoino lib. 1. cap. 12. Sidonius Apollinaris in panegyrico Majorani Auguſt. ita deſcribit Francorum arma, & generoſum præliandi modum:

Excuſſiſſe citas vaſtum per inane bipennes,
Et plagæ præſciſſe locum, clypeòſque rotare
Ludus, & intortas præcedere ſaltibus haſtas,
Inque hoſtem veniſſe priùs. Puerilibus annis
Eſt belli maturus amor: ſi fortè premantur
Seu numero, ſeu ſorte loci, mors obruit illos,
Non timor: invicti perſtant, animoque ſuperſunt
Jam propè poſt animam.

Inſignis ſanè locus de bellicoſa veterum Francorum noſtrorum indole, quam etiam celebrat Libanius in Orat. de laudibus Conſtantii & Conſtantis AUGG. in qua *Francos*, inquit, *multitudine innumerabiles, haud paulò tamen quàm pro multitudine validiores, non mare magis, quàm continentem timere, frigus ſeptemtrionale cæli temperie gratius, otium calamitatem maximam, quietem languorem ducere; contrà ſummam ſibi felicitatem in bello poſitam exiſtimare.*

7. LITORE NUNC ILLO REGNAS.] Ex quo primùm in loco *Hetha* appellato, quem in ſilva Sollingenſi deſignat Letznerus

nerus

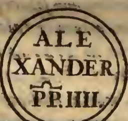
nerus in Chron. Corbeiensi, ædificandi monasterii consilium, minus processit, & Cœnobitæ sterili solo derelicto ad Visurgim commigrarunt, ut tradit auctor libelli de translat. S. Viti, & institut. novæ Corbeiæ à Meibomio editus, post notas ad Widekindi Corbeiensis hist. pag. 141. *Factum est autem eodem tempore, ut Serenissimus Imperator Luduvvicus haberet placitum in Saxonia in loco, qui dicitur Patherbrunna, in secundo anno regni sui, Incarnationis verò Domini octingentesimo decimo quinto. Tunc accessit præfatus Abba* (Adalhardus) *ad eum, & locutus est ei, cum consilio suadens, ut ad profectum Christianæ religionis in eadem provincia Monasterium Monachorum construere juberet: quod cùm piissimus Princeps benignè suscepisset*; PLACUIT ACCERSERE EPISCOPUM NOMINE HATHUMARUM; AD CUJUS DIOECESIN PERTINEBAT LOCUS, UBI CONSTRUENDUM ERAT MONASTERIUM, UT CUM EJUS FIERET IMPERIO ET VOLUNTATE. *Sicque factum est, ut ab ea die, & deinceps religio Monachorum etiam in regione Saxonica succresceret, atque proficeret. Cœpit autem ædificare in loco, qui dicitur Hethi, ubi cùm per sex, & eo ampliùs annos laborassent, nihil proficere potuerunt, nisi quòd religio sancta in loco deserto tradebatur. Augebatur tamen quotidie numerus Monachorum ex nobilissimo Saxonum genere, pueri quoque bonæ indolis nutriebantur optimè.* Paucis deinde interjectis sequitur: *Venerunt ergo anno octingentesimo vicesimo secundo Dominicæ Incarnationis, sub die octavo Id. August. regnante Luduvvico Serenissimo Augusto undecimo anno ad locum memoratum: circumspectoque ex omni parte & undique circuientes, prostrati in orationem decantaverunt psalmos ad hoc officium pertinentes, & postquam compleverunt litaniam & orationem, jactaverunt lineam, & infixerunt paxillos, & ceperunt mensurare, priùs quidem templum, indè habitationes fratrum; quod cùm peregissent, constituentes, qui quadam habitacula initiarent, ad propria sunt reversi:* SED PRIMUM PETIERUNT EPISCOPUM UT VENIRET, ET SANCTIFICARET LOCUM, VEXILLUMQUE S. CRUCIS IN LOCO ALTARIS PONERET, NOMENQUE UT CORBEIA VOCARETUR APTARET. *Quod factum esse octavo Kal. Septembris exstat.*

Episco-

Episcopus qui nomen imposuit, & Ecclesiam dedicavit, BADURADUS FUIT, SUCCESSOR HATHUMARI. Chronic. Corbeiense editum à Meibomio, in membrana conscriptum & hodiedum Corbeiæ superstes: *An. Incarnationis Dominicæ* 822. *indict.* 15. 8. *Kal. Sept.* 2. *feriâ, Monachi qui in loco, qui Hetha dicitur, per septem annos prius demorabantur, indè egressi cum crucibus & reliquiis in hunc locum pervenerunt:* LOCOQUE AB EPISCOPO BADURADO, QUI TUNC PRÆSENS ADERAT, CORBEIA NOMEN IMPOSITUM EST, *erectoque tentorio, illatisque crucibus & reliquiis, locum dedicaverunt, in honore & nomine S. Stephani Protomartyris, infodientes crucem Christi, ubi nunc altare esse dignoscitur.* Ex his antiquissimis testimoniis manifestum est Corbeiam jam indè ab ejus incunabulis in diœcesi Paderbornensi sitam esse; id quod etiam Apostolicæ Abbatum Corbeiensium confirmationes, codex antiquus Cameræ Apostolicæ, in quo Episcoporum & Abbatum confirmandorum jura *taxantur*, diplomata Pontificum & Cæsarum, & ipsæmet Cobeiensium literæ, in quibus *Paderbornensem Ecclesiam pro Cathedrali, quo præminet honore, semper revereri se velle* profitentur; Ecclesiarum in Corbeiensi ditione fundatarum confirmationes, consecrationes, translationes, & innumera illic exercitæ jurisdictionis ordinariæ documenta. Ex historicis, scriptor vitæ B. Meinwerci, Dithmarus lib. 7. Gobelinus Persona in Cosmodromio, Crantzius l. 1. Metropol. c. 24. & lib. 4. c. 4. Baronius tom. III. ad An. 1015. Letznerus in Chron. Corbeiens. cap. 26. aliique testantur. Corbeienses contrà, nescio quibus exemptionis literis gloriantur. Sed *manus nostræ oculatæ sunt, credunt quod vident.* Certè Alexander IV. Pontifex aut exemptionis privilegia ostendere, aut Paderbornensibus Episcopis obedire jussit Corbeienses. Diploma Apostolicum est hujusmodi:

ALEXANDER *Episcopus servus servorum Dei. dilectis filiis. Decano &.. Scholastico Fristariensi &.. Archipresbytero Ecclesiæ Nuemburgensis. Maguntinensis diœcesis salutem & Apostolicam benedictionem. Sua nobis venerabilis frater noster.. Episcopus & dilecti filii Capitulum Padeburnense. petitione monstrarunt. quod.. Abbas & Conventus Monasterii*

nasterii Corbeiensis Ordinis sancti Benedicti Padeburnensis Diocesis asserentes Monasterium ipsum fore exemptum & se in exemptionis possessione fuisse à tempore cujus memoria non existit. eidem Episcopo tanquam Diocesano suo intendere denegant. & sibi de suis juribus respondere. in eorundem Episcopi & Capituli & Padeburnensis Ecclesiæ præjudicium & gravamen. quanquam dicti Abbas & Conventus exemptionis privilegium non ostendant. Quare dicti Episcopus & Capitulum nobis humiliter supplicarunt. ut providere ipsis & eidem Padeburnensi Ecclesiæ paterna super hoc sollicitudine curaremus. Quocirca discretioni vestræ per Apostolica scripta mandamus. quatenus eosdem Abbatem & Conventum ex parte nostra moneatis & inducere procuretis. ut infra quindecim dies post monitionem vestram obediant dicto Episcopo. vel privilegia exemptionis ostendant. Alioquin vocatis qui fuerint evocandi & auditis hinc inde propositis quod canonicum fuerit appellatione postposita statuatis. Facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari. Testes autem qui fuerint nominati si se gratia. odio vel timore subtraxerint. per censuram eandem appellatione cessante compellatis veritati testimonium perhibere. Quod si non omnes hiis exequendis potueritis interesse duo vestrum ea nihilominus exequantur. Datum Laterani V. Kal. Martii Pontificatus nostri anno tertio.

8. CORBEIA.] E cujus disciplina complures olim viri pietate ac doctrinâ insignes prodierunt, qui diversis populis dati Episcopi, & fidei Doctores; Septemtrionem pæne universum Christianæ religionis luce collustrarunt, & hâc operâ insulæ Rugiæ imperium magnasque per Germaniam opes sibi pepererunt. Sed prô dolor!

πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

R Cæte-

Cæterùm Corbeia nomen suum debet *aureæ Corbeiæ*, Galliæ cœnobio, haud procul Ambianis, ad ripam Somonæ fluvii, An. Christi 660. à Bathilde, Saxonici generis heroina, Clodovæi II. Francorum regis conjuge fundato, ex quo in novam *Corbeiam Saxonicam* ad Visurgim Ludovicus Pius ejus fundator religiosorum hominum colonias deduxit. Quod Joannes Trithemius ex Henrico de Hervordia annotavit, & vita S. Adelhardi Corbeiensis Abbatis apud Bollandum 2. Januarii, pag. 107. & 117. confirmat, & liquidò patet ex his Ludovici Pii diplomatibus Corbeiæ datis.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS *divina ordinante clementia Imperator Augustus. Cum petitionibus servorum Dei justis & rationabilibus divini cultus amore favemus. superni muneris donum largiri non diffidimus. Idcirco noverit omnium fidelium nostrorum tam præsentium quam & futurorum sagacitas. quia adiens serenitatem culminis nostri vir reverentissimus Adalardus Abba ex monasterio Corbeiæ. quod ei dudum in provincia Saxonica ad augmentum mercedis nostræ ex novo construere jussimus super fluvium Wisera in Villa regia in loco nuncupante dudum Huxori dicatum in honore S. Stephani Protomartyris. suggessit mansuetudini nostræ. ut idem monasterium & monachos ibidem per tempora degentes cum rebus & hominibus non solum sub nostra tuitione & defensione constitueremus. verum etiam & talem inmunitatem fieri juberemus. qualem omnes Ecclesiæ in Francia habent. Cujus petitioni dignam & proficuam judicantes. hanc auctoritatem inmunitatis erga prædictum monasterium Corbeiæ ejusque rectores fieri jussimus. per quam decernimus atque jubemus. ut nullus Judex publicus vel quilibet ex judiciaria potestate in Ecclesias. aut loca. vel agros. seu reliquas possessiones memorati monasterii. quas præsenti tempore in quibuslibet pagis & territoriis habet. vel deinceps ibidem conlatæ fuerint. ad causas judiciario more audiendas. vel freda exigenda. aut mansiones vel paratas faciendas. aut fidejussores tollendos. aut homines ipsius monasterii tam ingenuos quam & latos distringendos. aut ullas redhibitiones aut inlicitas occasiones requirendas. ullo unquam tempore ingredi audeat. vel ea quæ supra memorata sunt penitus exigere præsumat. Sed*

liceat

liceat memorato Abbati suisque successoribus res prædicti monasterii sub immunitatis nostræ defensione quieto ordine vivere ac residere. & quicquid exinde jus fisci exigere poterat. totum & ad integrum nos pro æterna retributione ad pauperes alendos. & luminaria eidem monasterio concinnanda concedimus. qualiter monachi ibidem degentes. pro nobis proleque nostra atque statu totius nostri imperii nobis ad regendum commissi. Domini misericordiam adtentius exorare delectet. Sed & hoc placuit nobis huic inserere auctoritati. ut licentiam habeant rectores hujusce monasterii cum quibuslibet hominibus liberis. res & mancipia legaliter commutare. Videlicet ut quicquid justè & rationabiliter pars alteri contulerit parti. per hanc nostram auctoritatem jure firmissimo teneant atque possideant. & quicquid exinde facere voluerint libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi quicquid elegerint. Et ut hæc auctoritas immunitatis atque confirmationis nostræ per futura tempora inviolabilem obtineat firmitatem. manu propria subter firmavimus. & anuli nostri inpressione signari jussimus.

Signum HLUDOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*
Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovi. Data VI. *Kalend. August. Anno Christo propitio* X. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. indictione prima. Actum Ingilinheim palatio. in Dei nomine feliciter. Amen.*

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS *divina ordinante providentia Imperator Augustus. Omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque fidelibus præsentibus scilicet atque futuris notum esse volumus. Quomodo Corbagense monasterium in Saxonia propitiante Domino cum consensu fidelium nostrorum in honore sancti Stephani Protomartyris Christi devotissima intentione fundavimus. & ibi competentia subsidia quæque præ manibus invenimus debita largitate prædicto sanctificationis loco nostra in elimosina contulimus. Insuper etiam quia locum mercationis ipsa regio indigebat. monetam nostræ auctoritatis publicam ultra ibi semper inesse Christo militantibus proficuam statuimus. Quatenus cum omni integritate absque ullius contradictione vel impedimenti occasione locus ipse sanctitatis omnem inde reditum nostræ auctoritatis publicum possideat. & utilitatibus monasterii perpetuis temporibus multiplicatum*

nostrum hoc largitatis donum proficiat. & ut fiduciali perpetuitate hæc omnia auctoritatis nostræ dona sibi potiatur & teneat. anuli nostri inpressione subter roborando firmare decrevimus.

Signum HLUDOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*

Hirminmarus Notarius ad vicem Theogonis recognovi.

Data Kal. Junias. Anno Christo propitio XX. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. Indictione* XI. *Actum Wormatia civitate. in Dei nomine feliciter. Amen.*

9. HUXARIÆ DICIT JUS.] Quam Ludovicus Pius VI. Kalend. August. Indict. I. Imperii sui x. qui fuit annus Æræ Christianæ 823. Adelhardo Abbati & monasterio Corbeiensi donavit in Ingilinheim. Vid. diploma apud Gerhardum Cleinsorgium in histor. Ecclesiastic. Westphaliæ MS. & Stangevolium in Annal. Circuli Westphal. lib 2. pag. 120. Indè Huxaria (in cujus confiniis BRUNISBERGA) à Letznero in Chron. Corbeiens. cap. 67. 68. 69. & 70. descripta, hodiedum in ditione est Corbeiensi; attamen quoad ecclesiasticam sive sacram jurisdictionem, ut prædiximus, ad Paderbornensem Episcopum pertinet. Quapropter in divisione sedium Archidiaconalium Diœcescos Paderbornensis, auctoritate Sedis Apostolicæ Legati, tempore Bernardi IV. Episcopi Paderbornensis facta, quartum locum obtinet, ut patet ex his literis.

Frater Conradus Prior Provincialis fratrum Prædicatorum Theutoniæ. & frater Ernestus ejusdem Ordinis. Visitatores à Legato per Paderburnensem dyocesim dati. Universis ad quos præsens scriptum pervenerit utriusque vitæ salutem. Ne ordinatio nostra super divisione Ecclesiæ parrochialis S. Othelrici in Paderburna. & super aliis articulis infra annotatis. processu temporis quod suæ vetustatis celeritate delere solet omnia. memoriam effugiat humanam. præsenti scripto declaramus. quod nos accedentes ad Ecclesiam Paderburnens. Abbate de Bridelare nostro Collega legitime excusato. Ecclesiam præfatam sancti Othelrici. secundum quod à D. O. sancti Nicolai in Carcere Tulliano Diacono Cardinali Apostolicæ Sedis Legato acceperamus in mandatis. de majoris Præpositi & singulorum ac universo-

rum

rum de Capitulo. nec non D. Conradi ejusdem Ecclesiæ Plebani consensu post resignationem ejusdem Ecclesiæ à præfato Plebano coram D. Bernardo IV. Paderburnensi Episcopo. Volrado Præposito. Amelungo Decano. Volquino de Swalenberch. & nobis factam. de consilio ejusdem D. Episcopi in has tres divisimus partes. Unam quæ est à domo Hildebrandi Wapenrocht. usque ad curiam Episcopi quæ vocatur Stathelhove. & deinde ad murum civitatis. & à domo jam dicti Hildebrandi usque ad domum Harmodi de Alride. & ab eadem domo usque ad molendinum Episcopi. & ab illo molendino usque ad pontem lapideum. Ecclesiæ sancti Pancratii. Aliam vero partem Nortelvinke & Aspethere. usque ad domum Cristinæ ante Urbem. & ab eadem domo usque ad portam qua itur Heristam. & omnes domos & villas extra civitatem versus Orientem & Septentrionem inferiori Choro sancti Liborii assignantes. Ecclesiæ vero sancti Othelrici omnes domos quæ inter has duas partes sunt & omnes villas & singulares domos quæ extra civitatem sunt versus Occidentem: contulimus. Volradus vero major Præpositus ad instantiam Domni Episcopi & nostram. Ordinationem nostram ac partium assignationem approbando. præfatam parrochiam videlicet Ecclesiam sancti Othelrici cum omnibus suis pertinentiis Dominabus in Paderburna Ordinis Cistertiensis in eadem Ecclesia in perpetuum mansuris. Auctoritate Patronatus de consensu Capituli majoris Ecclesiæ in remissionem peccaminum suorum & ut in perpetuum ipsius Præpositi à præfatis Dominabus. maxime quia earundem in eodem loco fundator extitit: memoria habeatur jure contulit perpetuo possidendam: ita tamen quod quemcumque Sacerdotem Abbatissa & Conventus dictarum Dominarum ei suisque successoribus præsentaverint. ab ipso suisque successoribus sine difficultate curam recipiat animarum. & ei suisque successoribus sicut tenetur obediet. Et ut gratiam uberiorem Dominabus exhiberet eisdem ordinavit ut post mortem Præpositi ejusdem loci. dimidia marca in recognitionem subjectionis: & pro jure Synodatico majori Præposito dimidia marca persolvatur. Ecclesiam vero sancti Pancratii. D. Rothegero & Ecclesiam sancti Liborii in inferiori Choro. debita sicut verus Patronus ad quem debitum in omnibus habebunt respectum. à quo etiam & curam animarum &

tem-

Gothis barbaris loca ſacra fuerunt. Eò nunc deteſtabilior illorum impietas, qui ædem Eresburgenſem, locumque à Carolo M. donatum, à Leone III. Pont. Max. dum Paderbornæ apud Carolum M. ageret, non minùs, quàm Vaticana fuit Baſilica, Divo Petro conſecratum, auſi ſunt ſubjecto nitrato pulvere disjicere. nequod iſtic veſtigium antiquitatis extaret, ubi perpetuum religionis monumentum poſcebat Chriſtiana veneratio. Laudabilior etiam Theodorici Gothorum regis, Gothorumque barbarorum præ Alarico pietas. Romam ille & Italiam tot annos cum imperio tenuit, ac barbaræ licet gentis, Arianæque hæreſis dominatu omnibus per occidentem formidabilis eſſet, non modò regiis muneribus Vaticanam Apoſtolorum Petri & Pauli Baſilicam exornavit, ſed & mirificè Sacerdotes & templa Catholicorum excoluit, interque fabricas ab eo reparatas, templa quoque & bona Eccleſiæ reddita, ſuum liberalitatis locum habuerunt. Uti id ex aliis, tum vel maximè ex Anaſtaſio Bibliothecario in Hormiſda, & Caſſiodori ſcriptis conſtare poteſt. Maius eſt, quod de ethnicis Imperatoribus tradidit Lampridius. Is de Alexandro Imperatore: *Chriſto templum facere voluit, quod & Hadrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris juſſerat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille adhoc paraſſe dicebatur: ſed prohibitus eſt ab iis, qui conſulentes ſacra, repererant omnes Chriſtianos futuros, & templa reliqua deſerenda, ſi id optatò eveniſſet.* Sed quid longiùs abeo? domeſtica nobis propiùs adſunt exempla. Legem Salicam appello, quæ Francorum noſtrorum eſt, eorum videlicet populorum, qui ex Sicambris, Bructeris, Angrivariis, Tencteris, Cheruſcis, Cattis, Marſis, cæteriſque in unam belli ſocietatem convenêre. Lataque eſt hæc lex auctoritate populi per quatuor gentis proceres, cùm barbari adhuc eſſent, ſeu, ut vetuſtus in eas præfatus eſt ſcriptor, *cùm adhuc barbarico ritu tenerentur.* antequam à Pharamundo quartus Francorum rex Clodoveus Chriſti religionem ſuſciperet. Harum verò legum una eſt titulo LVIII. leg. I. *Si quis Eccleſiam ſanctificatam, vel ubi reliquiæ Sanctorum reconditæ ſunt, incenderit, vel infra ipſa Eccleſia expoliationem de altari, aut infra Eccleſiam aliquid tulerit,* VIII. *denariis, qui faciunt ſol.* CC. *culp. jud. excepto capitali &*

dila-

dilaturâ. Tanta vel in Majoribus noſtris harum regionum, cùm adhuc barbari eſſent, & nullo Chriſtianæ religionis lumine donati viverent, veneratio ſacrorum fuit. Hæc paucis. nec plura attinet inter hos cancellos ſcriptionis adferre: quando ex his nemo non intelligit, à Chriſtianis fieri, quæ à barbaris facta non ſunt; facinuſque eò fœdius eſſe in Chriſtianis, quò magis abhorruit ipſa barbaries. *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus eſt*, inquit Seneca. Si avitæ, ſi veræ Majorum religioni inhæreat. Nec monumenta pulchriora, quàm Majorum templa, in quibus poſt everſa idola verum Deum Chriſtianorum Sacerdotes, & Chriſtianus populus à Carolo M. ad hanc uſque ætatem noſtram coluerunt. Quare cùm noſtris etiam temporibus vetus ac celebris illa Corbeienſium Baſilica, infirmis nixa fundamentis, & longi temporis labe, bellique injuriis corrupta, in ruinam incumberet, Chriſtophorus Bernardus Princeps & Epiſcòpus Monaſterienſis, idemque Corbeienſium Adminiſtrator, eam à fundamentis reſtituit. Conſpiciebat nimirum hunc ſacrum antiquitate locum, cultumque jam inde à Ludovici Pii Cæſaris ævo tantâ religioſorum Sacerdotum frequentiâ & ſanctimoniâ, priſtinum ſuum decorem à ſe expetere, qui jam antè per ſuam diœceſin Monaſterienſem tot ſacrorum monumenta poſuerat, inſtauraveratque. Eò magnanimus ac togâ ſagoque glorioſus, atque ad omnem poſteritatem memorandus Epiſcopus, ſuæ quoque liberalitati & religioni, hujus vetuſtate collabentis baſilicæ fabricam ſumpſit, quæ nunc opere ſolido & magnifico dignoque ſui nominis ſplendore ad faſtigium uſque aſſurrexit.

Ereſburgenſe verò templum, Corbeienſes, ejus loci rectores, pari ſtudio & religione inſtaurandum ſuſceperunt; & jam opus illud ſimul ex ruinis priſtinæ integritati & ſplendori propè eſt reſtitutum; aſpiciunturque nunc veneranda illa Caroli M. Imperatoris monumenta tanto illuſtriora, quanto hoſticus furor obſcuriora, extraque memoriam avitæ religionis eſſe voluit. Diſpari ſanè famâ ad poſteros eorum, qui profanaverunt, & qui priſtino religionis cultui reddiderunt. Tacitum hic audias lib. IV. Ann. *Suum cuique decus poſteritas rependet*.

BRUNISBERGA

BRUNISBERGA
PROPE HUXARIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

ARX. UBI. BRUNONIS. CIRCUMSPICIT. ALTA. LATINI
MILITIS. INFECTAS. CÆDE. VISURGIS. AQUAS
SAXONES. HIC. AMNEM. CAROLUM. TRANSIRE. PARANTEM
NEQUICQUAM. TELIS. IMPEDIERE. SUIS
SED. DARE. VERSA. FUGA. VICTORI. TERGA. COACTI
CESSERUNT. TOTUM. FLUMINIS. IMPERIUM
LITORE. NUNC. ILLO. REGNAS. CORBEIA. SACRUMQUE
HUXARIÆ. DICIT. JUS. PADIBORNA. TUÆ
QUÆ. SI. POSTERITAS. SERVASSET. FOEDERA. NUNQUAM
RELLIGIO. SCISSIS. PLANGERET. ORBA. COMIS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

BRUNISBERGÆ. NOBILI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI. ET. DITIONE. CORBEIENSI. LOCO. UBI CAROLUM. M. TRAJECTU. VISURGIS. PROHIBERE. FRUSTRA. CONATI. SAXONES. AN. DCC. LXXV FUSI. FUGATIQUE. FRANCIS. CESSERUNT
M. H. P

NOTÆ.

1. BRUNISBERGA.] Manet etiamnum nomen hujus loci & insignis fama, cui fidem faciunt scriptores antiqui; atque hos inter Poëta Anonym. l. 1. An. 775. Annal. incerti Auct. & vita Caroli M. apud Pithæum, Astronom. apud Reuberum, Annales Canisii, & Regino.

2. ARX.] *Montem* Poëta Anonymus, *locum* Astronom. Ado Vienn. & vita Caroli M. *arcem omnium fortissimam*; Crantzius, Widekindus Abbas Corb. in literis An. 1198. *castrum* appellant. Cujus instaurationem cùm nobiles de Amelungsen, ope Comitum de Waldeck freti, impedirent, Siffridus Episcopus Paderbornensis Widekindo Abbati Corbeiensi suppetias tulit. Letznerus in Chron. Corbeiensi. Hodie mœnium tantùm vallorumque & fossarum vestigia supersunt.

3. BRUNONIS.] Frequens hoc nomen apud optimates Saxonum antiquorum. Is qui *Brunisbergam* ad Visurgim condidit, nomen ei dedit, & sedem ibidem habuit, frater Widichindi Magni fuit, non æquè ac ille ad retinendam patriam superstitionem obstinatus: nam prior religionem Christianam amplexus legitur. Demum An. 790. obiit, Paderbornæ sepultus. Fabr. l. 2. orig. Saxon.

4. LATINI MILITIS INFECTAS CÆDE VISURGIS AQUAS.] Vellei. lib. 2. cap. 105. *& amnis mox nostrâ clade nobilis transitus Visurgis.* Varianam intelligit, quæ in via Visurgim versus contigit. *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines ad flumen Visurgim abduxerunt.* Dio lib. 56. Nondum tamen illuc pervenerat, in itinere, antequam ad castra sita Alisone posset reverti, à Germanis oppressus & cæsus. Cur igitur ad Varianam cladem alibi illatam, Visurgim Vellei. & Dio nominarunt? *factum id famâ amnis, quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi proximus fuit*, XX *circiter millibus passuum dissitus.* Cluver. lib. 3. cap. 19.

Ad

Ad ipsam postea ripam, ut diximus suprà, Germanicus Cæsar accessit, & flumen quod Romanos Cheruscosque interfluebat, transiit; sed non sine periculo, prælio & cæde.

5. SAXONES HIC AMNEM CAROLUM TRANSIRE PARANTEM.] Quemadmodum acies Germanorum trans Visurgim stans, Germanicum transitu prohibere conata est, ita Carolum quoque, juxta *Brunesbergam*, Saxones arcere tentarunt, ut Poëta Anonym. lib. 1. An. 775. vita Caroli M. apud Pithæum, Annales incerti Auct. apud eundem, Annal. Canisiani, Regin. Adelm. & Astronom. apud Reuberum, cujus hæc verba: *Indè ad Wisaram fluvium veniens, in loco, qui Brunesberg vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, quæ eum transitu fluminis arcere conabatur. Sed frustra, nam in prima congressione pulsi fugatique sunt, & magnus eorum numerus ibiaem interfectus est.* Non tam facilè fuit *Brunisbergam* expugnare. Crantz. lib. 2. Saxon. cap. 10. *Indè verò majore apparatu ducens Rex in provinciam, Siburg & Eresburg arces, iterum à Saxonibus communitas, denuo expugnavit, & in arcem Brunsberg, quæ omnium firmissima erat ad Visurgim fluvium, duxit oppugnandam: fuerat enim validum Saxonum præsidium. Firmata est obsidio: ferunt remanere in hodiernis villis nomina ex castris Regis, quæ tum erant tripartita: ut alio loco Rex cum robore exercitûs, alio etiam auxiliares tenderent: & tertio loco suis erant in castris qui stipendia mererent. Adjiciunt Gallici, Regem obsidionis pertæsum, duxisse partem copiarum in Westphalos, Angarios, &c.* Hæc fusiùs paulò enarrat Letznerus in Chron. Corbeiens. & vita Caroli M. c. 20.

6. TELIS.] Varia armorum telorumque genera Cluver. lib. 1. c. 45. enumerat, ex quibus Saxones longis lanceis, parvis scutis, & cultellis magnis usi fuerunt. Widekind. lib. 1. Annal. *illis hæc loquentibus mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum, arma quoque & diffusam scapulis cæsariem, & supra omnia ingentem animi constantiam: nam vestiti erant sagis, & armati longis lanceis, & subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos:* quos *Sachs* appellabant, & Viterbiensis suprà citatus, *breves gladios* interpretatur; atque exinde putat Isaacus Pontanus lib. 2. orig. Franc. c. 1. Saxoniam in clypeo vetustiori-

ri duos gladiolos adhuc oſtentare, in formam crucis tranſverſim conſtitutos. Eorundem meminit Gregor. Turon. l. 4. c. 46. *Tunc*, inquit, *duo pueri cum cultris validis, quos vulgò Scramaſaxos vocant, utraque ei latera feriunt.* Lipſ. Cent. 3. epiſt. 44. ex vetuſtiſſimo Pſalterio Latino-Germanico probat novaculam dictam fuiſſe *Scharſahs*; & Gobelinus Perſona in Coſmodrom. ætat. 6. c. 11. *apud nos*, ait, *novacula quâ pili raduntur, ſenioribus dicitur ſas, & habemus inde verbum vulgare ſaſſen, id eſt; novaculâ cæſariem radere.* Hinc igitur Saxones appellatos volunt, vel quia *ſaſſis*, brevibus gladiis, in præliis utebantur, vel quia novaculâ cæſariem radebant; quod proprium primorum Saxonum fuiſſe diſcimus è Sidonio Apollinari lib. 8. epiſt. 9. Francis contrà *ſpatha* aut bipennis genus maximè fuit familiare, quod Agathias *ἀγκῶνα*, ipſi *Franciſcam* vocabant, teſte Aimoino lib. 1. cap. 12. Sidonius Apollinaris in panegyrico Majorani Auguſt. ita deſcribit Francorum arma, & generoſum præliandi modum:

Excuſſiſſe citas vaſtum per inane bipennes,
Et plagæ præſciſſe locum, clypeòſque rotare
Ludus, & intortas præcedere ſaltibus haſtas,
Inque hoſtem veniſſe priùs. Puerilibus annis
Eſt belli maturus amor: ſi fortè premantur
Seu numero, ſeu ſorte loci, mors obruit illos,
Non timor: invicti perſtant, animoque ſuperſunt
Jam propè poſt animam.

Inſignis ſanè locus de bellicoſa veterum Francorum noſtrorum indole, quam etiam celebrat Libanius in Orat. de laudibus Conſtantii & Conſtantis AUGG. in qua *Francos*, inquit, *multitudine innumerabiles, haud paulò tamen quàm pro multitudine validiores, non mare magis, quàm continentem timere, frigus ſeptemtrionale cœli temperie gratius, otium calamitatem maximam, quietem languorem ducere; contrà ſummam ſibi felicitatem in bello poſitam exiſtimare.*

7. LITORE NUNC ILLO REGNAS.] Ex quo primùm in loco *Hetha* appellato, quem in ſilva Sollingenſi deſignat Letznerus

nerus in Chron. Corbeiensi, ædificandi monasterii consilium, minus processit, & Cœnobitæ sterili solo derelicto ad Visurgim commigrarunt, ut tradit auctor libelli de translat. S. Viti, & institut. novæ Corbeiæ à Meibomio editus, post notas ad Widekindi Corbeiensis hist. pag. 141. *Factum est autem eodem tempore, ut Serenissimus Imperator Luduvvicus haberet placitum in Saxonia in loco, qui dicitur Patherbrunna, in secundo anno regni sui, Incarnationis verò Domini octingentesimo decimo quinto. Tunc accessit præfatus Abba* (Adalhardus) *ad eum, & locutus est ei, cum consilio suadens, ut ad profectum Christianæ religionis in eadem provincia Monasterium Monachorum construere juberet: quod cùm piissimus Princeps benignè suscepisset;* PLACUIT ACCERSERE EPISCOPUM NOMINE HATHUMARUM; AD CUJUS DIOECESIN PERTINEBAT LOCUS, UBI CONSTRUENDUM ERAT MONASTERIUM, UT CUM EJUS FIERET IMPERIO ET VOLUNTATE. *Sicque factum est, ut ab ea die, & deinceps religio Monachorum etiam in regione Saxonica succresceret, atque proficeret. Cœpit autem ædificare in loco, qui dicitur Hethi, ubi cùm per sex, & eo ampliùs annos laborassent, nihil proficere potuerunt, nisi quòd religio sancta in loco deserto tradebatur. Augebatur tamen quotidie numerus Monachorum ex nobilissimo Saxonum genere, pueri quoque bonæ indolis nutriebantur optimè.* Paucis deinde interjectis sequitur: *Venerunt ergo anno octingentesimo vicesimo secundo Dominicæ Incarnationis, sub die octavo Id. August. regnante Luduvvico Serenissimo Augusto undecimo anno ad locum memoratum: circumspectoque ex omni parte & undique circuientes, prostrati in orationem decantaverunt psalmos ad hoc officium pertinentes, & postquam compleverunt litaniam & orationem, jactaverunt lineam, & infixerunt paxillos, & ceperunt mensurare, priùs quidem templum, indè habitationes fratrum; quod cùm peregissent, constituentes, qui quædam habitacula initiarent, ad propria sunt reversi:* SED PRIMUM PETIERUNT EPISCOPUM UT VENIRET, ET SANCTIFICARET LOCUM, VEXILLUMQUE S. CRUCIS IN LOCO ALTARIS PONERET, NOMENQUE UT CORBEIA VOCARETUR APTARET. *Quod factum esse octavo Kal. Septembris exstat.*

Episco-

Episcopus qui nomen imposuit, & Ecclesiam dedicavit, BADURADUS FUIT, SUCCESSOR HATHUMARI. Chronic. Corbeiense editum à Meibomio, in membrana conscriptum & hodiedum Corbeiæ superstes: *An. Incarnationis Dominicæ* 822. *indict.* 15. 8. *Kal. Sept.* 2. *feriâ, Monachi qui in loco, qui Hetha dicitur, per septem annos prius demorabantur, indè egressi cum crucibus & reliquiis in hunc locum pervenerunt:* LOCOQUE AB EPISCOPO BADURADO, QUI TUNC PRÆSENS ADERAT, CORBEIA NOMEN IMPOSITUM EST, *erectoque tentorio, illatisque crucibus & reliquiis, locum dedicaverunt, in honore & nomine S. Stephani Protomartyris, infodientes crucem Christi, ubi nunc altare esse dignoscitur.* Ex his antiquissimis testimoniis manifestum est Corbeiam jam indè ab ejus incunabulis in diœcesi Paderbornensi sitam esse; id quod etiam Apostolicæ Abbatum Corbeiensium confirmationes, codex antiquus Cameræ Apostolicæ, in quo Episcoporum & Abbatum confirmandorum jura *taxantur*, diplomata Pontificum & Cæsarum, & ipsæmet Cobeiensium literæ, in quibus *Paderbornensem Ecclesiam pro Cathedrali, quo præminet honore, semper revereri se velle* profitentur; Ecclesiarum in Corbeiensi ditione fundatarum confirmationes, consecrationes, translationes, & innumera illic exercitæ jurisdictionis ordinariæ documenta. Ex historicis, scriptor vitæ B. Meinwerci, Dithmarus lib. 7. Gobelinus Persona in Cosmodromio, Crantzius l. 1. Metropol. c. 24. & lib. 4. c. 4. Baronius tom. III. ad An. 1015. Letznerus in Chron. Corbeiens. cap. 26. aliique testantur. Corbeienses contrà, nescio quibus exemptionis literis gloriantur. Sed *manus nostræ oculatæ sunt, credunt quod vident.* Certè Alexander IV. Pontifex aut exemptionis privilegia ostendere, aut Paderbornensibus Episcopis obedire jussit Corbeienses. Diploma Apostolicum est hujusmodi:

ALEXANDER *Episcopus servus servorum Dei. dilectis filiis. Decano &.. Scholastico Fristariensi &.. Archipresbytero Ecclesiæ Nuemburgensis. Maguntinensis diœcesis salutem & Apostolicam benedictionem. Sua nobis venerabilis frater noster.. Episcopus & dilecti filii Capitulum Padeburnense. petitione monstrarunt. quod.. Abbas & Conventus Monasterii*

nasterii Corbeiensis Ordinis sancti Benedicti Padeburnensis Diocesis asserentes Monasterium ipsum fore exemptum & se in exemptionis possessione fuisse à tempore cujus memoria non existit. eidem Episcopo tanquam Diocesano suo intendere denegant. & sibi de suis juribus respondere. in eorundem Episcopi & Capituli & Padeburnensis Ecclesiæ præjudicium & gravamen. quanquam dicti Abbas & Conventus exemptionis privilegium non ostendant. Quare dicti Episcopus & Capitulum nobis humiliter supplicarunt. ut providere ipsis & eidem Padeburnensi Ecclesiæ paterna super hoc sollicitudine curaremus. Quocirca discretioni vestræ per Apostolica scripta mandamus. quatenus eosdem Abbatem & Conventum ex parte nostra moneatis & inducere procuretis. ut infra quindecim dies post monitionem vestram obediant dicto Episcopo. vel privilegia exemptionis ostendant. Alioquin vocatis qui fuerint evocandi & auditis hinc inde propositis quod canonicum fuerit appellatione postposita statuatis. Facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari. Testes autem qui fuerint nominati si se gratia. odio vel timore subtraxerint. per censuram eandem appellatione cessante compellatis veritati testimonium perhibere. Quod si non omnes hiis exequendis potueritis interesse duo vestrum ea nihilominus exequantur. Datum Laterani V. Kal. Martii Pontificatus nostri anno tertio.

ALE
XANDER
PP. IIII.

8. CORBEIA.] E cujus disciplina complures olim viri pietate ac doctrinâ insignes prodierunt, qui diversis populis dati Episcopi, & fidei Doctores, Septemtrionem pænè universum Christianæ religionis luce collustrarunt, & hâc operâ insulæ Rugiæ imperium magnasque per Germaniam opes sibi pepererunt. Sed prô dolor!

πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

Cæterùm Corbeia nomen suum debet *aureæ Corbeiæ*, Galliæ cœnobio, haud procul Ambianis, ad ripam Somonæ fluvii, An. Christi 660. à Bathilde, Saxonici generis heroina, Clodovæi II. Francorum regis conjuge fundato, ex quo in novam *Corbeiam Saxonicam* ad Visurgim Ludovicus Pius ejus fundator religiosorum hominum colonias deduxit. Quod Joannes Trithemius ex Henrico de Hervordia annotavit, & vita S. Adelhardi Corbeiensis Abbatis apud Bollandum 2. Januarii, pag. 107. & 117. confirmat, & liquidò patet ex his Ludovici Pii diplomatibus Corbeiæ datis.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS *divina ordinante clementia Imperator Augustus. Cum petitionibus servorum Dei justis & rationabilibus divini cultus amore favemus. superni muneris donum largiri non diffidimus. Idcirco noverit omnium fidelium nostrorum tam præsentium quam & futurorum sagacitas. quia adiens serenitatem culminis nostri vir reverentissimus Adalardus Abba ex monasterio Corbeiæ. quod ei dudum in provincia Saxonica ad augmentum mercedis nostræ ex novo construere jussimus super fluvium Wisera in Villa regia in loco nuncupante dudum Huxori dicatum in honore S. Stephani Protomartyris. suggessit mansuetudini nostræ. ut idem monasterium & monachos ibidem per tempora degentes cum rebus & hominibus non solum sub nostra tuitione & defensione constitueremus. verum etiam & talem inmunitatem fieri juberemus. qualem omnes Ecclesiæ in Francia habent. Cujus petitioni dignam & proficuam judicantes. hanc auctoritatem inmunitatis erga prædictum monasterium Corbeiæ ejusque rectores fieri jussimus. per quam decernimus atque jubemus. ut nullus Judex publicus vel quilibet ex judiciaria potestate in Ecclesias. aut loca. vel agros. seu reliquas possessiones memorati monasterii. quas præsenti tempore in quibuslibet pagis & territoriis habet. vel deinceps ibidem conlatæ fuerint. ad causas judiciario more audiendas. vel freda exigenda. aut mansiones vel paratas faciendas. aut fidejussores tollendos. aut homines ipsius monasterii tam ingenuos quam & latos distringendos. aut ullas redhibitiones aut inlicitas occasiones requirendas. ullo unquam tempore ingredi audeat. vel ea quæ supra memorata sunt penitus exigere præsumat. Sed*

liceat

liceat memorato Abbati suisque successoribus res prædicti monasterii sub inmunitatis nostræ defensione quieto ordine vivere ac residere. & quicquid exinde jus fisci exigere poterat. totum & ad integrum nos pro æterna retributione ad pauperes alendos. & luminaria eidem monasterio concinnanda concedimus. qualiter monachi ibidem degentes. pro nobis proleque nostra atque statu totius nostri imperii nobis ad regendum commissi. Domini misericordiam adtentius exorare delectet. Sed & hoc placuit nobis huic inserere auctoritati. ut licentiam habeant rectores hujusce monasterii cum quibuslibet hominibus liberis. res & mancipia legaliter commutare. Videlicet ut quicquid justè & rationabiliter pars alteri contulerit parti. per hanc nostram auctoritatem jure firmissimo teneant atque possideant. & quicquid exinde facere voluerint libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi quicquid elegerint. Et ut hæc auctoritas inmunitatis atque confirmationis nostræ per futura tempora inviolabilem obtineat firmitatem. manu propria subter firmavimus. & anuli nostri inpressione signari jussimus.

Signum HLUDOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*
Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovi. Data VI. *Kalend. August. Anno Christo propitio* X. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. indictione prima. Actum Ingilinheim palatio. in Dei nomine feliciter. Amen.*

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS *divina ordinante providentia Imperator Augustus. Omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque fidelibus præsentibus scilicet atque futuris notum esse volumus. Quomodo Corbagense monasterium in Saxonia propitiante Domino cum consensu fidelium nostrorum in honore sancti Stephani Protomartyris Christi devotissima intentione fundavimus. & ibi competentia subsidia quæque præ manibus invenimus debita largitate prædicto sanctificationis loco nostra in elimosina contulimus. Insuper etiam quia locum mercationis ipsa regio indigebat. monetam nostræ auctoritatis publicam ultra ibi semper inesse Christo militantibus proficuam statuimus. Quatenus cum omni integritate absque ullius contradictione vel impedimenti occasione locus ipse sanctitatis omnem inde reditum nostræ auctoritatis publicum possideat. & utilitatibus monasterii perpetuis temporibus multiplicatum*

nostrum hoc largitatis donum proficiat. & ut fiduciali perpetuitate hæc omnia auctoritatis nostræ dona sibi potiatur & teneat: anuli nostri impressione subter roborando firmare decrevimus.

Signum HLUDOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*

Hirminmarus Notarius ad vicem Theogonis recognovi.

Data Kal. Junias. Anno Christo propitio XX. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. Indictione* XI. *Actum Wormatia civitate. in Dei nomine feliciter. Amen.*

9. HUXARIÆ DICIT JUS.] Quam Ludovicus Pius VI. Kalend. August. Indict. I. Imperii sui X. qui fuit annus Æræ Christianæ 823. Adelhardo Abbati & monasterio Corbeiensi donavit in Ingilinheim. Vid. diploma apud Gerhardum Cleinsorgium in histor. Ecclesiastic. Westphaliæ MS. & Stangevolium in Annal. Circuli Westphal. lib 2. pag. 120. Indè Huxaria (in cujus confiniis BRUNISBERGA) à Letznero in Chron. Corbeiens. cap. 67. 68. 69. & 70. descripta, hodiedum in ditione est Corbeiensi; attamen quoad ecclesiasticam sive sacram jurisdictionem, ut prædiximus, ad Paderbornensem Episcopum pertinet. Quapropter in divisione sedium Archidiaconalium Diœceseos Paderbornensis, auctoritate Sedis Apostolicæ Legati, tempore Bernardi IV. Episcopi Paderbornensis facta, quartum locum obtinet, ut patet ex his literis.

Frater Conradus Prior. Provincialis fratrum Prædicatorum Theutoniæ. & frater Ernestus ejusdem Ordinis. Visitatores à Legato per Paderburnensem dyocesim dati. Universis ad quos præsens scriptum pervenerit utriusque vitæ salutem. Ne ordinatio nostra super divisione Ecclesiæ parrochialis S. Othelrici in Paderburna. & super aliis articulis infra annotatis. processu temporis quod suæ vetustatis celeritate delere solet omnia. memoriam effugiat humanam. præsenti scripto declaramus. quod nos accedentes ad Ecclesiam Paderburnens. Abbate de Bridelare nostro Collega legitime excusato. Ecclesiam præfatam sancti Othelrici. secundum quod à D. O. sancti Nicolai in Carcere Tulliano Diacono Cardinali Apostolicæ Sedis Legato acceperamus in mandatis. de majoris Præpositi & singulorum ac universo-

rum

rum de Capitulo. nec non D. Conradi ejusdem Ecclesiæ Plebani consensu post resignationem ejusdem Ecclesiæ à præfato Plebano coram D. Bernardo IV. Paderburnensi Episcopo. Volrado Præposito. Amelungo Decano. Volquino de Swalenberch. & nobis factam. de consilio ejusdem D. Episcopi in his tres divisimus partes. Unam quæ est à domo Hildebrandi Wapenrocht. usque ad curiam Episcopi quæ vocatur Stathelhove. & deinde ad murum civitatis. & à domo jam dicti Hildebrandi usque ad domum Harmodi de Alride. & ab eadem domo usque ad molendinum Episcopi. & ab illo molendino usque ad pontem lapideum. Ecclesiæ sancti Pancratii. Aliam vero partem Nortelvinke & Aspethere. usque ad domum Cristinæ ante Urbem. & ab eadem domo usque ad portam qua itur Heristam. & omnes domos & villas extra civitatem versus Orientem & Septentrionem inferiori Choro sancti Liborii assignantes. Ecclesiæ vero sancti Othelrici omnes domos quæ inter has duas partes sunt & omnes villas & singulares domos quæ extra civitatem sunt versus Occidentem. contulimus. Volradus vero major Præpositus ad instantiam Domni Episcopi & nostram. Ordinationem nostram ac partium assignationem approbando. præfatam parrochiam videlicet Ecclesiam sancti Othelrici cum omnibus suis pertinentiis Dominabus in Paderburna Ordinis Cistertiensis in eadem Ecclesia in perpetuum mansuris. Auctoritate Patronatus de consensu Capituli majoris Ecclesiæ in remissionem peccaminum suorum & ut in perpetuum ipsius Præpositi à præfatis Dominabus. maxime quia earundem in eodem loco fundator extitit. memoria habeatur jure contulit perpetuo possidendam. ita tamen quod quemcunque Sacerdotem Abbatissa & Conventus dictarum Dominarum ei suisque successoribus præsentaverint. ab ipso suisque successoribus sine difficultate curam recipiat animarum. & ei suisque successoribus sicut tenetur obediet. Et ut gratiam uberiorem Dominabus exhiberet eisdem ordinavit ut post mortem Præpositi ejusdem loci. dimidia marca in recognitionem subjectionis. & pro jure Synodatico majori Præposito dimidia marca persolvatur. Ecclesiam vero sancti Pancratii. D. Rothegero & Ecclesiam sancti Liborii in inferiori Choro. debita sicut verus Patronus ad quem debitum in omnibus habebunt respectum. à quo etiam & curam animarum & tem-

temporalia simul accipiunt & eorum successores accipient debita contulit solempnitate. Hæ autem Parrochiæ omnia jura parrochialia habebunt. nisi quod Crucem diebus dominicis & in solempnitatibus non ferent. sed in processione majoris Ecclesiæ cum suis erunt Rectoribus. nisi legitima fuerint necessitate præpediti. in Parasceve sepulturam Crucifixi non facient. & in Nativitate Domini. in Pascha. in Ascensione. in Pascha. in Pentecostes. in festo Patroni & in die Dedicationis ad Ecclesiam convenient majorem divinum officium audituri.

De Archidiaconatibus verò ordinantes totum Episcopatum in sex Sedes. præter duos Archidiaconatus videlicet majoris Præpositurę. cui hæ tres villæ Himminchusen. Dale & Buke sunt adjunctæ. & Præpositurę sanctorum Apostolorum Petri & Andreæ. de D. Episcopi consilio & Capituli consensu distinximus. Unam Sedem Horhusen in Ecclesia sancti Dyonisii. cui duas Ecclesias Curbike & Athorp cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus locantes. Secundam Sedem Wartberch. cui Ecclesias Dasburch. Lovene. Wellethe. Kulete. Rothen. Bylinchusen. Scerve. Ossenthorp. cum earum Ecclesiis & Capellis adjunximus. ipsum Archidiaconatum Cantoriæ deputantes. Tertiam Sedem Yburch. cui has Ecclesias Eisnen. Natesunken. Brakel. Volstesen. Herstelle. & omnes Ecclesias quas modo habet Helmwordishusensis Ecclesia. Herisiam. Wilbodissen. cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus. ipsam Sedem Cameræ assignantes. Quartam Sedem HUXARIÆ. *cum hiis Ecclesiis. Corbeia. Meinbragtesen. Brochusen. Otberch. Erclen. Amelunkessen. Godelmen. Helingenberg. Bernninchusen. Bodikissen. Albagtissen. Heienhusen. Homersen. Bossesen. sanctus Ægidius. Nienovere. Oldenthorp. Dune. duo Holtesminne. Lugterinken. cum earum Ecclesiis & capellis. Quintam Sedem Stenhem cum hiis Ecclesiis. Beldersen. Oldenberge. Holthusen. Sumersile. Monasterium. Leverincthorp. Collerbike. Valckenhagen. Burghagen. opidum Svalenberch. Scithere. Wicbilethe. Byche. Capella Relinkerke. Sandenebike. Pumesen. Lugethe. cum earum Ecclesiis & Capellis. Sextam Sedem Lymego. cum hiis Ecclesiis. Scutemere. Orlinchusen. Hepen. cum earum Ecclesiis & Capellis. quam Sedem Custodiæ deputavimus. adicientes quod cum Archidiaco-*

diaconatus Scildese & Hervordie vacaverint. Præpositura Scildesensi permaneant. ita si eadem Præpositura Capitulo remanebit. alioquin & Hervordia & Scildese ad Custodiam devolventur. quæ tamen Sedes non nisi post mortem eorum qui nunc ipsarum Ecclesiarum Archidiaconi sunt. vel nisi forte voluntarie resignaverint. vacabunt. Auctoritate etiam D. Legati districte sub anathematis vinculo. omnibus Sacerdotibus & Plebanis præfatarum sex Sedium præcipiendo mandamus. quatenus cum ipsas Sedes vacare contigerit. ad Archidiaconos suos. curam animarum & donum altaris ab ipsis accipiendo. debitum in obedientia & procuratione eisdem facienda. habeant respectum. Cum vero inter cetera de mandato D. Legati de obedientiis sæpedictæ Ecclesiæ ordinaremus. Canonicis non per omnia nobis consentientibus. tandem. D. Volradi majoris Præpositi. & nostro se commiserunt arbitrio. pœna centum marcarum ipsum arbitrium vallantes. Juramento igitur ab omnibus accepto ut nostris parerent mandatis. sub pœna arbitrii videlicet centum marcarum primo præcepimus. ut omnis cessaret rancor qui erat inter majores Canonicos & minores de inæqualitate bonorum. & pacis osculum fuit utrinque datum & acceptum. & postmodum divisione facta bonorum. sub pœna arbitrii scilicet centum marcarum præcepimus. ne quis de cetero querimoniam Episcopo vel Præposito moveret. de collatione obedientiarum. Sed sit in potestate eorum conferre obedientias suas cui voluerint. & plures uni secundum quod ipsis videbitur expedire. nisi Dominus Papa vel ejus Legatus providerit aliter ordinandum. Præcepimus etiam sub eadem pœna. ne quis vindictam sumat de Præposito majore pro eo quod arbitratus est obedientias quorundam Canonicorum esse dividendas. & excommunicavimus omnes qui de cetero rancorem verbo vel facto pro illa divisione obedientiarum contra dividentes vel eos qui bona receperunt demonstrarent. id est. qui eos pro illo facto contumeliis & opprobriis afficerent. vel eis hoc factum improperarent. & decernimus eos qui hæc fecerint excommunicatos. perjuros & pœnam centum marcarum incurrisse. De mandato etiam D. Legati & nostra ordinatione. omnes Canonici a majori usque ad infimum de Capitulo majoris Ecclesiæ juraverunt. quod cum in ipsorum Ecclesia non sint nisi XXIV. *majores prabendæ & sex pueriles.*

Nullus-

Nullus de cetero ad non vacans. nec duo ad unum vacans eligantur. & quod nullus Canonicorum de cetero emancipabitur quin idem juret. ne numerus Canonicorum excedat numerum præbendarum.

10. PADIBORNA TUÆ.] Qui nobis Ptolemæi tabulas egregiè illustratas ediderunt, cùm inter Germaniæ oppida *Tenderium*, quod Antoninus vocat *Theudurum*, reperissent; non dubitarunt affirmare esse Paderbornam. In qua sententia est Petrus Montanus, Althamerus, Henricus Harius in MS. descript. Diœcesis Paderborn. & Klocnerus, qui citat Albertum Thonerium Vicarium Paderbornensem anno 1190. asserentem eo in loco, quem modò Paderborna occupat, situm fuisse quondam pagum *Tutorium* sive *Dutorium*, ita nuncupatum à *Dute*, quod veteri Saxonum linguâ Deum significat, & est, ut ait, hic frequens in ore hominum *Iodute* idolum, à Majoribus nostris, ut fertur, divinis honoribus cultum. Verùm quicquid sit de pago *Dutorio*, & isto idolo, certum est *Theudurum* non alibi, quàm in ulteriori Rheni ripa, ubi Antoninus posuit, inquirendum esse, & ut Cluverius ac Bertius rectè opinantur, *Tudder* hodie appellari, non incelebrem Juliæ vicum, qui uti pristinum nomen servat, ita plurima antiquitatis monumenta hodiedum illic è terra eruuntur, signa loci olim cultissimi. Nihil igitur *Tenderium* ad Paderbornam, quam à fonte Paderæ nomen accepisse ita est compertum, uti Born sive Borne & Brunne Teutonicè fontem significat.

11. QUÆ SI POSTERITAS SERVASSET FOEDERA.] Diversissimus religionis in Paderbornensi & Corbeiensi ditione est status. In Paderbornensi solius Catholicæ fidei cultus floret vigetque; in Corbeiensi heterodoxæ Lutheri opiniones, per ordinariam Episcopi Paderborn. jurisdictionem, præpostero sanè tempore, nec cum exiguo æternæ salutis dispendio violatam turbatamque, ita prô dolor! invaluerunt, ut Huxaria novæ religionis infrænatâ licentiâ lasciviens, unà cùm vero Numinis cultu, obsequium Abbati debitum, non semel exuerit; & nunc etiam, dum hæc scribimus, Brunswicensium præsidio muni-

munita adversùs Corbeienses, fœdum in modum tumultuetur. Quibus idcircò providendum, ne dum ipsi extra Monasterii septa, sacræ jurisdictionis phylacteria student dilatare, civilis interim potestatis fimbriæ ab aliis quotidie magis accidantur. Quin illa potior sit cura, ut *fortunam velut tunicam magis concinnam probemus quàm longam.* Apul. in Apol.

Boca ad Luppiam, hodie Böcke.

BOCA AD LUPPIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

BOCA. VETUS. CAROLO. MEMORABILIS. HOSPITE. PAGUS
LUPPIA. QUAM. RAPIDIS. PRÆTERIT. AMNIS. AQUIS
ANGARIOS. VIDIT. PACEM. VENIAMQUE. PRECANTES
SUPPLICITER. FRANCO. SUBDERE. COLLA. JUGO
OBSIDIBUSQUE. DATIS. JURANDO. JURE. PACISCI
OBSEQUII. STABILEM. TEMPUS. IN. OMNE. FIDEM
ANGARIÆ. GENS. VICTA. SACRO. LÆTARE. TRIUMPHO
QUEM. CAROLUS. DE. TE. RELLIGIOQUE. TULIT
SI. SUB. REGE. PIO. LIBERTAS. GRATIOR. EXSTAT
SERVITIO. MAGIS. ES. LIBERA. FACTA. TUO

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

BOCÆ. CELEBRI. OLIM. PAGO. UBI. CAROLUS. M FRANCORUM. REX. ANGARIOS. DATIS. OBSIDIBUS. ET. JUREJURANDO. FIDEM. OBSEQUII. FIRMANTES. AN. DCC. LXXV. IN. DITIONEM. ACCEPIT ET. A. SANCTÆ. MEMORIÆ. BADURADO. PADERBORNENSI. EPISCOPO. RELIQUIÆ. B. LANDOLINI. CONF. QUAS. E. CAMERACENSI. DIOECESI ILLUC. TRANSTULERAT. COLLOCATÆ. FUERUNT
M. H. P

NOTÆ.

1. BOCA.] Brunisbergam castra Caroli M. prælium cum Saxonibus in transitu Visurgis, & diuturna obsidio; *Bocam* non minùs ejusdem hospitium, pax & religio, ab Astron. in Annal. rerum gest. à Carolo M. apud Reuberum, Auctore vitæ Caroli M. edit. à Pithæo, Annal. Canisii, Adelmo, Poëta Anonymo, Reginone, & literis antiquis commemorata commendant, & dignam monumento reddunt.

2. LUPPIA.] Ubi etiamnum arx, vicus & præfectura *Boca* appellata superest, sunt qui castrum stetisse opinentur, de quo Astronomus: *Eresburgo castro, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus.* Quod Henricus de Hervordia, quem sequitur Rolevingius, *Vechtelar* appellatum scribit, & Cleinsorgius Lipstadii collocat: Wittius verò Leisbornensis monachus, nomen ei fuisse putat *Borchvechteler*, impositumque Glennæ flumini, haud procul Lipstadio. Verosimilius Gobelinus Persona, & Panegyr. Paderborn. ruderibus antiqui Alisonis, prope Luppiæ caput, ubi Carolus castra tunc habebat, inædificatum hoc castellum, & Francos illic stationem egisse putant, ut eo in loco, ubi facilis esset Westphalis ad Angarios, & ab his ad Westphalos commeatio, nullo negotio utrosque in officio contineret. Quod & sub Augusto impulit Drusum, ut munitionibus locum circumdaret, poneretque ibi Romana castra ad coërcendas Rhenum inter & Visurgim sitas nationes. *Sanctæ* deinde *memoriæ* BADURADUS Episcopus Paderbornensis, ossa *B. Landolini*, cujus honori dicatum templum *Bocæ* hodiedum exstat, è diœcesi Cameracensi translata, *Bocæ* collocavit; quæ ad annum usque 1101. religiosè asservata. Paucis annis antè, Monasterium ordin. S. Benedicti super eadem sacra ossa Erpo Comes de Padberg, consilio & adjutorio Henrici de Werle Paderbornensis Episcopi, inchoavit.

IN

IN *nomine Domini. Erpo dictus Comes in Patberg, ad notitiam omnium fidelium pervenire desideramus, quòd nos ad honorem Domini nostri Jesu Christi, & sanctæ ejus Genitricis Virginis Mariæ, & super reverenda ossa beati Landolini Confessoris, quæ sanctæ memoriæ Baduradus Paderbornensis Episcopus de diœcesi Cameracensi transtulit, & in loco, qui dicitur* BOCA, *integraliter deportavit, novellam plantationem religionis S. Benedicti construximus, super fluvium, qui dicitur Lippia; quod opus structuræ meæ consilio & adjutorio Domini Henrici Paderbornensis Episcopi inceptum, Comites de Nitehe minis & terroribus, ne perficeretur, impedierunt, asserentes se veros hæredes loci illius esse post mortem Dominæ Beatricis conjugis nostræ. Unde inito consilio prædicti Episcopi, transmigravimus Abbatem & fratres ejus, qui cum ipso erant, in villam nostram, quæ vocatur Fletorp, & ibi incepimus structuram nostram consummare, anno gratiæ millesimo centesimo primo, ad honorem Piæ Matris, & ut ardentiùs instarem, benignissimus Dominus flagello suo me torpentem excitavit hoc modo. Quodam tempore oppidanis in Horhusen fortè injustè in tantum offensus, ut incendio oppidum totaliter destruere & consumere vellem, etiam ignem immittendo; quidam de ipsis oppidanis ad Ecclesiam sancti Magni gloriosi Martyris fugientes imaginem Crucifixi Domini rapuerunt, & eam ferentes obviam mihi furenti processerunt. At ego rationem præ furore non capiens, ad portitores crucifixi evaginato gladio, ut stultus, miser irrupi, & quod crucifixo pro corona capiti impositum est, percussi, & partem in terram dejeci: Nec sine mora ultio divina defuit, nam digiti mei, quibus ferrum ad contumeliam sanctarum reliquiarum strinxeram, & manus in volam contracti, præsentiam æterni judicis ibi adesse & iram persensi. Tunc igitur ejus flagello castigatus, & tamen de eo quod scriptum est, flagellat omnem filium quem recipit, fiduciam sumens, præsumebam à misericordia Dei me diligi, quod merebar affligi, præfatæ Ecclesiæ beati Magni de meis possessionibus mansum unum, & Monasterio meo Fletorpensi omnia mea & me ipsum, Ministeriales meos cum beneficiis & possessionibus, servos omnes mihi bene in hoc consentientes, Dominæ meæ perpetuæ Virgini Mariæ contradidi. Constituo, & præsenti scripto sigillo nostro roborato jubeo, ut post mortem meam aliam personam Ecclesiasticam Abbas, & qui cum eo sunt fratres eligant, & ei proprietatem*

Monasterii mei tradant; & ejus consilio & permissione, Advocatum ad tempus unius anni vel duorum, si opus sit, eligant: finito verò Advocatiæ suæ termino, iterum, si necesse sit, non de progenie priorum, sed alium; ut caveatur ne aliquis in Advocatia hæreditario jure succedere possit. Ministeriales mei qui modò sunt, Ministeriales Monasterii, in quacunque parochia moriantur, sepulturam in prædicto meo Monasterio eligant & habeant, & optimum equum, quem quis habeat, & arma ibidem offerat. Jura verò in accipiendis vel dandis hæreditatibus, secundùm jura Ministerialium ubi se tradiderint habeant. Actum Anno M. CIV. *tertio nonas Julii.*

Anno verò 1371. Bernardus de Hörde Eques, arcem *Bocam*, Henrici Episcopi, & successorum ejus, *feudum ligium* semper fore professus, exstruxit; filius Bernardus sacellum ibidem condidit, quod ejus nepos Philippus Westphaliæ & Angariæ Marescallus, & conjuge defunctâ Præpositus Monasteriensis, insigni sacrâ supellectile, & sacrarum reliquiarum atque indulgentiarum thesauro locupletavit. Arcem quidem, stirpe Bernardi conditoris exstinctâ, sæculo proximè præterito à Theodoro Furstenbergio Paderborn. Episcopo recuperatam, An. 1646. Sueci unà cum sacello incendêre; verùm eandem Theodorus Adolphus Episcopus Paderbornensis instauravit munivitque. Hic igitur locus, si Reinero Reineccio, in Poëtam Anonymum notas componenti, in mentem venisset, minimè is dubitasset, utrùm quæ Annales Francorum de *Boca* memorant, sint de Monasterio S. Menolfi, an de Bukenborg arce ditionis Schawenburgicæ intelligenda; cùm hæc trans Visurgim in Ostfalis sita, illud verò Bödeke semper fuerit appellatum.

3. BOCA VETUS CAROLO MEMORABILIS HOSPITE.] Astronomus: *Indè reversus cùm in pagum qui Buchi vocatur pervenisset.* Poëta Anonymus:

In pagum rediit quem dicunt nomine BUKKI.

Non postrema loci alicujus gloria censetur, Cæsarem Regemque hospitio excepisse. quàm multa hac sola de causa monumenta posita?

4. PAGUS.] Antiqua regionum agrorumque in pagos divisio.

visio. De Numa Pompilio, Dio & Plutarchus tradiderunt: *Divisit totam regionem in partes, quas pagos nominavit.* Eodem modo *Helvetia*, Cæsar. lib. 1. *Suevia*, idem lib. 4. *Alemania*, Ammian. Marcellin. lib. 16. *Germania omnis*, Cluver. præcipuè verò *Saxonia* in pagos distributa erat. Meibom. in comment. de pagis Saxon. Præter *Bocensem* complures in Historia Francica, Imperatorum Regumque Saxonicorum diplomatis, & antiquarum donationum literis pagi nominantur, plerique toti, nonnulli ex parte Ecclesiæ Paderbornensi donati: nimirum, *Aga, Almenga* sive *Almunga*, *Auga*, *Engere*, *Hessi*, *Hemmerveldun*, *Hertega*, *Hutagoe*, *Lacni*, *Lisna*, *Morunga*, *Nihterga*, *Paterga*, *Rittega*, *Sorehtfeld*, *Treveresga*, *Treini*, *Thietmelli*, *Tilichi*, *Ventzga*, *Wessiga*, *Wetiga*, *Westphalon.* Significabatur itaque hoc nomine non vicus, sed major minorve amplioris regionis tractus, non paucos vicos villasque complectens; sæpe magnæ provinciæ partem veteres Germani Gaw/ Börde/ Saxones verò pagos *Scyre* vocabant: unde *Warwickscyre*, *Nicolscyre*, *Leycesterscyre*, &c. appellationem invenerunt. Lindenbrogius in glossario Cod. LL. antiquar. Desiit hæc appellatio paulatim circa annum 1100. cùm pagi in Ducatus, Principatus, diversi generis Comitatus, migrarunt, ac hæreditario jure possideri cœpti. In his pagis Duces, Principes, Satrapæ, Comites jus dicebant. Cæsar lib. 6. Comm. *In pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Tacit. de morib. German. *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Poëta Anonym.

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos, tot penè Duces.

Beda hist. Ecclesiast. lib. 5. c. 11. Rolevingius: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos.* Qui Satrapæ in generali conventu designabantur, quem Saxones, teste auctore vitæ S. Lebvini, quotannis in *Marcalo* ad Visurgim celebrabant. A Caroli M. demum tempore Comitum nomen usurpari cœptum. Hinc Saxones & reliqui Germani quoties situm loci exprimere volebant, in quo pago, & pagus in cujus

Comi-

Comitatu esset, soliti describere. Exempli causâ, diplomata S. Henrici Imp. An. 1012. Ecclesiæ Paderborn. data, memorant: *Curtem Honstede in pago Rittiga, in Comitatu Bernardi.* An. 1019. *Abbatiam Scheldice sitam in pago Wessiga, & Comitatu Friderici Comitis.* Conradi Imperatoris, An. 1027. *Curtem Ervite in pago Engere, in Comitatu Marquardi.* An. 1030. *prædium Padberg in pago Nithega, & Comitatu Haholdi.* An. 1033. *in loco Halmwardeshusen, in Comitatu Bennonis Comitis, & pago Angera sito.*

5. ANGARIOS VIDIT.] Vita Caroli M. apud Pithæum: *Indè revertente Domno mitissimo Rege Carolo, venerunt Angarii in pago Bocensi, unà cum Brunone & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides.* Annal. Francor. apud Canisium: *Similiter indè jam revertente mitissimo Domino Rege, venerunt Angarii, in pago qui dicitur Buckhi, unà cum Brunone, & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides sicut Austrasii.* Regino in Chron. *Simul eò revertente venerunt Angarii in pagum qui dicitur Bucki, unà cum Brunone duce eorum, & fecerunt sicut Orientales Saxones fecerant.* Annal. Franc. apud Reuber. An. 775. *Indè reversus cùm in pagum, qui Buchi vocatur, pervenisset, Angrarii cum suis primoribus ei occurrerunt, & sicut Ostfali, juxta quod Rex imperaverat, obsides & sacramenta dederunt.* Imitati sunt hîc *Angarii* majores suos *Angrivarios*, de quibus Tacit. lib. 2. Annal. *Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, nî deditionem properavissent, atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepêre.* Rectè utrique, cùm hi Germanici Cæsaris, illi verò Caroli potentiæ impares se agnoscerent. Quamobrem etsi tot insignes inter Visurgim & Rhenum populi, *Sicambri*, *Bructeri*, *Tencteri*, *Usipetes*, *Dulgibini*, *Tubantes*, *Marsi*, vel translati, vel excisi, vel emigrarint, vel vetus nomen amiserint, atque in unum cum *Francis* primùm, deinde cum *Saxonibus* populum coaluerint; mansit tamen semper, & cum finibus *Angrivariorum* seu *Angariorum*, fama, nobilitas & potentia crevit. Adjunxêre se quidem *Saxonibus*, sed ita ut *Angarii* appellari non desierint: in tres enim populos *Saxonia* tota, *Westphalos*, *Angarios*, & *Ostphalos*, divisa olim fuit. Poëta Anonym. lib. 1. Widekind. lib. 1. Quem locum in hac divisione

obti-

obtinuerint, facilè tum ex eo, quòd ex *Angariis* Widichindus fuerit, ad cujus posteros Saxonia universa, & imperium Romanum postea pervenit, tum ex amplitudine provinciæ colligi potest. Habitaverunt enim primùm *Angarii*, à campestri planitie, van den Angern/ ut contrà Marsi & Bructeri à paludibus dicti, AD CONFLUENTES ANAGRI ET ALBIS, ubi Angermunda; & hæc antiquissima eorem sedes. Reinerus Reineccius. INTER AMISIUM ET VISURGIM, *ad cujus lævam castra metanti Germanico, Angrivariorum à tergo defectio nuntiata, & mox vindicata.* Tacitus, Cluver. BRUNISBERGÆ, arce à Brunone *Angrivariorum* duce, & deditionis hujus auctore inchoatâ. AD DIMOLAM, ubi Helmershusa, quæ in diplom. Chuonradi Imper. An. 1033. *locus* vocatur *in pago Angeri situs.* IN COMITATU RAVENSBERGENSI, in quo vicus Enger/ & sedes Widichindi. IN FINIBUS BRUCTERORUM, juxta Tencteros, atque post Dulgibinos & Chasuaros. Tacit. de mor. Germ. *Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt.* INTER OSTFALOS ET WESTFALOS, ab Austro Francis, ex Aquilone Oceano propinqui. Poëta Anonymus:

Inter prædictos mediâ regione morantur
Angarii, populus Saxonum tertius; horum
Patria Francorum terris sociatur ab Austro,
Oceanoque eadem conjungitur ex Aquilone.

AD CAPUT AMISII, Altham. INTER EJUSDEM ET LUPPIÆ RIPAS, BOCÆ, Winckelmannus. IN ERUITE, Diploma Conradi Salici, quo Meinwerco Episc. Paderborn. *curtem imperialem Ervete in pago Engeri, in Comitatu Marcqwardi*, An. 1027. donavit. IN DUCATU ANGARIÆ, SUSATI capite gentis, WERLIS, ARENSBERGÆ, literæ Friderici Com. apud Cleinsorgium, datæ *in castro Arnsberg, pago* Engern. Fortassis etiam in DUCATU MONTANO, in quo *Anger* fluvius, Angerort & *Angermunda* oppida.

6. ANGARIÆ GENS.] Ab Angariis dictus vicus Engern/ oppidum olim non incelebre, tempore belli Saxonici; cujus adversus Francos auctor & dux fuit Widichindus, in potestatem Caroli M. devenit. Sed ubi Christianam religionem amplexus Widichindus cum Carolo pacem fecit, Angaria ad ipsum rediit. Quæ cùm deinde cum reliquo Saxoniæ & Westphaliæ Ducatu aliquoties dominos mutasset, tandem post Henrici Leonis calamitatem cessisse Comitibus Lippiensibus perhibetur. Ex his Simon Bernardi filius acerrimas cum Osnabrugensibus simultates habuit, & anno 1299. ex arcibus *Angaria* & *Rheda*, magnis eos cladibus affecit. Quas injurias Ludovicus Osnabrugensis Episcopus è Comitibus de Ravensberg haud inultas passus, Simonem, prælio victor cepit, Osnabrugam deduxit, & dura in custodia ferè per sexennium detinuit; donec An. 1305. die S. Kiliani in Scottmar, eâ, inter alias, conditione liberatus fuit, ut *Angariæ* arcem & mœnia solo æquaret. Chron. Osnabrug. Hermannus Hamelmannus in Genealog. Comitum Lippiens. Pideritius in Chron. Lippiens. pag. 504. Rein. Reineccius in Comment. de Angrivariis & Angaria. Qui hoc insuper addit: *Interea tamen jus, nomen & magistratus civitatis Angaria retinet, cùm alioqui planè vicum referat. mansit & colli, in quo arx sita fuit, nomen: appellatur enim* die Burgstede. *Collis autem in quo positum est fanum S. Dionysii, quod unà cum collegio Canonicorum Widichindus illic condidit, eo, qui arcem habet, editior est.* Illo in fano Mausolæum habet Widichindus, quem anno 807. Letznerus & Reineccius, anno 812. Wittius & Cleinsorgius, alii vero anno 805. & quidem in prælio à Geroldo Suevorum Duce, ut vult Crantzius lib. 2. Saxon. cap. 24. cæsum fuisse affirmant. Cujus effigiem, ut nunc est, affabrè designatam hîc proponimus.

Carolus IV. Imperator anno 1377. 18. Novembris Bilefeldiam appulsus, cùm audivisset in vicinia in vico *Angaria* superesse Widichindi M. Saxonum Ducis quondam celeberrimi, antiqui operis sepulchrum, visendi gratiâ eò divertit. Erat tum temporis tumba vetustate nonnihil deformata, quod non ferens Cæsar, interpolari renovarique eam jussit, additis ad caput

BONE SPIRITVS AVDIT OMNE MVNDA
TVR HVNC REGEMQ VENERATVR EGROS HIC MORBIS CELI REX
SALVAT ET ORBIS
MONVMENTVM WITTIKINDI WARNECHINI FILII ANGRIVARIORVM
REGIS XII SAXONIÆ PROCERVM DVCIS FORTISSIMI
HOC COLLEGIVM DIONISIANVM IN DEI OPT. MAX. HONOREM PRIVILEGIIS
REDITIBVSQ DONATVM FVNDAVIT ET CONFIRMAVIT. OBIIT AÑO
CHRISTI DCCCVII RELICTO FILIO ET REGNI HEREDE WIGBERTO

A
A
Monumentum Widichindeum in Vico Engeren.
VAT ET ORBIS/ OSSA VIRI FORTIS CUIUS SORS NESCIA MORTIS ISTE LOCUS MUNIT EVGE
B
B
I.G. Rodolphi delin.

put Caroli M. ad pedes Regni Bohemici insignibus: nempe Leone flavo, cum cauda bifurcata in puniceo campo. Meibom. in notis ad Chron. Comitum Schawenburg. Imitatus in hoc Ottonem III. Imperatorem, quem in Westphaliam profectum, Wildeshusii primorum Saxoniæ Principum è Widichindea stirpe Majorum suorum monumenta inspexisse, auctor est Crantzius lib. 4. Saxon. cap. 23. Fabricius in origin. Saxon. & meminit Adam. Bremens. lib. 2. cap. 14. Cæterùm, ut hoc breviter moneam, antiqua sepulchri inscriptio, quam habet Wittius, Cleinsorgius & alii, ab hodierna aliquantulum discrepat; & fortè emendatius, *claudit* loco *munit*, & *sanat* loco *salvat*, in ea legetur. *Angariense* indè collegium auctoritate Pontificiâ anno 1414. 16. Januarii translatum, Hervordiam migravit cum cineribus Widichindi, qui cistæ ligneæ parum reverenter inclusi, unà cum aliis quibusdam cimeliis ex *Angaria* asportatis, solent advenis commonstrari. Quare falli videtur Crantzius, auctor Chron. Saxon. & Bernardus Wittius, qui Widichindi reliquias ab Henrico Aucupe Paderbornam transportatas, ibique reconditas esse tradiderunt.

7. SI SUB REGE PIO.] Claudian. in secundo Consulatu Stiliconis lib. 2.

Fallitur egregio quisquis sub Principe credit
Servitium. nunquam libertas gratior extat,
Quàm sub Rege pio.

Sub quo optimus reipub. status, Senec. lib. 2. de benef. *& principatus ac libertas miscentur:* Tacit. in vit. Julii Agric. seu ut cum Polybio lib. 6. planiùs dixero, in *quo justitia & clementia vigent.* Id quod idem Tacit. lib. 12. Annal. Princeps videlicet *non dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitet, clementiamque & justitiam capessat.* Hæc illa cælestia Principum dona sunt, quibus militant, & Rempub. feliciter administrant. His tamen ut cæteris virtutibus prudentia moderatrix adsit, temperamentumque præscribat, ne justitia severitate in sævitiam, & clementia impunitate scelerum in segnitiem transeat. Innumera horum sapientum Principum exempla nobis omnia historiarum monu-

menta dedêre. Hìc unus nobis Carolus M. Regum & Cæſarum ſapientiſſimus occurrit, qui admirabili rerum ſucceſſu juſtitiam cum clementia miſcuit.

Bellum ille ſuſcepit contra Saxones anno Chriſti DCCLXXII. geſſitque in trigeſimum tertium annum adverſus gentem bellicoſam & libertatis amantem, quod virtutis fuit; ſed quoties illa, quod crimini datum, perfida & rebellis poſt juratam fidem ad arma reſiliit? Teſtem Eginhardum audiamus. *Difficilè dictu eſt, quoties ſuperati ac ſupplices Regi ſe dediderint, imperata facturos polliciti ſint, obſides qui imperabantur, abſque dilatione dederint, Legatos qui mittebantur ſuſceperint, aliquoties ita domiti & emolliti, ut & cultum dæmonum dimittere, & Chriſtianæ religioni ſe ſubdere velle promitterent; Sed ſicut ad hæc facienda proni, ſic ad eadem pervertenda ſemper fuêre præcipites: ut non facilè æſtimari poſſit, ad utrum horum faciliores veriùs dici poſſint. Quippe cùm poſt inchoatum cum eis bellum vix annus unus exactus ſit, quo non ab eis hujuſmodi facta ſit permutatio. Sed magnanimitas Regis, ac perpetua tam in adverſis quàm proſperis conſtantia mentis, nullâ eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab iis quæ agere cœperat defatigari.* Et quanta in his juſtitia? *dum nunquam eos hujuſmodi aliquid perpetrantes impunè ferre paſſus eſt.* Quanta ſimul clementia? dum toties perfidos in gratiam recepit, fœdera alia ſuper alia iniit, obſides admiſit, ratus gentem humanitate priùs quàm ſeveritate vincendam; viderique poterat, non tam juſtitiæ quàm clementiæ terminos tranſire, toties perjuræ genti fidendo ignoſcendoque. Caſſiodori hìc illud recolas lib. XI. Var. Lect. *Benigni Principis eſt ad clementiæ commodum, tranſire interdum terminos æquitatis, quando miſericordia eſt, cui omnes virtutes cedere honorabiliter non recuſant.* Sed barbari erant Saxones, *queis nec ara, nec fides, nec ulla firma pactio eſt:* Et Carolus ubi compertum habuit indulgentiâ ſuâ gentis perfidiam ali, provocari ferociam, illudi majeſtatem regiam Francorumque nomen; mutatâ ſcenâ ſeveritatem advocavit, ſed pœnâ primùm mitiore ſuetâque in his, terrendo, minando, vaſtandoque agros: quibus cùm Saxones nihil à perfidia & ferocia remitterent, redirentque ad perduellio-

lionis arma, immissi exercitus, qui ferro flammâque grassarentur. Verùm cùm nec hisce impetraret, ut juramento fidei pactisque starent, ad acerbiora progressus, anno demum belli Saxonici decimo, Christi DCCLXXXII, *super Alleram fluvium in loco qui Ferde vocatur*, estque is, ubi pòst Verdensem Ecclesiam constituit, *unâ die quatuor millia & quingentos Saxonum* manu carnificis capite plecti jussit. Francorum Annales. Durum, inquies, supplicium! sed barbari toties perfidi & perduelles, non aliter, quàm barbarum in modum tractari merebantur. Neque tamen hoc supplicio gens aut territa aut emollita, aut ad quietem & obedientiam se duci passa; altero mox anno multò furiosiùs rebellando ad arma rediit, productumque bellum, donec anno Christi DCCCIV, victor *ad Albim cum exercitu progressus, decem hominum millia ex iis qui utrasque ripas Albis incolebant, cum uxoribus & liberis sublatos transferret, & huc atque illuc per Galliam & Germaniam distribueret.* Eginhard. in Carolo M. & Franc. Annal. Hâc postremâ gentis castigatione, bellum triginta trium annorum ita finitum est, *ut abjecto dæmonum cultu & relictis patriis cæremoniis, Christianæ fidei ac religionis sacramenta perciperent, Saxonesque Francis consociati in unum populum & regnum transirent.* Eginhard. in vit. Carol. M. Hæc justitiæ fuerunt, simulque clementiæ, plusquam regiæ. Nam cùm omnes perduelles capite plectere, gentemque totam exscindere liceret, sanguini pepercit, & exilii pœnâ mulctavit. Senecam hîc probes lib. de Clement. *Principi non minùs turpia multa supplicia, quàm medico funera.* Et cùm supplices se sisterent perduelles, totam adeò gentem, condonatione omnium scelerum factâ, in gratiam recepit, unâque demum clementiâ gentis pertinaciam & ferociam vicit. Non hîc stitit pietas & clementia Caroli Imperatoris. Quippe, cùm ex tam ærumnoso bello, & tanto Francorum sanguine victam prostratamque gentem, ad omne servitii genus sibi obnoxiam haberet; ille tamen pristinæ libertati donatam, & omni debito censu solutam pronuntiavit, ut in diplomatis profitetur Carolus. Hoc illud Poëtæ nostri de Carolo:

Plus

Plus Regis pietas, & munificentia fecit,
Quàm terror.

Ac nulli hominum generi magis ex hac victoria consultum voluit, quàm Sacerdotibus. Nec enim decimarum pensitatione solùm Saxoniam illis tributariam fecit: sed & in Episcoporum dioeceses divisit, magnamque partem eorum imperio subjecit; quòd religione per ipsos introductâ, & miti lenique eorum imperio gentem libertatis amantem, impatientemque alieni dominatûs, tolerabiliùs & tutiùs regendam continendamque censeret. Longè enim *valentior amor ad obtinendum quod velis, quàm timor*, Plin. lib. 8. epist. ult. Imò ut Claudianus cecinit in Panegyr. Mallii:

——Peragit tranquilla potestas
Quod violenta nequit, mandataque fortiùs urget
Imperiosa quies.

Cessêre Ducibus, Comitibus & Præfectis sua ex hoc bello præmia & bona; at quibusnam ita stabili & hæreditariâ possessione in successores transmittenda ex hoc Caroli dono, ut Episcopis, quos Christianæ fidei doctores rectoresque populorum imposuit? Caroli munificentiæ inhæsit filius Ludovicus Pius Cæsar. Illius hoc elogium ab Helmoldo mediæ ætatis scriptore, lib. 1. cap. 4. *Postquam Carolus Francorum Rex & Romanorum Imperator Augustus cum magno bonorum fructu*, addam & luctu, *ad cælos emigravit, Ludovicus filius ejus successit in regnum, qui paternis per omnia votis concordans; eâdem liberalitate, quâ pater ejus erga cultum domûs Dei, & omnem Clerum usus est, amplissimas regni divitias ad decorem & gloriam Ecclesiæ intorquens, in tantum, ut Episcopos, qui propter animarum regimen Principes sunt cœli, ipse eosdem nihilominus Principes effecerit regni.* Quâ liberalitate hæc cæteri Imperatores ac Germaniæ Reges auxerint, singulorum diplomata & donationum tabulæ monstrabunt. At quantum hæc fata temporum contraxêre? Postquam in aliam à Carolo religionem descivit pietas, & ex aureo illo itum est in ænea & ferrea sæcula, ac positâ tantisper togâ, sagum necesse fuit sumere pro Ecclesiæ possessionibus conservandis; donec postremùm in multò iniquiora tem-

pora conjecti sumus, quibus ipsa Christiana religio se divisit, ortumque est bellum Saxonicum, quo longè dispare, quàm à Carolo M. pugnatum est causâ, refixisque tot donationum tabulis, interversa est prima illa Caroli M. & tot indè Cæsarum ac Regum munificentia in Ecclesiam. Liceat nunc vetus illud Demadis dictum, sed inversum cum inverso sæculo proferre: *Vide, ne dum terram defendis, cœlum amittas.* Et quanto hæc salutis periculo Ecclesiæ patrimonia quærantur, satis ex tanto sapientum virorum numero, nos ipse Carolus docuit, cùm jam ævo suo potentiores sibi persuaserant, posse Episcoporum & Abbatum bona dividi trahique in res suas. Hinc anno regni sui XXI. Aquisgrani in palatio XIV. Aprilis, hâc lege, quæ inter Capitularia ejus lib. I. cap. LXXXIII. refertur, cautum sancitumque voluit: *Quia juxta sanctorum Patrum traditionem novimus* RES ECCLESIÆ VOTA ESSE FIDELIUM, PRETIA PECCATORUM, ET PATRIMONIA PAUPERUM, (Divi Prosperi dictum est lib. 12. de vita contempl. c. 9.) *cuique non solùm habita conservare, verùm etiam multa Deo opitulante conferre optamus. Tamen ut ab Ecclesiasticis de non dividendis rebus illius suspicionem dudum conceptam penitùs amoveremus; statuimus, ut neque nostris, neque filiorum, & Deo dispensante successorum nostrorum temporibus, qui nostram vel progenitorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, ullam penitùs divisionem aut jacturam patiatur.* Patris exemplo statutoque inhæsit filius Ludovicus Pius Cæsar, idemque D. Prosperi dicto, quod legis instar receptum erat in Ecclesia, iterum sanxit in Concil. Aquisgranensi anno Imperii XXIII. ne vel Episcopi ipsi sibi potestatem sumant abalienandi avertendique in profanos usus Ecclesiæ bona: uti hæc Can. VII. inter leges ejus Concilii tam sanctè præscribuntur. Et Caroli quidem legem suprà relatam cùm expenderet Baronius ad annum Christi DCCLXXXIX. exclamat: *Audiant hæc Principes, si Caroli summæ gloriæ summique imperii hîc æmuli, & æterni in cœlo regni ejus velint esse participes.*

Desenberga prope Warburgum

DESENBERGA
PROPE WARBURGUM.

MEMORIÆ. SACRUM

DESENBERGA. GRAVES. QUÆ. FINIBUS. ARDUA. CATTOS
LÆTAQUE. WARBURGI. DESPICIT. ARVA. JUGO
PARUIT. IMPERIO. CAROLI. CUM. FRANCUS. ADEGIT
SAXONA. DEGENERI. VERTERE. TERGA. FUGA
VICTA. DEHINC. CESSIT. SUEVIS. HOSTILITER. ARMIS
HENRICUS. PATRIAS. CUM. LACERARET. OPES
NUNC. JACET. INDIGNA. LATE. COLLAPSA. RUINA
ARX. VETUS. ET. RERUM. GLORIA. SOLA. MANET
QUIS. NISI. MENTIS. INOPS. FACTIS. EXTENDERE. FAMAM
NEGLIGAT. IPSA. VIDET. SI. QUOQUE. SAXA. MORI

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

DESENBERGAM. ARCEM. IN. MONTE. COGNOMINE. OLIM. MUNITISSIMAM. QUAM. CAROLUS M. PRÆSIDIO. FRANCORUM. FIRMAVIT. SAXONES. AN. DCCLXXVI. FRUSTRA. OPPUGNARUNT HENRICUS. IV. CÆSAR. AN. M.LXX. OCCUPAVIT HODIE. VERO. EPISCOPI. ET. PRINCIPIS. PADERBORNENSIS. BENEFICIO. NOBILIS. SPIGELIORUM. FAMILIA. POSSIDET. POSITO. HOC MONUMENTO. EXORNAVIT

NOTÆ.

1. DESENBERGA.] Ægidius Gelenius in pretioſa hierotheca pag. 119. contra Ortelium multis agit, & vetuſtam Francici regni ſedem *Diſpargum*, (quod Gregorius Turonenſis lib. 2. hiſt. Franc. cap. 9. *Chlogioni nobiliſſimo Francorum regi habitatum, & in termino Thoringorum* ſitum fuiſſe tradidit, & Aimoinus *Disbargum*, Ado Viennenſ. *Dyſporum* nominant) *Deſenbergam* ad Dimolam, non autem *Duisburgum* prope Rhenum, ut Ortelius, Petavius in Ration. temp. part. 1. lib. 6. Iſaacus Pontanus lib. 2. Gelr. Teſchemacherus, aliique plures ſentiunt, eſſe affirmat. Huic Gelenii opinioni quantùm *Dasburgum*, proximus ad pedem *Deſenbergæ* vicus, & priſcæ Thuringiæ ſitus, *Deſenbergæ*, quàm *Duisburgo* propinquior favet; tantùm refragari videtur Aimoinus l. 1. de geſt. Francorum cap. 4. *Finitimos itaque* (Franci) *bello laceſſendo Thoringorum, qui Germaniæ incolunt fines, depopulantes, caſtellum quoddam Disbargum nomine occupant, in quo rex Clodio ſedem ſui conſtituit regni.* Et cap. 5. *Rex autem Clodio, anguſtos regni ſui fines dilatare cupiens, exploratores à Disbargo trans Rhenum dirigit: & ipſe cum exercitu ſubſecutus, Cameracum civitatem obſidens expugnavit & cepit. Carbonariam ſilvam ingreſſus Tornacum urbem obtinuit.* Ita ille. Si igitur *Diſpargum eſt in termino Thoringorum, & Thoringi Germaniæ fines incolunt*, hos certiùs *Duisburgi* prope Rhenum, quam *Deſenbergæ* ad Dimolam inquiras. Imò veriſimilius eſt Clodionem Francorum regem, *Duisburgo* Rheno proximo, quàm *Deſenbergâ*, in Belgicam ſecundam, ad obſidendum Cameracum, & Tornacum expugnandum tranſportaſſe exercitum. Quamvis autem vetuſtiſſimam Gregorii Turonenſis lectionem *Tungros* pro *Toringis* habere teſtetur in ſua editione Morelius, & Iſac. Pont. lib. 4. orig. Franc. cap. 12. ita legi debere in Turonenſi, & reliquis omnibus chronologis, ut Sigeberto & aliis, qui eum ſecuti, contendat: non ideo tamen nobis placet Godefridi Wendelini Eccleſiæ Tornacenſis Cano-

Canonici & Officialis, in eruditis ad legem Salicam commentariis pag. 99. ſententia, qui ſecundùm Godefridum Henſchenium è Societ. Jeſu doctiſſimum virum & nobis amicum, in Diatriba ſua de tribus Dagobertis, lib. 4. cap. 8. pag. 246. *Dieſthemium*, Brabantiæ oppidum, *Diſpargum* eſſe autumat; nec Broweri in Antiq. Fuldenſ. lib. 1. c. 2. *Dictesburgum* in ſaltu Buchonio; nec aliorum *Heinsbergam* in Julia, eò quòd in Fredegario Scholaſt. pro Diſpargo *Hesbargum* legunt, Diſpargum interpretantium opiniones arrident. Quo enim modo Rex Clodio exploratores à *Disbargo*, ſi illud eſt *Dieſthemium* Wendelini, ſi *Heinsberga* Juliæ, *trans Rhenum dirigere*, & illis reverſis Rhenum trajicere potuit, ut in Belgica ſecunda Romanos opprimeret, & Cameraco & Tornaco potiretur?

2. GRAVES QUÆ FINIBUS.] Sicut antiqui *Saxones Cattis* ſive *Haſſis*, limitaneo populo, maximè infeſti, à *Luppia* & *Paderæ* tractu imminebant, odio religionis Chriſtianæ, quâ à S. Bonifacio Haſſones cum Thuringis fuerant imbuti, & imperii Francici metu, quod Haſſi acceperant, Saxones detrectabant. Chriſtoph. Brow. in Scholiis ad Poëm. HRaban. Mauri cap. 118. pag. 141. & Annales rerum Franc. ad An. 774. *Dum hæc in Italia geruntur, Saxones velut opportunam de abſentia Regis nacti occaſionem, contiguos ſibi Haſſorum terminos ferro & igne populantur. Cùmque in eo loco, qui nunc Frideſlar ab incolis nominatur, baſilicam à beato Bonifacio Martyre dedicatam, incendere molirentur, atque hoc efficere caſſo labore conarentur, immiſſo ſibi divinitus pavore ſubitaneo, turpi trepidatione confuſi domum fugiendo revertuntur.* Ita inſecutis temporibus Haſſi Paderbornenſibus, qui ſunt antiqui Saxones, parem gratiam retulerunt, præſertim anno 1465. avulſo ingenti ad Dimolam ditionis Paderbornenſis tractu, & Abbatiâ Helmershuſanâ perquàm inſigni ſibi vendicatâ. Dilichius in Chron. Haſſiæ. Recentiora belli incommoda hîc ſilentur, quorum ubique exſtant veſtigia, & pax publica Germaniæ ſanxit oblivionem.

3. CATTOS.] *Suevorum gentem longè maximam, & bellicoſiſſimam Germanorum omnium*, C. Julii Cæſaris commentariis ma-

gnopere celebratam, eandem cum *Chattis* esse, pluribus nos argumentis docet Cluver. lib. 3. German. antiquæ cap. 5. qui eorum etiam fines determinat, & *Cattis dimidiam Episcopatûs Paderbornensis partem Visurgi adfixam* assignat. Militarem eorum virtutem, mores, ac disciplinam Tac. lib. de morib. German. satis disertè descripsit his verbis: *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. Multum, ut inter Germanos, rationis, ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum; plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis quoque & copiis coonerant. Alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rara & privata cujusque audentia apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia revelant frontem, seque tum demum pretium nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt.* Chattorum item meminêre præter Tacit. in Annal. & de morib. German. Dio, Strabo, Plinius, Ptolemæus; & *Cattimelibocum* ab iis denominatum putat Isac. Pont. lib. 1. origin. Franc. cap. 9. Porrò autem vetus Chattorum nomen retinere nunc Hassos haud dubitandum ait Cluver. l. c. & rationem commutati nominis affert. Hassi autem Widekindo sunt *Hassigani*, Aimoino *Assi*, Saxonum contermini, Adamo Bremensi *Hassones*. nunc *Hessos* appellamus. Reinerus Reineccius in notis ad Poëtam Anonym. lib. 1. pag. 9.

4. LÆTAQUE WARBURGI.] Warburgum duplex oppidum. Dimolæ fluvio appositum, quasi *Variburgum* à Varo dictum

ctum opinatur Serarius lib. 3. rerum Mogunt. not. 29. ad vitam S. Bonifacii. Veriorem nominis originem indicat adjunctum Dodiconis Comitis diploma, in quo Meinwerco Episcopo Paderbornensi donatum, *Wartberhgi*, id est, *Montis specula*, appellatur.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Dodico Comes peccaminum suorum atque humanæ fragilitatis memor ac divinâ ammonitione conpunctus pro remedio & commemoratione animæ suæ ad altare. & ad servitium S. Dei genitricis Mariæ & S. Kiliani Martyris & S. Liborii Confessoris cum consensu matris suæ videlicet Hildigundæ heredis suæ primitivæ. fratrisque sui Sigobodonis assensu & astipulatione suum prædium tradidit in proprium in his locis quorum nomina hic subsequuntur.* WARTBERHGI. *Rainlesessun. Erungun. Radi. Radi in superiori Wurmlahun. Rohthem. Garametti. Rodwardeshusun. Illandehusun. Silihem. cum agris cultis & incultis. silvis. aquis aquarumque discursibus. pratis. pascuis. nec non cum utriusque sexûs mancipiis. & cum omnibus ad hæc loca pertinentibus appendiciis. videlicet octo molendinis ceterisque quæ adhuc nominari queunt vel nequeunt. & tamen in eis sunt vel fieri possunt utilitatibus. exceptis Ministerialibus ejus hominibus Eilbehrt. Randwigh. Acilin. Gela. Doda. Hoikalsi. Ainza. Tamma. Hibukl. Hizule. ceterisque mulieribus jam ad gynæcéum ejus assumptis. non ulterius assumendis. Eâ ratione atque pactione interpositâ. ut dum Deo jubente Monosterium Paterbrunnense maneret incolume. pro eodem Dodicone Sacerdoti atque Diacono & Subdiacono cotidie pubblicam Missam celebrantibus stipendialis refocillatio. quæ convenit uni ejusdem Ecclesiæ fratri constipendiali dari. daretur. Sin autem ab Episcopo vel Præposito pubblica Missa celebraretur. eadem ejus stipendialis refocillatio pro animæ ejus remedio inter duodecim egenos divideretur. Cùm verò idem Comes Dodico divinâ sic disponente providentiâ hujus vitæ terminum transiret: in omnigena re commemorationem quam pro ejusdem Monosterii Episcopo agere consuetudo est. pro eodem Comite Dodicone celebrari debere. Videlicet in Missarum & Psalmorum celebrationibus. luminorumque incendiis. eulogiarumque donationibus. centenorumque pauperum refocillationibus. & in omnibus quæ in Episcopi ejusdem loci annuali depositionis die convenit facere. Hâc traditione & pactione peractâ*

ante

ante altare S. Dei Genitricis Mariæ Dominus Episcopus Mainwercus cum suo Advocato Amulungo pro eodem prædio in precariam eidem Dodiconi præstitit. Quicquid in DESBURG. *Astnederi. Westnederi. Dalpanhusun. Duçriun. Ustahun. Rasbiki. Silihem. Wepplithi. ad Ecclesiam Paterbrunnensem proprietatis pertinebat. atque eandem traditionem quam idem Comes Dodico ad altare S. Mariæ tradidit. ut utrumque dum ipse viveret traditionis atque precariæ usufructus uteretur. Illo autem mortem obeunte in integrum precaria & traditio ad supradictam Paterbrunnensem Ecclesiam restitueretur. similiter exceptis tribus ministerialibus viris. Tiazone. Bennone. Mainzone ac duabus familiis in Wepplithi habitantibus & ad Heristelli pertinentibus. quas ei in precariam non concessit. Hæc autem traditio tali tenore atque interdictione facta est. ut si isdem Episcopus vel aliquis ejus successor de precaria vel pactione eodem Dodicone vivente infringere voluerit. isdem Dodico supradictum prædium recipiendi licentiam habeat. Hujus rei testes sunt. Sibodo. Immed. Siberht. Thiatmar. Bernhard. Amulung. Bernhard. Erp. Ailbrat. Volcpold. Kono. Rodward. Haika. Hager. Wored. Helmvurc. Alfric. Mainheri. Ratheri. Wiking. Adalbarc. Imuka. Asman. Folcmar. Hiddi. Becilin. Wal. Wither. Aisfa. Bunald. Thiadmar. Hiriman. Frithuric. Rainhald. Hiriman. Redald. Hildiward. Asdag. Acca. Bacca. Unaca. Aica. Isic. Redig. Imuca. Mainbald. Duda. Tamma. Thiadmar. Isger. Bardered. Mainwerc. Hiriman. Ova. Hamaca. Heilward. Frithuric. Godesscalc. Vulvered. Waldhard.*

Hanc Dodiconis Comitis piam munificentiam S. Heinricus Imperator hoc suo diplomate auxit & confirmavit.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divina gratia Romanorum Imperator Augustus. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen imperatoriæ majestatis perduxit. ad hoc voluit imperare. ut Ecclesiarum ordini firmando atque corroborando subveniamus. his autem maxime locis quæ ab antecessoribus nostris Regibus & Imperatoribus fundata. sed jam peccatis exigentibus penè videbantur annullata. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet ac futurorum industriæ notum esse volumus. qualiter nos divini amoris instinctu pro remedio animæ nostræ seu parentum nostrorum. nec non & tertii Ottonis bonæ memoriæ Imperatoris dilectæque conjugis nostræ Chunigundæ*

Augu-

Augustæ interventu. atque Meinwerc S. Paderburnensis Ecclesiæ venerabilis Episcopi rogatu. sibi sanctæque suæ Ecclesiæ à Karolo M. Imperatore olim fundatæ. nostris verò temporibus incendium passæ in honore S. Dei genitricis Mariæ semper virginis. & S. Kiliani martyris Liboriique Confessoris dedicatæ. Comitatum quem Dodico Comes dum vixit tenuit. situm videlicet in locis Hessiga. Netga, Nihterga cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc nostram imperialem paginam eo videlicet tenore rationis. ut præfatus Episcopus Meinwerc suique successores præscriptæ Ecclesiæ præsidentes. dehinc liberam habeant potestatem de eodem Comitatu ejusque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi ad eorum tamen utilitatem Ecclesiæ. Omni videlicet inquietudine remota. Et ut hæc nostræ traditionis seu confirmationis auctoritas stabilis & inconvulsa omni habeatur tempore. hoc præceptum inde conscriptum manu propria firmavimus & nostro sigillo repercusso insigniri jussimus.

Signum Domni HEINRICI *victoriosissimi Imperatoris Augusti.*

Gunterius Cancellarius ad vicem Hercumbaldi Maguntini Archiepiscopi & Archicapellani recognovit.

Data XIIII. *Kal. Mart. Indictione* IIII. *Anno Dominicæ Incarnationis millesimo vicesimo primo. Anno vero Domni Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *imperii autem* VIII. *actum Padebrun. feliciter. Amen.*

Quemadmodum autem Dodiconis Comitis traditionem, Bernardus ejus propinquus *sæculari judicio*, ut loquitur scriptor vitæ B. Meinwerci, *infirmare attentavit*, *& demum in præsentia S. Heinrici Imp. Aribonis Moguntini Archiepiscopi*, *& aliorum multorum*, *omni querelâ postpositâ*, *plenariâ reconciliatione placatus cessavit*; ita posteà S. Henrico Imp. defuncto, Aribo Archiepiscopus Mogunt. Comitatum Dodiconis jam antè Ecclesiæ Paderbornensi donatum à Conrado novo Rege, & juris Paderbornensis ignaro, per obreptionem impetravit. nec tamen diu illo est fruitus: siquidem Conradus jus Ecclesiæ Paderborn. edoctus, ipsam in integrum restituit hoc diplomate.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis.* CHUONRADUS *divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Notum sit omnibus Christi nostrisque fidelibus præsentibus ac futuris. qualiter ante-*

cessor noster beatæ memoriæ Heinricus Imperator. cujus semper animus in Dei Ecclesiis meliorandis & amplificandis invigilavit. Paderbrunnensis paupertatem miseratus Ecclesiæ. multa ei bona tam in prædiis. quàm in aliis facultatibus larga manu pro Dei amore dilectique sibi Præsulis Meginwerci assiduo & devotissimo obsequio contulit. Inter quæ etiam Comitatum Dodiconis quondam Comitis eidem Ecclesiæ imperiali munificentia legitime donavit. tradidit. delegavit. Illo autem antecessore nostro defuncto nos qui loco illius in regnum successimus. per suggestionem Magontini Præsulis eundem Comitatum à præfata Ecclesia tulimus & in jus Magontinæ Ecclesiæ rudes adhuc in regno injusto persuasi consilio irrationabiliter transtulimus & transmutavimus. Imperiali autem nostra potestate Dei gratia magis magisque in regno confirmata & corroborata.. Meginwercus Præsul Imperatorum devotissimus servitor & amator. Marthæ sedulis satagens obsequiis non cessavit nec quievit supplicando serviendo. quoadusque nos omnipotentis Dei in cujus manu corda sunt Regum commoniti instinctu. dilectæque Conjugis nostræ Giselæ. nec non Heinrici filii nostri magnifici Regis interventu. Ecclesiæ suæ scilicet Paderbrunnensi. totum Bernardi Comitis quondam Comitatum. qui situs est in locis Hesse. Nitergo. Netgo: Botheresge. legitima traditione reddidimus. restituimus. redonavimus. præcaventes autem nos & præcogitantes ne aliqua postmodum inter ipsas Ecclesias de hac re controversia fieret & discordia. Maguntinæ Ecclesiæ Comitatum qui situs est in Cluvinga propter pacis confirmationem imperiali nostro jure concessimus. & hoc nostra parte ita est compactum sicque definitum. ut neutra Ecclesiarum illarum aliquod de prædictis rebus sibi inquisitis aliquo modo patiatur detrimentum. Si quis autem diabolica suasione seductus. hanc nostram traditionem in aliquo infringeret. sciat se odium Dei Sanctorumque ejus habiturum. & M. libras auri puri compositurum. medietatem Cameræ nostræ & medietatem prædictæ Paderbrunnensis Ecclesiæ Rectori. Quod ut verius credatur & diligentissime ab omnibus in perpetuum servetur. præceptum hoc inde conscriptum manu propria subtus firmavimus. & sigillo nostro insigniri jussimus.

Signum Domni CHUONRADI *Romanor. Imperatoris invictissimi.*

Burchardus Cancellarius ad vicem Bardonis Archicapellani recognovit.

Data

Data IIII. *Non. Aug. Indict. prima. Anno autem Dominicæ Incarnationis* M. XXXIII. *Anno autem Domni Chuonradi Secundi regnantis* VIIII. *imperantis* VII. *Actum Lintburg feliciter. Amen.*

Ex eo tempore *Warburgum* in fide ac ditione Ecclesiæ Paderbornensis perpetuò mansit: Qua de causa Simon Episcopus Paderbornensis, cives novi oppidi hoc diplomate impertivit.

SIMON *Dei gratia Paderbornensis Episcopus universis præsentia visuris in perpetuum salutem in eo qui est omnium vera salus. Ut factarum rerum memoria perpetuo perseveret. expedit actus nostros temporales per scripturas authenticas æternari. Hinc est quod nos novum oppidum in* WARTBERGH. *per quod Ecclesia nostra Paderbornensis in omnibus suis necessitatibus est suffulta. cupientes in omnibus specialiter promovere. Consulibus & universitati ejusdem oppidi. Capituli nostri Paderbornensis. Ministerialium & universitatis ejusdem Ecclesiæ nostræ communi accedente conniventia & consensu. ex dilectione & gratia speciali duximus indulgendum. ut oppidum suum muro necessario inter se & oppidi vicinum & sibi contiguum & munitionibus circumquaque necessariis muniant & circumdent. Et ut hæc nostra ordinatio & gratia sibi facta à nobis & nostris successoribus & ab Ecclesia nostra perpetualiter firma & inviolabilis observetur. præsens scriptum nostro sigillo. & Ecclesiæ nostræ Paderbornensis. Hermanni Nobilis de Oesede nomine omnium Castellanorum in* WARTBERGH. *Bertoldi. Werneri & Hermanni Dominorum de Brakelo. Civitatis Paderbornensis & oppidanorum in* WARTBERGH *sigillorum munimine jussimus & fecimus roborari. coram testibus subnotatis. Gerhardo Præposito Bremensi & Widekindo de Oesede Canonico Patherbornensi. Adolpho Comite de Waldeck. Hermanno de Oesede. Hermanno de Holthusen. Nobilibus. Bertoldo & Wernero de Brakelo. Conrado de Ettelen. Conrado de Reckelinghusen. Henrico dicto Pankoken & Helia nato ejus. Theodorico de Mederike. Johanne de Osserhusen. & Castellanis nostris Friderico de Istorp. Conrado & Alberto fratribus de Welde. Gotscalco de Welde. Conrado & Volperto fratribus de Eysen. Denhardo de Noerde. Gerhardo & Gotscalco fratribus de Dinckelenbergh. Conrado Gerhardo & Helmico fratribus & Sculletis. Johanne de Nedere. Ludolfo de Humbranen Militibus. Hermanno Marscalco. Joanne de Vellede. Bertramo & Frederico*

Theodorico & Theodorico de Noerde. Berhardo & Helmico fratribus Schulteti nati, Conrado Luscho & Conrado de Ettelen. Famulis. Conrado de Sindessen. Regene Budone condicto Bassen. Henrico de Hoegeden. Johanne de Oisten. Ernesto & Henrico de Grimmelsen Militibus. Adolpho de Binelsdorp. Gerhardo Alexandro & Conrado de Nedere. Johanne & Alberto fratribus de Nedere. Amelungo & Gotscalco fratribus de Nedere. Volperto de Rosbecke. Conrado de Ossendorp. Frederico de Dasbergh. Joanne de Hæveden. & sororio ejus Hermanno Russo. Henrico. & Conrado fratribus de Rotworsen famulis. & civibus prædicti oppidi. Proconsulibus Alberto & Siffrido. Monetariis & Consulibus pro tempore Hermanno de Dalhem. Conrado de Wickelen. Wernero Schulteto. Conrado dicto Radt. Hermanno de Amelunxen. Conrado de Papenheim. Johanne de Natzung. Conrado Bruwardi nato. Henrico Sartore. Alberto dicto Lethe. Arnoldo de Helmerdeshusen. Eckardo Ernberti nato. Hermanno de Heindessen. & universitate oppidorum in WARTBERGH *cum aliis quam pluribus. Nos enim omnes suprascripti. vel Ministeriales Vasalli & universitas Ecclesiæ Patherbornensis. qui sigilla nostra non apposuimus. vel sigilla propria non habemus, sigillis appensis contenti sumus. & omnia supradicta dicimus ita esse vera. Actum & datum* WARTBERGH. *Anno millesimo ducentesimo sexagesimo. in Kalend. Junii. Pontificatus nostri anno quarto.*

5. PARUIT IMPERIO CAROLI.] Ita Regino lib. 2. Chron. ad An. 776. *Ex prædicto igitur loco* (Eresburgo) *cum tanta confusione discedentes* (Saxones) *venerunt ad aliud castrum, quod appellatur Desuburgh, ubi voluerunt similiter facere, sed Deo auxiliante, Francisque eis viriliter repugnantibus, nihil prævaluerunt. Oppidani vero persecuti sunt eos usque ad flumen, quod Lippa dicitur, & multos ex eis interfecerunt.* Hactenus ille. Desuburgh verò idem esse quod Desenberg, ostendit Fabricius lib. 2. orig. Saxonicarum. *Saxones jugi Francici impatientes & fœderis immemores, ducum suorum levitate, ipso absente* (Carolo M.) *rursus tumultuantur, arcem Heresburgum obsident, & Francis astutè deditionem conantur persuadere, propositâ incolumitate & præmiis; suspectam habentes Franci Saxonum fidem, id facere detrectant, nec viribus de præsidio dejici possunt, &c. Tentantes deinceps* (Saxones) *castrum Desenburgum*

in

in monte altissimo situm, & Hassiæ finitimum, nihilo feliciùs id oppugnant: Nam erumpentes Franci è præsidio, eos ad fluvium usque Luppiam insequuntur; nec paucos intercipiunt & obtruncant. Et lib. 4. *Idem cùm tentarent ad arcem Disemburgiam, etiam cum dedecore & clade suorum rejecti, & fugati usque ad Lippam fluvium sunt.* Quæ hîc Regino de nostra *Desenberga* recenset, alii de Siburgi obsidione, quæ omnium Franc. hist. scriptorum calculo in hunc eundem annum incidit, intelligenda existimant. Quasi verò in Saxonia non fuerint tunc plures munitiones, seu *firmitates*, ut loquuntur Annal. Canisii, quas aut Franci præsidiis occupatas tenuerint, aut Saxones recuperare studuerint. Enimverò *Desenberga*, campis undique patentibus, in arduo cognominis montis jugo posita, inexpugnabilis munimenti situm, ad tuendos Hassiæ fines maximè opportunum, nec ulli Saxoniæ propugnaculo secundum, repræsentat.

6. VICTA DEHINC CESSIT.] Quod, Ægidii Gelenii judicio l. c. de hac nostra *Desenberga* locutus, Lambertus Schaffnaburgensis memoriæ prodidit, his verbis ad An. 1070. *Deinceps Rex* (Henricus IV.) *collecto exercitu egressus, extremam operi manum per se ipsum imposuit. Principes, quos ei* (Ottoni) *consanguinitate vel aliâ necessitudine obnoxios noverat, aut acceptis præsidibus, aut jurejurando, ne ad eum deficerent, obligavit: castellum Hanenstein, à quo ad primum statim belli terrorem præsidium abductum fuerat, funditus everti jussit; alii castello, quod* DESENBERG *dicitur, exercitum jam admoverant, sed hi qui intus erant, etsi loci situ inexpugnabiles essent, & copiis omnibus, quæ administrando bello necessariæ erant, affatim affluerent, ultimo tamen se dedere, quàm ancipitem belli fortunam tentare maluerunt.*

7. NUNC JACET INDIGNA.] Quæ vastatio sub annum 1203. contigisse videtur; cùm enim *penè primo Pontificatûs anno*, Bernardo III. Episcopo Paderbornensi cum Widekindo de Desenberg Abbate Corbeiensi, gravis intercessisset controversia, *super castro Desenberg, & super quibusdam damnis, quæ se Widekindus à Bernardo Episcopo, & maximè ab illius Prædecessore sustinuisse dicebat*; per arbitros utrimque lectos reconciliati ambo consensêre,

 ut

ut castrum Desenberg pari labore & paribus expensis destrueretur, & ut de cetero mons ille nulli hominum conferretur, neque odii neque dilectionis intuitu, qui præsidium vel aliquam munitionem in eo exstrueret, sed terra fieret arabilis, &c. Testes hujus rei, Lambertus Præpositus, Tidericus Decanus, Henricus Præpositus S. Petri, Tidericus Scholasticus, Conradus Custos, Johannes Cellerarius, Vulframmus, Hermannus novæ Ecclesiæ Præpositus, Hermannus, Tetmarus, Cratto, Eberhardus, Volcquinus, Conradus, Hermannus, Volcbertus, Frethericus, Adolfus, Laici: Bernhardus Bercule, Hermannus de Scardenberch; Bernhardus de Northe, Hermannus Comes de Wartberch, Heinricus Dapifer de Parborne, Hermannus Pincerna, Gerhardus Schultetz: & iidem hi fuerunt arbitri Domini Episcopi de prædicta ordinatione. Fuerunt autem hi arbitri Domini Abbatis: Bodo de Hoenborch, Hermannus Bercule, Conradus de Amelungessen, Raveno de Ortberche, Ludolfus dictus Burgravius, Arnoldus de porta, Heinricus de Lutmersen. Ex literis antiquis An. Incarnat. Domini MCCIII. Indict. VI. Pontificatûs Bernardi III. Episcopi anno tertio, datis. Hanc tamen eandem *Desenbergam* aut non planè dirutam fuisse, aut è ruinis resuscitatam, colligi videtur ex antiquis literis An. 1393. die B. Matthiæ Apost. datis, quibus Henricus Spiegel, Ruperto Episcopo Paderb. ejusque successoribus ac diœcesi cavet: *quòd nec ipse, nec ullus ratione ipsius, ex parte suæ arcis Desenbergensis damnum illis inferre debeat.* Dissidio deinde inter ipsos Spiegelios de *Desenberga* orto, Simon Episcopus Paderb. An. 1472. die Jovis post Dominicam Cantate, litem decidit, *pacem Burgensem* sanxit, & certum ejus colendæ modum præscripsit: reservato sibi suisque successoribus beneficii, aperti castri, & territorii jure. Hanc pacificationem confirmavit Ericus Episcopus Paderb. An. 1524. festo die S. Andreæ Apostoli. Ex quibus apparet *Desenbergam*, eâ tempestate Spiegelios adhuc incoluisse: quam tamen Henrici Saxonis Episcopi Paderb. literæ eadem de re datæ, An. 1581. 17. Nov. desertam corruisse arguunt, in quibus Art. 8. Henricus decernit & mandat Spiegeliis: *ut cùm in monte & arce Desenbergensi, tanquam primariâ feudi parte, omnis jurisdictio Desenbergensis dominii sit fundata, & indè originem ducat, ne ipsum castrum funditus*

ditus collabi sinant, sed superiorem ejus aream bene conclusam, per janitorem custodiant, atque ipsam turrim instaurent, ac sartam tectam conservent.

8. IPSA VIDET SI QUOQUE SAXA MORI.] *Hem nos homunculi indignamur, si quis nostrûm interiit aut occisus est: quum, uno loco, tot oppidorum cadavera projecta jaceant.* Sulpit. ad Cicer. epist. famil. lib. 4. epist. 5. In eundem sensum Rutilius in itinerario de Populonia eversa:

Non indignemur mortalia corpora solvi,
Cernimus exemplis oppida posse mori.

In quæ mortalium oblivionum fata ne incurrerent res apud nos præclarè gestæ, dignæque omnis posteritatis memoriâ: Nos per hæc adornata Monumenta tam sollicitè singulis consultum voluimus: quemadmodum id Varro lib. 5. de lingua Latina sapienter olim suasit. *Monêre*, inquit ille, *à memoriâ dictum, quòd is qui monet, perinde sit ac memoria. Sic Monumenta, quæ in sepulchris, & ideò secundùm viam, quo prætereuntes admoneant, & se fuisse, & illos esse mortales.* Sed cùm & ipsos lapides, qui memoriæ conservandæ ponuntur, subverti, & ex oculis hominum tolli videamus; eò literarum monumenta reperta sunt, quæ ipsis saxis multò fideliùs & constantiùs ætatem memoriamque ad posteros ferunt. Quam in partem & nostras has operas venire cupimus, illo cumprimis Sallustii, de bello Jugurthino, monito invitati. *Ingenii præclara facinora, sicut anima, immortalia sunt.*

PA-

PADERÆ FONTES.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. UBI. FONS. PADERÆ. MEDIA. SURGENTIS. IN. URBE
DUCO. VETUS. MAGNI. NOMEN. AB. AMNE. PADI
MARTE. DIU. ANCIPITI. CAROLUS. CERTARE. COACTUS
DELEGIT. CASTRIS. CONCILIISQUE. LOCUM
JUSSIT. ET. HIS. UNDIS. LUSTRATAM. SUBDERE. GENTEM
SAXONICAM. VERO. COLLA. SUPERBA. DEO
HIC. LEO. ROMANA. DEDUCTUS. AB. URBE. SACELLUM
SACRAVIT. PRIMUM. RELLIGIONIS. OPUS
HIC. SEDES. LONGO. FUIT. ORDINE. DEINDE. SECUTIS
TERRARUM. DOMINIS. INCLYTA. CÆSARIBUS
VIRGINIS. HIC. CONJUX. VIRGO. CUNIGUNDA. MARITI
ACCEPIT. MERITIS. REGIA. SERTA. COMIS
VASTUM. ALIUS. SUBEAT. SEPTENA. PER. OSTIA. PONTUM
NOBILIUS. NULLUS. ME. CAPUT. AMNIS. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. PADERÆ. CASTRIS. COMITIIS. ET FREQUENTI. IMPERATORUM. REGUMQUE. GERMANIÆ. ET. FRANCIÆ. HOSPITIO. AC. REGIA S. CUNIGUNDÆ. CORONATIONE. CELEBRATOS
M. H. P

NO-

NOTÆ.

1. HIC UBI FONS PADERÆ.] *Padera*, in carmine apud Canisium de Leonis III. ad Carolum adventu, *Patra* vocatur:

Est locus insignis, quo PATRA *& Lippa fluentant,*
Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio: celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.

In vita S. Adalhardi, per S. Paschasium Ratbertum, apud Bollandum 2. Januar. cap. 16. num. 66. *Pater* appellatur. ita enim describitur Corbeiæ Saxonicæ situs: *Est autem locus pergentibus ad ortum solis de fonte* PATRIS, *situs supra littus Wisiræ, &c.* Franciscus Irenicus lib. 12. Germaniæ Exegeseos *Padam*, alii *Padum*, *Padram*, *Pather*, nuncupant. *Pader* Gobelinus Persona, & communis loquendi usus retinet.

2. MEDIA SURGENTIS IN URBE.] Nomen hujus Urbis, pro cujusque scriptoris dialecto, variis modis enunciatur. In Adone Viennensi, *Paterbrurna* & *Padrabrunne*; in Annal. Canisii, *Paderbrunnen*, *Padenbrun* & *Padesbrunen*; *Patresbruna* & *Patresbrunnas* appellatur in Joannis Tilii Annalibus minoribus; in auctioribus, *Patresbrunna* & *Patresbrunno*; in fragmento Annalium Alex. Petavii, *Padresbrunnon* & *Padresburnon*; in Annalibus Loiselii, *Paderbrunnen* (uti & in aliis quibusdam) & *Padabrunno*; in vita Caroli M. per incertum, *Paderburnen* & *Paderburnum*; in ejusdem vita per Monachum Engolismensem, *Paderbrunnem* & *Padabruno*; in Poëta Saxone, *Pathalbrunnon* & *Paderbrunnon*; apud Eginhardum, *Padabruna*; in vita Ludovici Pii, *Patrisbruna*; in historia constructionis novæ Corbeiæ, *Patherbruna*; in Annal. Fulden. *Padrabrunno* & *Padrabprunno*; in hist. translationis S. Viti, *Patherbronna*. Vid. Bollandi notas in vitam S. Liborii, cap. 1. 11. quæ horum fontium sic meminit:

Accedit ad ornamentum loci, (Paderbornæ) *saluberrimorum fontium intra ipsum oppidum in unum pariter alveum confluentium*, *incomparabilis tam species*, *quàm numerositas*; *in tantum*, *ut eorum latitudini & amœnitati similes esse alibi minimè compertum habeamus.*

3. DUCO VETUS MAGNI NOMEN AB AMNE PADI.] Vocis originem fontesque præ cæteris explicatè nobis descripsit Gobelinus in Cosmod. recito verba illius: *Sciendum quod hic locus nomen trahit à fluvio ibi surgente, qui Pader dicitur, quem Carolus loci amœnitate delectatus, vel fortè Saxones, qui olim de Italia, quam cum Longobardis invaserunt, reversi fuerant, de quibus suprà dictum est, à Pado fluvio Italiæ nominarunt: & indè fortassis est, quòd in literis Apostolicis scribitur Padeburnensis. Relatione quippe seniorum traditum esse dicitur, quod Carolus huic loco nomen indiderit: hic etenim fluvius, (quemadmodum Padus maximus fluvius Italiæ ex tribus fontibus sibi invicem propè surgentibus, ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oritur) in pede montis ex tribus fontibus, quasi profundis ex abyssis, scaturiens, multis rivulorum decursibus, ab eodem monte concurrentibus, inter unius alvei ripas, intra mœnia civitatis excipitur. Et horum trium fontium quilibet Pader appellatur, tamen cum sua determinatione. Et fons versùs occidentem extremus, prout à quodam piscatore hoc mihi referente, intellexi, à superficie effluentis aquæ usque ad fundamentum ejus, centum minus duobus pedibus altitudinis est: quemadmodum validè se mensurasse idem piscator fatebatur. Et hi tres fontes tantam profundentes aquarum abundantiam cum rivulis suis flumen generant, cui in tota Europa, quantum ad ortum ejus, simile non contingit reperire. Dilatat quippe gremium mox fontibus egrediens, quod intra civitatis, in qua surgit, mœnia viginti molarum rotas, quarum nulla posterior rota præcedentis aquam recipit, sicut jugiter fluit, indesinenter volvere potest. Neque quisquam miretur quod dixi huic fluvio nomen prædictum à Carolo fuisse inditum, quamvis ante ejus adventum apud incolas regionis aliquo certo nomine fuisse fluvium ipsum nominatum dubium non existit. Quoniam nomina fluviorum successu temporum, adventu novorum populorum aut Principum, & de cætero mutata quandoque legimus. Et verisimile est nomen pristinum Lippe fuisse, quod ex illo conjicio, quòd fluvius à nulla civitate, villa, vel vico, extra locum, in quo surgit, sub*

hoc

hoc nomine Pader, recipitur; quoniam ſtatim in loco, in quo ſurgit, ad ſtadia quaſi XV. *duobus fluviis commiſcetur, quorum quilibet iſto minor eſt. Et indè omnium illorum trium fluviorum congregatio Lippe nominatur, quo nomine nullus illorum trium fluviorum ſimpliciter nominatur, ſed fluvius qui occurrit ab oriente, qui reſpectu iſtius quaſi rivus apparet,* STRICTA LIPPA *nominatur, utique ad differentiam alterius fluvii, qui etiam Lippe cum alia determinatione, vel ſine determinatione ſit vocatus, & major illo ſit, cum nomina fluviorum minorum ſibi concurrentium, ſicut & aquam, ſoleant abſorbêre communiter. Et fluit ſub hoc nomine Lippe donec Rheno commiſcetur.* Ita ille, ætat. 6. c. 38. p. 188. Certè *familiare fuiſſe Francis peregrina nomina noſtris locis inferre, & ſic Remam, pagum ad Warna & Viſurgis confluentes, à Remis urbe Archiepiſcopali in Galliis; à Pado Italico Padum noſtratem; ab Heriſtallo Francico Heriſtallum Saxonicum; à Corbeia Francica Corbeiam Saxonicam* denominatam, ſcribit Meibomius in notis ad Irminſulam Saxonicam. Cui ex parte conſentit Reinerus Reineccius, in notis ad Poëtam Anonym. p. 14. *Ut contrà in Annalibus Franc. perpetuò legitur Paderborna. Eſt enim nomen à Padi fontibus. De his lectu digniſſimum Coſmodromion Gobelini. Ibidem & hoc traditum. Padum, cùm aliud antè nomen habuiſſet, ita à Carolo Mag. de Italico indigitatum. Sed hoc in medio relinquamus. Quanquam negari non poteſt, utrique multa communia eſſe. Atque ut Italicus inter fluvios Italiæ maximus eſt, ſic Germanicus tantum à capite aquarum vehit, quantum totius Europæ nullus.* Contrà, inquit Bollandus l. c. *Alii à Romanis, cùm iis in locis caſtra haberent,* PADERAM *dictum volunt ob eandem Padi ſimilitudinem. Quod ut abſque veteri auctore affirmare mihi non eſt animus, ita conſentaneum rationi uſuique non inficior, & accolarum traditione celebratum.* Cæterùm Poëta Anonymus ad An. 777. vetuſtum fuiſſe urbis nomen ſignificat, ergò & fluvii, à quo urbi nomen:

—— Conventum placiti generalis habere
Cum Ducibus ſe velle ſuis denuntiat illic.
Tanto concilio locus eſt electus agendo,
Quem Pathalbrunnon vocitant, quo non habet ipſa
Gens alium naturali plus nobilitate
Inſignem, qui præcipuè redimitus abundat

Fontibus, & nitidis & pluribus, & trahit indè
Barbaricæ nomen linguæ sermone VETUSTUM.

Joanni Horrioni eruditissimo elegantissimoque Panegyrici Paderbornensis scriptori lib. II. cap. XI. videtur omnino incerta Paderæ nominis origo, ita ênim ait: *Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enuntiatum esse, quòd ita crebrò scriptum reperiamus, nimirum cum lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. Quemadmodum enim paullatim articulum* THI *molliùs pronunciarunt* DIE, *ita ex Pather fecerunt Pader. Testatur Gobelinus à Pado derivatum, qui, ut ait, ex tribus fontibus sibi invicem propè surgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur. Quæ descriptio non congruit cum iis quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non spectatam esse in hac appellatione tam accuratam similitudinem, si cui id sequi libebit, dicet à Pado factam esse Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod est ad Ravennam, Padusam dictum accepimus. Reperitur quoque in Annal. Canisii An. 777. scriptum Padesbronnen, ubi videri possit deductum nomen ab eadem origine, atque ipsum Padi vocabulum. Refert enim Plinius lib. 3. c. 16. ex Metrodoro, Padum nomen accepisse ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallicè Pades dicatur. Verùm unde Saxonibus nostris, quos eo tempore quasi more ferino vixisse ait Venantius lib. 3. c. 7. ea eruditio & cognitio linguarum? Equidem malim fateri nescire me, unde illud* PATHER, *in nomine Patherbornæ; perinde atque obscurum est, quid sibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot sæculis dicta fuit ea Westphaliæ urbs, quam hodie Monasterium nuncupamus.*

4. MARTE DIU ANCIPITI.] Ejus luculentus testis est Eginhardus in vita Caroli M. qui causas & tempus belli Saxonici his verbis prodidit: *Post. Longobardici belli finem, Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est: quo nullum neque prolixius, neque atrocius, Francorumque populo laboriosius susceptum. Quia Saxones, sicut omnes ferè Germaniam incolentes nationes, & naturâ feroces, & cultui dæmonum dediti, nostræque religioni contrarii, neque divina, neque humana jura vel polluere, vel transgredi inhonestum arbitrantur. Suberant & causæ, quæ quotidie pacem conturbare*

bare poterant, termini videlicet nostri & illorum penè ubique in plano contigui, præter pauca loca, in quibus vel silvæ majores, vel montium juga interjecta, utrorumque agros certo limite disterminant: in quibus cædes & rapinæ & incendia vicissim fieri non cessabant. Quibus adeò Franci sunt irritati, ut jam non vices reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum judicarent. Susceptum est igitur contra eos bellum, quod magnâ utrinque animositate, tamen majore Saxonum, quàm Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Plures eo bello tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi summis honoribus viri, consumpti sunt: tandemque anno tricesimo tertio finitum est. Vid. Poëtam Anonym. vit. Ludovici Pii apud Pithæum.

5. DELEGIT CASTRIS CONCILIISQUE LOCUM.] Anno 777. *Rex* (Carolus) *post celebratam Noviomagi Paschatis festi solemnitatem, ad locum, qui Padrabrunna vocatur, generalem populi sui conventum in eo habiturus, cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus est.* Eginhard. in vit. Caroli M. vita Caroli M. apud Pithæum, vita ejusdem per incertum auctorem tom. II. script. hist. Francicæ, Annal. fragment. ex MS. Nazariano apud Freherum inter scriptores Francicos, Poëta Anonymus, Ado Viennens. Annal. Canisii, Regino.

An. 783. *Cumque de loco prælii ad Paderbornam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitûs opperitur, audivit Saxones in finibus Westfalorum supra fluvium Asam congregari.* Astron. apud Reuberum, vita Caroli M. per Engolismensem Monachum, Regino.

An. 785. *Rex Carolus placitum habuit apud Padresbrunnon cum Francis & Saxonibus.* Annales Francorum tom. II. inter script. hist. Franc. Astron. apud Reuberum, vita Caroli M. per incertum auctorem tom. II. inter script. hist. Franc. vita Caroli M. per Engolismensem, vita Caroli M. apud Pithæum, Regino.

An. 786. *Ludovicus filius pro sapere & posse obedienter parens, occurrit* (Carolo patri) *ad Patrisbrunnam, habitu Vasconum cum coævis sibi pueris indutus, amiculo scilicet rotundo, manicis camisiæ diffusis, cruralibus distentis, calcaribus caligulis insertis, missile manu ferens:*

rens: hæc enim delectatio voluntasque ordinaverat paterna. Vita Ludovici Pii apud Pithæum.

An. 799. *Interim Rex in Saxoniam profectus Rhenum ad Lipeham transivit, & in loco qui dicitur Padeburnum positis castris consedit.* Vita Caroli M. per incertum auctorem tom. 11. script. hist. Franc.

6. JUSSIT ET HIS UNDIS LUSTRATAM SUBDERE GENTEM.] An. 777. *Dominus Rex Carolus publicam synodum habuit ad Paderbrunnen, ibi convenerunt omnes Franci & omnes Saxones, excepto, quod Widochindus rebellis exstitit, & cum paucis aliis sociis suis in Normandiam confugit. Ad idem placitum venerunt Saraceni de Hispania tres reges, Ibnalarabi & filius Devizesi, qui Latinè Joseph nominatur, & gener ejus Alaruiz, ibique multitudo Saxonum baptizata est.* Vita Caroli M. apud Pithæum; Annal. Francorum inter script. hist. Franc. tom. 11. Annal. Fuldens. apud Freher. *Ibi Saxones baptizati ingenuitatem, & omnem proprietatem suam, secundùm morem gentis, abdicantes regi tradiderunt, si à die illa, & deinceps Christianitatem, & regi ac filiis fidelitatem abnegassent.*

7. HIC LEO ROMANA DEDUCTUS AB URBE.] An. 799. *Leo Papa à Romanis in Letania majore linguâ truncatâ cruciatus, & per Wirundum Abbatem, & Winigisum Ducem Spoletanum ereptus, ad Carolum in Saxonia ad Padraprunno deductus est.* Annal. Fuldens. apud Freher. vita Caroli M. per Engolismens. tom. 11. script. hist. Franc. Astronom. apud Reuberum, Poëta Anonym. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Regino, Sigonius l. 4. hist. de Regno Italiæ.

Pompam, quâ Paderbornæ exceptus est LEO Pontifex, prolixè & accuratè descripsit, qui interfuisse videtur, vetus Poëta, diversus à nostro Paderbornensi, quem Reineccius edidit, & nos sæpe citavimus. Extat apud Henricum Canisium, cujus judicio putatur esse Alcuinus Flaccus, Caroli M. & S. Ludgeri præceptor. Libet attexere carmina, ut palam omnibus fiat, quo honore maximus Rex Pontificem Opt. Max. coluerit.

Est locus insignis quo Patra & Lippa fluentant,

Altus

Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio, celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.
Huc CAROLUS *multis stipatus millibus Heros*
Advenit, & tandem juvat hic succedere tectis.
Missus Apostolici regalem tendit ad aulam
Interea, & summum manifestat quippe venire
Pontificem expulsum Romana à sede LEONEM
Civibus à propriis, & tot tolerasse recenset
Verbera commemorans extinctum lumine vultum;
Narrat & abscissam liquido de gutture linguam,
Nunc medicante Deo sanatum, & ab omnibus istis
Esse malis animis: stupet ipse exercitus omnis
Audita, & CAROLUS *recolendo somnia retrò,*
Præteriti indicio agnoscens vestigia visus;
Hoc fore non dubitat, quòd tristes fundere fletus
Pontificem in somnis jam dudum vidit eundem.
Hinc jubet extemplo Pippinum occurrere magno
Pastori, pacem & placidam portare salutem.
Obvius ire parat genitoris jussa facessens
Pippinus, centum lætus cum millibus ibat.
Ipse sedet solio CAROLUS *Rex justus in alto,*
Dans leges patriis, & regni fœdera firmat.
Utque videt patulo adversùm se tendere campo
Pastor Apostolicus, centum cum millibus altum
Pippinum, geminas extendit ad æthera palmas,
Pro populoque preces effundens pectore largas.
Ante Sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, & supplex vulgus ter fusus adorat.
Mox LEO *Papa solo Pippinum more benigno*
Excipit, & sacris circumdans colla lacertis,
Hæret in amplexuque diu placida oscula libans.
It comes, & supra se confert vertice toto
Pippinus, varias miscent sermone loquelas,

Inque

Inque vicem diversa levant problemata verbo.
Rex pius interea solium conscendit, & omnem
Alloquitur populum CAROLUS *venerabilis Heros.*
Ergo agite ô Proceres, inquit, quibus induite arma
Ire estis soliti ad bellum, Martemque severum
Temptare, & crudo vosmet confidere pugno,
Pontifici celeri cursu occurremus opimo.
Vix hæc dixit Heros: fremit undique turba tumultu,
Tela manu glomerat, mox loricasque trilices
Et latos clypeos, galeasque & spicula, peltæ
Æratæ resonant; acies hinc indè videntur
Ire equitum, sparso nigrescunt pulvere nubes,
Et tuba lugubri medio strepit aggere voce.
Classica signa sonant, campi densantur aperti,
Agmine cristatus fulgetque exercitus omnis.
Tela micant pariter, vexilla levata coruscant;
Armati incedunt, juvenes & freta juventus
Gaudet equis, siccus fervescit in ossibus ardor
Audendi, ac CAROLUS *medio micat agmine lætus:*
Aurea crista tegit frontem, & conspectus in armis
Fulget, equo ingenti portatur ductor opimus.
Ante Sacerdotum porrò castra, agmina ternis
Stant divisa choris, in longis vestibus almæ
Sacra crucis vexilla levant, & Præsulis omnis
Adventum expectat Clerusque & candida plebes.
Jam pater in campo CAROLUS *vidit agmina aperto,*
Pippinum & summum Pastorem tendere contrà
Constat, & inque modum populum expectare coronæ
Præcipit, atque aciem hinc dividit urbis ad instar.
Ipse autem medio consistere in orbe beatus
Præsulis adventum expectans, & vertice toto
Altior est sociis, populum supereminet omnem.
Jam LEO *Papa subitque externo se agmine miscet.*
Quàm varias habitu linguas, tam vestis & armis,
Miratur gentes diversis partibus orbis.

Ex-

Extemplò properans CAROLUS *veneranter adorat,*
Pontificem amplectens magnum, & placida oscula libat,
Inque vicem dextras jungunt, pariterque feruntur
Gressibus, & multo miscentes verba favore.
Ante Sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, & supplex vulgus ter fusus adorat,
Pro populoque preces ter fundit pectore Præsul;
Rex pater Europæ, & summus LEO *pastor in orbe*
Congressi, inque vicem vario sermone fruuntur.
Exquirit CAROLUS *casus auditque laborum*
Diversos, sceleris populi impia facta stupescit,
Miratur geminas jam dudum luce fenestras
Extinctas, & nunc reparatum lumine vultum,
Truncatamque loqui miratur forcipe linguam,
Alter in alterius configunt lumina vultus,
Et parili sedis tendunt ad culmina gressu.
Ante Sacerdotes sacri stant ostia templi,
Alternis vicibus modulantes carmina laudum;
Atque Creatori grates laudesque frequentant,
Qui nova Pontifici reddebat lumina summo,
Et desperatam condebat in ore loquelam.
Exoritur clamor, vox ardua pulsat olympum.
Intrat Apostolicus, CAROLO *ducente beato,*
Templa Creatoris, solito solemnia more
Concelebrare, pio Missarum sacra favore.
Exhinc officiis divinis ritè peractis
Invitat CAROLUS *celsa inter tecta* LEONEM.
Clara intus pictis conlucet vestibus aula,
Auro ostro ornantur hinc inde sedilia multo.
Ad mensas resident læti, variisque fruuntur
Deliciis, medio celebrant convivia tecto;
Aurea namque tument per mensas vasa falerno.
Rex CAROLUS *simul & summus* LEO *Præsul in orbe*
Vescitur, atque bibunt pateris spumantia vina.
Post lætas epulas & dulcia pocula Bacchi,

Multa pius magno CAROLUS *dat dona* LEONI:
Hinc lætus repetens aulæ secreta revisat
Rex; & Apostolicus repetit quoque castra suorum:
Cùm tali à CAROLO LEO *sit susceptus honore,*
Romanos fugiens propriis repulsus ab oris.

8. SACRAVIT PRIMUM RELLIGIONIS OPUS.] Hujus rei testis est antiquus scriptor vitæ S. Liborii apud Bollandum, c. 11. pag. 88. §. 5. *Nam & vir sanctissimus & verè Apostolicus Papa sedis Romanæ,* LEO *nomine, injusta civium odia perpessus, illic eum* (Carolum) *adiit, pro sedandis contra se ortis simultatibus, imperialem opem quæsiturus. A quo cum ingenti, ut par erat, honore susceptus, religiosum ejus ac salutare Christianitatis dilatandæ studium nobiliter inchoatum, Apostolicâ auctoritate firmavit, atque in Ecclesia tunc ibidem noviter constructa quoddam altare consecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas secum Româ detulerat, collocavit; fiducialiter id Principi promittens, quòd oratorium illud, tanti Martyris patrocinio munitum, non ulteriùs passurum foret injuriam, quam, ipso referente, priùs ei contigisse cognovit; ut videlicet ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Christianam, aliquoties igni traderetur. Et ob hanc maximè causam easdem reliquias ibi, rogatu Imperatoris, recondidit; non sine effectu congruo fiduciæ sponsionisque suæ, cùm nihil tale postmodùm illic perpetratum esse certissimum sit.* Eadem fere habet auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum n. 1. p. 13. Gobelinus Persona in Cosmod. ætat. 6. cap. 38. insuper addit diem Leoninæ consecrationis: sed utrùm rectè, vide in Notis ad Monumentum Eresburg §. 8. Verùm audiamus Gobelinum. *Pontificatûs Hatùmari primi Episcopi Paderbornensis anno 4. Leo Papa* III. *venit ad Carolum in Paderborne, querens de injusta Romanorum persecutione, quem Carolus honorificè suscepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cùm jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus Regis gratanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè consecravit, ac reliquiis ejusdem Martyris, quas secum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus eandem Capellam in anniversario dedicatio-*

cationis ipsius, qui est VIII. *Idus Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolicâ confirmavit.* Vid. adhæc Crantzium Metrop. lib. 1. cap. 11. Casp. Bruschium, & Kerssenbrochium in catalogo Ep. Paderb. Baronium ad annum 799.

9. HIC SEDES LONGO FUIT ORDINE DEINDE SECUTIS.] Unde non immeritò ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi Presbyteri, tutelaris Hasungensis, versibus descripsit, appellatur SEDES REGALIS. Sic enim ille ingressus sermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco Antistite congressu:

Est locus egregius Patherbrunnon vocitatus,
Is quoque REGALIS SEDES, *& Pontificalis.*

Hactenus illa produximus, quibus Paderborna à Carolo M. celebrata; nunc uti à cæteris Imperatoribus ac Regibus sit frequentata ac decorata, paucis subjungamus.

An. 815. *Ludovicus in loco, qui dicitur Padrabrunna, generalem populi sui conventum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum primores, & legati venerunt.* Astron. apud Reuber. vita Ludovici Pii incerto auctore apud Pithæum, Adelmus Benedictinus, Annal. Franc. apud Freher. pag. 416. Chron. Hildesiense tom. 11. inter scriptores hist. Francicæ: *An. 815. anno secundo imperii, HLudovicus Imperator suum placitum cum Francis in Saxonia ad Phaderobrunnon habuit, & illuc venit filius ejus HLotharius Rex Bojariorum, & alius filius ejus, Pippinus Rex Aquitaniorum: Bernardus quoque filius Pippini Rex Longobardorum. Et erat illud placitum Kalend. Julii mensis.* Ejusdem placiti meminit libellus de translatione S. Viti, & institutione novæ Corbeiæ à Meibomio editus.

An. 845. *HLudovicus tempore autumni in Saxonia apud Padraprunno generale placitum habuit, ubi fratrum suorum, & Nordmannorum, Schlavorum quoque, & Bulgarorum legationes suscepit, audivit & absolvit.* Annal. Fuldenses apud Freherum, & apud Pithæum tom. 11.

An. 958. *Otto divinâ gratiâ Rex, ob remedium animæ suæ, ad interventum dilectæ conjugis suæ Adelheidæ, & amantissimi fratris sui*

Brunonis Archiepiscopi, Sanctimonialibus, Deo sanctæque Mariæ semper Virgini, & sancto Cyriaco devotè servientibus, in proprium donavit quicquid Malhure in Gisici marcâ habuit. Signum Domni Ottonis invictissimi Regis. Luidulfus Cancellarius ad vicem Brunonis Archicancellarii recognovit. Data VII.*Kal.Jul.An.Dom. Incar.*DCCCCLVIII. *Ind.* I.*regnante piissimo Rege Ottone Anno* XXIII. *Actum Pathurbrunnon. Amen.*

An. 1013. *In proxima quadragesima Rex* (Henricus) *ad Werlu veniens, diu cholicâ passione ibi infirmatur, & multa per visionem sibi revelata sunt. Ad ultimum lacrymis & oratione multorum convalescens, quia in tam brevi intervallo ad prædestinatum non valuit pervenire locum, Paschale festum, cum Meinwerco sibi admodùm familiari, in Patherbrun dignâ veneratione peregit.* Ditmari Chron. lib. 6. pag. 81. vid. etiam Broweri scholia in vitam B. Meinwerci num. 22.

An. 1014. *Imperator hæc audiens de tantorum detrimento patrum turbabatur, qualiterque loca bene suppleret vacua, cum familiaribus suis tractavit, & Natalem dominicum in Pathebrun festivis peregit gaudiis.* Ditmari Chron. lib. 8. pag. 91.

An. 1016. *Imperator* (Henricus) *Christi nativitatem Patherbrunna celebravit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1017. *Cæsar verò* (bellum moturus magnis copiis adversus Boleslaum Poloniæ Ducem) *ad orientem tendens, Imperatricem* (Cunigundam) *ad se in loco, qui Patherbrunnum dicitur, venire jubet. Indè ambo usque ad Magdaburg profecti.* Ditmari Chron. lib. 7. pag. 30. & ibidem dedit diploma, quo IV. *Idus Junii B. Meinwerco Episcopo Paderbornensi certa prædia largitur.*

An. 1018. *Imperator* (Henricus) *Natalem Christi Patherbrunnen, Pascha Babenberg egit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1021. *Heinricus divinâ gratiâ Romanorum Imp. Aug. Meinwerco Episcopo & Ecclesiæ Paderborn. Comitatum Dodiconis Comitis, quem dum vixit, tenuit, situm in locis Hessiga, Netga, Nihterga, cum omni legalitate in proprium concedit atque largitur. Data* XIIII. *Kal. Mart.*

Mart. Indictione IIII. *Anno Dominicæ Incarnat.* MXXI. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *Imperii autem* VIII. *Actum Padebrun. feliciter. Amen.*

An. 1023. *Heinricus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus, ad interventum dilectissimæ conjugis suæ Cunigundæ Imperatricis Augustæ, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam suum prædium Hohunseli dictum, situm in pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis, cum omnibus ejusdem prædii pertinentiis concedit & largitur. Signum Domni Heinrici Romanorum invictissimi Imperatoris Augusti. Gunterius Cancellarius vice Aribonis Archicappellani recognovit. Datum* XVI. *Kal. Febr. Indict.* VI. *Anno Dominicæ Incar.* MXXIII. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XXI. *Imperii autem ejus* VIIII. *Actum Paderbrunnon feliciter. Amen. Idem eodem loso & anno,* XVIIII. *Kal. Februarii, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam prædium suum Steini dictum, situm in pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis concedit & largitur. Idem eodem anno, die, & loco, Monasterio Cosungensi donat juris sui prædium Hardinghuson.*

An. 1025. *Conradus Rex primum suæ felicitatis annum in Natali Domini Mindæ initiavit, & Epiphaniam Patherbrunnensi civitate more regio peregit. Indè post Epiphaniam Hildenesheim venit.* Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem scholia in vitam B. Meinwerci num. 93.

An. 1030. *Imperator Natalem Christi Patherbronnæ egit, ubi Aribo Metropolitanus, in sancto die inter Missarum solemnia publico sermone habito, licentiam ab Imperatore, & confratribus Romam pergendi rogavit, simulque à Clero & populo indulgentiam sibi à Deo impetrari postulavit. Sicque post Purificationem S. Mariæ iter assumens Romam adiit.* Vita S. Godehardi apud Browerum cap. 10. Eadem habet Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem scholia in vitam B. Meinwerci num. 500.

An. 1031. *Indict.* XIV. *Cuonradus Imperator Natalem Domini Patherbrunnen, & Pascha Nuvimago feriavit.* Chron. Hildes. inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1032. *Chonradus divinâ favente clementiâ Rom. Imp. Aug. confirmat donationes à venerabili Meinwerco factas Abdinghoffensi Mona-*

nasterio. Data XIII. *Kal. Febr. Indict.* XV. *An. Dom. Incarn.* MXXXII. *An. verò Domni Chonradi secundi, Regni* VIII. *Imperii autem* V. *actum Paderburn. in Dei nomine feliciter. Amen.*

An. 1033. *Imperator Natalem Domini Patherbrunnæ, Pascha Niumagen feriavit.* Chron. MS. apud Browerum, vid. scholia ejusdem ad vitam B. Meinwerci num. 121. Chron. Hildesiens. cit.

An. 1035. *Imperator Pascha Patherbronnæ; Ascensionem Seligan-stadt; Pentecosten autem Bavenberg celebravit.* Chron. MS. apud Christoph. Brow. l. c. Chron. Hildesiens. l. c.

An. 1036. *Imperator Pascha Ingelenheimi feriatus est; Ascensionem verò Domini, Paderbrunne; Pentecosten, nativitatemque Johannis Baptistæ Niumagi.* Crusius in Annal. Suev. lib. 6. part. 2. cap. 8. Chron. Hildes. cit.

An. 1043. *Henricus Imperator Pentecosten egit Paderbornæ.* Gerhard. Cleinsorgius in Annal. Westphaliæ MS.

An. 1051. *Imperator* (Henricus) *Pentecosten celebravit Podelbrunnen, ubi Bardo Archiepiscopus* (Moguntinus) *ad Missam habito sermone, obitum suum instare prædicens, orationi fidelium se commendavit, qui eodem mense discessit.* Lambertus Schaffnaburgensis.

An. 1056. *Imperator* (Henricus) *regressus de Italia sanctum Pascha Padelbrunnæ celebravit.* Lambertus Schaffnab.

An. 1152. *Fridericus* I. *Imperator, teste Bernardo Episcopo Paderborn. jura Advocati Ecclesiæ Marnensis declarat, diplomate Paderbornæ dato. Indict.* XIV. *Anno Domni Regis Friderici primo.* Auberti Miræi notitia Ecclesiarum Belgii cap. 158. pag. 402.

An. 1212. *Otto* IV. *Imp. cum fratre suo Henrico Saxoniæ Duce, & Rheni Palatino, in æquas propemodùm partes Saxoniam divisit Paderbornæ:* Matthæus Paris in hist. majore, citatus à Marquardo Frehero in responso ad epistol. monitoriam Christophori Gewoldi, in causa Palatina, edita Heidelbergæ An. 1614.

A. 1375. *Karolus Imperator volens Wenceslaum filium suum promovere ad regnum, partes Westfaliæ pertransiit, & veniens Paderbornam à Domino Henrico Episcopo, ac Clero, ac civibus reverenter susceptus est. Et postquam unâ nocte moram traxit ibidem, Henricus Episcopus ipsum recedentem honorificè prosecutus est.* Gob. Person. Cosmod.

ætat.

ætat. 6. cap. 71. pag. 248. vid. etiam Panegyric. Paderborn. lib. 2. cap. 13.

10. VIRGINIS HIC CONJUX VIRGO CUNIGUNDA MARITI.] An. 1002. *Indict.* XV. *novus Rex Henricus S. Laurentii Natalem Paderbrunnen celebravit. Et ibi Domna Cunigundis regalem benedictionem, & coronæ impositionem à Willigiso Metropolitano suscepit. Sed & Sophia ad Gandeshemense regimen electa, obtentu Principum, Domni Bernwardi* (Hild. Episc.) *licentiam à Palligero benedicendi ibidem obtinuit.* Chron. Hildesiense sæpiùs citatum, vita S. Bernwardi apud Browerum, vita S. Godehardi apud eundem, vita B. Meinwerci apud eundem. Quæ autem in ipsa Reginæ consecratione, ceu sereno tempestas intervenerit, coortis in arma mutua Bavaris & Saxonibus, ex Adelboldo de rebus gestis S. Henrici, apud Jacobum Gretserum in Divis Bambergensibus, licet cognoscere: *Interea Regi à Saxonia in regnum Lothariense properanti Gruonæ occurrit uxor sua, Domna Cunigunda nomine jam extans; sed re citò Regina futura. Indè enim Paderbronam veniens in festo S. Laurentii acclamatur, benedicitur, coronatur, & fit Kunigunda Kuninga, quod Latinè interpretari potest Regia Regina. Sed ut nunquam serenitas, quam non sequatur nubilositas, sic rarò jocunditas, quam non sequatur adversitas. Nam in benedictione Reginæ cunctis exultantibus Bavarii (quorum mos est in aliena terra velle, quod in sua volunt) circa civitatem fruges colligere, & agricolas sua defendere volentes irrationabiliter cœperunt tractare. Quæ res indigenas commovit, & ad resistendum etiam fortiter animavit. Domestici igitur Regis, & indigenæ, invalescente contentione, confluunt, concurrunt, conveniunt. Pugna gravis oritur, ex domesticis Regis juvenis unus interficitur, frater scilicet Domni Eilberti, qui tunc temporis erat Cancellarius, postmodum verò Frisiensis factus est Episcopus. Hujus interfectione omnes Regis fideles commoti graviter, cives cœperunt persequi, & eos persequendo insatiabiliter grassari. Et nisi regiâ potestate retinerentur, omnes usque ad internecionem prosequerentur. Cum plurima igitur difficultate sedato tumultu, castigatisque illis quorum stultitia causa seditionis exstitit: inde Rex Dinsberg properat, & illic Lothariensium adventum expectat.*

11. No-

II. NOBILIUS NULLUS ME CAPUT AMNIS HABET.] Præter Pontificis Max. Imperatorum & Regum hospitium, regalem S. Cunigundæ coronationem, externorum Principum legationes, Francorum & Saxonum conventus, & castrorum metationes; *caput Paderæ* nobilitat singularis amœnitas, & aquarum copia vix usquam uberior admirabiliorque, in Panegyrico Paderborn. Joannis Horrionis ad vivum depicta, lib. 2. cap. 7. *Quòd si, ut est apud Strabonem, Gymnasio liberalium artium, quod erat Tharsi in Cilicia, Cydnus amnis, cujus saluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit ad illustrandam Paderbornæ Academiam, hæc salubrium fontium copia, quibus ambigere possis, plusne palati & valetudinis, an aspectus & voluptatis gratiâ delecteris? Neque enim sentio, quæ possit species esse jucundior, quàm trium fontium in media urbe, ex eodem colle, modico intervallo exorientium, tantamque subitò vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effusi rivis, antè in unum alveum visendo sanè agmine confluant, compluresque molas frumentarias priùs versent, quàm se effundant è mœnibus. Quanta amœnitas singulorum cùm seorsim fluunt? quanta omnium cùm uno amne labuntur? quàm juvat aquam ipsam omni crystallo puriorem intueri, & innascentes viridissimas herbulas numerare? quale spectaculum anaticulas, & cygnos videre in mediis undis pendulos, suspensâ caudâ, nitentibus contra profluentem pedibus, prono rostro piscantes? quæ voluptas, ne sæva quidem brumæ inclementiâ unquam eripitur. Quâ enim tempestate nive omnia fœda sunt & gelu, non modò intra urbem, sed etiam non modico foris spatio, ne secundùm quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium, vel in tenuissimas crustas conglaciat. Quid quòd eodem tempore peregrinas aves ad se noster amnis allicit, quæ fluviis assuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æstate verò, potestne quicquam illis viridariis, hortis, pomariis, quibus utraque ejus ripa prætexitur, esse formosius? Non enim nunc vacat aquam commemorare totâ propè urbe per canales singulari artificio dispensatam, non salientes fontes, non piscinas, non lavatrinas, non sexcenta commoda. Quòd si collibitum erit egredi urbe, quem non delectet cursum ejus prosequi, modò pleno incedentis amne, modò divisis quasi copiis insulas ambientis, modò vario flexu,*

flexu, & grato errore per virentia prata ſerpentis, modò limpidiſſimos rivos amplectentis ſinu, modò celeberrimum Romanis Annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura ſui nominis generantis? Sed concludamus has *Paderæ* notas inſigni elogio Gobel. Perſonæ in Coſmodr. ætat. 6. cap. 38. quod ipſe ab antiquo ſcriptore Vitæ S. Liborii eſt mutuatus: *Ad hunc locum Karolus ſæpè divertit, quoniam ut ſcribit quidam, qui poſtea in eodem loco, tempore Arnulphi Regis, vitam duxit religioſam:* HIC LOCUS VIRIS OMNI NOBILITATE GENERIS ANIMIQUE SEMPER INSIGNIBUS ABUNDABAT, UT NON ESSET DUBIUM, QUIN PATRIA CIVIBUS ET CIVES PATRIÆ CONGRUERENT, AC SIBI UTRINQUE ORNAMENTO FORENT.

Iburgum, nunc Driburg.

DRIBURGUM,

OLIM IBURGUM APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

SEU. ME. DRIBURGUM. VETERI. SEU. NOMINE. DICAS
IBURGUM. MERITIS. LAUS. MANET. ÆQUA. MEIS
SAXONIS. UT. PERHIBENT. MUNIMEN. GRANDE. VETUSTAS
IMPOSUIT. NOSTRIS. MOENIA. CELSA. JUGIS
PRÆSENTIS. CAROLUS. PRECIBUS. DONATA. LEONIS
QUÆ. PADERÆ. SACRO. SUBDIDIT. IMPERIO
VENA. ACIDÆ. TANTUM. ME. NUNC. UBERRIMA. LYMPHÆ
NOBILITAT. VARIIS. SÆPE. MEDENDO. MALIS
SI. MIHI. LONGA. DIES. PRIMOS. SUBDUXIT. HONORES
SERVAT. ADHUC. NOSTRUM. QUÆ. FUGIT. UNDA. DECUS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

DRIBURGI. OLIM. IBURGI. ANTIQUI. SAXONUM MUNIMENTI. A. CAROLO. M. EXPUGNATI. S. HATHUMARO. EPISCOPO. PADERBORNENSI. EJUSQUE. SUCCESSORIBUS. CUM. OMNI. AGRO. ET. DITIONE. LEONIS. III. P. M. PRÆSENTIS. ROGATU. DONATI. ET. SALUBRITATE. ACIDULÆ. HODIE. NOBILIS. MEMORIÆ
M. H. P

NOTÆ.

1. SEU ME DRIBURGUM.] *Driburgi* vocabulum *Iburgo* esse recentius, & *Driburgum* hodiernum *Iburgum* olim appellatum, testimonio sunt hæ literæ Bernardi Episcopi Paderbornensis An. 1136. & An. 1142. datæ.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* BERNARDUS *Dei gratia Patherbornensis Episcopus. Quoniam tempora quæ sanctus Apostolus ventura prædixit jam venisse timemus. cùm dixit. erunt homines se ipsos amantes. unde sæpius accidit. quod hi qui in quiete mentis Deo serviunt ab importunis hominibus injuste turbantur. Officii nostri cura nos admonet. cunctis Deum diligentibus sollicitudinem Pastoris impendere. his tamen præcipue qui nostro regimini specialiter commissi sunt. non solum de præsentibus sed & de futuris quæ provenire possunt incommoditatibus auctore Deo removendis diligentia circumspectiori invigilare. Eapropter notum esse volumus tam præsentis quàm futuri temporis Christi fidelibus. qualiter pusillus adhuc Ancillarum Dei grex. qui primitus in monte* IBURG *congregatus fuerat. & ab Ecclesia in Hersse locum & bona Ecclesiæ in monte Christo ibi famulantibus profutura perceperat. Postea autem saniori consilio in locum Gerdinensem transmigravit. & juste privilegium possessionis loci prioris obtinuit. quamvis habitationem dictante necessitatis ratione mutaverit. Nos itaque securitati jam dicti Ancillarum Dei collegii providentes. pro remedio animarum & parentum nostrorum. & pro cavendo quod succedere posset injusto gravamine. curam Ecclesiæ in prædicto monte ab omni potestate cujuslibet Archidiaconi. consilio & conniventia totius Ecclesiæ Patherbornensis absolvimus. Et ut Deo in Gerdinensi Monasterio servientibus molestiæ occasio tolleretur. Prælato Cœnobii illius exclusa Clericorum vel laicorum potestate. eam assignavimus. Ut igitur hæc nostra ordinatio in omnia post futura tempora rata & inconvulsa permaneat. auctoritate Patris & Filii & Spiritus Sancti. & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli eam confirmamus. & præsentem paginam banni nostri & sigilli nostri impressione munitam. eorum etiam qui infra nominati sunt testimonio conscribi fecimus.*

mus. Testes. Weno Præpositus majoris Ecclesiæ. Rembertus Præpositus sancti Andreæ. Almarus. Decanus. Ekbertus. Lentfridus. Bernhardus. Evergisius. Meinricus. Canonici majoris Ecclesiæ. Hameko Abbas sancti Pauli. Lambertus Monachus. Laici. Widikindus de Swalenberg. Hermannus de Lippia. Thetmarus de Buiren. Wernerus de Brack. Heinricus Comes. Adelbertus de Rickeswigk. Luidoldus de Osdagesheim. Conradus Stapel. Uffo. Anshelmus. Eilbertus. Koto. Burgenses. Cono dives. Acta sunt hæc anno Domini millesimo centesimo tricesimo sexto. regnante Lothario Romanorum Imperatore. anno regni ipsius XII. *imperii autem* IIII. *Datum Patherbornis duodecimo Kalendas Aprilis.*

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* BERNHARDUS *Dei gratia sanctæ Patherburnensis Ecclesiæ Episcopus. Quanti apud Deum meriti sint. quibusque bonæ vitæ documentis vel operibus claruerint. quos Dominus populi sui Pastores esse voluit eorum instituta sancta declarant. & ipsorum auctoritate roborata in sua stabilitate Christi monstrat Ecclesia. Quorum dum ego successor licet minus idoneus. gratia tamen Dei præventus Pontificalis culminis arcem ascendissem. omni studio vestigiis eorum inhærendo. pro voto semper habui. Ecclesias Dei ampliare. easque oportunis locis fundatas nostra sollicitudine firmare. atque incautius positas saniori consilio transponere pia provisione elaboravi. His animo pro Pastoralis curæ debito intentus Ancillarum Dei quas in monte* IBURG *ad Deo serviendum consensu Beatricis Abbatissæ de Herssen collegimus. laborem cogitare cepi. quem ob loci difficultatem & adjacentis terræ sterilitatem. silvarumque vel solitudinis vastitatem patiebantur. In hac igitur me proximorum compassione occupato. pius Dominus pauperum suorum miseratus angustias, igne amoris sui accensum nobilem virum quendam Hinricum de Gerdenen ad hujus calamitatis terminum consolatorem nobis donavit. Nam ipse conditori suo gratias agens. pro spe vitæ æternæ eum & beatam ipsius genitricem Mariam & beatum Petrum omnium bonorum suorum hæredem elegit. atque in fundo domatis sui videlicet Gerdenen Cœnobium construxit. quia ipse locus aptus sanctæ conversationi videbatur. cujus etiam loci defensionem sub meo & successorum meorum patrocinio sanctæ Patherbrunnensis Ecclesiæ pro perpetua ipsius libertate devotus commisit. hæredibus suis Meregarde. sorore sua. & filiis ejus Wernone. Godefrido. & Basilio. hoc postmodum*

bona voluntate collaudantibus. & ut omni stabilitate divinæ & humanæ legis sub Regali & Episcopali banno confirmaretur assentientibus. Ego igitur ut ipsorum devotionis apud Deum particeps existerem. pro majori quiete & pace Deo ibi servientium. Ecclesiam ipsius villæ à Samuele Sacerdote cui commissa erat. mihi resignatam cum omni dote sua. & quinque mansis in Gerdenen & quatuor in Dallesheim. communicato Ecclesiæ meæ consilio ab omni jurisdictione & subjectione Ecclesiasticæ secularisve personæ exceptam. sub manu Episcopi vel Abbatis & Prioris. regendam ipsi Cœnobio concessimus. & libera eis possessione firmam esse statuimus. His ita pro voto nostro cum multorum fidelium Christi gaudio dispositis, prædictas Dei Famulas de loco calamitatis & miseriæ in Gerdenen transduximus. ibique eas uti vere Christi sponsas pro omni Ecclesiæ ac totius Christianismi conservatione semper orantes inclusimus. Ut igitur hæc firma & inconvulsa omni in posterum ævo permaneant. auctoritate Patris & Filii & Spiritus Sancti. & beatorum Apostolorum Petri & Pauli. & Domni Papæ. ac nostræ humilitatis banno firmantes sancimus. nequa Ecclesiastica secularisve persona contra hæc agere præsumat. Quod si præsumpserit. fiat ei sicut Dathan & Abiron. & cum Juda proditore perpetuo anathemate nisi resipuerit feriatur. eaque præsentis paginæ scripto & sigilli nostri impressione roboramus. Acta sunt hæc me mediante. multis etiam Christi fidelibus tam Ecclesiasticis quam secularibus. quorum nomina subscripta sunt astantibus & gratias Deo agentibus. Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo secundo. regni verò Domni Conradi quarto. Pontificatus vero mei anno XV. *Indictione quinta. Testes Weno majoris Ecclesiæ Præpositus. Odelricus Decanus. Conradus Abbas de sancto Paulo. Conradus Abbas de Helmwardeshusen. Boldewinus Abbas de Lesborne. Daniel Abbas de Hersethehusen. Rembertus Præpositus. Almarus. Thietmarus. Leuthfridus. Ecbertus. Heribertus. Sifridus. Godescalcus. Hugo. Laici nobiles. Volcquinus de Swalenberg. Otto Comes de Ravensberg. Thietmarus de Buiren. Liudolphus de Bsethe. Bertholdus de Everschut. Ministeriales. Heinricus. Adelbertus de Ricketswic. Conradus. Liudolphus. Bertholdus. Andreas. Eilbertus. Nanzo. Heredagus.*

Cujus antiqui monasterii Gerdenam translati vestigia, in montis vertice adhuc conspiciuntur. Rationem deinde nominis

nis duabus primis literulis aucti, innuit Gobel. Persona. Cosmod. ætat. 6. c. 38.

2. SAXONIS UT PERHIBENT MUNIMEN GRANDE.] De *Iburgo* silent veteres Francorum Annales. Inter recentiores historicos Ertwinus Ertmannus consul Osnabrugensis in Chron. Osnabrug. MS. hæc memorat: *Tria præcipua & eminentiora castella concordi relatione antiquorum scribuntur, videlicet in Herisburch in Saxonia Hassiorumque situm confinio, Sigeburch quoque super Ruram fluvium positum, & nostrum Iborch, quod ex jucundo situ terrarum egregium fuisse nemo est qui dubitet.* Contrà Gobelinus Persona Ertwino antiquior in Cosmod. ætat. 6. cap. 38. pag. 188. de *Iburgo* Paderbornensi sic narrat: *Carolus anno regni sui* VII. *ingressus Saxoniam cuncta devastavit, & castrum Iborg, quod nos dicimus corrupto nomine Driborg, capit.* Gobelino Theodoricus Engelhusius, qui An. 1426. Chronicon scripsit, Helmestadii hoc anno editum, pag. 153. & Crantzius lib. 1. Metrop. cap. 11. pag. 24. consonant: *Dedit Rex* (Carolus Hathumaro) *cum attinentiis arcem Iborg, vetustum Saxonum receptaculum: nunc paulisper detorto vocabulo Driborg vocant.* Et Hermannus Hamelmannus de antiqua Westphalia ex Peucero refert: *Ut Angrivarii à Visurgi ad Luppiæ usque ripam sederunt, ita Iburgum, quod nunc Driburgum dicitur, fuit præcipuum propugnaculum ultra Luppiam, quod dedit Carolus M. Paderbornensibus.* His subscribit Gerhardus Cleinsorgius in Annal. MS. Westphal. ad annum 776. *Carolus M. ex Italia redux, exercitu in Saxoniam rebellem ducto, Iburgum seu Driburgum, aliaque Saxonum munimenta & castella expugnavit, & prope Luppiæ fontes castra habuit.* Etsi igitur Paderbornensis Diœcesis tot monumentis abundans, *Iburgum* suum Osnabrugensibus haud invideat; nihil tamen causæ apparet, cur antiquis literis, & vetustiorum scriptorum testimoniis celebratam *Iburgi* sui, præcipitis loci situ, montis altitudine, & murorum turriumque, quam ruinæ indicant, firmitate olim munitissimi, & ad omnes belli à Carolo M. gesti rationes accommodati, gloriam Osnabrugensibus cedere debeat, cùm illud Ecclesia Paderbornensis à Carolo M. in dotem fundationis acceperit, non exiguum utique

munus,

munus, sed Episcopatûs dignitati, & Leonis III. Pontif. præsentis commendationi, & regiæ pietati par beneficentiæ monumentum.

3. PRÆSENTIS CAROLI PRECIBUS DONATA LEONIS.] Gobel. Persona in Cosmodrom. ætat. 6. cap. 38. pag. 190. *Anno Domini 799. Leo Papa* III. *venit ad Carolum in Paderborne, querens de injusta Romanorum persecutione, quem Carolus honorificè suscepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cùm jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus Regis gratanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè consecravit, ac reliquiis ejusdem Martyris, quas secum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est* VIII. *Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolicâ confirmavit. Et tunc ad petitionem Papæ, Carolus dedit Ecclesiæ Paderbornensi castrum Iborg, de quo suprà dictum est.* Albertus Crantzius, & Hermannus Hamelmannus §. 2. suprà citati, Gasp. Bruschius, Kerssenbrochius, & Hovelius in catalogis Episcoporum Paderbornensium. & Bruschius quidem ita: *Donavit hunc Episcopum* (Hathumarum) *Carolus M. præsente Leone* III. *arce Triburgensi cum adjacente territorio omni.* Cæterùm, teste Gobel. Persona in Cosmod. cap. 60. pag. 228. *Bernardus* II. *Episcopus Paderbornensis anno* 1189. *montem Iburg occupavit, & munire cœpit.*

Castrum autem DRIBORG adhuc anno 1309. stetisse, ostendunt literæ Capituli Paderbornensis, quibus fatentur: *quòd cum consensu Guntheri Episcopi Paderbornensis, elegerint Bernardum Præpositum in tutorem Ecclesiæ, cum obligatione, ut redimi sinat castra Dryburg, & Nyggenhusen, pro* 1400. *marcis denariorum oppignorata.* Licet autem Gobelinus Persona loco citato subjungat, *suo adhuc tempore*, id est anno 1418. quo Cosmodromium suum absolvit, *castrum Driburgum perseverasse*, hoc de parietinis ejus accipio: ex quo enim Bernardus V. Episcopus Paderbornensis, ipso Gobelino Persona in Cosmodromio cap. 68. pag. 240. referente, intra

tra annum 1320. quo cœpit, & annum 1340. quo defunctus, *fundavit castrum Dringenberg, & reditus castri Driborg illô transtulit*; verisimillimum nobis videtur, *Driburgum* castrum habitari desiisse, & veteres ejus incolas, ob incommodum montis ascensum, ad illius pedem demigrasse. Tantum de DRIBURGO seu *Iburgo* nostro, ubi Tilemannum Frisium, in speculo de monetis lib. 3. cap. 1. & 8. sedem seu templum Irmensulæ falsò posuisse, superiùs in Eresburgi notis demonstravimus.

4. VENA ACIDÆ TANTUM.] De ea agemus posteà, nunc hîc elegantem de Driburgi deliciis Oden Nobilissimi Viri JOANNIS ROTGERI TORCKII, Præpositi Mindensis, Canonici Paderbornensis ac Monasteriensis, hydropotæ Driburgensis, hoc anno 1671. nobis dicatam, publicamus.

Teutonum saltus, acidasque nostræ
Fontium venas repetunt Camœnæ,
Et per umbrosos nemorum recessus
Frigora captant,

Tinnulis blandè fidibus canentes
Inter argutas volucrum querelas,
Calle saxoso fugientis inter
Murmura rivi.

Adstrepunt lenes Zephyri susurri,
Fluctuans densis seges alta spicis
Annuit, picto variata rident
Gramina flore.

Mille dum laudes Tibi FERDINANDE,
Lesbiæ concors modulis Puellæ
Grata testudo canit icta nostræ
Pollice Musæ.

Ut Driburgensi decori est popello

Pinguibus nascens faba multa campis,
Et sacri fontis liquor, & vetusti
Rudus Iburgi.

TE *Tuis summum decus esse terris,*
Omnis hic cantat chorus, omnis ætas,
Et cavæ rupes, & amicta flavis
Messibus arva.

Nempe TE *crebras vigilante noctes,*
Et Tuis pacem redimente curis,
Tutus & pagos sopor & quietas
Occupat urbes.

Otium gaudens agitat juventus,
Otio felix fruitur senectus,
Carpit immunes pecus otiosum
Suaviter herbas:

Quæque fallaces alibi per artes
Sanguinem plebi Patribusque passim
Ebibunt, vafræ bene TE *secantur*
Judice lites.

Quæque vesanis animos potentum
Semper irritat stimulis voluptas,
Omnibus ventri placitura quærens
Pabula terris:

Nec peregrino satiata Baccho,
Nec mari vasto, aut stabulis ferarum,
Blanda TE *pestis fugitat, Tuâque*
Exulat aulâ.

TE *juvant cantus, citharæque Phœbi,*

Et

Et susurrantes Heliconis umbræ,
Et coronatæ TIBI *festa præbent*
Gaudia Musæ.

O Sacrum Regni decus! O Deorum
Vita, quæ sævis potior triumphis,
Orbe terrarum feret ac Olympo
Judice palmam!

1. Ecclesia Parochialis
2. Emmer fluvius.
3. Pyrmont
4. Castrum Arminii
5 Ecclesia S. Kiliani extra oppidum

LUDA AD AMBRAM.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. UBI. LUDA. VETUS. JUCUNDÆ: MARGINE. RIPÆ
URBS. SEDET. ET. CULTOS. AMBRA. PERERRAT. AGROS
AMBRONES. HABITASSE. FERUNT. QUOS. CIMBRICUS. OLIM
MILITIÆ. SOCIOS. TRAXIT. IN. ARMA. FUROR
ILLIS. ARMINII. SUCCEDENS. ARCE. PROPINQUA
GENS. TENUIT. VALIDA. SCEPTRA. CHERUSCA. MANU
ANNUA. DEINDE. PIO. CAROLUS. SACRA. MORE. FREQUENTANS
NASCENTEM. COLUIT. SUPPLICE. VOCE. DEUM
ET. SCHIDROBURGUM. PROPIUS. DUM. SAXONA. BELLO
FULMINAT. HOC. POSUIT. FRANCICA. CASTRA. LOCO
HÆC. OLIM. DECORI. FUERINT. NUNC. PROXIMA. LUDAM
CONCELEBRAT. NOTÆ. VENA. SALUBRIS. AQUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

LUDÆ. AD. AMBRAM. PERANTIQUÆ. AMBRONUM. ET. CHERUSCORUM. SEDI. CAROLI. M. CASTRIS. IN. QUIBUS. AN. DCCLXXXIV. CHRISTI. NATALEM. EGIT. ET. PYRMONTANÆ. ACIDULÆ VICINITATE. CELEBRATÆ

M. H. P

NOTÆ.

1. HIC UBI LUDA VETUS.] *Ludam* ſeu *Lugdam* à Carolo M. illic caſtra metato, ad ſimilitudinem *Lugduni* Galliarum, *Lugidunum* Saxoniæ appellatum eſſe, fingit Joannes Pideritius in Chron. Lippienſi pag. 205. Huic fabulæ aliam æquè incertam nominis originem attexit Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 20. Verum nomen exhibet nobis vita Caroli M. apud Pithæum, ubi *villa Luidi* nuncupatur; quod in Annal. Caniſii *Lutundi*, & apud Reginonem ad An. 784. *Linhidi* pro *Liuhidi* corruptum legitur. Vetus nomen tempore Immadi Epiſcopi Paderbornenſis, qui An. 1052. cœpit, & An. 1076. deſiit, adhuc obtinuit. teſtes ſunt literæ antiquæ, quæ ſic habent. *Notum ſit omnibus tam futuris quam præſentibus. qualiter Wirinbertus cum conſenſu & laude filii juſtiſſimi heredis ſui Bovonis. duo curtilia in pago Thietmelli & in villa Aldenthorpe. &* XL. *jugera &* X. *jugera in Remikenhuſun. & inſuper medietatem cujuſdam ſylvulæ in Bennenberge ſanctæ Patherbrunnenſi Eccleſiæ. & domino ac venerabili Immado ejuſdem ſedis Epiſcopo in proprium tradidit. legavit. conceſſit. ea videlicèt ratione. ut præfatus Epiſcopus Immadus tres villas Odiſthorp. Lavenhuſun. Theſperi. ad Eccleſiam quæ in Odiſthorpe ſita & conſecrata eſt terminaret. & in terminationem Epiſcopali banno terminaret. Quod ut firmius ac magis ratum inconvulſumque permaneat. idem Wirinbertus Eccleſiæ quæ eſt in* LIUITHI. *& Widikindo preſbytero de cujus parochia tres præfatæ villæ ſumptæ ſunt. ipſo annuente & collaudante unum manſum in Ubbenbrocke in proprium tradidit. condonavit. Quod ſi præfatus Epiſcopus. vel aliquis ſucceſſorum ejus terminationem hanc infringere. & prædictas villas auferre voluerit. liberam habeat poteſtatem Wirinbertus vel heres ejus ſua recipiendi. vel quod voluerit inde faciendi. Hi ſunt teſtes. Bernhard. Ibo. Benno. Bernhard. Wiribrath. Thiammo & Wirinzo. Beſcelin. Acelin. Brunig. Hocil. Ermindag. Ekbraht.* Poſtea in diviſione Sedium Archidiaconalium, Bernardo IV. Epiſcopo Paderbornenſi

bornensi per diœcesin Paderbornensem facta, LUGETHE appellatur.

Quantum ex vetustis literarum monumentis licet colligere, primi hujus urbis domini fuere Comites de Hallermundt, & deinde nobiles Domini de Homburg; ex quibus Wernerus nobilis Dominus de Homburg An. 1003. filiam suam Adelheidam Sigefrido Comiti de Eberstein in matrimonium dedit, *Ludamque* dotem despondit. Quam longo post tempore Eberstenii possederunt, & Albertus Comes de Eberstein ære alieno oppressus, An. 1212. Abbati Corbeiensi primò oblatam, sed per somnolentiam, ut ferunt, neglectam, Paderbornensi Episcopo vendidit. Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 21. & 22. Cæterùm graves ac diuturnæ, de Comitatu Pyrmontano & Ludensi præfectura, cum Spiegelbergiis, Lippiensibus, Gleichiis, & Waldecensibus Comitibus subinde exortæ lites, quæ multo utrimque sanguine, ac damnis impensisque maximis steterant, faustis denique auspiciis An. 1668. compositæ, constabilitâ in Pyrmontanum Comitatum successione Paderbornensis Ecclesiæ, & omni Ludensis agri jurisdictione eidem transcriptâ, nunc tandem conquiescunt.

2. AMBRA PERERRAT AGROS.] *Emmera* major, ut distinguatur ab Emmera minore, qui in *Wersam* haud procul urbe Monasteriensi illabitur, sic ad An. 784. appellatur Astronomo apud Reuberum, Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum, Adelmo, Auctori Annal. Francicorum apud Canisium, Reginoni, & Poëtæ Anonymo. Accolis est *Emmer*, qui sub radicibus silvæ Teutoburgiensis ad *Langelandam* vicum in Paderbornensi diœcesi oritur, & Steinhemium, Schidram, Ludam & arcem Pyrmontanam prætervectus, in Visurgim effunditur.

3. AMBRONES HABITASSE FERUNT.] Alii aliis terrarum oris *Ambrones* collocent; Nos cum Reinero Reineccio in commentario de origine Mysorum, & cum Joanne Pideritio in Chron. Lippiensi part. 1. cap. 6. ad *Ambram* nostratem illorum sedem ponimus, & ab *Ambra* denominatos censemus.

4. QUOS

4. QUOS CIMBRICUS OLIM.] Florus lib. 3. cap. 3. & quotquot *Cimbrici* belli meminerunt, *Cimbrorum* in Italiam irruentium ſocios faciunt Teutonos, qui *Ambronibus Ambræ* accolis vicini, ſiquidem in diœceſi Paderbornenſi & Lippienſi Comitatu, *Teutoburgium*, & *Teutoburgienſem ſaltum* tenuerunt, & nomine ſuo donarunt, facilè in ſocietatem hujus belli *Ambronas* pertraxerint, junctis copiis Italiam invaſuri. Hi igitur *Ambrones*, *Cimbris* per Noricum Italiam aggredientibus, in Gallias deflexerunt, unà cum Teutonis ſociis ſuis aliâ viâ irrupturi. Sed, teſte Plutarcho in Mario, ad Druentiam flumen, haud procul Aquis Sextiis, quas Teutoni tenebant, à Mario ſunt deleti, cùm ipſi ſoli Cæpionem, ac deinde Manlium Coſſ. unà cum exercitu Romano jam antè profligaſſent.

5. ILLIS ARMINII SUCCEDENS ARCE PROPINQUA.] De Germanorum veterum conſuetudine ſolum facilè crebròque mutandi, & de cauſis cur id facerent, ita Strabo l. 7. *Commune omnium eſt qui iſtis in locis degunt, facilis & expedita ſoli mutatio, ob tenuitatem victus, & quod neque colunt agros, neque fructus recondunt: ſed in caſis habitant ſtructurâ in unum diem conſtantibus, cibus eis à pecore plurimus, ut & Nomadibus: quorum etiam imitatione rebus ſuis in currus impoſitis facilè cum pecore ſuo abeunt quò viſum fuerit.* Unde, *vix invenies*, ait Seneca de Conſol. ad Helviam, *ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant; permixta omnia & inſititia ſunt. Alius alii ſucceſſit. Hic concupivit, quod alii faſtidio fuit; unde ille expulerat, ejectus eſt.* Sic in *Ambronum* ad *Ambram* ſedes Cheruſci immigrarunt, quos etiam cis Viſurgim habitaſſe, ſuprà in notis ad cladem Varianam §. 15. ex Dione lib. 54. oſtenſum eſt, & ex ejuſdem hiſt. l. 55. patet: *Druſum Chattorum fines ingreſſum, ad Sueviam uſque proceſſiſſe. Indè in Cheruſcorum agros converſum Viſurgimque tranſgreſſum, Albim uſque penetraſſe, cuncta depopulando.* Winkelmannus etiam in notitia veteris Weſtphaliæ lib. 1. cap. 8. num. 105. *Nec dubium eſt,* inquit, *Arminium hîc ſedem habuiſſe: extant enim adhuc reliquiæ arcis dictæ*, die Harmesborg/ *ab Harminio propè* Schier/ *verſus Luidam oppidum.* vid. Annal. Stangevolii lib. 1. Pideritium in

Chron.

Chron. Lippienſi. Certè arx ipſa, quæ vulgò Hermingsburg nominatur, etiamſi diruta, in altiſſimo monte, ſitu ad bellum opportuno, veteris munitionis veſtigia adhuc oſtentat, & Arminii nomine gloriatur: qui illam, *abſcedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo*, teſte Tacito lib. 2. Annalium, *regnum adfectans*, libertati popularium ſibi adverſæ, tanquam frænum impoſuiſſe perhibetur. Hanc à Carolo M. everſam memorat Joan. Seilerus in Chron. Pyrm. MS. cap. 19. Pideritius autem in Chron. Lippienſi part. 2. pag. 206. falsò putat hoc in loco Irmenſulam Saxonicam, & Heresburgum ſtetiſſe, quæ ad Dimolam erant indaganda.

6. ANNUA DEINDE PIO.] Id quod memoriæ prodidit vita Caroli M. apud Pithæum pag. 31. *Rex Carolus iniit conſilium ut hiemis tempore ageret in Saxonia, & celebravit Natale in Cidrioburgi (aliàs Sknidnosburg in pago Vaizawaga in villa* LUIDI*) ſuper fluvium Ambra. Indè abiens in Saxoniam pervenit uſque ad Rimia.* Annal. Francor. apud Caniſium: *Ibi inito conſilio cum Francis, ut iterum tempore hiemis iter faceret Domnus Rex in Saxoniam, quod & ita factum eſt, & celebravit Natalem Domini juxta Kidrioburg in pago Wazzaganni ſupra fluvium Ambram in villa* LUTUNDI. Regino in Chron. An. 784. *Rex itaque conſultis fidelibus, iteratò hiemis tempore Saxoniam intravit, & celebravit Natalem Domini juxta Kichrisburg Wizzagani, ſuper fluvium Ambra, in villa quæ dicitur* LINHIDI.

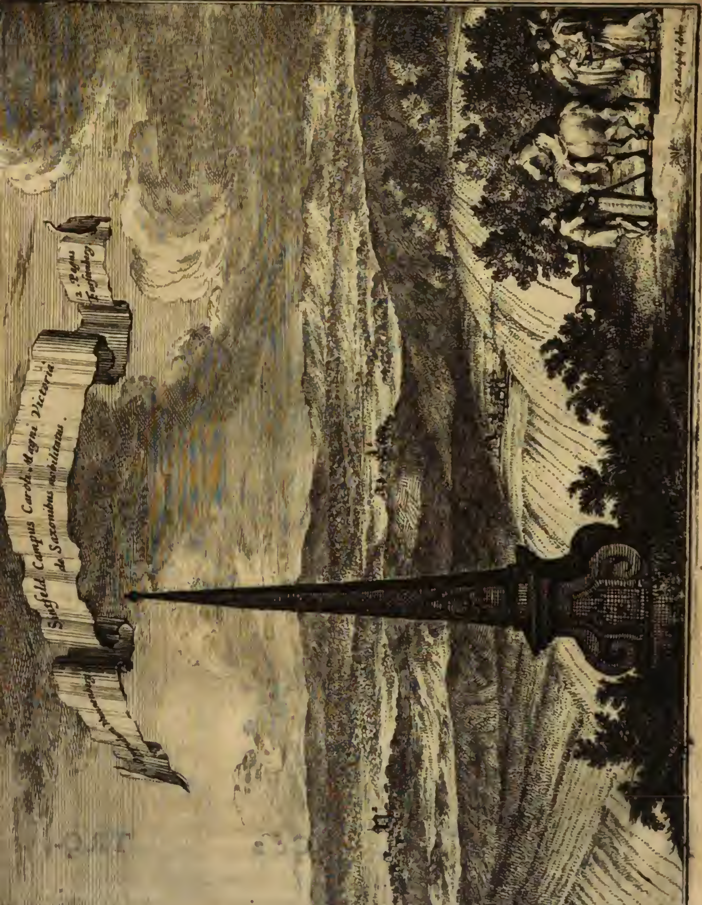
7. ET SCHIDROBURGUM.] Ita olim *Schira*, ſeu *Schidra vetus*, locus in Comitatu Swalenbergenſi, nunc Lippienſi, inter Steinhemium & *Ludam* ſitus, vocabatur. Adelmus Benedictinus ad An. 784. *Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus: celebratoque in caſtris Natalitio Domini die, ſupra Ambram fluvium in pago Huthagoe, juxta caſtrum Saxonum, quod dicitur* SKIDROBURG, *ad locum vocabulo Rimi, quo Wiſura & Waharna confluunt, populabundus acceſſit.* Eadem verbis iiſdem commemorat Aſtron. apud Reuberum; Poëta Anonym. ad An. 784.

Arva petens, juxta fluvium conſederat Ambram,
Eſt ubi caſtellum, quod Skideronburg vocitatur.

Porrò hîc Carolum M. fundaſſe Eccleſiam Cathedralem, *quæ tamen pòſt per Brunonem & Tanquardum Saxones in Vallerſleve ſuper Ericam, & indè per Henricum primum in Vroſe oppidum Northuringiæ, & tandem per Ottonem Magnum An.967. Magdeburgum ſit tranſlata*, teſtatur Chron. Mindenſe à Meibomio editum, Henricus de Hervordia, Joannes de Eſſendia, Rolevingius in lib. de laudibus antiquæ Saxoniæ, Hartmannus Scheidelius in Chron. & deſcriptione Magdeburgi, Pideritius in Chron. Lippienſi part. 2. pag. 206. Cleinſorgius in MS. Annal. Eccleſiaſt. Weſtphaliæ. Quemadmodum igitur Epiſcopatus hîc inſtitutus, ex alio loco in alium migravit, & prorſus hodie evanuit, ut de eo, & ſimilibus Germaniæ Eccleſiis illud Severi Imp. pro dolor! uſurpare jam liceat, *Omnia fui & nihil.* ita etiam *Schiram novam*, *veteri Schiræ* proximam, opulentum Blombergenſis Monaſterii Canonicorum Regularium S. Auguſtini prædium, Lippienſes Comites in rem ſuam, hoc eſt, uſum profanum converterunt. Piderit. in Chron. Lippienſ. pag. 626. Heu pietas! heu priſca fides!

8. CONCELEBRAT NOTÆ VENA SALUBRIS AQUÆ.] Fontes Pyrmontanos deſcribit Henricus de Hervordia in Cod. MS. de tempor. memor. ætat. 2. cap. 112. *In Weſtphalia quoque juxta oppidum*, inquit, LUDE *diœceſis Paderbornenſis fons eſt, qui dicitur* SACER FONS, *de quo ſiquis pronus biberit, in faciem ejus exilit, & quaſi expergi videtur. Ibidem eſt & alius fons, qui dicitur* FONS BULLIENS. *Iſte quaſi quadratus eſt de quatuor lateribus æqualibus; quolibet latere forte 12. pedum exiſtente, & fundus ſubter rubeus ad pallorem declinans. Nil in ipſum influit nec effluit, ſed continuè bullit & ſonorè, ſic quòd ad jactum baliſtæ poteſt audiri. Propter ampullas magnas & viſcoſas in ipſo jugiter elevatas & diſruptas, perpetuæ eſt bullitionis.* Ita Henricus de Hervordia, qui An. 1370. defunctus, & An. 1377. juſſu Caroli IV. Imperatoris Mindæ præſentis exhumatus, & honeſtiori loco denuò ſepultus, Mindæ in templo Patrum Dominicanorum quieſcit. Chron. Mindenſe à Meibomio editum, pag 119. Poſtea An. 1556. *ſacrum* hunc *fontem* mirâ vi multis gravibuſque morbis me-

medendi inclaruiſſe, & magno externorum concurſu celebratum narrat Joan. Scilerus in Chron. Pyrmont. MS. cap. 3. & Joannes Gigas medicus & Mathematicus inſignis, ortu Ludenſis, & Henricus Harius J. C. in deſcript. diœceſis Paderbornenſis ſingulariter jam olim commendarunt. Quem etiam nunc ſalubritate nobilem, viri Principes ac Dynaſtæ complures, quotannis certatim frequentant, non exiguo accolarum, & Ludenſium præcipuo emolumento.

Sinfeld Campus Caroli Magni Victoria de Saxonibus nobilitatus.

TROPÆA CAROLI M.

FRANCORUM REGIS,

IN CAMPO SINTFELD.

MEMORIÆ. SACRUM

NUNC. UBI. FERTILIBUS. LATE. FLAVESCIT. ARISTIS
TAM. CERERI. GRATUS. QUAM. SPATIOSUS. AGER
OLIM. CAMPUS. ERAT. QUO. PRÆLIA. SAXO. MINATUS
FRANCORUM. SIGNIS. OBVIA. SIGNA. TULIT
SED. VICTUS. CESSIT. TITULO. VICTORIA. DONAT
MOENIA. VICINO. CONSPICIENDA. JUGO
SI. MARATHON. PERSIS. NOMEN. FATALE. PEREMPTIS
MILTIADÆ. JACTAT. CLARA. TROPÆA. DUCIS
GLORIA. MAJOR. ERIT. CAROLI. QUI. PARCERE. VICTIS
MALUIT. HOSTILI. QUAM. JUGULARE. MANU

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

CAROLO. M. FRANCORUM. REGI. SAXONIBUS. IN
CAMPO. SINTFELD. AN. DCCXCIV. SUBACTIS. ET
TERTIA. EORUM. PARTE. ALIO. TRADUCTA. DE
RELIGIONE. CHRISTIANA. ET. PUBLICA. TRAN-
QUILLITATE. OPTIME. MERITO
M. H. P

NOTÆ.

1. TAM CERERI GRATUS, QUAM SPATIOSUS AGER.] Quamvis hic ager longè latèque patens frumentis hodie abundet, fertiliores tamen ſegetes illic olim proveniſſe credibile eſt, quando frequentibus pagis habitatus diligentiùs colebatur; qui plerique omnes unà cum oppido *Blankenroda* Suſatenſi bello vaſtati, Theodorico Colonienſi Archiepiſcopo & Adminiſtratori Paderbornenſi, ſuum debent excidium. Tanti Eccleſiæ Paderbornenſi, cujus Suſatum nihil intererat, primum ſtetit conſilium, potentiorem è vicinia Principem cooptandi; qui hanc inſuper gratiam Paderbornenſibus retulit, ut à Martino V. Pont. Max. An. 1429. VIII. Kal. Decemb. Pontif. ejus An. 13. clam impetratis UNIONIS literis, diœceſin Paderanam Colonienſi conjungere & ſubjicere ſtuduerit. Sed hæc illius molitio fruſtra fuit, ſiquidem Eugenius IV. Pont. Max. ab univerſis Paderbornenſis diœceſis ordinibus de vero Eccleſiæ ſtatu certior factus, hanc *Martini unionem* malâ fide quæſitam, diplomate ſuo An. 1431. VI. Kal. Julii, Pontif. An. I. reſcidit, & Eccleſiam Paderbornenſem Antiſtitis ſui fraude circumventam in integrum reſtituit.

2. OLIM CAMPUS ERAT.] Quem vita Caroli M. apud Pithæum *Sinitfelt*, Annal. Franc. incerti Auct. apud eundem *Sinifelde*, Annal. Fuldenſ. *Sinitfeldt*, Aſtron. apud Reuberum *Sintfelt*, Adelmus *Smetfeldum* pro *Sinetfeldun*, Regino *Finisfelt* pro *Sinitfelt*, Poëta Anonym. *Sinothfeld*, diplomata Ottonis III. Imp. & S. Henrici Regis, infra ad monument. Sendæ, *Soretfelt* & *Sorehtfeld*, quaſi infœcundum & ſterilem campum dicas, & ejuſdem Henrici literæ in monument. Saltus Teutoburgienſis editæ, *Sinatfeld* nuncupant. Item literæ Theodori de Herſe An. 1445. *de donatione bonorum in devaſtatis pagis, & marcis in* SENTFELDE, *in Haren*, *Knickenhagen*, *Wulfeſen.* Et literæ Stephani, Gerlaci, & Theodori de Malsborch, *de decima*

cima vastati pagi Ostelrein in SENTFELDE *An.* 1481. *datæ*, SENTFELDE appellant. Unde, cum hodiernum nomen *Sentfelt* ab antiquo parum discrepet, miror Reinerum Reineccium, eruditissimum cæteroquin scriptorem, & Paderbornensium locorum, utpote qui Steinhemii ad Ambram natus fuit, haud dubiè gnarum, in notis ad Poëtam Anonym. *Sendam*, Paderbornensis & Lippiensis ditionis vastum desertum, pro *Sintfelt*, interpretatum. Pari errore labitur Letznerus, qui pro *Sentfeld* hîc nobis *Wintfeld* obtrudit; & Henricus Hovelius in speculo Westphaliæ veteris MS. qui *Sintfelt* in Delbrugia collocat. Vocabulo *Felt*, campum jam olim appellatum esse, liquet ex Aimoino lib. 2. c. 13. *Quo tempore Longobardi relictâ Rugorum patriâ venerunt in campos patentes, qui sermone barbarico Felth appellantur.* Quid verò illud *Sinit*, *Sini*, *Sinet*, *Sinot*, *Sinat*, denotet, equidem nescio. Bernardus Mollerus lib. 5. de Rheno, à synodo, quæ nostratibus hodiedum *Sent* dicitur, unde *Sentgericht*, hoc est, judicium synodicum, hoc nomen deducit; quasi Quinctilius Varus, qui *jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva*, jus ibi dixerit, sive antiqui nostri Saxones conventus egerint: quibus si æquè notum, usitatumque Centenarum judicium fuisset, atque Alemannis & Francis fuit (de quo lex Alemannorum, & Beatus Rhenanus lib. 2. rer. German. *Regnum siquidem Francorum in Comitatus divisum erat, hi in Centenas: harum autem Præses Centenarius & Centgrafius, Assessores Scabini dicebantur*) suspicari forsan liceret campum *Sentfeld* ex eo denominatum, quòd hujusmodi judicia illic exercerentur.

3. QUO PRÆLIA SAXO MINATUS.] Saxones etsi tot præliis, tot cladibus fracti, identidem tamen Francorum jugum excussere, quemadmodum *victores victique nunquam solidâ*, ut Tacitus ait hist. lib. 2. c. 7. *fide coalescunt.* Quare teste Astron. apud Reuberum An. 794. *Rex bipartito exercitu Saxoniam petere statuit, eo videlicet modo, ut ipse cum dimidia parte copiarum ab Australi parte intraret; Carolus verò filius ejus cum alia medietate Rhenum apud Coloniam trajiceret, & in eandem regionem*

ab

ab occidente veniret. Quo facto, licet Saxones in campo, qui SINTFELT *vocatur, quasi prælium cum Rege commissuri consedissent, ibique adventum ejus opperirentur, amissâ victoriæ spe, quam sibi paulò antè falsò pollicebantur, ad deditionem omnes conversi sunt, victique sine prælio, victoris potestati se subdiderunt. Dederunt igitur obsides, & jurejurando fidem Regi velle servare promiserunt.* Eadem, sed breviùs, narrat vita Caroli M. apud Pithæum. *Saxones autem congregati præparaverunt se ad bellum in campo* SINITFELT*: sed cùm audissent se ex duabus partibus esse circumdatos, timore pleni promiserunt se esse Christianos, & fideles Domno Regi.*

4. FRANCORUM SIGNIS OBVIA SIGNA TULIT.] Antiquis Germanis nostris militaria signa fuisse in usu testatur Tacit. de Morib. Germ. *effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt*, & lib. 4. hist. de Civili Batavo & Germanis hiberna legionum Romanarum in Rheni ripa obsidentibus. *Hinc veteranarum cohortium signa, inde deprompta silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos.* Quarum autem fuerint ferarum imagines, nec Tacitus, nec alius quisquam declaravit. Omnis generis animalium fuisse, quemadmodum apud Romanos & Ægyptios, maximè credibile esse, ait Cluverius Germ. antiq. lib. 1. c. 49. De Saxonum signis hæc scribit Widekindus Corbeiensis lib. 1. Annal. *Hic arripiens signum, quod apud eos habebatur sacrum, leonis atque draconis, atque desuper aquilæ volantis insignitum effigie.* Francis verò tempore Pharamundi Regis usitatos tres bufones aureos in area nigra, seu nigros bufones in area aurea; à Meroveo ex objecto viso bufones versos in leones; à Clodoveo leones in lilia, quæ cùm essent indefinita, Caroli VI. edicto tria retenta, asserit Theodorus Hoppingius Susatensis in suo de insignibus opere erudito.

5. SED VICTUS CESSIT. TITULO VICTORIA DONAT MOENIA.] Annal. Fuldens. *Saxones in* SINITFELT *congregati à Carolo subacti sunt, & tertius ex eis homo translatus.* In Annal. incerti auctor. apud Pithæum eadem iisdem penè verbis referuntur. Ab hac victoria oppidum Wünnenberg

in

in agro Sentfelt / edito loco ſitum, nomen accepiſſe creditur, ſicut Wintfelt / id eſt, campus victoriæ, à clade Variana. Lipſius in notis ad lib. 1. Annal. Taciti.

6. SI MARATHON.]. Campi Marathonis, *qui abeſt Athenis circiter millia paſſuum decem, ingenti Perſarum clade nobilis*, meminit Cornelius Nepos in Miltiade. Eundem *magnarum & multarum virtutum teſtem* nominat Pomponius Mela lib. 2. vid. Herodotum lib. 6. Pauſaniam lib. 1. Juſtinum lib. 2. Agellium lib. 7. cap. 21.

7. PERSIS NOMEN FATALE PEREMPTIS.] *Pugnâ Marathonia nihil nobilius, nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes proſtravit.* Cornelius Nepos l. c. *Ducenta enim millia Perſæ eo prælio, ſive naufragio amiſere.* Juſtin. l. 2. cap. 9. Oroſius. Ex Athenienſibus contrà centum & nonaginta tantùm milites deſideratos refert Herodotus.

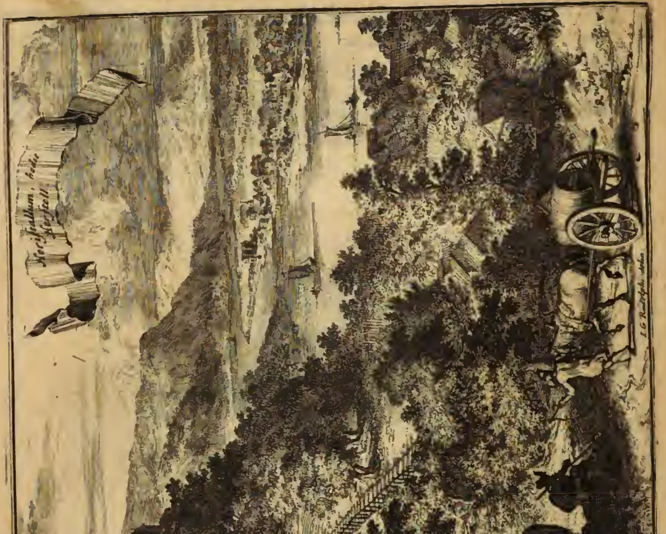
8. MILTIADÆ JACTAT CLARA TROPÆA DUCIS.] *Miltiadi, qui Athenas totamque Græciam liberavit, talis honos tributus eſt in porticu, quæ Pœcile vocatur, quùm pugna depingeretur Marathonia; ut in decem Prætorum numero prima ejus imago poneretur, iſque hortaretur milites, præliumque committeret.* Cornelius Nepos l. c. Alterum Miltiadis præmium ſunt, tropæa ex hoſtium manubiis, quibus ſe à ſomno quotidie excitari jactabat Themiſtocles. Cicero 4. Tuſcul. quæſt. & Plutarchus. Porrò de Græcorum tropæa figendi conſuetudine, tum aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Cornelii Nepotis Datame liquet. Quinam autem primi inter Romanos tropæa poſuerint, tradit Florus lib. 3. cap. 2. *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant locis, ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixere, cum hic mos inuſitatus fuerit noſtris. Nunquam enim populus Romanus hoſtibus domitis ſuam victoriam exprobravit.* Quod ſanè Germanicus Cæſar Germanis, Arminii militibus, in *campo Idiſtaviſo*, prope Eiſdorffium, haud procul Mindâ, inter Oldendorpium & pagum Stemmen / ſi Cluverio credimus; ſi verò Lipſio, in notis ad Tacit. Annal. lib. 2. n. 44. infra Bremam, mare verſùs, ad pagum Vegeſack /

 ſupe-

ſuperatis haud obſervavit: ita enim hac de re ſcribit Tacit. lib. 2. Annal. *Miles in loco prælii Tiberium Imperatorem ſalutavit. ſtruxitque aggerem, & in modum tropæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea ſpecies dolore & irâ adfecit.* Chytræus in deliciis itinerum, tradit hæc tropæa ſtetiſſe erecta cis Viſurgim in Comitatu Diepholtano, prope ſtagnum Dumeram.

9. QUI PARCERE VICTIS MALUIT.] Sic Carolus tertiò quoque Saxonum, quos in *Sintfelt* ſubegerat, ut ſuprà meminimus, in alias oras traducto, reliquis ſupplicibus, more ſuo ignovit: *Præclaram victoriam ratus, in qua plus eſſet clementiæ, quàm crudelitatis.* Cornelius Nepos in Timoleonte. Probè etiam gnarus, *novum imperium inchoanti utilem eſſe clementiæ famam.* Tacit. hiſt. lib. 4. c. 63. &, *ſi egregium eſt hoſtem dejicere, non minùs eſſe laudabile infelicis ſcire miſereri.* Valerius Max. lib. v. Cæterùm de Saxonibus utriuſque Albis ripæ accolis in Galliam & Germaniam deportatis, ſuprà diximus in monumento Bocæ §. 7. Bonfinius etiam in remotiores provincias trajectos memorat, Decad. 1. lib. 9. *Non ſolùm*, inquit, *è Saxonibus abducti obſides Principum filii, ſed ut eorum vires honeſtiùs extenuarentur, multæ quoque ex his in Daciam, Pannoniam, diverſaſque regiones deductæ coloniæ, quarum adhuc innumeræ Sarmatiam, ulterioremque Daciam incolunt.* Secutus nimirum hac in re Carolus exemplum veterum Romanorum: Tiberius namque ex his ipſis locis, ubi Druſus adverſùs Sicambros caſtellum Aliſonem poſuerat, *Sicambros traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Sueton. in Aug. cap. 23. Quantus autem eorum, quos in Gallias Tiberius trajecit, numerus fuerit, Eutropius, quem ſequitur Lipſius libro 1. de magnitud. Rom. & Cluverius, memoriæ prodidit lib. 7. *Tiberius quadringenta millia captivorum ex Germania tranſtulit, & ſupra ripam Rheni in Gallia collocavit.* Eodem uſus conſilio Probus Imp. teſte Vopiſco, *accepit ſedecim millia tyronum*, (è Germanis noſtris) *quos omnes per diverſas provincias ſparſit, ita ut numeris vel limitaneis militibus, quinquagenos vel ſexagenos*

genos interſereret, dicens: ſentiendum eſſe, non videndum, cùm auxiliaribus barbaris Romanus juvatur. De Vandalis & Burgundionibus à Probo devictis, & in Britanniam deportatis, Zoſimus lib. 1. De Francis *à propriis ex origine ſedibus avulſis, ut in deſertis Galliæ regionibus collocati, etiam pacem Rom. Imperii cultu juvarent, & arma delectu*, Panegyrici, Conſtantino Imp. & Maximiniano Aug. dicti, meminerunt.

Herisfeldum, hodie
Herzfeld
I G Rudolphi delin

HERISTALLUM SAXONICUM, IN RIPA VISURGIS.

MEMORIÆ. SACRUM

SEU. TE. CÆRULEUS. PLACIDO. VEHIT. AMNE. VISURGIS
SIVE. FACIS. TERRA. CARE. VIATOR. ITER
PARVA. MORA. EST. FAMÆ. RELEGAS. MONUMENTA. VETUSTÆ
ET. PRECOR. HÆC. PAUCIS. CARMINA. SCRIPTA. NOTIS
MAGNUS. HERISTALLO. CAROLUS. DUM. SAXONAS. URGET
HIC. POSITIS. CASTRIS. NOMEN. HABERE. DEDIT
LEGATOS. HIEMANS. HIC. REGIA. DONA. FERENTES
AUDIIT. ET. NATOS. JUSSIT. ADESSE. SUOS
HIC. COEPTAM. RETULIT. FATO. MELIORE. CATHEDRAM
AD. VITREAS. PADERÆ. LENE. FLUENTIS. AQUAS
NON. TAMEN. OMNIS. HONOS. ABIIT. QUIN. ÆMULA. FRANCO
CERTAT. HERISTALLI. GLORIA. SAXONICI

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

HERISTALLI. SUI. IN. RIPA. VISURGIS. CAROLI. M HIBERNIS. PIPINI. ET. LUDOVICI. FILIORUM. EJUS. CONVENTU. HUNNORUM. ET. ASTURIÆ GALLECIÆQUE. REGUM. LEGATIONIBUS. AN DCCXCVII. CELEBRATI. MEMORIÆ. POSUIT

NOTÆ.

1. HIC POSITIS CASTRIS NOMEN HABERE DEDIT.] Ita Astronom. apud Reuber. ad An. 797. *Consilium iniit, ut ad conficiendum Saxonicum bellum in ipsa regione hyemaret. Sumpto igitur comitatu suo, Saxoniam petiit, castrisque super Wisuram positis consedit, & locum castrorum* HERISTELLI *vocari jussit.* Eadem fermè habet vita Caroli M. apud Pithæum: *Et Novembrio mense mediante, ad hibernandum cum exercitu Saxoniam intravit, positisque castris apud Wisoram fluvium, locum castrorum* HERISTELLI *vocari jussit.* Adelmus ad An. 797. *Sumpto igitur comitatu suo, Saxoniam petiit, castrisque super Wisuram positis consedit, & locum castrorum* HERISTALLUM *vocari jussit: Qui locus ab incolis usque in præsens ita nominatur.* Poët. Anonymus:

—— Wisuræ positis in littore castris
Sedit, Heristellique locum jussit vocitari.
Hactenus hoc & habet nomen.

Item Gobelinus Persona in Cosmodr. ætat. 6. cap. 38. Crantzius Metrop. lib. 1. cap. 12. Georgii Fabricii Origin. Saxon. lib. 4. hæc sunt verba: *In eo loco, qui à stabulis Principum Herenstelle appellatus fuit.* Henricus de Hervordia nominat *Erestal*, alibi tamen *Herestelle.* Contrà Henricus Meibomius, non tam à castris eo loco positis, quàm à palatio Francico in Annal. Francorum percelebri, cui situ loci & amœnitate simile fuerit, denominatum *Heristallum* putat.

2. LEGATOS HIEMANS HIC REGIA DONA FERENTES] Annal. Francici incerti auctoris apud Pithæum: *An. 798. Carlus cum exercitu hiemavit in Heristallio Saxonico. Hadofuns Rex Gallitiæ & Hasturiæ, per Floram legatum suum, papilionem miræ pulchritudinis Regi transmisit.* Vita Caroli M. apud Pithæum: *Venit autem ad eum legatus Adefonsi Regis Gallitiæ & Asturiæ nomine Froia, præsentans papilionem miræ pulchritudinis.* Adelm. Poëta Anonym. Regino.

3. AU-

3. AUDIIT, ET NATOS JUSSIT ADESSE SUOS.]. Aſtronom. apud Reuber. *Exercitum verò quem ſecum abduxit, per totam Saxoniam in hyberna diviſit. Illuc Pipinum de Italica, & Ludovicum de Hiſpanica expeditione regreſſos ad ſe venire juſſit. Ibi legatos Hunorum cum magnis muneribus ad ſe miſſos audivit & abſolvit. Ibi legatum Adelphonſi Regis Aſturicæ atque Galetiæ ſibi dona deferentem ſuſcepit. Indè Pipinum ad Italiam, Ludovicum ad Aquitaniam remiſit: cum quo & Abdellam Saracenum ire juſſit, &c. Rex autem in Saxonia reſidens, ibi & Natalem Domini & Paſcha celebravit.* Item vita Caroli M. apud Pythæum: *Illuc venerunt legati Avarorum cum muneribus multis. Indè Abdellam Saracenum cum filio ſuo Ludovico in Hiſpaniam reverti fecit, & filium ſuum Pipinum ad Italiam miſit: ipſe ad diſponendam Saxoniam totum hyemis tempus impendit, & ibi Natale Domini, & Paſcha celebravit. Venit autem ad eum legatus Adefonſi Regis Galliciæ & Aſturiæ nomine Froia, præſentans papilionem miræ pulchritudinis. In ipſo quoque Paſchæ tempore Nortluidi trans Albiam ſedentes, ſeditione commotâ, legatos ejus, qui ad juſtitias faciendas apud eos converſabantur, quoſdam occiderunt, quoſdam ad redimendum reſervarunt: ex quibus aliqui fugerunt, cæteri redempti ſunt. Rex Carolus collecto exercitu de* HERISTELLI *ad locum, qui dicitur Minda, perrexit, & contra deſertores inter Albim & Wiſoram peragravit totam Saxoniam. Nortluidi, cum Traſcione Duce Abodritorum, & Eburiſo legato Domni Regis commiſſo prælio, victi ſunt, & cæſi ex eis quatuor millia, cæteri qui evaſerunt, de pacis conditione tractaverunt.* Vide Adelmum ad An. 797. Poëtam Anonymum, Reginonem, alioſque.

4. HIC COEPTAM RETULIT FATO MELIORE CATHEDRAM.] Deſignatæ hîc ſedis Epiſcopalis nullum antiquiorem teſtem habemus Henrico de Hervordia, & auctore Chronici Mindenſis ab Henrico Meibomio editi, qui unde hoc acceperint, ignoramus. Quòd ſi autem vera eſt ipſorum ſententia, neceſſariò hanc fundationem, poſt Eccleſiam primò Paderbornæ conditam, & *ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Chriſtianam*, ut ſcriptor vitæ Liborianæ apud Bollandum cap. 2. refert, *aliquoties igni traditam*, contigiſſe crediderim. Certè exiguo hîc tempore Cathedralis Eccleſia hæſit, ad primum locum antè reverſa, quàm An. 799. *Leo* III. *Pontif. Max. religioſum Caroli*

li ac salutare Christianitatis dilatandæ studium nobiliter inchoatum, Apostolicâ auctoritate firmavit, atque in Ecclesia tunc Paderbornæ noviter constructa quoddam altare consecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas secum Româ detulerat, collocavit. Vita S.Liborii l. c. Hermannus Kerssenbrochius in catalogo Episcop. Paderborn. Verùm enim verò *Heristalli* ingentia murorum rudera, Patribus Franciscanis in monte domicilii sui fundamenta, hortique planitiem molientibus, sub terra deprehensâ, amplum sanè ædificium hîc designatum fuisse commonstrant.

5. QUIN ÆMULA FRANCO.] *Heristallum Francicum*, palatium olim regium, (à quo Pipinus Heristallius, Caroli Martelli pater, Major domûs Regiæ, cognomentum induit) nunc vicus, *Herstal*, Baroniæ titulo clarus, ad Mosam, haud procul à Leodico. Censetur juris Brabantini, spectatque ad gentem Nassaviam. Diplom. Belgica Miræi, pag. 141. & 272. Crebra ejus mentio, in vita Caroli M. & Ludovici Pii Impp. in Poëta Anonym. Reginone, aliisque Francicæ hist. scriptoribus, occurrit; quod Reineccius in notis ad Poëtam Anonym. cum *Saxonico* nostro malè confundit.

6. CERTAT HERISTALLI GLORIA SAXONICI.] Complura rerum gestarum monumenta *Heristallum Saxonicum* præ *Francicò* illustrant: Caroli M. castra & hiberna, Pipini & Ludovici filiorum ejus congressus, Hunnorum & Asturiæ Galleciæque Regum legationes & munera, Cathedralis Ecclesiæ dignitas, atque hinc suscepta in Saxones Transalbianos fausta expeditio. Nostrâ memoriâ An. 1632. mense Octob. *Heristalli* arcem finibus suis imminentem, Hassi vastarunt, ac demum An. 1637. mense Martio incenderunt. Pari in hunc locum clementiâ jam olim usi, An. 1465. D. Christinæ sacro die, ut vetus habet inscriptio: HASSONES. URBEM. HERSTELLE. CUM. VILLA. DEVASTARUNT. ATQUE. CREMARUNT. Nobilis porrò *Falckenbergiorum* familia *Heristallum* diu possedit, & Henricus Dux Saxoniæ repigneravit quidem, sed litibus indè exortis, ac demum compositis, Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, à *Falckenbergiis* aliisque creditoribus, præsenti pecuniâ 17666. aureorum redemptam,

An.

An. 1608. 13. Novemb. Ecclesiæ suæ recuperavit. Inter alia tum etiam conventum fuit, ut prope *Heristallum* certus *Falckenbergiis* concederetur locus novæ arci exstruendæ opportunus. Hoc loco & genere *Falckenbergiorum*, ortus est *Theodorus Falckenbergius*, Gustavi Adolphi Sueciæ Regis aulæ Marescallus, pedestris & equestris legionis ductor, & qui Regis sui nomine Magdeburgum adversus Tillium Catholici exercitus ducem propugnavit, atque urbe à Cæsareo milite captâ, direptâque, in ipso ejus vallo occubuit. *Mauritius* contrà *Falckenbergius* equestris legionis Götzianæ legatus, Cæsari militavit; pòst captus à Suecis, & paucis diebus antè dimissus, quàm ad Lutzam fuit dimicatum, eidem prælio interfuit, Regemque Sueciæ, quem paulò antè captivus, & propter merita *Theodori Falckenbergii* familiariter habitus, optimè de facie norat, plumbeâ glande sauciatum equo primus dejecit, pariterque hostili telo transfixus concidit proximè Regem; cui humi prostrato, fatali ictu superveniens Georgii ab Oynhausen Götzianæ legionis equitum magistri legatus, *Joannes* Schneberg / ex Bokendorp / diœcesis Paderbornensis vico oriundus, ilia ense confodit, peremit, spoliavitque exanimem.

Placuit hoc recens Paderbornensium militum facinus, dum vetera monumenta percensemus, hîc subnectere, & verbo ad posteritatis memoriam consignare: Ne qui alii, ut post victoriam ignavi etiam gloriantur, hanc sibi laudem præcerpant. Nobis cùm certa fides ex iis, qui prælio interfuere, tum torques aureus Regi inter opima spolia à *Schnebergio* detractus, relatusque testis est. Neque aliud nobis propositum, quàm partam Paderbornensium nomini gloriam candidæ veritati asserere.

WEVELSZBURG.
Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe
THEODORO Episcopo Paderbornensi ædificata. ubi olim
Hunnorum temporibus, et postea à Friderico
Arnsbergæ Comite, castellum situm fuit.

WEVELSBURGUM

PROPE BODECAM, MONASTERIUM S. MENOLPHI.

MEMORIÆ. SACRUM

ECCE. WEVELSBURGI. SAXO. FUNDATA. VETUSTO
ARX. QUÆ. TURRITUM. TOLLIT. AD. ASTRA. CAPUT
INDOMITIS. OLIM. PATRIAM. DEFENDIT. AB. HUNNIS
DAMNA. DEDIT. PATRIÆ. NEC. SEMEL. ILLA. SUÆ
QUANDO. FEROX. ARMIS. FRIDERICUS. SÆVIIT. HOSTIS
NON. IMPUNE. TAMEN. QUÆ. TULIT. ARMA. NEPOS
SIC. VARIAS. EXPERTA. VICES. DOMINOSQUE. FREQUENTES
SUBDIDIT. IMPERIO. SE. THEODORE. TUO
FORTUNATA. NIMIS. SI. QUAS. NON. LÆSERAT. HUNNUS
INTACTAS. SINERET. GOTTHICUS. IGNIS. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

WEVELSBURGUM. VETUSTISSIMUM. AB. HUNNORUM. GERMANIAM. DEVASTANTIUM. MEMORIA. CASTELLUM. A. FRIDERICO. ARNSBERGÆ COMITE. INSTAURATUM. ET. MUNITUM. A. COMITIBUS. WALDECENSIBUS. AD. ECCLESIAM PADERBORNENSEM. TRANSLATUM. A. BURANIS. DYNASTIS. TUM. BENEFICII. TUM. PIGNORIS LOCO. DIU. POSSESSUM. A. THEODORO. EPISCOPO. ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI. RECUPERATUM. ET. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUCTUM. A SUECIS. INCENSUM. A. THEODORO. ADOLPHO EPISCOPO. ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI MAJORI. EX. PARTE. RESTITUTUM. POSITO. HOC. MONUMENTO. EXORNAVIT

NOTÆ.

1. WEVELSBURGUM] Etymon *Wevelsburgi* obſcurum atque incertum eſt. Bodecenſes quidem in literis ſuis memorant, ſenum traditione quendam Wevelonem Buranum, permiſſu Abbatiſſæ Bodecenſis, primum hoc loco poſuiſſe domicilium, & *Wevelsburgo* nomen dediſſe. Verùm in genealogia Burana Gaſparis Schioppii, atque antiquis literarum monumentis, neminem è Buranis hoc nomine uſum lego. Huic cognominis locus eſt in Helvetiis, dictus *Wevelsburg*, qui viris doctis eſt Aventicum Taciti, & Avanticum Ptolemæi.

2. PROPE BODECAM, MONASTERIUM S. MENOLPHI.] Gobelinus Perſona in Coſmodromio ætat. 6. cap. 40. de auctore Bodecenſis Monaſterii, ſancto Menolpho, ita narrat: *Carolus poſtquam Weſtphalos ſubegit, S. Meinulphum de fonte levavit, & matrem ejus Wichtrud dictam, patre ejus defuncto, in ſuam protectionem recepit: quoniam frater mariti defuncti vim ſtupri ſibi conabatur inferre. Hic Meinulphus nobilibus parentibus exortus, Archidiaconus in Eccleſia Paderbornenſi, de bonis paternis Monaſterium Monialium ſeu Canonicarum regularium, in villa Bodicken Paderbornenſis diœceſis, fundavit & dotavit.* Etſi verò idem Gobelinus Perſona cap. 41. hæc ſubjungat: *Quòd Meinulphus* (qui erat unus è legatis, quos An. 836. B. Baduradus Epiſcopus Paderbornenſis, ad reliquias S. Liborii impetrandas, ad Cenomanos miſerat) *in Eccleſia S. Vincentii Cenomanenſi vovit Monaſterium Sanctimonialium fundare, in honorem B. Mariæ & S. Liborii, in loco, qui dicitur Bodicon*; & Crantzius Metrop. lib. 1. cap. 28. afferat, ideò *S. Meinulphum fundandi Monaſterii* votum nuncupaſſe, *ut proſperare dignaretur Deus legationem eorum.* Nulla tamen hujus voti apud Cenomanos nuncupati fit mentio in vita S. Menolphi, quæ extat, & quam ipſe Gobelinus conſcripſit. Imò huic narrationi adverſari videtur, quòd S. Menolphus jam antè, quàm ad Cenomanos legatus iret, Ludovicum Pium Imperatorem, ſua-

ſuaſu Baduradi Epiſcopi, An. 816. Aquiſgrani in Concilio provinciali acceſſerit, facultatem ædificandi Monaſterium ab eo impetraturus, & quòd Ludovicus *grato animo petitionem ejus acceptans, litteras ſuo ſignatas ſigillo ſuper ſuo conſenſu gratiosè conceſſerit.* Vita S. Menolphi, & ex ea Baronius ad An. 816.

De fundatione aliquantò accuratiùs agunt veteres Bodecenſis Monaſterii literæ, his verbis. *Beatus Maynulfus divinæ revelationis inſtinctu cœleſtique viſione inſtructus, quoddam Monaſterium, quod Weſtfalica lingua Bodeken, quaſi parvum dolium appellavit, in terra patrimonii ſui, approbante Imperatore, qui tunc Aquiſgrani fuerat, ſolemniter conſtruxit, & ipſum Monaſterium de bonis ſuis temporalibus, quæ multa erant, largiter dotavit; & inibi nobiles feminas & devotas, quæ vulgariter Doemvrouwen nuncupantur, inſtituit, quibus ſanctus vir omnem foris evagandi occaſionem in vim majoris ſtabilitatis præcludere volens, providâ diſpenſatione conſtituit ſex Armigeros circumjacentes, tanquam procuratores Monaſterii prædicti, quibus bona ſua abundanter diſtribuit, tam in villis, quàm in grangiis, ut de his bonis Monaſterio prædicto certis temporibus anni omnia neceſſaria pro victu & veſtitu miniſtrarent. Sed & aliis Vaſallis Armigeris bona pheodalia contulit, ut & ipſi eſſent fideles defenſores Monaſterii prætacti, & ſubjecti eidem. Propter hoc omne jus infeodandi, & conferendi ipſa bona pheodalia tranſtulit in ipſas Dominas, & earum Monaſterium. Porrò his munitionibus feminarum non contentus ſanctus Pater Maynulphus, potentiorem nobilem de vicinis conſtituit in præfectum, & ſuperiorem defenſorem omnium bonorum Monaſterii, ac cauſarum emergentium, quantumcunque certis ſibi bonis, ac penſionibus de ſingulis officiis, ut commodiùs onus hujuſmodi portare poſſet, deputatis, ut his vallatæ circumquaque tutoribus prædictæ feminæ Deo devotis famularentur obſequiis. Cujus quidem ordinationis & inſtitutionis diſpoſitio literis ſigillatis expreſſiùs habetur in prædicto Monaſterio, & ſtetit hæc ordinatio per plures annos poſt mortem beati viri Maynulphi. Sed heu convenerunt inimici omnis religionis, dignitas generis, ocium, & voluptas, & caſtra Dei ac patrimonium Chriſti funditus devaſtantes nihil reliquerunt, proinde dicti officiati, & vaſalli bona ſibi deputata pro miniſtratione neceſſariorum Monaſterii ſibi appropriarunt, vendiderunt, & he-*

redibus suis tanquam propria, nemine contradicente, reliquerunt. Ita Bodecensis Monasterii virgines multis domesticis difficultatibus conflictatas, haud minoribus damnis atque injuriis externi affecerunt, quando *Nobiles de Furstenberg ex Waterlappe, propter Nobiles de Brencken, Ecclesiam Bodecensem unà cum Monasterio incenderunt, id damnum ipsos quidem Furstenbergios resarsisse, sed dono ab aliis interverso, nihil indè commodi Bodecenses esse consecutos,* in literis suis Bodecenses ipsi jure conqueruntur. Verumtamen ne similes in Paderbornensem ditionem incursiones deinceps fierent, Henricus Spiegelius Episcopus Paderb. cavere videtur voluisse his literis, quas Latinè vertimus, & Arnoldus de Brencken, nobili genere, virtute ac doctrinâ vir æquè conspicuus, in schedis suis repertas, & ab Henrico Episcopo Paderbornensi, securitatis utique causâ, ipsius majoribus relictas, nobiscum antehac communicavit. *Nos Wenemarus de Forstenberg, & Fridericus ejus filius præsentibus literis profitemur, & testatum facimus, nos cum venerabili D. Henrico Episcopo Paderbornensi in hæc pacta amicè convenisse, quòd omnibus actionibus, quæ nobis in illum, & illius subditos possent competere, supersedebimus, quoad prædictus Dominus vixerit. Quòd si autem inter ipsum, aut ejus subditos, & nos nova deinceps oriretur controversia, eam intra quatuor hebdomadas, coram Episcopo prædicto, jure prosequemur: quo temporis spatio si jus redditum non fuerit, liberum nobis erit, salvâ hâc transactione, eum adire, qui jus nostrum nobis tribuat.. Contrà si Episcopo, aut illius subditis nova nobiscum controversia posthæc intercedet, eâque super re appellabimur, intra proximas quatuor hebdomadas id, quod justum erit, faciemus. Casu autem quo Episcopus officio Marescalli Westphaliæ abiret, & Coloniensibus bellum inferret, fas erit nobis, salvis his pactis, Coloniensi Archiepiscopo opitulari. Porrò si Episcopus, aut illius subditi nos hostiliter aggrederentur, salvis item his literis, nobis licebit vicissim hostilia facere. Quæ uti conventa sunt, nos Wenemarus ac Fridericus ejus filius bonâ fide, quæ juramenti loco valeat, firmiter, ac sine dolo nos observaturos pollicemur. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus literis appendimus. Datum Anno Domini* MCCCLXX. *feriâ quintâ post octavam Apostolorum.* Bodecensis igitur Monasterii fortunis

tunis unà cum disciplina, & cultu divino miserandum in modum ita dilapsis, ut *ex omnibus ipsius ædificiis sola Ecclesia, plus tamen, fimo & immunditiâ ejus testantibus, pro receptaculo bestiarum, quàm pro divini cultûs exhibitione perduraret, & in Capellis eidem Ecclesiæ quondam annexis, tunc verò dirutis, imò super ipsa altaria Capellarum, sicut in saltu, virgulta succrescerent, & tam Canonicæ, quàm Rector parochialis curæ; ac etiam Clerici cæteri, solâ Abbatissâ ibidem in tugurio rustico degente, terram fructiferam tanquam eis versam in salsuginem abhorrentes, locum ipsum dudum reliquerint,* Walburgis de Walde, Abbatissa Bodecensis, ipsam Abbatiam cum Monasterio, reservato sibi usufructu certæ pensionis annuæ, Wilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi, An. 1408. Indict. 1. Kal. Septembr. resignavit: is verò An. 1409. 17. mens. Julii, idem Monasterium à se reformatum, *honorabili viro Joanni Wail Priori Monasterii Canonicorum regularium in Swollis, Trajectensis diœcesis, tradidit, concessit & assignavit.* Ex antiquis literarum Bodecensium monumentis, & Gobelini Person. Cosmodromio ætat. 6. cap. 90.

3. INDOMITIS OLIM PATRIAM DEFENDIT AB HUNNIS.] Sicut Carolus M. bello per *octo* annos gesto *Hunnos* egregiè contudit, *quo tota eorum nobilitas, tota gloria decidit; omnis pecunia, & congesti longo tempore thesauri direpti sunt, quibus Franci antè pauperes tunc ditati, & opibus aucti:* Eginhardus in vita Caroli M. ita *Hungari, Hunnorum* progenies, jam indè à Ludovici III. & Conradi I. imperio, assueti flammâ ferroque interiorem Germaniam depopulari, Henricum Aucupem Germaniæ Regem inprimis exercuerunt, qui nusquam tutus, *in præsidio urbis Werlaon* (quæ nunc *Werla*, ditionis Coloniensis in Westphalia oppidum) *Hungarorum* impetum declinavit; donec pactis novem annorum induciis, atque urbibus interea communitis, & legibus Reipublicæ salutaribus latis, omnibusque ad vim propulsandam compositis, *Hungaros* tributum exacturos, magnoque cum exercitu iterum in Saxoniam irruentes, ingenti clade hostibus illatâ, repulit fugavitque. Luitprandus lib. 2. hist. cap. 8. & 9. Widekindus Corbeiensis Annal. lib. 1. Adamus

mus Bremensis lib. 1. cap. 46. & ex eo Albertus Stadensis, Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 47. *Posthac Hungari invadunt Saxoniam, & undique sævientes omnia vastant, & Monasterium in Hervorde Paderbornensis diœcesis destruunt.* Id quod Henrici ipsius diploma Hervordiensi Parthenoni datum etiam nos docet.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Omnium namque fidelium nostrorum petitionibus Serenitatis nostræ aurem accommodare oportet. maxime tamen eorum qui de sacris mentionem faciunt cœnobiis obtemperare decrevimus. Nam nostris crebrescentibus peccatis multimodas paganorum castigationes quibus Christicolas afflixerunt sentimus. Inter quas etiam Mathildam dilectam conjugem nostram unà cum Bodarbrunnensis ecclesiæ Episcopo videlicet Unwano. seu & cæteris fidelibus nostris. de sanctis Herivurdensis monasterii monialibus interpellantem cognovimus. quatinus illarum præcepta regia. quæ ab ethnicorum infestatione exusta sunt. renovari præciperemus. Quapropter noverit omnium fidelium nostrorum industria. quia miseratione earum repleti. ob amorem Dei Sanctorumque. petitionibus eorum assensum præbentes. prout ea ab antecessoribus nostris habere videbantur. nostræ auctoritatis renovatione prænotare jussimus. ea videlicet ratione. ut quicquid in vestitura supradicti loci. sive de Regum vel cujuslibet personæ traditione appareat. nullo injustæ contradictionis impedimento. æternaliter ad ejusdem congregationis nutrimina perseveret. quatinus absque alicujus secularis vexationis conflicto. sub nostræ tuitionis munimine. dignas ac Deo placitas persolvere studeant laudes. Nostrasque nostrorumque antecessorum quam & successorum frequentent orationes. Quorundam autem locorum vocabula. quæ quidam falsitatis fraude abstrahere conantur. huic conscripto subnectere præcepimus. Angeresgawe. Wineswalde. Overanberh. Liudwidesdorp & Hunbech secus fluvium Sigina. Hæc omnia cum reliquis cunctis possessionibus tam in agris cultis & incultis. quam & in omnibus appendiciis ad præfatum locum respicientibus. firma stabilique statione in jam dictæ familiæ potestate perenni tempore consistant. Et ut hoc nostræ confirmationis præceptum firmum stabileque permaneat. manu nostra subtus illud firmavimus. anuloque nostro sigillari præcepimus.*

Si-

Signum Domni HEINRICI *Sereniſſimi Regis.*
Simon notarius ad vicem Herigeri Archiepiſc. Cappellani recognovit.
Data XV. *Kal. Apr. Anno incarnationis Domini* DCCCCXXVII. *Indictionum* XV. *Anno vero regni glorioſiſſimi Heinrici* VII. *Actum Aſtnid. in Dei nomine feliciter. Amen.* Idem nobis innuit auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum §. 49. his verbis: *Meinwercus in Herivordia baſilicam S. Mariæ, quæ vocatur ad Crucem, dedicavit; quam ipſa unica ſpes mortalium ad ſingulare inibi miſerorum refugium ſibi conſtrui mandavit: ſiquidem Eccleſia Herivordenſis, ſicut Eccleſia Corbeienſis, in Epiſcopatu Paderbornenſi ſita, à Ludovico filio Caroli M. conſtructa, & à B. Badurado Paderbornenſi Epiſcopo dedicata, quæ omni priſtini honoris & decoris ornatu, tam Ungarorum devaſtatione, quàm fratris Bernardi Ducis Saxoniæ Thietmari invaſione ſpoliata, propemodùm fuerat deſtituta.* Quæ hîc de Thietmaro, qui teſte Ditmaro lib. 7. ipſum etiam Meinwercum Epiſcopum Paderbornenſem *diſpoliavit*, paucis attinguntur, ea ab auctore vitæ ejuſdem B. Meinwerci, cujus autographum MS. Paderbornæ apud cœnobitas Abdinghoffenſes extat, fuſiùs enarrantur, & hoc loco referre juvat, ut noſtri homines, illibatam illo ſæculo Eccleſiaſtici magiſtratus in caſtigandis improbis vim & auctoritatem; & principum virorum adverſus Epiſcopos reverentiam, obſequium & ſubmiſſionem, vel hoc veteris diſciplinæ exemplo, condiſcant. *Thietmarus*, inquit, *ſenior frater Bernhardi Ducis Saxoniæ, vir in hoc mundo valde idoneus fuit, ſed tam vitiis plenus, quàm rebus, ſuperbiâ tumidus, in acquirendis rebus avaritiæ facibus accenſus. Denique contra jus & fas ubique fidelium res invadens & diripiens, inter cætera tyrannidis ſuæ opera, quodam tempore iter ſuum ad Monaſterium Herivordiæ direxit, facienſque ibi magnam munitatem, Sanctorum ibidem requieſcentium, & ſuæ ſororis Abbatiſſæ nomine Godeſtæ, & congregationis S. Mariæ theſaurum confregit, & indè plus juſto pecuniæ detraxit. Poſtea ad ſynodum ſecundùm canonicam conſtitutionem ab Epiſcopo Meinwerco vocatus, ad corrigendum commiſſa eſt admonitus. Quo ſalubriter compuncto, & utiliter correcto, conſtitutum eſt, eum Epiſcopo dare* XXX. *talenta denariorum. Illo autem pecuniæ pondus tantum non habente, omne prædium, quod habuit in Bruninchtorpe, cum*

omnibus appendiciis, cum consensu & voluntate sui hæredis Bernhardi Ducis atque fratris sui, ad dominium Patherburnensis Ecclesiæ, pro reconciliatione illius pecuniæ, in proprium dedit. Hanc traditionem Episcopus banni sui munimine firmavit, Udone, Herimanno, Bernhardo, Liudero Comitibus, & aliis multis assistentibus. Tantum de Thietmari in Hervordienses, & *Hunnorum* in Saxoniam incursione. Quâ etiam tempestate *castrum Wefelsborg constructum* refert Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 58. Albertus Crantzius Metrop. lib. 6. cap. 9. Joannes Horrion in Panegyrico Paderbornensi lib. 2. cap. 3.

4. QUANDO FEROX ARMIS FRIDERICUS SÆVIIT HOSTIS.] De Friderico Arnsbergensi Comite ita Gobelinus Persona l. c. *Anno sequente,* id est, An. 1123. *Fridericus Comes Westfaliæ de Arnsburg, homo ferocissimus mortuus est, qui castrum* Wevelsburg/ *antiquitus tempore Hunnorum constructum, vetustateque temporis neglectum restauraverat, anno uno ante obitum suum: à quo totam viciniam multiplicibus angariis vexare non cessavit.* Ejusdem etiam meminit Crantzius l. c. *Erat eâ tempestate homo ferox, Comes de Arnsberg Fridericus, qui se Westphaliæ Dominum prætenderet. Is cùm arcem vetustissimam ab Hunnorum memoria* Wevelsburg *renovasset, multos inde incursans, præsidio firmavit: sed ille haud diu post vitam finivit.* Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti cap. 42. *Fridericus Comes de Arnsberg ab inquieto animo dictus bellicosus, bellum gessit contra Fridericum Coloniensem An.* 1102. *quo tempore ab Imperatore proscriptus fuit; Burchardum cepit Monasteriensem An.* 1105. *Castrum Wevelsburgense instauravit ac munivit An.* 1122. *Tandem cùm improbinis piis generi sui S. Godefridi Cappenbergensis conatibus obsisteret, in prædicti castri, quo & S. Norbertum tenebat conclusum, obsidione mortuus An.* 1123. Abbas Stadensis An. 1124. obiisse affirmat. Vita MS. B. Godefridi Cappenbergensis à Chrysostomo van der Sterre citata, de mortis genere hæc nominatim: *Dirupto ventris thorace idem Fridericus sedens in prandio medius crepuit.* Quantus autem Ecclesiasticorum hostis Fridericus, tantus fautor Godefridus ultimus Comes Arnsbergensis fuit, qui unà cum sua conjuge

 Anna

Anna Clivensi, Comitatum Arnsbergensem An. 1368. 25. Augusti, Cunoni Administratori Coloniensis Ecclesiæ vendidit, *cum juribus, dominiis, jurisdictionibus altis & bassis, ac mero & mixto imperio, ac specialiter cum castris & oppidis in Arnsberg, in Nehem, in Eversberg, in Hirtzberg, item in villis & oppidis, in Hustene, in Aldendorp, in Sundern, in Langescheid, in Hachen, in Frebenolen, in Stegenhagen, in Bodenfelde, in Mescheide, item cum villis & parochiis in Korbecke, Allagen, Bremen, Voiswinkele, Eggrinhusen, Balut, Affele, Stocheim, Hielvelde, Kalle, Velmede, Remmelinckhusen, Bye, Reste, Weenholthusen, Haerbocke, Yffelpe, Oeverenkirchen, Esselne, Wurmbecke, Lene, Oversunderne, Oldinge, Berghusen, cæterisque villis & parochiis universis. Item cum dignitate, officio, seu prærogativa juris Primipilariatûs, seu Antebellatoris inter Weseram & Rhenum, nec non cum omnibus & singulis Hominibus, Ministerialibus, Castrensibus, Fidelibus, Vasallis, Militaribus, oppidanis, villanis, litonibus, servis & ancillis, & subditis quibuscunque.* Hæc ad verbum ex literis, quas præter Godefridum & Annam Comites obsignarunt, *Antonius de Reidere, Rutgerus dictus Kettelere Milites, Heidenricus dictus de Wolff, Arnoldus Hacken, Wilhelmus dictus Quaterland, Arnoldus de Berninghusen, Joannes dictus Schuremann, & Conradus dictus Wrede, Armigeri, Castrenses, & Fideles, nec non Proconsules, Consules ac Universitates oppidorum, Arnsberg, Nehem, Grevenstein, Hirtzberge.* Posteà *Fridericus Archiepiscopus Coloniensis*, ut obiter hoc referam, *diœcesi suæ Coloniensi, summum militiæ gubernatorem & Arnsbergensi provinciæ primum Satrapam, magno cum imperio præfecit, Wenemarum Furstenbergium, consiliarium suum intimum; jussitque insuper Marescallo Westphaliæ* (Henrico Episcopo Paderbornensi) *ditionem Coloniensem tuenti adesse, omnibusque Ecclesiæ Coloniensis hostibus, tanquam suis, adversari; nec permittere, ut quis ullum Castellum aut munimentum in ditione Coloniensi, aut ejus vicinia excitet, citra suam voluntatem & veniam; si quid autem horum extructum fuerit, dejicere ac vastare, & præterea jussit stipendiis publicis eò loci cum copiis suis excubare, ubi major provinciæ necessitas fuerit hostibus resistendi atque incommodandi, &c.* Ex literis An. 1371. die Jovis post festum S. Luciæ datis.

5. NON IMPUNE TAMEN QUÆ TULIT ARMA NEPOS.] *An. Conradi Cæsaris* 6. id eſt, An: 1143. *Comes de Arnsberg deprædationes, & incendia exercet in diœceſi Paderbornenſi,* teſte Gobelino Perſona in Coſmodrom. ætat. 6. cap. 59. Quem Henricum nominat Gaſpar Bruſchius in catalogo Epiſcoporum Paderbornenſium; Conradum verò vocant, *& multoties Bernardo I. Epiſcopo Paderbornenſi injurium, ingenti prælio ab eo victum* tradunt, Gerhardus Cleinſorgius in hiſt. Eccleſiaſt. Weſtphaliæ MS. Hermannus Kerſſenbrochius, & Henricus Hovelius in catalogo Epiſcoporum Paderbornenſium. Item Ægidius Gelenius lib. 3. hiſt. S. Engelberti: *Conradus Comes in Arnsberg, qui in prælio contra Bernardum Epiſcopum Paderbornenſem ſuſcepto, occubuit circa annum Chriſti* 1143. Hardehuſanus quoque codex membraneus MS. de geſtis Bernhardi primi Epiſcopi Paderborn. fundatoris Hardehuſani teſtatur, *contra potentem Comitem de Arnesberc, qui infeſtabat Eccleſiam Paderbornenſem, multis expenſis eum dimicaſſe.*

6. SIC VARIAS EXPERTA VICES DOMINOSQUE FREQUENTES.] Poſt Comites Arnsbergenſes *Wevelsburgum* in poteſtatem venit Comitum Waldecenſium, à quibus ad Eccleſiam Paderbornenſem tranſiit, mediâ ejus parte Bartholdo nobili de Büren beneficii loco conceſsâ, ut habent literæ antiquæ.

NOS OTTO *Dei gratia Monaſterienſis Eccleſiæ Electus & Confirmatus, ac Simon nobilis Dominus de Lippia, univerſis præſentia viſuris, & audituris cupimus eſſe notum, quòd translato Caſtro de* WEVELSBURG *per noſtrum nobilem Comitem de Waldeck in Eccleſiam Paderbornenſem, de voluntate & conſenſu hæredum ſuorum, cum omni jure, quod idem Comes ſe hab[illegible]e dicebat in eodem, inter venerabilem Patrem D. Ottonem Paderbornenſem Epiſcopum nomine prædictæ Eccleſiæ ſuæ, & Bartholdum nobilem juniorem de Büren, per Nos de conſenſu parentum prædictorum talis eſt ordinatio inſtaurata, videlicet quòd præfatus Bartholdus & ſui hæredes medietatem dicti Caſtri ab Epiſcopo Paderbornenſi qui nunc eſt, & pro tempore fuerit, nomine jam dictæ Eccleſiæ jure homagii recipient & perpetuò poſſi-*

possidebunt; Præfatus etiam Bartholdus & sui hæredes dictum Castrum expensis vigilum & custodum portarum, unà cum Episcopo & Ecclesia custodient, & custodiri æqualiter procurabunt, æquali jure portarum clavibus utendo; Episcopus quoque prælibatæ Ecclesiæ ipsum Bartholdum, & suos hæredes in omni jure eorum conservabit, & permittet eosdem in jure suo liberè permanere; è converso Bartholdus & sui hæredes facient fidelitatem, & debita servitia Episcopo & Ecclesiæ supradictæ, prout de jure tenentur. In præmissorum testimonium, fidem & firmitatem sigilla nostra cum sigillo sæpedicti Bartholdi præsentibus duximus apponenda, & ego Bartholdus nobilis supradictus sigillum meum præsentibus apposui in testimonium præmissorum. Datum Anno Domini MCCCI. *Feriâ quartâ post assumptionem Beatæ Mariæ.* Hanc dimidiam partem dynastiæ Wevelsburgensis, *cum dominio, frigraviatu, advocatia, mero & mixto imperio, jurisdictionibus & juribus, cum villis & parochiis in Erlen, Borne, Haren, Helmeren, Attelen, Hengelern, Husen, Dalem, Verste, Bocken, Nuttelen, Hattope, Sinkessen, Snevelde, Schwafern, & reliquis omnibus villis in iisdem parochiis sitis*, Simon Nobilis de Büren, consentientibus Bartholdo Præposito Abbatiæ Werdinensis, Bernardo & Joanne fratribus suis, vendidit Ruperto Episcopo Paderbornensi An. 1391. in Octava omnium Sanctorum. Ab iisdem tamen fratribus jam antè Simoni Episcopo Paderbornensi venditam fuisse, indicant literæ antiquæ An. 1384. crastino decollationis S. Joannis Baptistæ datæ, in quibus fatetur Simon Episcopus se Wevelsburgi arcem & dynastiam *cum parochiis Bodeken, Kerchberge, utriusque Tudorpe, villis Haren, Ettelen, cum omnibus proventibus & hominibus, in Grassem, Borchler, Holthus prope Wevelsberg, Adene, Tedekenlo, Hoyerinchus, Alberinchus, Aldenbodeken, Wulferdessen, Tyndelo, Knyckenhagen, Swafern, Eldynchusen, Meyngerinchus, item parochia Elren, Dalhem, Nuttelen, cum pagis eò pertinentibus, Elren, Hattope, Syrekessen, Snevelde, Verste, & Bokelen, excepto Bodene*, à Simone Burano, ejusque fratribus coëmptam, Friderico de Brencken Militi, pro quadringentis & viginti quatuor marcis argenti puri, obligasse pignori; quod postea Ericus Episcopus Paderbornensis An. 1513. die Lunæ post S. Kiliani exstinxit, & *Wevelsburgum*, Bernardo

 & Joan-

& Joanni nobilibus de Büren pro 2936. aureis Rhenanis, iterum oppigneravit.

7. SUBDIDIT IMPERIO SE THEODORE TUO.] Theodorus Furstenbergius Episcopus ac Princeps Paderbornensis An. 1589. 9. Aug. Joanni seniori & Joanni juniori Dynastis Buranis, 3536. aureis Rhenanis numeratis, *Wevelsburgum* Ecclesiæ suæ demum recuperavit, atque arce inchoatâ An. 1604. & An. 1607. absolutâ, proprio sumptu 36000. nummorum imperialium, haud computatis eorum operis ac vecturis, qui jure angariarum illas præstiterunt, formâ triangulari, specie sanè visendâ atque magnificâ exornavit, additâ hâc inscriptione, quæ in atrio conspicitur.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ

Joannes Horrion elegis Panegyrico Paderbornensi subjectis *Wevelsburgum* instauratum ita celebrat.

Indè WEVELSBURGI *solido domus ardua saxo*
Nubila sublimi culmine celsa ferit:
Hæc olim à priscis (famæ si credimus) Hunnis
Post varios Dominum Te sibi legit heros.
Nunc Te digna domus, sed erant magalia nuper,
Pænè ruinoso semisepulta situ.
Circùm Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.
Quasque sub hospitiis celat frondentibus arbos,
Plurima lascivo gutture vernat avis.

8. INTACTAS SINERET GOTTHICUS IGNIS OPES.] Anno 1646. hostilis Suecorum exercitus, dum Paderbornam obsidione cinctam Idibus Maii expugnat, *Wevelsburgi*

arcem

arcem præſidio Cæſareo firmatam eodem impetu capit, vaſtat, exurit. Quam deinde Theodorus Adolphus de Reck, Epiſcopus ac Princeps Paderbornenſis laudatiſſimus, majorem partem reſtituit, ſed morte præreptus, non abſolvit. Ejus rei memoriam conſervat arcis veſtibulum hâc epigraphe ornatum.

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS. HANC. ARCEM. A. SUECIS PADERBORNAM. AN. MDCXLVI. EXPUGNANTIBUS. VASTATAM. ET. INCENSAM. REPARAVIT
AN. MDCLVIII

Foribus autem inſtaurati ſacelli in atrio arcis hic titulus inſcriptus legitur.

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S.R.I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS. ARCE. MAGNIS. IMPENSIS. INSTAURATA. SACELLUM. IN. HANC. FORMAM. RESTITUIT
AN. MDCLX

DE-

DESERTUM SENDÆ,

OLIM SINEDI APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

DESERTOS. SINEDI. TRACTUS. HUMILESQUE. MYRICAS
QUI. PERAGRAS. TUTUM. CARPE. VIATOR. ITER
NON. HIC. INSIDIAS. NON. MILITIS. ARMA. TIMEBIS
QUÆ. SECURA. QUIES. ARCET. ET. ALMA. THEMIS
APTA. QUIDEM. PECORI. DEEST. ET. PASTORIBUS. UMBRA
RARAQUE. POPULEAS. VENTILAT. AURA. COMAS
ATTAMEN. HIC. APIBUS. DULCEM. GREGIBUSQUE. MINISTRAT
UNDA. FREQUENS. POTUM. PABULA. GRATA. SOLUM
ET. CAPUT. AMISII. MEDIIS. HINC. EXIT. ARENIS.
ILLINC. UBERIBUS. LUPPIA. SURGIT. AQUIS
NUNC. ETIAM. VIDEN? UT. CELEBRET. LOCA. VASTA. COLONUS
SOLLICITARE. RUDEM. VOMERE. DOCTUS. HUMUM
OMNIA. SIC. VINCIT. LABOR. IMPROBUS. OMNIA. CONTRA
AGRICOLIS. PESSUM. SEGNIBUS. IRE. SOLENT

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

IN. DESERTUM. SENDÆ. OLIM. SINEDI. APPELLATUM. NOVIS. COLONIS. PUBLICO COMMODO. DEDUCTIS
M. H. P

NOTÆ.

I. DESERTOS SINEDI TRACTUS.] Hos nonnulli cum Wintfelt & Sintfelt malè confundunt; quandoquidem *Senda* desertum vastumque ericetum est, quod sub radicibus montis *Teutoburgiensis* longo porrectum spacio, per ditionem Paderbornensem, Lippiensem, Ravenbergensem & Ritbergensem, usque in diœcesin Monasteriensem & Osnabrugensem excurrit, variis amnibus piscosis, ac præcipuè Amisiæ Luppiæque fontibus irriguum. Wintfelt contrà, planities in ipso saltu *Teutoburgiensi* eminet, & *Sendam* despicit. Locus, ut diximus, haud procul Hornâ, Lippiensis ditionis oppido, inclytus Romanâ clade, & victoriæ cognomine insignis. Quod & Lipsius in notis ad lib. 1. Annal. Tacit. num. 174. Philippus Cluverius, & alii complures agnoscunt, ut certa id nobis perpetuaque majorum fides tradidit. Sintfelt autem ager est frumentarius diœcesis Paderbornensis, inter Burenam oppidum & Cœnobium Dalheim longè latèque inter Wunnenbergam oppidum & arcem Wevelsburgum extentus, magnamque partem Baronatûs Burani, dynastiæ Wevelsburgensis, & totam præfecturam Wunnenbergensem complexus, ad Eresburgum, seu montem Martis, ut nunc vocamus, planis atque amplis sese fundis explicat, frumentorum quidem copiâ abundans, sed aquæ perennis pauperrimus. Cæterùm uti proximè *Sendam* clades Variana contigit, ita in ipsa *Senda* An. 1640. 16. Octobris, insigni Suecorum strage, Slangius eorum ductor, ab Hatzveldio Cæsariani exercitûs duce prope Luppiæ fontes est cæsus. Et An. 1353. cùm Dux Lancastriæ susceptâ contra Christiani nominis hostes expeditione, copias suas ex Anglia per Westphaliam ducturus in Borussiam, quadringentos egregios milites è suis, multo cum auro præmisisset, Joannes de Patberg/ Hunoldus de Plettenberg/ & Comes de Retberg/ præpostero ejus sæculi more, quando latrocinia nullam habebant infamiam, nobiles publicarum via-

viarum prædones, unà cum suis commilitonibus, eodem in loco, Anglós hostiliter adorti profligarunt, ceperunt, dispoliaverunt. Ex Henrico de Hervordia Cleinsorgius in MS. histor. Ecclesiast. Westphaliæ, & Joannes de Berswordt in MS. Alphabeto Nobilit. Westphalicæ. *Sendam* verò antiqua Imperatorum ac Regum Germaniæ diplomata, Caroli M. *Sinedi*, Ottonis III. *Sinede*, S. Henrici, *Sinidi*, *Sinedi*, & *Seneto*; literæ autem Bernardi Episcopi Paderb. de decima Hardehusanis An. 1153. data pro prædio Kiveninchusen, *Sinethe*; aliæque literæ *Synatha*, appellant. Libet ipsa diplomata Cæsarum in medium afferre, ut antiquum hujus deserti nomen, situs, & Paderbornensis in eo FORESTI jus, quo tamen maximam partem nunc fruuntur Lippienses Comites, Ecclesiæ Paderbornensis beneficiarii, illustretür.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* OTTO *superna favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si locum divino cultui mancipatum igneque subitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum restaurare. ornare & iterum sublimare videbimur. scimus & certi sumus id non solum laude humana prædicandum. verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur Ecclesiæ Dei fidelibus nostrisque astantibus & succedentibus compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnensis Ecclesiæ nimium condolentes. præcepta antecessorum nostrorum & ea quæ nos ibidem obtulimus memoratæ sedi hac præceptali pagina renovamus iterumque confirmamus. de quibus unum est de Episcopatus statu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejusdem Ecclesiæ. & de omni proprietate ad eandem Ecclesiam pertinenti. & de electione Episcoporum inter clericos ejusdem Ecclesiæ. & de ejus hominibus tam liberis quam & servis nulla judiciaria persona constringendis nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. Insuper renovamus & confirmamus jam habitæ sedi Comitatus super pagos Paterga. Aga. Treveresga. Auga. Soretfelt dictos. pro decimis novæ Corbeiæ ad monasterium pertinentibus. & de proprietate clericorum siquis sine herede illorum obierit eidem Ecclesiæ concessa. & de tribus mansis in Tuisburg & in Trutmannia. & de Foresto quod incipit de Dellina flumine & tendit per Ardennam &* SINEDE *usque in viam quæ ducit ad He-*

Herisiam. Hæc igitur omnia quæ supra scripta habentur & quæ illa die tenere & possidere videbatur. quando combusta fuit. sæpè nominatæ sedi Paterbrunnensi in jus proprietarium donamus. & firmissima traditione restauramus. Ea scilicet serie ut Domnus Retharius memoratæ sedis venerabilis Antistes omnesque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent securiter obtineant. nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc renovatio & confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.

Signum Domni OTTONIS *Cæsaris invictissimi.*

Heribertus Cancellarius vice Willigisi Archiepiscopi recognovit.

Data Kal. Jan. Anno Dominicæ Incarnationis MI. *Indict.* XIIII. *Anno tertii Ottonis regnantis* XVI. *Imperii* VI. *Actum Romæ feliciter. Amen.*

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Notum sit omnibus fidelibus nostris præsentibus scilicet & futuris. qualiter Nos incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolentes. petitionique nostri fidelis Retharii venerabilis Episcopi. qui eidem sedi modo praesse videtur. ut oportuit annuentes. in subplementum jam dictæ Ecclesiæ in jus concedimus. & per hoc regale præceptum corroboramus* FORESTUM. *quod incipit de Luthera flumine. & tendit per Osnig &* SINIDI *usque in viam quæ ducit ad Horibusam. & de hominibus prædicti Episcopi tam liberis quam & servis nulla judiciaria potestate constringendis. nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovi.

Data XVII. *Kal. Octob. Anno Dominicæ Incarn.* MII. *Indict.* I. *Anno vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum* BOCHBARDON.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *superna favente clementia Rex. Si locum divino cultui mancipatum igneque*

que ſubitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum. reſtaurare. ornare. & iterum ſublimare videbimur. ſcimus & certi ſumus. id non ſolum laude humana prædicandum verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur æccleſiæ Dei fidelibus noſtriſque aſtantibus & ſuccedentibus. compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnenſis æccleſiæ nimium condolentes. præcepta anteceſſorum noſtrorum & oblationes fidelium. memoratæ ſedi hac præceptali pagina renovamus. iterumque confirmamus. de quibus unum eſt de Epiſcopatus ſtatu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejuſdem æccleſiæ & de omni proprietate ad eandem æccleſiam pertinenti. & de ejus hominibus tam liberis quam & ſervis nulla judiciaria perſona conſtringendis. niſi coram Advocato quem ipſe Epiſcopus elegerit. Inſuper renovamus. & confirmamus. jam habitæ ſedi. Comitatus ſuper pagos Paterga. Aga. Threvereſga. Auga. Sorehtfeld dictos. pro decimis novæ Corbeiæ. ad monaſterium pertinentibus. & de proprietate clericorum. ſi quis ſine herede illorum abierit. eidem æccleſiæ conceſſa. & de tribus manſis in Tuisburcg & in Trutmannia. & de FORESTO *quod incipit de Delhna flumine. & tendit per Ardennam. &* SINEDI. *uſque in viam quæ ducit ad Heriſi. Hæc igitur omnia quæ ſupra ſcripta habentur. & quæ illa die tenere & poſſidere videbatur quando combuſta fuit. ſepe nominatæ ſedi Paterbrunnenſi. in jus proprietarium donamus. & firmiſſima traditione reſtauramus. Ea ſcilicet ſerie. ut Domnus Retharius memoratæ ſedis venerabilis Antiſtes omneſque ſui ſucceſſores univerſa quæ ad Epiſcopum aliqua legali datione pertinent. ſecuriter obtineant noſtra omniumque noſtrorum ſucceſſorum & omnium mortalium contradictione remota. Et ut hæc renovatio. & confirmatio ſtabilior. cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria roboravimus & ſigilli noſtri impreſſione inſigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictiſſimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigiſi Archicapellani recognovi.

Data IIII. *Non. April. Anno Dominicæ Incarn.* MIII. *Indict.* I. *Anno vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum Quidilingaburc.*

Hæc ex autographis Paderbornenſibus damus, quod ſubjicimus, exemplar eſt diplomatis Oſnabrugenſis.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina*

vina favente clementia Rex. Noverit omnium fidelium nostrorum industria. qualiter Vir venerabilis Wodilulfus Osnabrugensis videlicet Ecclesiæ Episcopus nosterque fidelis. Serenitatis nostræ clementiam adiens postulavit. ut eidem Ecclesiæ suæ immunitatis & libertatis nostræ præceptum fieri mandaremus. per quod res & potestates quo suo Episcopio jure debentur. licentius ac plenius habere valuisset. Cujus petitioni ob amorem Domini nostri JESU *Christi assensum præbentes insuper decrevimus. & hoc præceptum pro voto ejus conscribi jussimus. per quod firmiter præcipimus. ut sicut S. Ecclesiæ Clerici per totam Franciam & Saxoniam. & immunitatis tuitione. & antecessorum nostrorum Regum videlicet & Imperatorum auctoritate confirmantur. ita præfati Præsulis sedes sancta perpetuo per hoc nostrum præceptum Domino opitulante stabilita consistat eo pacto. ut nullus judex publicus neque aliqua judiciaria potestas. aut Comites vel Vicecomites sive Missi Dominici per tempora discurrentes. loca illius Episcopalis ad placita habenda. vel freda vel parafreda exigenda. aut paratas faciendas. vel fidejussores tollendos. aut servos vel liberos sive Liddones & ceteros. & eos qui censum persolvere debent quod* Mantschatt *vocatur. ad pontem restaurandum aut corrigendum ullo unquam tempore astringendos ingredi valeant. Liceat etiam in eodem loco Osnabrugensi mercatum habere & monetam publicam instituere. & teloneum seu vectigal inde accipere omni tempore nemine contradicente. Sit quoque licentia præfato venerabili Episcopo ejusque successoribus & suo Advocato res prædictæ Ecclesiæ cum omnibus quæ possidet vel deinceps acquisierit quieto ordine possidere. suasque Ecclesias juste corrigere. & suas causas absque ulla contrarietate ordinare atque disponere. Insuper etiam ad ejusdem Ecclesiæ quoddam nemus vel forestum intra hæc loca situm. Farwinckel. Brutaussen. Angarn. Osning.* SENETO. *Bergeshovel. Drenunameri & Wesfeldumeri. cum omni integritate. in porcis videlicet silvaticis atque cervis omnique venatione. quæ sub banno usuali more ad forestum deputatur. in perpetuum proprietatis usum donavimus ea videlicet ratione. ut nullus contumacia deditus nemus prælibatum nostro scilicet banno munitum. sine prædictæ sedis Episcopi vel Pastoris licentia studio venandi vel aliquod hujuscemodi negotium peragendi. sicuti nostri patres & antecessores suis prædecessoribus sanxerunt præsumat intrare. Quod si quispiam parvipendens tentaverit. sciat se*

tam

tam divinæ quam & nostræ ultionis vindictam incursurum. nec non debitum pro delicto in regalem fiscum redditurum. Et ut hoc verius credatur. ac per futura tempora diligentius conservetur. hoc Regiæ immunitatis insigne manu propria firmavimus. & sigillo nostro imprimi jussimus.

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovit.

Data V. *Kal. August. Anno Dominicæ Incarnationis* MII. *Indictione* XV. *Anno vero Domni Heinrici Regis primo. Actum Merseburc.*

FONS

FONS RESONUS, vulgo Bullerborn
Bullerborn

FONS RESONUS,

VULGO

Bullerborn/

PROPE BECAM VETEREM, PAGUM DIOECESIS PADERBORNENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SILVÆ. RADICIBUS. ORTUM
QUÆ. TRAHIT. ET. RESONIS. NOMINA. DEBET. AQUIS
ARTE. SCATENS. MIRA. PELAGI. NUNC. MORE. FREMENTIS
ÆSTUAT. ALTERNA. NUNC. SILET. UNDA. VICE
ET. PEDE. DECURRIT. LIQUIDO. DUM. PROXIMA. SENSIM
PER. CAVA. LABENTEM. SAXA. RESORBET. HUMUS
MOX. EADEM. VIRES. SUBTER. TELLURE. RECENTES
COLLIGIT. ET. LARGAS. AUCTA. REFUNDIT. AQUAS
NE. JACTES. ARETHUSA. TUI. MIRACULA. FONTIS
SOLA. ETIAM. NOSTRAS. FAMA. LOQUETUR. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTEM. BULLERBORN. PROPE. BECAM. VETEREM. MIRA. NATURA. PRÆDITUM. ET. FREQUENTIBUS. PRINCIPUM. ET. NOBILIUM. VIRORUM. CONVIVIIS. EXCUBIIS. ET. EXPERIMENTIS. OLIM. CELEBRATUM

M. H. P

NOTÆ.

1. TEUTOBURGENSIS SILVÆ RADICIBUS ORTUM] De saltu Teutoburgiensi satis superque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelii Thesauro geographico id, quod ipse ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergii hausit, nunc adjicimus. *Teutoburgiensis*, inquit, *saltus, Germaniæ locus inter Amisiam & Luppiam amnes, apud Tacitum* 1. *Annal. clade Romanorum sub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teutcberg silva est sic dicta, prope quam locus est, qui Wintfeldt, id est, campus victoriæ dicitur. Tractus hic patet longitudine* 400. *passus, &* 200. *latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderbornâ Bylsfeldiam & Monasterium, conspicuus.* Quare idem Ortelius meritò erroris arguit Pancirolum ad Notitiam Imperii, qui homonymiâ quâdam deceptus, hunc saltum putavit esse in Pannonia.

2. QUÆ TRAHIT, ET RESONIS NOMINA DEBET AQUIS:] Nomen hujus fontis accolis est Bullerborn / Bulderborn / Bolderborn / & Bulterborn: bulleren enim, sive bulderen & bolderen / Teutonicè cum strepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno pag. 217. elegis suis, & Leonardus Thurneisserus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis, lib. 1. cap. 1. describunt. Ejusdem etiam meminêre, Prodromus geographicus Joannis Gigantis in tabula Episcopatûs Paderb. Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderborn. c. 7. [*Ad veterem verò Becam in silva fons est, quem* TUMULTUARIUM *vocant. Is situs est sub clivo montis, è quo magna vis ferri ac æris eruitur. Non jugiter sed intervallis fluit, sic ut cùm unam circiter horam cursum tenuerit, mox inhibeat, ac tres aut ampliùs horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat aut vices. Est enim cùm bis eodem die aquam profundat, est cùm semel, interdum antè, interdum longè post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacu-*

mina

mina arborum exaudiri, velut exsurgentis venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac strepitu, quasi se ad cava montis allidentis, & foras erumpere gestientis aquæ. Reinerus autem Reineccius, in notis ad Poët. Anonym. multum sanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem esse putat, cujus ad An. 772. Carolo Irmensulam, ejusque fanum Eresburgi destruente, magno consensu meminerunt Annalium Francicorum scriptores. Sed audiamus ipsum Reineccium: *Procul dubio*, inquit, *eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornensi hodie nominatur* der Bullerborn. *Conveniunt enim* περιστάσεις *tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimoinus, Schafnaburgensis, & Gemblacensis) quàm ex auctore nostro. Etsi quod utrobique numen asciscitur, neque ipse excluserim, ita tamen ut torrentem tum non erupisse primùm, sed innotuisse opiner, forsan tali quopiam casu, quem de thermis Carolinis in Boiemia memoriæ prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cùm varia ad me perlata essent, nodum propemodùm mihi Gordium visum, dissolvêre, Hermannus à Beckheim & Jacobus Theodoricus DD. ille Jureconsultus, hic Medicus, & Henrici Antistitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque singulari necessitudine mihi conjunctissimus. Alterius verba ex epistola ipsius ascribo: Aquæ illæ, quæ in radice montis prope vicum, quem nostri* Oldenbecke *appellant, cum strepitu frementes erumpunt, dulces sunt, nec ullum acoris sensum præbent, (ut rectè in Acidulis à Theodoro non sint numeratæ) nec servant in eruptione certas horas, sed pro aëris constitutione variant. In siccitatibus rariores sunt eruptiones, ut in die naturaliter solùm fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut singulis quatuor horis egrediantur, modò copiosiores, modò pauciores. Abundantiores sunt in vere & autumno, itidem hyeme, si pluviosa est; deficiunt magis in æstate, si valde sicca existit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia scaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rursus recipitur, & absorbetur prope vicum, quem* Nienbecke *nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppiæ. Post aquam absorptam locus unde fluxit, gramine consitus ita resiccatur, ut illic sæpius Principes & nobiles viri convivia habeant. Diversum*

quid eſt, ſed æquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur, in agro Curienſi Rhætorum, quæ ſcaturiunt 5. Non. Maii, & fluunt uſque ad Idus Septemb. Poſt venæ clauduntur, nec reſerantur ante Maium ſecuturum. Hæc ille. Quibus iſtud addendum duxi, de poſtrema eruptione ad fontes Luppiæ, rem iis incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethuſa ſcriptorum monumentis prodita.

Libet his adjungere quæ Chriſtophorus Browerus in ſcholiis ad vitam B. Meinwerci §. 1. de hoc Tumultuario fonte, ex epiſtola Joſephi Mangolti Soc. JESU Paderbornæ data, commemorat.

Exiſtit duobus hinc milliaribus in nemore Fons Tumultuarius appellatus. Is poſtquam fluxit horæ circiter aut ampliùs ſpatium, quieſcit horis ferè tribus; indè velut reſumptis viribus, iteratò fluit: quod ubi continuavit, iterum ſeſe ad hauriendum, quod effundat, recolligit, idque perpetuò in orbem facit, ſtatis ferè horarum intervallis, ut oculis deprehendi. Fons hic dum fluit, exonerat ſe in quendam alveum, qui aliunde, non procul tamen aquam defert, eamque tam copioſam, ut plura molendina impetu circumagat. Sed aquæ hujus regnum eſt admodum breve: nam ultra milliare Weſtphalicum non procurrit, quin ita abſorbeatur, ut ejus vix guttam indè reperias. Nam hinc indè in ripa voragines, terræque magni hiatus exiſtunt, per quos tanto fertur impetu ſub terram, ut ad reſtinguendum inferorum flammas properare diceres. Reliqua, quæ gurgites hos evadit, guttatim in ipſo ſenſim alveo ita conſumitur, ut alibi talos tibi madefaciat, alibi in arena ſicco inſiſtas veſtigio. Sic ille. Mirum certè hujus fontis ingenium. An. 1630. menſe Decembri Haſſis diœceſin Paderbornenſem ingreſſis fluere deſiit, qui antea tantâ vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam, proximam fontis capiti, verſaret. An. dehinc 1638. reſtitutâ diœceſi manare iterum, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatoque fluxu. Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens ſuo impetu proſiliebat fluebatque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, ceſſatque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in ſe converterat.

3. NE JACTES ARETHUSA TUI MIRACULA FONTIS.]

TIS.] Arethuſam fontem Plinius lib. 2. c. 103. inter aquarum naturæque miracula ponit, quòd in terram ſe abdat, & alibi ſe reddat. *Quidam fontes*, inquit, *odio maris ipſa ſubeunt vada, ſicut Arethuſa fons Syracuſanus, in quo redduntur jacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens Peloponneſiaco littori infunditur.* Quin de ipſo Alpheo l. 31. c. 5. *Alpheus ſub ima maria permeat.* Addit & alios ex hoc miraculo fontes: *Subeunt & terras, rurſuſque redduntur Lycus in Aſia, Eraſinus in Argolica, Tigris in Meſopotamia; & quæ in Æſculapii fonte Athenis immerſa ſunt, in Phalerico redduntur, & in Atinate campo fluvius merſus, poſt* XX. M. *paſſuum exit.* At quæ tantâ admiratione proferuntur inter naturæ opera à Plinio, hîc apud nos quotidie in multis fontibus conſpiciuntur. Videas enim paſſim in Teutonicis montibus, quatenus Paderbornæ in corona prætexuntur, plurimos è terra limpidiſſimos fontes oriri, magnoque aquarum agmine, ad certa ſpatia torrentis in modum decurrere, rurſumque inter alveos ſenſim abſorberi, condique ſub terram, donec per ſubterraneas venas & apertos etiam petrarum canales collecti, in novos Paderæ & Luppiæ fontes exeant. Hinc Padera centum in urbe fontibus proſilit, tam admirabili aquarum impetu, ut intra ipſam urbem quatuor juſtos amnes faciat, molaſque verſet. Luppia uno alteroque vaſto & profundiſſimo lacu emergit, intraque horæ ſpatium Padera & Luppia in unum alveum confluunt, Luppiæque exinde nomen manet. Infra hos fontes in arenoſo Sendæ ericeto Amiſius compluresque fluvii ex profundis terræ ſpecubus eodem naturæ partu & miraculo, per venas & meatus abditos effuſi, prorumpunt. Adeò, quod in Arethuſa & peregrinis hiſce fontibus demiratus eſt Plinius, id in *Reſono Fonte* aliiſque, qui apud nos ſe abdunt & reddunt, hodiedum multò certius, multoque aſpectabilius eſt. Et quis unquam peregrinus, æſtimatorque naturæ operum, vel ſolam apud nos Paderbornam luſtravit, quin amœniſſimum aquarum ſpectaculum, & fontium, qui uſpiam ſunt, miraculum nulli ſecundum pronuntiarit?

Sed Romanis noſtra minùs cognita fuerunt. Ideo pauca illi de Germaniæ fontibus, ut de auri argentique venis, cæteriſque ad-

mirandis naturæ operibus prodiderunt. Quæ tamen ad Rhenum aliquantò magis illis explorata fuêre. *Sunt & Mattiaci*, inquit Plinius, *in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduò fervet*. Et quinam illi *Mattiaci fontes*, Marcellino l. 29. *aquæ Mattiacæ* dicti, præter *Wysbadenses* calidos fontes, quales hodiedum fervent in veteri Mattiacorum solo ac sede? Quippe *Mattium*, de quo Tacitus l. 1. Ann. *gentis Mattiacæ caput*, quod nunc *Marpurgum* creditur, *fuêreque Mattiaci pars quondam Cattorum, qui pulsis Ubiis agros eorum obsederunt*. Cluverius lib. 3. Germ. antiq. c. 7. Quanquam Dilichius Hassorum scriptor *Mattium*, quod Ptolemæo est Ματτίακον seu *Mattiacum*, nobis ex alio istic vico ostendat. Sed nihil Plinius de Aquisgranensium thermis, aliisque calidis ac medicatis Germaniæ fontibus, nihil de acidulis, ut mirum non sit etiam nostra præteriisse.

Alter Germaniæ fons à Plinio monstratur apud Tungros: Ita enim l. 31. c. 2. *Tungri civitas Galliæ fontem habet insignem, plurimis bullis stellantem, ferruginei saporis: purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia*. Cui nunc forsan *aquæ Spadanæ* est nomen. Habet & Paderbornensis diœcesis fontes in modum fervidi aheni toto anno bullientes. Hos apud Pyrmontanas & Smechtanas acidulas reperias. Mira res! tenui intervallo acidulæ istic & bullientes fontes, colore, sapore & virtute diversi. Nimirum, ut Plinius l. 31. c. 4. censuit: *Tales sunt aquæ, qualis terra per quam fluunt, qualesque herbarum, quas lavant, succi*: Imò quales venæ inter viscera terræ, per quas labuntur, talem indolem attrahunt aquæ. Hinc aliæ potabiles, aliæ medicæ tantùm, & ad multa morborum auxilia salubres; ut hæc Medici etiam in nostris fontibus præclarè probarunt, & balneis cumprimis salutares censuerunt, quod etiamnum quotidianis experimentis sentiunt morbidi. Ideò *majorem fontem Mellitum* etiam apud Smechtanos Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, secto lapide inclusit, & sui nominis inscriptione exornavit. Sed & noxiæ quædam halitu & vaporibus aquæ, quales apud Soracten memorantur à Plinio l. 31. c. 2. *Ad Soracten*, ait, *sole oriente fontem exundare, ferventi similem, avesque quæ gustaverint, juxtà*

 mor-

mortuas jacere. Comperias id quoque apud Smechtanum fontem in colle ſitum, quem hominibus innoxium, ſi avis deguſtet, enectam ſæpe conſpicias. Nec mirum id Plinio, qui fontes hoſce medicos ad hominum, non animalium uſum datos ſcribit. Tertius Germaniæ fons, iſque in noxiorum genere apud Friſios, memoratus à Plinio l. 25. c. 3. *In Germania trans Rhenum caſtris à Germanico Cæſare promotis, maritimo tractu fons erat aquæ dulcis ſolus, quâ potâ, intra biennium dentes deciderent, compageſque in genibus ſolverentur. Stomacacen Medici vocabant, & ſceletyrben ea mala. Reperta auxilio eſt herba, quæ vocatur Britannica, non nervis modò & oris malis ſalutaris, ſed contrà anginas quoque & ſerpentes. Friſii, quà caſtra erant, nobis demonſtravêre illam.* Ita Plinius: qui tamen multum ſe fatigat in Britannica herba, unde nomen illud tranſierit in eam regionem. Lipſius in notis ad l. 1. Ann. Taciti n. 217. ut Plinium juvet, *Bretaniæ uligines* ex priſco iſtic nomine oſtendit, *paludes* nimirum *haud procul Amiſiâ flumine, inter Lingam, Weddam & Cœvordam*; tanquam herba illic nata, ex Bretanico ericeto, vulgò *Bretanſche Heyde*, nomen traxerit. At quis iſta Lipſii ita probet, ut non per commercia utriuſque gentis herbæ illius vis ſalutifera à Britannis monſtrari potuerit Friſiis? Verùm iſta non tanti ſunt. Ipſa naturæ providentia magis ſuſpicienda, quæ ſuis regionum morbis, ſuas quoque medicas herbas dedit monſtravitque; haud ſecus quàm naſturtium iis in locis frequens gignitur, ubi corpora ex inſalubriori aqua & aëre putredini magis obnoxia ſunt. Acceſſit noſtra ætate Nicotiana Panaceæ inſtar, Indica illa herba, multis modis artibuſque populis maritimis efficax medicina.

Sed fontem hunc noxium mittamus, illud verò aquarum miraculum apud Germanos, & eoſdem Septentrionales populos olim ſpectatum multò dignius, quod ex Plinio l. 16. c. 1. adſcribam: *Altiſſimæ haud procul Chaucis, qui majores minoreſque appellantur, circa duos præcipue lacus. littora obtinent quercus, maxima aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſtas complexu radicum inſulas ſecum auferunt: atque ita libratæ ſtantes navigant ingentium ramorum armamentis, ſæpè territis claſſibus Romanorum.*

rum, cùm velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii illa prælium navale adversus arbores inirent.

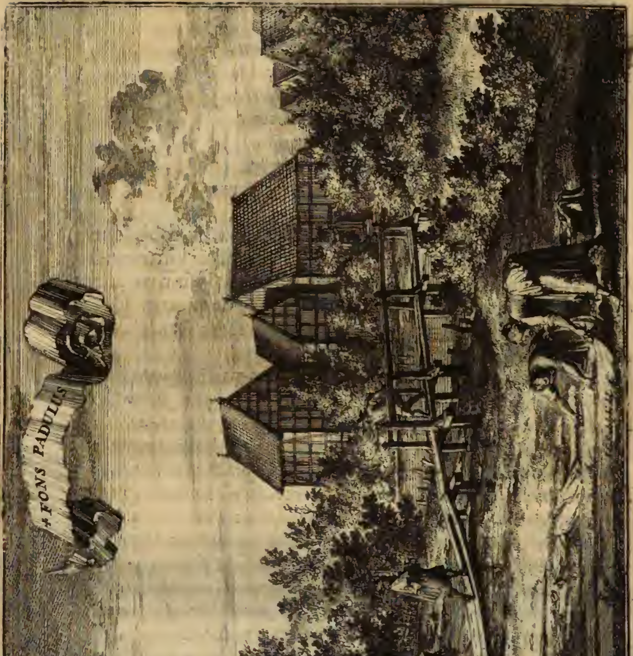
Redeo cum naturæ spectaculo ad *Fontem Resonum*, in quo inæquales olim & subcisivi, ut diximus, fluxus per abruptas noctis & diei horas. Causam hujus perscrutati sunt multi, nemo tamen adeò certi quid attulit, in quo acquiescerent alii, quòd naturæ miracula sint, quæ admirari magis quàm pervestigare concessum: Fidem interim adstruunt similia, quæ natura alibi in fontibus aperuit. *In Sicilia circa Messanam & Mylas hyeme in totum inarescunt fontes: æstate exundant, amnemque faciunt. Apolloniæ in Ponto fons æstate superfluit, & maximè canis ortu. Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, velut in Narniensi agro: quod admirandis suis inseruit M. Cicero.* Plin. l. 31. c. 4. *In Dodone Jovis fons meridie deficit, mox increscens ad medium noctis exuberat. In Comensi agro fons largus singulis horis intumescit & residet.* Ita Plinius l. 2. c. 103. *In Cantabria tres fontes octonis pedibus distantes, mox in unum alveum coëunt, singulis diebus exsiccantur duodecies, aliquando vicies.* Plinius l. 31. c. 2. Multa hujusmodi apud hunc diligentissimum naturæ investigatorem reperias, quæ admirantem ipsum potiùs deprehendes, quàm rationem singulorum explicantem, nisi quòd universim fateatur, *in nulla parte naturæ majora esse miracula*, quàm in aquis & fontibus, quorum alii in quotidianum vitæ humanæ usum, alii in admirationem & oblectationem, alii in medelam dati. Et medicos quidem fontes quàm plurimos exhibet, interque hos fontem Ciceronianum oculis purgandis sanandisque natum prope Puteolos, ubi M. Tullius villam habuit, quam nemore, porticu & Academiæ nomine celebrem fecit, Athenarum exemplo, in qua & monumentum sibi instauravit ad posteritatis memoriam. Sed jacent hæc omnia, ut nos ipsi anno 1652. mense Octobri Neapolim Româ profecti coram spectavimus, inter vetustatis rudera & temporum injurias planè consepulta. Solum carminis monumentum, quod Tulliano fonti inscriptum, integrum atque immortale ad nos pervenit, quia dignum ubique legi censuit Plinius, & hìc ponamus:

Quo

Quo tua Romanæ vindex clarissime linguæ,
Sylva loco meliùs surgere jussa viret,
Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hîc etiam apparent lymphæ non antè repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hâc fontes cùm patefecit ope.
Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.

Eò nunc magis, opinor, probabitur, coronari à nobis fontes, celebrari carminum inscriptionibus, commendari virtutes aquarum, extolli naturæ miracula, quæ demum in ipsum naturæ Opificem auctoremque rerum mortalium refunduntur. Quemadmodum ipsos fontes atque aquas vates sacer Daniel c. 3. ad Dei laudem provocat.

Et quid inter naturæ opera præstantius aquis? *Quippe hoc elementum cæteris omnibus imperat: terras devorant aquæ, flammas necant, scandunt in sublime, & cælum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant. Quæ causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in cælo stantibus? At illæ ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eò secum piscium examina. Sæpe etiam lapides subvehunt, portantes aliena pondera. Eædem cadentes omnium terrâ nascentium causa fiunt, prorsus mirabili naturâ, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cælum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: justâ confessione, omnes terræ quoque vires, aquarum esse beneficii.* Idem Plinius lib. 31. c. 1.

+FONS PADULUS

FONS PADULUS,

ANTE

NEUHUSIUM,

CONSUETUM EPISCOPORUM ET PRINCIPUM

PADERBORNENSIUM DOMICILIUM.

MEMORIÆ. SACRUM

FONS. EGO. SUM. PADULUS. NITIDIS. ARGENTEUS. UNDIS
PURIOR. ELECTRO. FRIGIDIORQUE. GELU
OLIM. VIX. PECORI. NOTUS. NUNC. ARIDA. FEBRI
NOSTER. FERNANDI. PROLUIT. ORA. LIQUOR
UNDE: MEO. PRINCEPS. RECREATUS. MUNERE. CLAUSAS
MARMORIBUS. GRATO. CARMINE. SIGNAT. AQUAS
NE. MIHI. CASTALIOS. LATICES. OPPONE. NEC. UNDAM
BELLEROPHONTEI. CARE. VIATOR. EQUI
ILLA. ETENIM. DOCTIS. INSPIRAT. VATIBUS. ÆSTUM
HÆC. LEVAT. ET. MEDICAM. LYMPHA. MINISTRAT. OPEM

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS.

AQUA. FONTIS. PADULI. IN. FEBRIS. ARDORIBUS RECREATUS. P. C. AN. MDCLXV

NOTÆ.

FONS *Padulus* à Pado noſtro Saxonico, ſicut ab Italico Paduſa, denominatur, tam perlucidæ aquæ ſalubritate, dulcedine & frigore, quàm Neuhuſii viciniâ celebris. Nos certè, in ſummis aliquando febris ardoribus, grato ejus potu recreati, ſecundùm antiquam parœmiam, *aquam hauſiſti, puteum corona*, memoriam accepti beneficii hoc monumento conſecravimus. Proximum *Padulo Neuhuſium*, Epiſcoporum Paderbornenſium, per quatuor ampliùs ſæcula, conſuetum domicilium, Scriptor Panegyrici Paderbornenſis pluribus argumentis demonſtrat, ipſum eſſe Aliſonis caſtellum, quod Druſus contra Sicambros, ad Luppiæ & Aliſonis confluentes, exſtruxit, & multis pòſt annis Carolus M. inſtauravit, ut ejus præſidio finitimas gentes uterque compeſceret, atque in poteſtate retineret. Inſecutis indè temporibus Epiſcopis Paderbornenſibus eodem in loco arcem ponendi, habitandique cauſam dediſſe videntur acerrimæ ſimultates, quas cum civitate non ſemel habuerunt. *Antea ſiquidem*, inquit Horrion in Panegyr. Paderbornenſi, *in urbe ſua Paderborna apud Cathedralem Eccleſiam habitabant; quo tempore civium erga ſuos Præſules amor & reverentia tanto eis præſidio erat, ut vallum turreſque minimè requirerent: At poſtquam ab iis ſacroſancta dignitas contemni cœpta, graveſque ſunt motus adverſus Eccleſiaſticum ordinem excitati, faciendum viſum, ut ab eorum injuriis ſemoti, hujus ſe arcis præſidio tuerentur.*

Eandem aliò commigrandi neceſſitatem aliis etiam Epiſcopis ſuæ jam olim urbes impoſuerunt, quando primùm ab Epiſcopis conditæ, auctæ, & communitæ, opibuſque dein ſuis inſolenter elatæ, adverſus proprios Dominos in arma conſurrexêre. Sed hocce magnis civitatibus perquàm fatali ſæculo contrarium accidit, quo (ut nihil de Paderborna noſtra dicam, quam crebris ſeditionibus laborantem, ſuiſque Epiſcopis contumacem, & hoc ſæculo maximè, licentiâ novæ religionis inſanien-

sanientem, THEODORUS Episcopus & Princeps Paderbornensis, per Joannem Frisiæ Orientalis & Ritbergæ Comitem, egregium belli ducem anno MDCIV. VI. Kal. Maii, admirabili providentiâ ac celeritate expugnatam compescuit) Leodium, Hervordia, Monasterium, Erfordia, Magdeburgum, Brunswiga, præpotentes claræque urbes in ordinem redactæ, aliis urbibus parem fortunæ ludum comminantur. Annum porrò, quo Paderbornenses Episcopi ex urbe huc concesserint, non habeo certum affirmare. Suspicor tamen circa annum partæ salutis MCC. Certè Otto Ritbergensis, qui anno MCCLXXVII. ad Paderbornensem cathedram est evectus, in hac se arce tenebat, dicebaturque vulgò eodem, quo hodie nomine; fortasse, quòd in veteris arcis Drusianæ & Carolinæ vestigiis esset collocata: quam à civibus Paderbornensibus postea incensam refert Gobelinus Persona in Cosmodr. ætat. 6. cap. 66. his verbis. *Otto de Ritberg Episcopus Paderbornensis multas guerras cum civibus Paderbornensibus habuit. Unde accidit, quòd cùm ipsi Castrum Novum igne devastaverant, & post hoc quadam die ad implendum fossata ejusdem convenissent, Episcopus Otto cum fidelibus suis manu forti irruit super eos, & commisso prælio, de civibus occisi sunt plusquam quingenti, quorum cadavera in plaustris ducebantur in civitatem, & in una fossa magna sepulta sunt. Fuit enim inter Episcopum & cives per certos arbitros facta compositio, quæ cùm servari non videbatur, ut debuit, per multas guerras, clades prædicta secuta est. Erat enim hæc compositio facta anno Domini* MCCLXXXI. *priusquam ipse Dominus Otto esset consecratus in Episcopum; & utrinque fuit juramentis & sigillis firmata, in qua, inter cætera, ipsi cives promiserunt libertates emunitatum illæsas servare & liberas: & in familias Canonicorum & Ecclesiasticarum personarum civitatis Paderbornensis, nisi priùs coram Dominis suis conventos, nullam penitus jurisdictionem exercere, & excommunicatos strictiùs vitare, & eos in officio Consulatûs non habere. Deinde ortâ discordiâ super judicio sæculari, quod exercetur in foro Paderbornensi, electi sunt arbitri, qui visis & auditis propositis hinc indè, pronuntiaverunt, officium prædicti judicii esse feudum Ecclesiæ Paderbornensis, & hæc pronuntiatio facta est anno Domini* MCCXCIX.

Eam igitur ita inflammatam & propè complanatam Otto Episcopus, aut ejus successor Guntherus restituerit, quando consentiente dicto Gunthero, Bernardum Præp. Eccl. Paderb. tutorem eâ conditione An. 1309. electum comperimus, *ut castra Dryburg & Nyggenhusen pro* 1400. *Marcis denariorum oppignorata, redimi pateretur.* Postea Henricus Spiegelius, ac præcipuè Ericus Dux Brunswicensis An. 1525. & Hermannus Comes de Weda, Episcopi Paderbornenses, splendidis firmisque ædificiis Neuhusium exornarunt. *Nostrâ verò memoriâ,* inquit Horr. Paneg. Pad. l. 2. c. 13. *dignam veteri illâ nominis sui gloriâ speciem hæc arx aliquando est consecuta, postquam ingenti sumptu* à Theodoro Furstenbergio Episcopo & Principe Paderbornensi, *in hanc amplitudinem excelsitatemque exædificata, fossis & turribus communita, laxis elegantibusque conclavibus, pomariis, hortis, fontibus ornata est. Itaque quamvis splendido Augustoque Principi accipiendo est idonea.* Quæ Fridericus Rörigh S. J. non minùs clarus poëta, quam disertus orator, tersis versibus suis ita expressit.

Quid memorem celsis spectandas turribus arces,
Et tantùm Domino tecta minora suo?
Ornamenta olim pacis, munimina belli,
Sumptibus ad cœlum surgere jussa tuis?
Hinc NOVA *derso veteris squalore senectæ,*
Jamque suo demum nomine digna DOMUS,
Regalem tectis immanibus explicat aulam,
Laxaque formosis atria porticibus.
Quas circùm virides ventis crispantibus undas
Plaudit lascivis squamea turba choris.
Flora favet, favet attiguis Pomona viretis,
Certatimque suas utraque promit opes.
Utraque certatim vernantes divitat hortos,
Floribus illa suis, fructibus ista suis.

Cæterùm Theodorianæ ædificationis annum nobis indicat hæc inscriptio, quæ in atrio arcis interiori adhuc conspicitur.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT

NO-

NEUHAUS
Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe
THEODORO Episcopo Paderbornensi ad confluentes Luppiæ &
Alisonis ædificata, ubi olim Nero Claudius Drusus contra Sicam-
bros. & D. Carolus Magnus contra Saxones castellum posuerat.

Posthæc ea, pro dolor! inciderunt tempora, quæ non solùm hujus arcis excidium, sed etiam totius diœcesis jacturam Ecclesiæ Paderbornensi intentarent, quando inter calamitosa Germaniæ bella, An. MDCXLVI. Idib. Maii à Vrangelio Suedici exercitûs duce expugnatâ Paderbornâ Neuhusium simul in potestatem Suecorum venit, ac quarto pòst die tam Paderborna quàm Neuhusium Hassis traditur in possessionem, & socialis belli præmium. Hoc felici rerum successu agitatum consiliis inter Suecos & Hassos, utrumne Paderborna præmunienda esset, in eaque dominatus, & perpetuæ possessionis sedes firmanda; an verò Neuhusium oppidum ad id deligendum muniendumque? hîc diversis inter se collisi sententiis hostes, Vrangelius Neuhusium præmuniendum censuit, quòd is locus ad confluentes Paderæ, Luppiæ atque Almæ, plano & à Natura monstrato situ opportunissimus, brevi inexpugnabili munimento includi posset, ac modico exinde præsidio multò tutius validiusque teneri; eò Paderbornam muris nudandam, & ejus ruinis Neuhusium firmandum esse. Contrà pertinaciter contendebant Hassi, Paderbornam communiendam firmiùs, Neuhusianam verò arcem subjecto pulvere pyrio funditus evertendam esse. Quæ cùm Vrangelius non probaret, & in his sua consilia, quæ bellandi artibus magis inniti videbantur, abjici indignè ferret; neque Hassis permittere voluit, ut tam nobilem Principum arcem ac sedem tot Episcoporum subruerent; simul Hassos commonens, Paderbornam diligenter servarent, vereri enim se ne brevi spreti sui consilii eos pœnitentia subitura esset; dictum mox probavit eventus.

Nam sub exitum ejusdem anni Kalend. Decembris, quod saluberrimum fuit consilium imperiumque Francisci Wilhelmi Episcopi Osnabrugensis, ejus miles duce Balduino de Remont Gubernatore oppidi Widenbrugensis, Paderbornam luculento die, sine bellicis machinis, sine vineis & cuniculis, paucarum horarum aggressione, Hassis ereptam Ferdinando Episcopo suo reddidit. Tam facilè Deo consilia Politicorum, quæ in jacturam hujus diœcesis conspiraverant, ex eorum

eorum etiam diſſidiis ſubvertere. Interim Haſſi arcem Neuhuſianam militis ſui præſidio firmatam, etiam pace jam per Germaniam compoſitâ, unà cum Noveſio & Coesfeldia civitatibus retinuerunt, dum ſibi ex pactione Imperii Ordinum, ſexies centena Imperialium nummûm millia numerarentur.

Anno deinde conſequente MDCXLVII. die XVIII. Aug. Rabenhauptius Haſſicæ militiæ præfectus Paderbornam circumſedit, cui altero mox die Koningsmarckius cum Suedicis copiis ſubſidio venit; certi hi duces, non tam ignominiam ſuperioris anni ulciſci, quàm Paderbornam in perpetuam poſſeſſionem & incrementum principatûs Haſſiæ occupare; Eò enim ab exordio belli Suedici & Haſſici omnia eorum conſilia ſpectare viſa, ut captis diœceſium urbibus & munimentis cætera pro arbitrio decerperent. Sed quæ tum proſpicientis Dei erat cura, obtigit urbi Paderbornenſi ex Cæſarea militia Præfectus Erneſtus Bertramovillius, vir animo interritus, & bellicarum rerum expertiſſimus, qui unà cum civibus fortiter propugnantibus urbem adverſus Suecos Haſſoſque defendit. Jam magnam partem murorum hoſtes dejecerant, prolatis ad foſſam vineis; cum gubernator, quòd intra urbis pomœria novis ſe foſſis valliſque, & omni arte bellicâ, inſtrumentiſque præmunierat, auſus ultrò hoſtem provocare ad aggreſſionem: quibus Koningsmarckius & Rabenhauptius perterriti, coactique inſuper ſubitâ irruptione Lamboyi in Friſiam Orientalem, intra decimum quintum obſidionis diem, ſolutis caſtris urbem deſeruerunt, quò ſuis in Friſia laborantibus auxilium ferrent.

Anno proximo MDCXLIIX. cùm publica Imperii comitia Monaſterii & Oſnabrugi ad exitum vergerent, atque Haſſis certa promiſſio facta eſſet, ſi initæ pacis tempore Paderbornam tenerent, iis, quidquid intra Dimolam & Netham fluvios fertiliſſimi agri, pagorum atque oppidorum continetur, attributum iri; atque adeò Haſſi certâ ſpe præcipuam hanc diœceſis partem, Haſſiæ contiguam devoraſſent; novâ rurſum

ac repentinâ obſidione v. Octobris urbem ſunt aggreſſi, ducibus Erneſto Haſſiæ Landgravio & Giſio. Animum Haſſis fecerat, quòd urbis præfectus Papius temerè binas cohortes in Mindenſem diœceſin emiſerat, modico præſidio retento; & jam Haſſi productis vineis, admotis tormentis, injectiſque ignibus urbem ad extrema deduxerant: cùm intereà Ferdinandus utriuſque Bavariæ Dux, Paderbornenſis Epiſcopus, de obſidione & periculo urbis certior factus, Lamboyum Comitem cum ſuis & Lotharingicis copiis ſubmittit: Et Lamboyus feſtinatis ab Rheno itineribus, inobſervatuſque, citiùs ante urbem ſtetit cum exercitu, quàm Haſſi adeſſe ſenſerint. Ita ille auſpiciis Ferdinandi Epiſcopi, vel ob id æternâ memoriâ digni, intra duodecimum, quo oppugnari cœpta, diem, urbem obſidione, quæ altero die dedenda erat, & patriam perpetuâ ſervitute feliciſſimè liberavit.

Magnam hîc divini Numinis providentiam venerabere, quiſquis ex poſteris hæc recoles. Tot nimirum Epiſcopatus per Saxoniam à Carolo M. conditi, auctique conſequentium indè Cæſarum ac Principum munificentiâ, hâc demum tempeſtate naufragium fecerunt, quibus ne ipſæ quidem Carolinæ donationum tabulæ ad ſalutem valuêre. Servatus ex hoc communi naufragio cum paucis aliis Paderbornenſis. Ita ſummo illi Gubernatori placuit,

Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventoſum, & urbes, regnaque triſtia. Horat. Ode 4. lib. 3.

Sed idem inſpector & ſupremus arbiter adeſt, *à quo omnium quidem poteſtates*, ut D. Auguſtin. dixit lib. 5. de Civit. Dei, *ſed non omnium voluntates.* Stetêre tot annis à Caroli ævo ad noſtram uſque ætatem cæteri Epiſcopatus longâ Præſulum ſerie, altiſque radicibus innixi; ſæpe concuſſi, vulnerati, amputati; quos una demum procella dejecit. Ut conſtaret magnas arbores diu creſcere, unâ horâ exſtirpari. Procubuêre nunc, & ad fatum venêre ſuum, quando *in ſumma fortuna id æquius, quod validius*, Taciti judicio lib. 15. Annal. Nec hîc alio ſolatio cum Seneca occurrimus, quàm *pati quod emendare*

non

non possis, *& Deum*, quo permittente *omnia eveniunt*, *sine murmure comitari.* Tanto nunc consultiùs iis, quibus pepercit, Fortunam pressis manibus tenere, & magnos rerum transitus capere ad providentiam malorum.

ACIDULA SMECHTANA.

MEMORIÆ. SACRUM

NON. EGO. VICINIS. DUBITEM. CONTENDERE. NYMPHIS
TANTA. LICET. NOSTRÆ. COPIA. DESIT. AQUÆ
FRIGIDIOR. GLACIE. CERTE. MEA. NECTAR. ACORE
UNDA. REFERT. VITRO. SPLENDIDIORQUE. FLUIT
UTILIS. ET. CALIDO. JECORI. STOMACHOQUE. DOLENTI
ET. PRÆSENS. ÆGRIS. RENIBUS. AUXILIUM
PRINCIPIS. HINC. PATRUI. PRINCEPS. EXEMPLA. SECUTUS
FERNANDUS. PATRIÆ. MAXIMA. CURA. MEÆ
MARMOREO. POTAS. ORNAVIT. MARGINE. LYMPHAS
ADDIDIT. ET. GRATA. CARMINA. DUCTA. MANU
TU. MERITI. CONTRA. MEMOR. ILLIUS. USQUE. LIQUORES
ARENTI. SITIENS. QUI. TRAHIS. ORE. MEOS
POCULA. FERNANDI. FAC. LIBES. PRIMA. SALUTI
INCOLUMIS. PADERÆ. QUAM. DABIT. ILLE. SUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

AD. MEMORIAM. ACCEPTI. BENEFICII
P. C. AN. M. DC. LXIX

NAUSEAT. AUT. SIQUIS. CALET. HINC. BIBAT. ÆGER. OREXIN
NOSTRA. FACIT. STOMACHO. PELLIT. ET. UNDA. SITIM
NECTAR. ACORE. VITRUM. SPLENDORE. ET. FRIGORE. BRUMAM
EXSUPERAT. MEDICÆ. NEC. CARET. ARTIS. OPE

NOTÆ.

SMECHTANAM Acidulam, accolis, Metbrunne/ hydromeli dictam, nos olim his elegis celebravimus.

Nympha decus silvæ, pulcherrima Nympha sorores
Inter Hamadryadas, Naïadasque deas.
Quis te præsenti sparsit medicamine? quis te
Melliti fontis nomen habere dedit?
An, magis ut saperent, acidas tibi dulciter undas
Ambrosiæ succis diluit ipsa Salus?
An, velut Hyblæis è floribus omnia libat
Fingendi studio sedula mellis apis:
Sic, dum nunc ferri venas, nunc æris oberras,
Vim trahit inde tuæ, quà fluit, humor aquæ?
Quicquid id est: stomachi fastidia vincis inertis,
Nec sinis accensum bile tumere jecur;
Et quæ præterea versu comprêndere non est,
Sæpiùs innumeris pota medere malis.
Salve Naturæ mulsum, gratissima morbis
Sospita, languentûm nectar, inempta salus.
Quòd mihi si bilem solitâ virtute coërces,
Quæ jecori, nimio dum furit igne, nocet;
Carminibus nostris decorataque marmore, nomen
Grande salutiferas inter habebis aquas.

Quibuscum concinit Musa JOANNIS ROTGERI TORKII nostri, Mindensis Præpositi, Canonici Paderbornensis ac Monasteriensis, non semel laudata.

Fons in umbroso venerande luco,
Jam diu Phœbo sacer, ac Saluti,
Qui levas fessum jecur, & palato
Mella propinas

Atti-

Atticis longè potiora succis,
Quos per Hyblæos studiosa colles
Turba formosi populata florem
Condidit anni.
Montis intonsi decus & voluptas,
Cujus extremo pede, bullienti
Prosilis æstu gravis è metalli
Divite vena;
Principem serva mihi FERDINANDUM,
Patriæ Patrem, tua concinentem
Nobili plectro, tua mella pleno
Ore bibentem.

Virtutem hujus aquæ singulariter etiam commendat Tabernæmontanus in suo aquarum Thesauro cap. 59. salubritatem illius coram periclitatus. Tabernæmontano assentitur Rottendorffius noster in literis, quas Driburgensis acidulæ monumento subjungimus. Inter Smechtanos fontes numero plures, unus in colle situs, avibus ex eo potantibus exitialis, hominibus innoxius, petigini & scabiei medètur. Largiar hoc præstantiæ & celebritati hujus acidulæ, ut antiquitatem vici Smechten/ à quo denominatur, eruam ex hoc Caroli Crassi Imp. diplomate, Herisiensi Parthenoni dato, cujus etiamnum beneficio Smechta à Nobilibus de Asseborg possidetur.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* KAROLUS *divina favente gratia serenissimus Imperator Augustus. Si loca divino cultui mancipata nostro levamus juvamine: hoc nobis ad æternæ remunerationis præmia capessenda profuturum fore liquido credimus. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet & futurorum cognoscat industria. qualiter Biso venerabilis Padrabrunnensis Ecclesiæ Episcopus attulit nostræ Serenitati quoddam conscriptum in quo continebatur. qualiter quoddam monasterium sanctarum monialium in loco qui dicitur Herisi. una cum licentia piissimi genitoris nostri Liuthardus Episcopus. una cum decreto Liutberti Archiepiscopi. atque omnium consynodalium suorum Coëpiscoporum. simulque omnium consacerdotum & Clericorum à fundamentis fuerat constructum ea videli-*

cet.

cet ratione. quia ipse Liuthardus Episcopus. & soror ejus nomine Waldburc in sanctimoniali proposito permanens. tradiderunt suam proprietatem ad præfatam sanctam Ecclesiam Padrabrunnensem. quæ est constructa in honore sanctæ Dei Genitricis Mariæ. quatinus eædem res perpetualiter in ejusdem Monasterii potestate consistant. Et deprecatus est nos idem venerabilis Episcopus Biso. ut ipsum Monasterium & res ad illud pertinentes sub nostræ immunitatis tuitione & defensione susciperemus. & tales casas. sicut ipse in beneficium habuit in villa Nadri pro remedio animæ nostræ illuc ad Dei servitium ipsis monialibus concederemus. Nos vero ejus petitioni libenti animo satisfacientes. ita fieri decrevimus. Concessimus igitur illuc in ipsa villa Nadri hobas x. *cum casa & curte. vel cum omnibus juste ad ipsas hobas pertinentibus vel respicientibus. & jussimus eis fieri hoc nostræ auctoritatis præceptum. per quod decernimus atque jubemus. ut memorata Waldburc præfatum Monasterium Herisi diebus vitæ suæ securiter per hoc nostræ auctoritatis præceptum habeat atque possideat. Post suum vero descessum licentiam ipsæ sorores habeant inter se eligendi Abbatissam. una cum consensu illius Padrabrunnensis Ecclesiæ Præsulis. Et mundeburdum de eadem Ecclesia habeat præfatum monasterium Herisi. & per unumquemque annum* IIII. *solidos ad eandem Ecclesiam persolvant. simulque mansa* x. *in villa nuncupata Haionhus. quæ Liuthardus venerabilis Episcopus illuc perpetualiter permanenda concesserat. cum decimis villarum quæ vocantur Herisi.* SMAHTIUN. *Northgardinun. & Suthgardinun. cum appendiciis sibi villulis in usibus Ancillarum Dei tradita. per hoc nostræ auctoritatis præceptum plenius in Dei nomine confirmatum. nullo inquietante. sed Deo auxiliante perpetuis temporibus consistant absque alicujus contradicentis obstaculo. Volumus etiam atque præcipimus. ut sæpe jam dicti monasterii Ancillarum Dei homines. non alio modo à judiciariis personis constringantur. nisi sicut Padrabrunnensis Ecclesiæ præceptis concessimus. Episcoporum quoque synodale decretum conscriptum & signo subscriptionis roboratum super memoratum monasterium Dei nomine Herisi nostræ quoque largitatis concessione firmatum permaneat. Et ut hæc auctoritas largitionis nostræ firmior habeatur. & per futura tempora à cunctis fidelibus nostris verius credatur & diligentius*

tiùs conservetur. manu propria nostra supter eam confirmavimus. & sigillo nostro assignari jussimus.

Signum Domni KAROLI *Serenissimi Imperatoris Augusti.*

Amalbertus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicapellani recognovi & ss. Data XI. *Kalend. Octob. Anno Dominicæ incarnationis* DCCCLXXXVII. *Indictione.* V. *anno vero regni Domni Karoli serenissimi Imperatoris Augusti. in Italia* VII. *in Francia* V. *in Gallia* III. *Actum ad Justinauua curte regali. in Christi nomine feliciter. Amen.*

ACIDULA DRIBURGEN

ACIDULA DRIBURGENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. EGO. VISCERIBUS. MAGNÆ. PRORUMPO. PARENTIS
LARGA. SALUTIFERÆ. VENA. PERENNIS. AQUÆ
DOCTA. GRAVI. MORBO. RENES. ET. FÆCE. LIENEM
ET. TUMIDUM. FLAVA. BILE. LEVARE. JECUR
ET. TORPENS. ACIDO. STIMULANTE. LIQUORE. PALATUM
TÆDIA. VENTRICULO. PELLERE. FAUCE. SITIM
QUI. BIBIT. ERGO. MEOS. LATICES. ET. CIVIS. ET. HOSPES
INCOLUMIS. NOSTRIS. RITE. PRECETUR. AQUIS
MAGNUS. UT. HAS. ARMIS. CAROLUS. VICTRICIBUS. UNDAS
SAXONICO. FERTUR. SUPPOSUISSE. PADO
SIC. FERNANDE. TUO. DECORATÆ. MUNERE. LONGO
TEMPORE. TE. SALVO. SUB. TUA. JURA. FLUANT

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ACIDULAM. DRIBURGENSEM. SALUBRITATE. MEDENDISQUE. CORPORIBUS. NOBILEM COMMODIUS. HAURIENDAM. EDUCTA. HUMIDO. SOLO. ARBORIBUSQUE. CONSITA. AD. DEAMBULANDUM. VIA. ET. FONTIS. CELEBRITATI ET. PUBLICÆ. UTILITATI. CONSULUIT

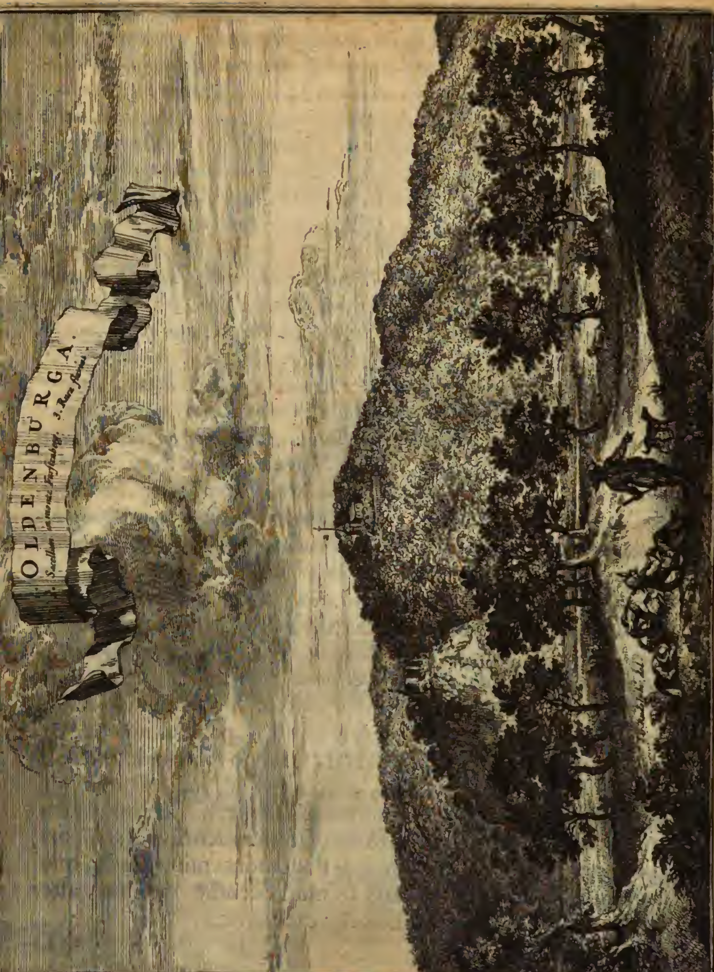
NOTÆ.

DIOECESIS Paderbornensis tam multas atque uberes passim aquarum perennium venas habet, ut nullam facilè regionem tot amœnis, dulcibus, & copiosis fontibus putem irrigari. De fluviis amnibusque celebrioribus, in notis ad Luppiæ, Amisii, & Paderæ fontes, aliquam suprà fecimus mentionem. Ut nihil nunc dicam de Saltcotena oppido, aquâ, unde sal coquitur, nobili: ut præteream Upsrungam, ubi primum est *Hederæ*, in actis S. Liborii commemoratæ, caput: *habemus in propinquo Alpheum*, inquit Horrion in Panegyr. Paderb. lib. 2. cap. 7. *cujus Arethusam frustra rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova Beca rivus est non modicus, qui terrâ haustus sese, nescio quò, oculis mortalium eripit. Mirabilius propè est, quòd duo rivi ad Liechtenauum oppidum confluentes repentè absorbentur; verùm non uno semper meatu, sed prout aquæ impetus tulit. Itaque admodùm quinque jam patent, neque dubitat interdum novos aperire.* Tantum de aquis dulcibus.

Nec Acidulis saluberrimis carent Paderbornenses. De *Smechtana* paulò antè. *Bracula* & *Driburgum* etiam acidulis abundant: *Braculenses* non adeò celebrantur. *Driburgenses* sub radicibus silvæ Teutoburgiensis, hodiè *Driburgensis* dictæ, in medio prato, uberrimâ scatebrâ emicantes, ut acore suo & colore, quo tinctus fontis limus, & solum rubescit, aluminis ferrique venas referunt; ita salubritate, præstantiâ & copiâ aquarum excellunt. Sed recitemus hoc loco Bernardi Rottendorffii, Archiatri Monasteriensis, & medicinæ arte, & humaniorum literarum, quæ ejus morte ingens hoc anno ceperunt detrimentum, scientiâ celeberrimi viri, epistolam, ad amicum An. 1668. 27. Martii hac super re datam.

Jam totus sum, inquit, *in acidularum salsularumque facultatibus investigandis: & juratò ausim adseverare, quod Paderbornenses suâ præstantiâ Egranis, Schwalbacensibus, Antoninis, Wildungensibus aut* Spa-

Spadanis non cedant, si non illas supergrediantur. Joannes Guintherius Andernacus medicus eximiè doctus, dialogo secundo de earundem viribus & usu, in quo simul præcipuos Germaniæ fontes acidos describit, post Spadanos sequentia subnectit pag. videlicet 142. *In Ducatu Westphaliæ " fons acidus juxta domum novam extat ferri & aluminis particeps, ad " eadem, quæ superiores possunt, efficax. Fontem scilicet mellitum juxta " Smechtam,* den Metbrunnen *intelligit. Idem Guintherius pag.* 143. *ubi Pyrmontanum describit: Aqua hujus fontis, inquit, ochrâ præcipuè " infecta est, quod acrimonia ejus testatur, eoque acris ille potiùs, quàm " acidus dici meretur; hinc potio illius aquæ periculosa est: nam rodit in- " terranea, præsertim corporum tenerorum, gracilium & adolescentum. " Hæc esse veritati consentanea, experientiâ edoctus sum, & re ipsâ comperi, non in uno, sed pluribus. Subjungit Guintherius: Quia verò aqua " hæc potui non idonea, ad balneas potiùs accomodari debet: nam tumores " contra naturam, quacunque in parte corporis affligant, discutit, œde- " mata, podagram, & chiragram ex pituita contractam, tophosque ar- " ticulorum comminuit, membra fluxionibus opportuna, torpida resolu- " taque restituit: impetiginem, scabiem, lepram emendat, &c. Tabernæmontanus in suo aquarum thesauro mihi pag.* 395. *scribit, quod pyrites, quem* Wasserkiß *vocat, in fonte Mellito seu Smechtano cæteris metallis antecellat. Pyrites autem propriè vocatur* ein Fewrstein/ *nobile metallum, cujus usus multiplex in medicina: habet enim calefaciendi, siccandi, digerendi ac discutiendi facultatem, præterea humores tartareos incidit, calculum resolvit, & contumaces obstructiones reserat, ac duros tumores emollit. Idem præstant illæ aquæ, quæ à minera pyritarum scaturiunt.* Hæc ille de acidulis, & nos de monumentis Paderbornensibus. Quæ benignus Lector, donec universa historia Paderbornensis suo tempore lucem aspiciat, promulsidis vice degustet velim, & æquo animo ferat, si alieno fortassis loco, familiæ Furstenbergicæ memoria, è vicino Westphaliæ Ducatu huc allata, Paderbornensibus monumentis subnecti videatur. Quanquam haud aliena ab instituto ejus familiæ mentio videri debet, quæ duos Episcopos ac Principes Paderbornensibus dedit, quorum alter innumeris pietatis ac munificentiæ operibus, alter his aliisque monumentis diœcesin exornavit.

OLDENBURGA.

OLDENBURGA

IN MONTE FURSTENBERG,

PRIMA BARONUM DE FURSTENBERG IN WESTPHALIA AD RURAM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

FURSTENBERGIACÆ. TITULIS. ARX. INCLYTA. GENTIS
OLDENBURGA. TUUM. QUÆ. MODO. NOMEN. HABET
SIVE. LOCI. DECUS. ANTIQUUM. SEU. NOMINE. PRIMOS
INDICAT. HOC. ALTÆ. NOBILITATIS. AVOS
HIC. STETIT. HOSTILI. BELLORUM. SÆPE. TUMULTU
DIRUTA. PRINCIPIBUS. SÆPE. REFECTA. SUIS
NUNC. DESERTA. JACET. PRÆCLARÆ. GLORIA. STIRPIS
USQUE. RECENS. LONGA. POSTERITATE. VIGET
SIC. MEA. DOCTRINÆ. PRECOR. ET. VIRTUTIS. AVITÆ
LAUDE. VELUT. GEMINA. STET. TRABE. FULTA. DOMUS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS: GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ILLUSTRANDAM. HOC. ETIAM. IN. LOCO. MAJORUM. SUORUM. MEMORIAM. ET. POSTEROS AVITÆ. VIRTUTIS. EXEMPLO. INCITADOS

M. H. P.

NO-

NOTÆ.

1. FURSTENBERGIACÆ TITULIS ARX INCLYTA GENTIS, OLDENBURGA TUUM QUÆ MODO NOMEN HABET.]

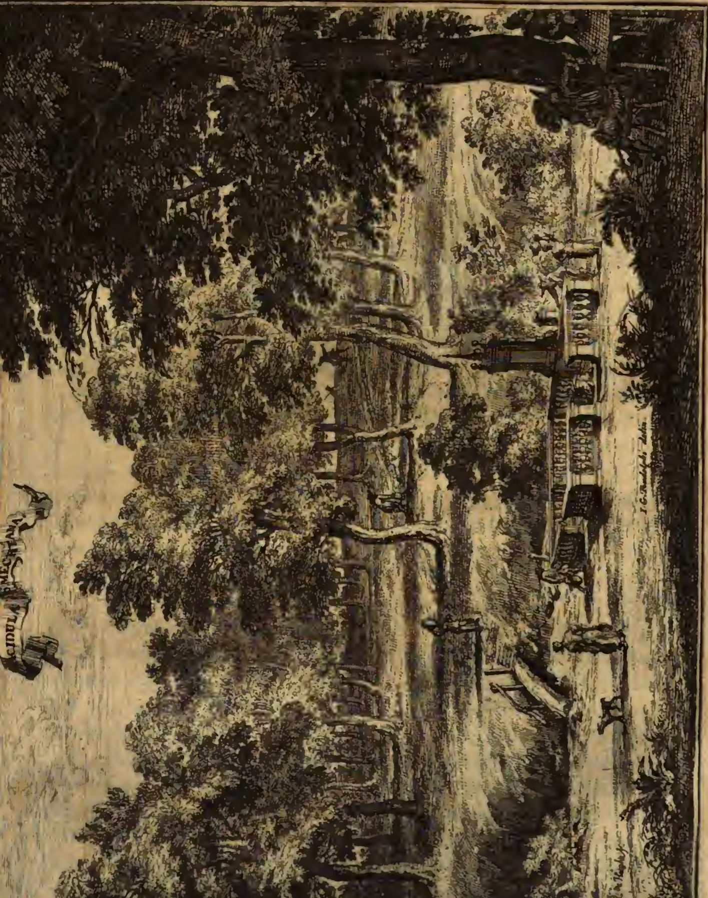
Locus antiquæ arcis in monte *Furſtenberg*, quæ prima *Baronum Furſtenbergiorum* in Weſtphalia ad Ruram ſedes, ſive à vetuſtate, ſive à prima *Oldenburgicorum* Comitum origine, etiam nunc *Oldenburga* appellatur, & ipſa trecentis jam annis everſi caſtelli rudera, ac veterum munitionum reliquiæ, miram hodie ſpirant dignitatem. Commendarunt hanc olim præter amplitudinem plurima alia decora, in quibus facilè primas tenet ſitus, ad omnem belli rationem, & Weſtphaliæ limites ab injuria maleficioque finitimorum Arensbergenſium, & Marcanorum Comitum defendendos opportunus. Occupabat crepidinem montis, quà is & maximè arduum habet aſcenſum, & magno ad munitionem momento, infra Nehemium, proximum Arensbergenſis ditionis oppidum, Rurâ flumine alluitur. Ab lateribus, præruptis vallibus, quarum alteram rivus, Oldenburgicus dictus, interfluit, è regione montis, profundâ atque ingenti foſsâ munitur è vivo exciſa ſcopulo. Ipſe jugi vertex, olim triplici firmiſſimo vallo contra omnes hoſtium inſidias coronatus ſtetit, in cujus medio vetus ſacellum, hodie impenſis Ferdinandi Epiſcopi & Principis Paderbornenſis reſtitutum, ſpectatur, Furſtenbergiis quondam inter arma etiam cultæ religionis illuſtre monumentum. In ſemirutis aggeribus longâ annorum ſerie altiſſimæ excreverunt nunc quercus, quibus pro cuſtodia additos fuiſſe muros, ſat demonſtrant cæmenta & lapides, magno indè numero patrum adhuc memoriâ in novi cujuſdam ædificii uſum egeſti.

2. SIVE LOCI DECUS ANTIQUUM, SEU NOMINE PRIMOS INDICAT HOC ALTÆ NOBILITATIS AVOS.]

De *Furſtenbergiorum Baronum* ducta ex *Oldenburgicis* Comitibus origine, generatim ita loquitur Joannes Horrion Soc. JE-

SU in Panegyrico Paderb. lib. 3. cap. 2. *Non desunt*, inquit, *qui & antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum insignium formâ, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Furstenbergiam domum è vetustissima clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere.* Eadem Ditmarus Mollerus Tremoniensis in genealogia Furstenbergica, & Theodorus Hoppingius clarus in paucis Jurisconsultus in erudito de Insignibus opere, aliique complures memoriæ prodidêre, & avita traditio non minus confirmat, quàm diploma Cæsareum An. 1660. 26. Aprilis Viennæ datum indicat, quo LEOPOLDUS Imperator ita præfatur:

Benignè itaque considerantes vetustam & nobilem Furstenbergiorum familiam, ipsosque de numero Nostrorum Sacrique Romani Imperii Circuli Rhenani Equitum, sub territorio castri Fridbergensis, plurimis retrò annis, veluti insigne eorundem membrum fuisse recensitos, suamque originem, à temporibus D. quondam Imperatoris Caroli Magni, longâ prosapiâ in hoc usque tempus traxisse, prout id ex diversis fideque dignis ac receptis auctoribus, aliisque documentis, citra cujusquam contradictionem, atque id inprimis etiam manifestè demonstrarunt, quòd sua familia jam tunc temporis nobilium ordini ob splendorem generis ac natalium antepositа fuerit, & quòd ex stirpe sua duos Sacri Romani Imperii Principes, ac primum quidem ante centum annos Wilhelmum magnum Ordinis Teutonici in Livonia Magistrum, alterum verò Theodorum quondam Episcopum Paderbornensem numerarit, qui non solùm dilapsum ex prædecessorum suorum negligentia Catholicæ religionis cultum ab integro illic restituerit, & veluti postliminiò reduxerit, Collegiumque & Novitiatum Soc. JESU, *atque etiam Academiam ibidem fundarit, & ex fundamentis exstrui curarit, verùm etiam ipsammet Ecclesiam ab omni ære alieno, citra subditorum vel minimum subsidium, propriis suis mediis ac sumptibus planè liberarit, & Capitulum Cathedrale, uti & cæteras Ecclesias ac monasteria, ad promovendum Dei cultum excitarit; quin etiam eorundem proventus novis fundationibus de proprio auxerit & dotarit, & tam sumptuosas fabricas ac residentias in commodum successorum suorum, suis impensis exstructas, post se reliquerit, quàm paucas æquales illis in partibus reperire sit; atque insu-*

ACIDULA SMECHTANA.

MEMORIÆ. SACRUM

NON. EGO. VICINIS. DUBITEM. CONTENDERE. NYMPHIS
TANTA. LICET. NOSTRÆ. COPIA. DESIT. AQUÆ
FRIGIDIOR. GLACIE. CERTE. MEA. NECTAR. ACORE
UNDA. REFERT. VITRO. SPLENDIDIORQUE. FLUIT
UTILIS. ET. CALIDO. JECORI. STOMACHOQUE. DOLENTI
ET. PRÆSENS. ÆGRIS. RENIBUS. AUXILIUM
PRINCIPIS. HINC. PATRUI. PRINCEPS. EXEMPLA. SECUTUS
FERNANDUS. PATRIÆ. MAXIMA. CURA. MEÆ
MARMOREO. POTAS. ORNAVIT. MARGINE. LYMPHAS
ADDIDIT. ET. GRATA. CARMINA. DUCTA. MANU
TU. MERITI. CONTRA. MEMOR. ILLIUS. USQUE. LIQUORES
ARENTI. SITIENS. QUI. TRAHIS. ORE. MEOS
POCULA. FERNANDI. FAC. LIBES. PRIMA. SALUTI
INCOLUMIS. PADERÆ. QUAM. DABIT. ILLE. SUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. MEMORIAM. ACCEPTI. BENEFICII
P. C. AN. M. DC. LXIX

NAUSEAT. AUT. SIQUIS. CALET. HINC. BIBAT. ÆGER. OREXIN
NOSTRA. FACIT. STOMACHO: PELLIT. ET. UNDA. SITIM
NECTAR. ACORE. VITRUM. SPLENDORE. ET. FRIGORE. BRUMAM
EXSUPERAT. MEDICÆ. NEC. CARET. ARTIS. OPE

NOTÆ.

SMECHTANAM Acidulam, accolis, Metbrunne/ hydromeli dictam, nos olim his elegis celebravimus.

Nympha decus silvæ, pulcherrima Nympha sorores
Inter Hamadryadas, Naïadasque deas.
Quis te præsenti sparsit medicamine? quis te
Melliti fontis nomen habere dedit?
An, magis ut saperent, acidas tibi dulciter undas
Ambrosiæ succis diluit ipsa Salus?
An, velut Hyblæis è floribus omnia libat
Fingendi studio sedula mellis apis:
Sic, dum nunc ferri venas, nunc æris oberras,
Vim trahit inde tuæ, quà fluit, humor aquæ?
Quicquid id est: stomachi fastidia vincis inertis,
Nec sinis accensum bile tumere jecur;
Et quæ præterea versu comprêndere non est,
Sæpiùs innumeris pota medere malis.
Salve Naturæ mulsum, gratissima morbis
Sospita, languentûm nectar, inempta salus.
Quòd mihi si bilem solitâ virtute coërces,
Quæ jecori, nimio dum furit igne, nocet;
Carminibus nostris decorataque marmore, nomen
Grande salutiferas inter habebis aquas.

Quibuscum concinit Musa JOANNIS ROTGERI TORKII nostri, Mindensis Præpositi, Canonici Paderbornensis ac Monasteriensis, non semel laudata.

Fons in umbroso venerande luco,
Jam diu Phœbo sacer, ac Saluti,
Qui levas fessum jecur, & palato
Mella propinas

Atti-

Atticis longè potiora succis,
Quos per Hyblæos studiosa colles
Turba formosi populata florem
Condidit anni.
Montis intonsi decus & voluptas,
Cujus extremo pede, bullienti
Prosilis æstu gravis è metalli
Divite vena;
Principem serva mihi FERDINANDUM,
Patriæ Patrem, tua concinentem
Nobili plectro, tua mella pleno
Ore bibentem.

Virtutem hujus aquæ singulariter etiam commendat Tabernæmontanus in suo aquarum Thesauro cap. 59. salubritatem illius coram periclitatus. Tabernæmontano assentitur Rottendorffius noster in literis, quas Driburgensis acidulæ monumento subjungimus. Inter Smechtanos fontes numero plures, unus in colle situs, avibus ex eo potantibus exitialis, hominibus innoxius, petigini & scabiei medetur. Largiar hoc præstantiæ & celebritati hujus acidulæ, ut antiquitatem vici Smechten/ à quo denominatur, eruam ex hoc Caroli Crassi Imp. diplomate, Herisiensi Parthenoni dato, cujus etiamnum beneficio Smechta à Nobilibus de Asseborg possidetur.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* KAROLUS *divina favente gratia serenissimus Imperator Augustus. Si loca divino cultui mancipata nostro levamus juvamine: hoc nobis ad æternæ remunerationis præmia capessenda profuturum fore liquido credimus. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet & futurorum cognoscat industria. qualiter Biso venerabilis Padrabrunnensis Ecclesiæ Episcopus attulit nostræ Serenitati quoddam conscriptum in quo continebatur. qualiter quoddam monasterium sanctarum monialium in loco qui dicitur Herisi: una cum licentia piissimi genitoris nostri Liuthardus Episcopus. una cum decreto Liutberti Archiepiscopi. atque omnium consynodalium suorum Coëpiscoporum. simulque omnium consacerdotum & Clericorum à fundamentis fuerat constructum ea videlicet.*

cet ratione. quia ipse Liuthardus Episcopus. & soror ejus nomine Waldburc in sanctimoniali proposito permanens. tradiderunt suam proprietatem ad præfatam sanctam Ecclesiam Padrabrunnensem. quæ est constructa in honore sanctæ Dei Genitricis Mariæ. quatinus eædem res perpetualiter in ejusdem Monasterii potestate consistant. Et deprecatus est nos idem venerabilis Episcopus Biso. ut ipsum Monasterium & res ad illud pertinentes sub nostræ immunitatis tuitione & defensione susciperemus. & tales casas. sicut ipse in beneficium habuit in villa Nadri pro remedio animæ nostræ illuc ad Dei servitium ipsis monialibus concederemus. Nos vero ejus petitioni libenti animo satisfacientes. ita fieri decrevimus. Concessimus igitur illuc in ipsa villa Nadri hobas X. *cum casa & curte. vel cum omnibus juste ad ipsas hobas pertinentibus vel respicientibus. & jussimus eis fieri hoc nostræ auctoritatis præceptum. per quod decernimus atque jubemus. ut memorata Waldburc præfatum Monasterium Herisi diebus vitæ suæ securiter per hoc nostræ auctoritatis præceptum habeat atque possideat. Post suum vero descessum licentiam ipsæ sorores habeant inter se eligendi Abbatissam. una cum consensu illius Padrabrunnensis Ecclesiæ Præsulis. Et mundeburdum de eadem Ecclesia habeat præfatum monasterium Herisi. & per unumquemque annum* IIII. *solidos ad eandem Ecclesiam persolvant. simulque mansa* X. *in villa nuncupata Haionhus. quæ Liuthardus venerabilis Episcopus illuc perpetualiter permanenda concesserat. cum decimis villarum quæ vocantur Herisi.* SMAHTIUN. *Northgardinun. & Suthgardinun. cum appendiciis sibi villulis in usibus Ancillarum Dei tradita. per hoc nostræ auctoritatis præceptum plenius in Dei nomine confirmatum. nullo inquietante. sed Deo auxiliante perpetuis temporibus consistant absque alicujus contradicentis obstaculo. Volumus etiam atque præcipimus. ut sæpe jam dicti monasterii Ancillarum Dei homines. non alio modo à judiciariis personis constringantur. nisi sicut Padrabrunnensis Ecclesiæ præceptis concessimus. Episcoporum quoque synodale decretum conscriptum & signo subscriptionis roboratum super memoratum monasterium Dei nomine Herisi nostræ quoque largitatis concessione firmatum permaneat. Et ut hæc auctoritas largitionis nostræ firmior habeatur. & per futura tempora à cunctis fidelibus nostris verius credatur & diligentius*

tiùs conservetur. manu propria nostra supter eam confirmavimus. & sigillo nostro assignari jussimus.

Signum Domni KAROLI . *Serenissimi Imperatoris Augusti.*

Amalbertus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicapellani recognovi & ss. Data XI. *Kalend. Octob. Anno Dominicæ incarnationis* DCCCLXXXVII. *Indictione.* V. *anno vero regni Domni Karoli serenissimi Imperatoris Augusti. in Italia* VII. *in Francia* V. *in Gallia* III. *Actum ad Justinauua curte regali. in Christi nomine feliciter. Amen.*

ACIDULÆ DRIBURGEN

ACIDULA DRIBURGENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. EGO. VISCERIBUS. MAGNÆ. PRORUMPO. PARENTIS
LARGA. SALUTIFERÆ. VENA. PERENNIS. AQUÆ
DOCTA. GRAVI. MORBO. RENES. ET. FÆCE. LIENEM
ET. TUMIDUM. FLAVA. BILE. LEVARE. JECUR
ET. TORPENS. ACIDO. STIMULANTE. LIQUORE. PALATUM
TÆDIA. VENTRICULO. PELLERE. FAUCE. SITIM
QUI. BIBIT. ERGO. MEOS. LATICES. ET. CIVIS. ET. HOSPES
INCOLUMIS. NOSTRIS. RITE. PRECETUR. AQUIS
MAGNUS. UT. HAS. ARMIS. CAROLUS. VICTRICIBUS. UNDAS
SAXONICO. FERTUR. SUPPOSUISSE. PADO
SIC. FERNANDE. TUO. DECORATÆ. MUNERE. LONGO
TEMPORE. TE. SALVO. SUB. TUA. JURA. FLUANT

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ACIDULAM. DRIBURGENSEM. SALUBRITATE. MEDENDISQUE. CORPORIBUS. NOBILEM COMMODIUS. HAURIENDAM. EDUCTA. HUMIDO. SOLO. ARBORIBUSQUE. CONSITA. AD. DEAMBULANDUM. VIA. ET. FONTIS. CELEBRITATI ET. PUBLICÆ. UTILITATI. CONSULUIT

NOTÆ.

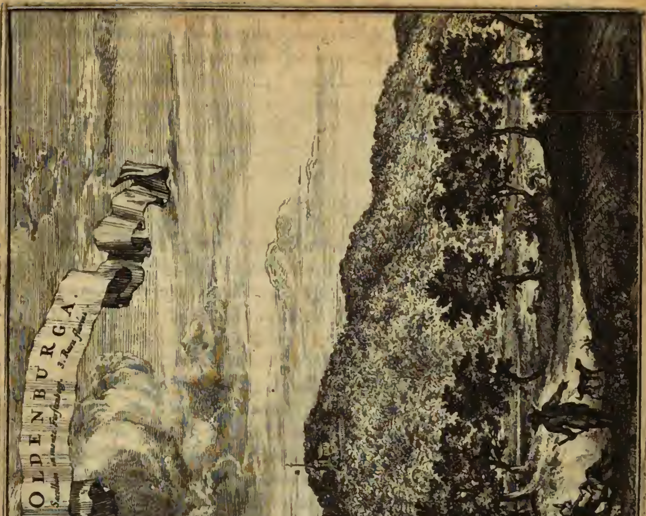
DIOECESIS Paderbornensis tam multas atque uberes passim aquarum perennium venas habet, ut nullam facilè regionem tot amœnis, dulcibus, & copiosis fontibus putem irrigari. De fluviis amnibusque celebrioribus, in notis ad Luppiæ, Amisii, & Paderæ fontes, aliquam suprà fecimus mentionem. Ut nihil nunc dicam de Saltcotena oppido, aquâ, unde sal coquitur, nobili: ut prætercam Upsrungam, ubi primum est *Hederæ*, in actis S. Liborii commemoratæ, caput: *habemus in propinquo Alpheum*, inquit Horrion in Panegyr. Paderb. lib. 2. cap. 7. *cujus, Arethusam frustra rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova Beca rivus est non modicus, qui terrâ haustus sese, nescio quò, oculis mortalium eripit. Mirabilius propè est, quòd duo rivi ad Liechtenauum oppidum confluentes repentè absorbentur; verùm non uno semper meatu, sed prout aquæ impetus tulit. Itaque admodùm quinque jam patent, neque dubitat interdum novos aperire.* Tantum de aquis dulcibus.

Nec Acidulis saluberrimis carent Paderbornenses. De *Smechtana* paulò antè. *Bracula* & *Driburgum* etiam acidulis abundant: *Braculenses* non adeò celebrantur. *Driburgenses* sub radicibus silvæ Teutoburgiensis, hodiè *Driburgensis* dictæ, in medio prato, uberrimâ scatebrâ emicantes, ut acore suo & colore, quo tinctus fontis limus, & solum rubescit, aluminis ferrique venas referunt; ita salubritate, præstantiâ & copiâ aquarum excellunt. Sed recitemus hoc loco Bernardi Rottendorffii, Archiatri Monasteriensis, & medicinæ arte, & humaniorum literarum, quæ ejus morte ingens hoc anno ceperunt detrimentum, scientiâ celeberrimi viri, epistolam, ad amicum An. 1668. 27. Martii hac super re datam.

Jam totus sum, inquit, *in acidularum salsularumque facultatibus investigandis: & jurato ausim adseverare, quod Paderbornenses suâ præstantiâ Egranis, Schwalbacensibus, Antoninis, Wildungensibus aut*

Spa-

Spadanis non cedant, si non illas supergrediantur. Joannes Guintherius Andernacus medicus eximiè doctus, dialogo secundo de earundem viribus & usu, in quo simul præcipuos Germaniæ fontes acidos describit, post Spadanos sequentia subnectit pag. videlicet 142. *In Ducatu Westphaliæ* " *fons acidus juxta domum novam extat ferri & aluminis particeps, ad* " *eadem, quæ superiores possunt, efficax. Fontem scilicet mellitum juxta* " *Smechtam*, den Metbrunnen *intelligit. Idem Guintherius pag.* 143. *ubi Pyrmontanum describit: Aqua hujus fontis, inquit, ochrâ præcipuè* " *infecta est, quod acrimonia ejus testatur, eoque acris ille potiùs, quàm* " *acidus dici meretur; hinc potio illius aquæ periculosa est: nam rodit in-* " *terranea, præsertim corporum tenerorum, gracilium & adolescentum.* " *Hæc esse veritati consentanea, experientiâ edoctus sum, & re ipsâ comperi, non in uno, sed pluribus. Subjungit Guintherius: Quia verò aqua* " *hæc potui non idonea, ad balneas potiùs accomodari debet: nam tumores* " *contra naturam, quacunque in parte corporis affligant, discutit, œde-* " *mata, podagram, & chiragram ex pituita contractam, tophosque ar-* " *ticulorum comminuit, membra fluxionibus opportuna, torpida resolu-* " *taque restituit: impetiginem, scabiem, lepram emendat, &c. Taber-* " *næmontanus in suo aquarum thesauro mihi pag.* 395. *scribit, quod pyrites, quem* Wasserkiß *vocat, in fonte Mellito seu Smechtano cæteris metallis antecellat. Pyrites autem propriè vocatur* ein Fewrstein/ *nobile metallum, cujus usus multiplex in medicina: habet enim calefaciendi, siccandi, digerendi ac discutiendi facultatem, præterea humores tartareos incidit, calculum resolvit, & contumaces obstructiones reserat, ac duros tumores emollit. Idem præstant illæ aquæ, quæ à minera pyritarum scaturiunt.* Hæc ille de acidulis, & nos de monumentis Paderbornensibus. Quæ benignus Lector, donec universa historia Paderbornensis suo tempore lucem aspiciat, promulsidis vice degustet velim, & æquo animo ferat, si alieno fortassis loco, familiæ Furstenbergicæ memoria, è vicino Westphaliæ Ducatu huc allata, Paderbornensibus monumentis subnecti videatur. Quanquam haud aliena ab instituto ejus familiæ mentio videri debet, quæ duos Episcopos ac Principes Paderbornensibus dedit, quorum alter innumeris pietatis ac munificentiæ operibus, alter his aliisque monumentis diœcesin exornavit.

OLDENBURGA.

OLDENBURGA
IN MONTE FURSTENBERG,
PRIMA BARONUM DE FURSTENBERG IN WESTPHALIA AD RURAM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

FURSTENBERGIACÆ. TITULIS. ARX. INCLYTA. GENTIS
OLDENBURGA. TUUM. QUÆ. MODO. NOMEN. HABET
SIVE. LOCI. DECUS. ANTIQUUM. SEU. NOMINE. PRIMOS
INDICAT. HOC. ALTÆ. NOBILITATIS. AVOS
HIC. STETIT. HOSTILI. BELLORUM. SÆPE. TUMULTU
DIRUTA. PRINCIPIBUS. SÆPE. REFECTA. SUIS
NUNC. DESERTA. JACET. PRÆCLARÆ. GLORIA. STIRPIS
USQUE. RECENS. LONGA. POSTERITATE. VIGET
SIC. MEA. DOCTRINÆ. PRECOR. ET. VIRTUTIS. AVITÆ
LAUDE. VELUT. GEMINA. STET. TRABE. FULTA. DOMUS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ILLUSTRANDAM. HOC. ETIAM. IN. LOCO. MAJORUM. SUORUM. MEMORIAM. ET. POSTEROS AVITÆ. VIRTUTIS. EXEMPLO. INCITANDOS

M. H. P

NO-

NOTÆ.

1. FURSTENBERGIACÆ TITULIS ARX INCLYTA GENTIS, OLDENBURGA TUUM QUÆ MODO NOMEN HABET.] Locus antiquæ arcis in monte *Furstenberg*, quæ prima *Baronum Furstenbergiorum* in Westphalia ad Ruram sedes, sive à vetustate, sive à prima *Oldenburgicorum* Comitum origine, etiam nunc *Oldenburga* appellatur, & ipsa trecentis jam annis eversi castelli rudera, ac veterum munitionum reliquiæ, miram hodie spirant dignitatem. Commendarunt hanc olim præter amplitudinem plurima alia decora, in quibus facilè primas tenet situs, ad omnem belli rationem, & Westphaliæ limites ab injuria maleficioque finitimorum Arensbergensium, & Marcanorum Comitum defendendos opportunus. Occupabat crepidinem montis, quà is & maximè arduum habet ascensum, & magno ad munitionem momento, infra Nehemium, proximum Arensbergensis ditionis oppidum, Rurâ flumine alluitur. Ab lateribus, præruptis vallibus, quarum alteram rivus, Oldenburgicus dictus, interfluit, è regione montis, profundâ atque ingenti fossâ munitur è vivo excisa scopulo. Ipse jugi vertex, olim triplici firmissimo vallo contra omnes hostium insidias coronatus stetit, in cujus medio vetus sacellum, hodie impensis Ferdinandi Episcopi & Principis Paderbornensis restitutum, spectatur, Furstenbergiis quondam inter arma etiam cultæ religionis illustre monumentum. In semirutis aggeribus longâ annorum serie altissimæ excreverunt nunc quercus, quibus pro custodia additos fuisse muros, sat demonstrant cæmenta & lapides, magno indè numero patrum adhuc memoriâ in novi cujusdam ædificii usum egesti.

2. SIVE LOCI DECUS ANTIQUUM, SEU NOMINE PRIMOS INDICAT HOC ALTÆ NOBILITATIS AVOS.]

De *Furstenbergiorum Baronum* ducta ex *Oldenburgicis* Comitibus origine, generatim ita loquitur Joannes Horrion Soc. JE-

SU

SU in Panegyrico Paderb. lib. 3. cap. 2. *Non desunt*, inquit, *qui & antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum insignium formâ, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Furstenbergiam domum è vetustissima clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere.* Eadem Ditmarus Mollerus Tremoniensis in genealogia Furstenbergica, & Theodorus Hoppingius clarus in paucis Jurisconsultus in erudito de Insignibus opere, aliique complures memoriæ prodidêre, & avita traditio non minus confirmat, quàm diploma Cæsâreum An. 1660. 26. Aprilis Viennæ datum indicat, quo LEOPOLDUS Imperator ita præfatur:

Benignè itaque considerantes vetustam & nobilem Furstenbergiorum familiam, ipsosque de numero Nostrorum Sacrique Romani Imperii Circuli Rhenani Equitum, sub territorio castri Fridbergensis, plurimis retrò annis, veluti insigne eorundem membrum fuisse recensitos, suamque originem, à temporibus D. quondam Imperatoris Caroli Magni, longâ prosapiâ in hoc usque tempus traxisse, prout id ex diversis fideque dignis ac receptis auctoribus, aliisque documentis, citra cujusquam contradictionem, atque id inprimis etiam manifestè demonstrarunt, quòd sua familia jam tunc temporis nobilium ordini ob splendorem generis ac natalium antepositafuerit, & quòd ex stirpe sua duos Sacri Romani Imperii Principes, ac primum quidem ante centum annos Wilhelmum magnum Ordinis Teutonici in Livonia Magistrum, alterum verò Theodorum quondam Episcopum Paderbornensem numerarit, qui non solùm dilapsum ex prædecessorum suorum negligentia Catholicæ religionis cultum ab integro illic restituerit, & veluti postliminiò reduxerit, Collegiumque & Novitiatum Soc. JESU, *atque etiam Academiam ibidem fundarit, & ex fundamentis exstrui curarit, verùm etiam ipsammet Ecclesiam ab omni ære alieno, citra subditorum vel minimum subsidium, propriis suis mediis ac sumptibus planè liberarit, & Capitulum Cathedrale, uti & cæteras Ecclesias ac monasteria, ad promovendum Dei cultum excitarit; quin etiam eorundem proventus novis fundationibus de proprio auxerit & dotarit, & tam sumptuosas fabricas ac residentias in commodum successorum suorum, suis impensis exstructas, post se reliquerit, quàm paucas æquales illis in partibus reperire sit; atque insuper*

per dictis Ecclesiis præteritorum bellorum calamitosis temporibus tanto studio & fidelitate præfuerit, ut alter earum fundator jure meritò & cum sui singulari encomio dici possit. Perpendentes quoque indefessa, & fidelissima, atque etiam utilissima Divis Prædecessoribus Nostris, Romanorum Imperatoribus, ac Regibus, Augustæque Domui Nostræ Austriacæ, à sæpè memorata Furstenbergiorum gente, inconcusso devotionis ac fidei studio, tum pacis tum belli temporibus, togâ & sago, inprimis verò à quondam Casparo & Friderico Furstenbergiis, dum binis nuper defunctis Electoribus Coloniensibus Ernesto & Ferdinando ab intimis consiliis essent, & Ducatûs Westphaliæ gubernacula tenerent, in diversis tum publicis Imperii, tum particularibus Circulorum conventibus, aliisque multifariis occasionibus, præ reliquis demississimè præstita obsequia atque servitia: & quòd horum laudatissimis exemplis atque vestigiis insistentes Honorabiles, Nobiles, devoti Nobis dilecti, Theodorus Casparus, Fridericus, Wilhelmus, Ferdinandus, Franciscus Wilhelmus, & Joannes Adolphus, fratres à Furstenberg, Cathedralium & respectivè Collegiatarum Ecclesiarum Moguntinæ, Trevirensis, Hildesheimensis, Spirensis, Monasteriensis, & Paderbornensis Capitulares, nec non Beatissimi in Christo Patris nostri Alexandri VII. intimus cubicularius, ad S. Crucis in Hildesheim Præpositus, & Campeonensis Prior, atque etiam Ordinis Teutonici in Balivia Westphalica Eques, à teneris veluti ætatis suæ annis, post adeptas in plerisque celeberrimis Cathedralibus & Collegiatis Ecclesiis præbendas, probatamque generis, ac stirpis suæ avitam vetustatem, juxta exemplum prædictorum Caspari & Friderici à Furstenberg, Avi ac Patris sui, in omnibus tam Sacri Imperii publicis, quàm aliis etiam conventibus, & quovis aliàs modo à Sacri Imperii Electoribus & Principibus sibi persæpe concreditis maximi momenti legationibus & commissionibus, omnia studia, consilia & actiones suas in Nostrum duntaxat, sacrique Imperii, atque boni publici, Augustæque Domûs Nostræ Austriacæ commodum, quod benignè probamus, incessanter contulerint, atque intenderint, quemadmodum id etiamnum pari fidelitatis & devotionis obsequio faciunt ac præstant, atque posthac quoque in omne subsequuturum tempus dimississimè se, pro dotibus naturæ atque ingenii sui à Deo sibi concessis, semper præstituros pollicentur, præstareque desiderant ac possunt. Motu itaque proprio, ex

certa scientia, animo bene deliberato, sano accedente consilio, deque Cæsareæ potestatis Nostræ plenitudine, Theodorum Casparum, Fridericum, Wilhelmum, Ferdinandum, Franciscum Wilhelmum, & Joannem Adolphum, fratres à Furstenberg, liberos, hæredes & successores eorum legitimo matrimonio natos & nascituros, utriusque sexûs, & ex eis in infinitum descendentes, ac descensuros, nostros & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum hæreditariorum liberos Barones fecimus, creavimus, & ereximus, ac tenore præsentium facimus, creamus, erigimus, & ad liberorum Baronum statum atque gradum clementer evehimus, & attollimus, ac Baronalis honoris, dignitatisque titulo per præsentes gratiosè insignimus, nec non aliorum liberorum Baronum verè natorum ordini, numero, consortio, cœtuique favorabiliter adscribimus, & aggregamus, &c. Verùm Joannes Veldeè Soc. JESU antiquitatis patriæ peritissimus, singulari commentario de ortu ac progressu familiæ *Furstenbergicæ*, ante triginta ampliùs annos composito, jam indè à Widichindo Magno Saxoniæ Duce deductâ *Oldenburgicæ* domûs origine, *Furstenbergios* pariter illustravit; ex quo, & Ditmaro Mollero, sigillatim hæc decerpsimus. Sigefridus Comes Oldenburgicus, primus Marchio Brandeburgicus, & Ruperti Archiepiscopi Trevirensis, & S. Mechtildis Imperatricis frater An. 939. defunctus, ex Heilwige Arensbergensi suscepit Ulricum filiorum natu maximum, quem in exercitu Henrici Cæsaris ad Merseburgum, contra Hunnos An. DCCCCXXXIII. militasse, & Jadderiense Collegium condidisse memoriæ proditum est, atque ex Zwana Hollanda Ottonem filium sustulisse. Is ductâ in matrimonium Mechtilde Alveslebiensis ditionis hærede, novum Comitatum avito adjecit. Ottoni liberi fuere Joannes, cui Oldenburgensis; Henricus, cui Bruchusanus; Bluso & Otto, quibus maternus Alveslebiensis Comitatus deinde obtigit: quem tamen ad posteros, quos nullos reliquerant, haud transmiserunt. Felicior fuit Joannes ex Adelheide Sigifridi Marchionis Stadensis filia liberis susceptis, ex quibus Conradum Alveslebiensi Comitatui, ad se post fratrum mortem reverso, novum Comitem præfecit. Conradi fratres fuere Huno, qui major natu

in Oldenburgensi ditione successit; Udo, qui Hildesiensis Episcopus cum Conrado fratre An. MLXXXV. Comitiis Gerstungensibus interfuit, & vitæ periculum pro Henrici Cæsaris partibus præsentissimum adiit, THEODORICUS & Joannes, ac demum Rixa soror unica, quæ Hajoni Dythmarsiæ Regulo nupta Elimarum peperit. Hunc Fridericus, memorati Hunonis & Willæ Vechtensis Comitis filius unicus, Monachorum Rastedensium institutum amplexus, heredem ex asse scripsit, præteritis omnino patruis posterisque eorum. Quamvis autem Elimarus graves propterea lites ac diuturnas cum avunculis habuerit, summorum tamen Pontificum sententiâ causam tenuit, *teste Hermanno Hamelmanno in Chron. Oldenburgico*, atque hodiernos Daniæ ac Norwegiæ Reges, Holsatiæ Duces, & Oldenburgi Comites procreavit. THEODORICUS verò Hunonis & Conradi frater, quem à fraternis Comitatibus, nunc Oldenburgicum, nunc Alveslebianum, prout cuique alter altero notior erat, pariter cum filio vocatum esse constat, fratrum natu majorum jure paternis ditionibus exclusus, in Westphaliæ Ducatu infra oppidum, cui Nehemio nunc est nomen, consedit in monte Ruræ flumini imminente, quem à celebratis illic, Caroli Magni tempore, Principum Saxonicorum comitiis, antiquitus *Furstenberg* esse appellatum sunt qui opinentur. Ibi arcem posuit, atque amplas deinde opes, & nonnullas in propinquo sitas hereditatis *Oldenburgicæ* reliquias, quæ *ab Hermanno Hamelmanno in Chronico Oldenburgico*, è diplomatis Pontificiis An. 1124. 1158. 1160. & 1190. datis, & *à Gerhardo Cleinsorgio in historia Ecclesiast. Westphaliæ* MS. ad annum 1124. recitantur, & quarum partem etiam nunc *Furstenbergii* possident, fortè consecutus, ex illustri femina Hermanni Arensbergensis Comitis sorore Reinhardum filium suscepit. Is An. MCXV. IV. Idus Febr. pugnâ ad silvam Wolphonis commissâ, unà cum avunculo, aliisque Saxonibus inter se fœderatis, perquàm gloriosam ab Henrico V. Cæsare victoriam reportavit, *teste Cod.* MS. *Moguntino de rebus gestis Archiepiscoporum Magdeburgensium, & Cyriaco Spangenbergio in Chron. Saxoniæ. cap.* 214. Hujus deinde posteris, etsi aboli-

abolito ſenſim *Oldenburgici* atque Alveſlebiani Comitis titulo, novus adhæſerit, ut recepto antiquis illis temporibus more, à vetuſto montis habitati vocabulo, Nobiles Domini de *Furſtenberg* cognominarentur; retentus tamen ab omni memoria fuit gentilitius *Oldenburgicorum* Comitum clypeus, iiſdem planè trabibus, eodem numero, colore, & poſitu inſignis, quamvis haud pares antiquo generi opes honoreſque manſerint. *Joannes Velde, & Ditmarus Mollerus.*

3. HIC STETIT HOSTILI BELLORUM SÆPE TUMULTU
DIRUTA, PRINCIPIBUS SÆPE REFECTA SUIS.]

Nam cùm Henrici Leonis Saxoniæ Ducis, à Friderico Imperatore proſcripti, auctoritatem & fidem ſecutus Fridericus Nobilis Dominus in *Furſtenberg*, Reinhardi filius, (quod etiam de *Oldenburgi* Comitibus memoriæ proditur) contra Philippum Colon. Archiepiſcopum, Weſtphaliæ Ducatum, Friderici Cæſaris munificentiâ Eccleſiæ ſuæ An. MCLXXX. donatum, armis vindicantem ſtetiſſet, non ſolùm arx *Furſtenberga* intercepta, ac munimentis exuta eſt, ſed etiam ejus dominus à Philippo caſtelli poſſeſſione depulſus, & fundis pluribus, ac jurium avitorum maximâ imminutione multatus, haud mediocrem priſtinæ dignitatis & amplitudinis jacturam fecit. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus Tremonienſis, in genealogia Furſtenbergica.* Jacuit autem ſuis in ruinis quadraginta fermè annos ſepulta *Furſtenberga*, quibus elapſis S. Engelbertus Colonienſis Archiepiſcopus, ſummâ utique loci ad tutandos Weſtphaliæ fines opportunitate illectus, anno MCCXIX. Caſtrum in *Furſtenberg* ædificavit, ſeu potiùs dirutam ſuperiori bello Saxonico arcem reſtituit, *Furſtenbergicis* adeò non invitis, ut Hermannus *Furſtenbergius*, Friderici filius, eam ſibi redditam acerrimè adverſus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti hoſtem, defenderit & conſervarit. *Joannes Velde in orig. Furſtenbergicis.* Quo tempore ibidem inſigne Beatiſſimæ Virginis ac Matris Dei in clientem quendam ſuum beneficium accidiſſe memoriæ tradidit *Cæſarius Heiſterbacenſis.* Porrò Henrico Archiepiſcopo Colonienſi An. 1225. impiam S. Engelberti necem, Friderici Imperat. juſſu,

vindicanti, & Fridericum Isenburgicum hujus parricidii reum bello persequenti, idem Hermannus præstò fuit, acceptique olim à S. Engelberto beneficii memor, ejus causam armis propugnavit. Nec minori fide Coloniensis Ecclesiæ partes tutatus est, cùm Henricus Archiepiscopus de jure Advocatiæ Sibergensis, cum Limburgensi Duce & Montium Comite An. 1230. bello decertaret. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus.*

Hermanni hujus liberi, Wenemarus *Furstenbergam*, Fridericus *Waterlappiam*, deinceps tenuerunt: quam avus eorum primâ sede exturbatus, proximè montem Fürstenberg / inter Werlam & Nehem oppida, cum suburbio, fossis, munitionibus, & ædificiis multis olim exstruxerat, & Friderici posteri deinceps soli possederunt, communi cum Wenemaro, ejusque posteris jure, *Furstenbergæ*, quoad illa stetit, dominati. *Ditmarus Mollerus, & Joannes Velde.* Cùm deinde Simon Comes Lippiens. Epis. Paderb. insciente Conrado Archiepis. Colon. Westphaliæ Duce, geminas munitiones, alteram in Vilcensi castro, Saldkottenæ alteram excitasset, & confinem ejus ditionem hostiliter aggressus, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & *Furstenbergam*, anno MCCLIV. diripuisset, iidem *Furstenbergii* fratres arma, & consilia cum plerisque Westphaliæ Dynastis quamprimùm consociarunt, oblatâque fortunâ belli compendio absolvendi, ipsum Simonem belli ducem victum prælio, captumque, Coloniensi Præsuli custodiendum tradidêre, usque dum An. MCCLVI. IX. Kalend. Septembris, Wilhelmi Cæsaris intercessione, Ordinumque Imperii, certis legibus, Simoni ejusque fœderatis, pax & libertas, confectis atque obsignatis Essendiæ tabulis, concederetur. *Joannes Velde, aliique.* Anno posthæc MCCLXXVI. Siffridus Archiepiscopus Coloniensis, *teste Gerhardo Cleinsorgio*, reficit dejectas superiori bello *Furstenbergæ*, Werlæ, Warstenæ, Callenhardæ & Almenæ munitiones, easque novis operibus circumdat, commeatu & præsidiis firmat, adversus omnes ferè Dynastas, & finitimos Westphaliæ Principes, inter se fœderibus devinctos, auctore Simone Paderbornensi Episcopo, quem acceptæ, quam diximus, calamitatis memoria inquietum habebat, & Coloniensibus

ſibus haud mediocriter infenſum. Quod magno uſui fuiſſe Archiepiſcopo, multaſque opportunitates ad belli conſilia adjunxiſſe, rei mox conſecutæ eventus demonſtravit. Siffridus enim ubi adverſariorum alios morte abſumptos, alios captivos, afflictos alios aliis cladibus animadvertit, inſperatam nactus occaſionem injurias eorum armis ulciſcendi, ducto in Juliacenſem regionem exercitu, univerſam rapinis, ferro, flammâque conſumpſit.

Indè in Weſtphaliam eſt itum, atque è *Furſtenbergæ* munitionibus in Arensbergenſem Comitatum facta impreſſio, Nehemio proximo ejus oppido, aliiſque caſtellis circumſeſſis, expugnatis & everſis. Quocirca Godefridus Comes Arensbergenſis & Ludovicus ejus filius, in caſtris prope Nehemium poſitis, renuntiare coacti reliquis Colonienſium hoſtibus ſocietatem fœderis, pacem popoſcerunt, impetraruntque. Quam deinde An. MCCLXXXVIII. *ut refert Cleinſorgius*, recrudeſcentibus utrimque diſſidiis, interventu Joannis Nobilis Domini de Bilſtein / Weſtphaliæ Mareſcalli, aliorumque, Siffridus & Ludovicus redintegrarunt. Sub idem ferè tempus exorta gravis inter Reinholdum Geldriæ, & Adolphum Montium Comites, de hæreditate defuncti Ducis Limburgenſis contentio, acribus partium ſtudiis incenſa, funeſtiſſimum in bellum erupit. Ejus cauſa Siffridum Archiepiſcopum, Henricum Weſterburgium, Henricum Lutzenburgium, Adolphum Naſſovium, Theodoricum Clivium, Joannem Limburgium ad Lenam, Walramum Falckenbergium, Theodoricum Mörſanum, Walramum à Rupe, alioſque Geldris adjunxit. Joannes contrà Brabantiæ Dux, qui ſibi Adolphi Limburgenſem Ducatum vendicantis jus comparaverat, Walramus Juliacenſis, Eberhardus Marcanus, Walramus, Joannes & Balduinus Lutzenburgici, Fani S. Pauli, & Löſſenſes Comites, & Reſpublica Colonienſis in partes Montani Comitis deſcenderunt, tantis utrimque animis, tantâ opum & cauſæ fiduciâ, ut neutro acie decernere verito, prope vicum Woringen / collatis ſignis dimicarint. Brabantinus & Montanus eo prælio victores, Reinholdum ceperunt multis vulneribus affe-

affectum, nec antè libertate donarunt, quàm omne jus suum remisisset; Siffridum verò, qui etiam in potestatem eorum venerat, per septem annos in custodia habuêre. *Annales Colonienses, & Levoldus à Northoff in Chronico Marcano.*

Toto illo tempore Eberhardo Marcano impunè licuit conterminam Westphaliæ provinciam, pro suo in Coloniensem Archiepiscopum implacabili odio, vexare, ac prædari, Werlæ mœnia dejicere, *Furstenbergâ* potiri, & direptionibus omnia latè infesta habere; quoad Siffridus in integrum restitutus hostiles injurias ultum ivit, amissa recuperavit, Marcanos coërcuit, & continuo Adolphum persecutus bello, superioris cladis auctorem devicit, & captivum, dum vixit, arctissimâ custodiâ asservavit. Sed Eberhardo in magnas propterea angustias adducto, nec animus, nec consilium defuit se suaque defendendi. Siquidem Rutgeri de Altena / Dapiferi sui operâ, redemptum D. marcis ab Hunoldo de Plettenberg / Milite An. MCCXCVI. castrum Waldenberg / munivit, commeatu instruxit, præsidio firmavit, & nobilem Dominum de Bilstein / & Castrenses in Waldenberg / potentiâ virtutisque gloriâ excellentes, suas ad partes traxit, quò crebras Coloniensium excursiones, Attendoriæ, & Snellenbergæ excubantium, reprimeret, & inprimis Joannem de Plettenberg / Marescallum Westphaliæ imminentem occasioni rei bene gerendæ pluribus in locis distineret. *Levoldus à Northoff.*

Wichboldus postea Archiepiscopus Coloniensis eundem Marcanum Comitem non minus acrem, quàm Siffridus ejus decessor habuerat, adversarium expertus, belli consilia renovat, ad quæ privatis etiam rationibus impellebatur: Eberhardus enim cædem ultus Engelberti patris sui, architectum hujus facinoris Hermannum de Loen / qui Wichboldi ab Holte sororem in matrimonio habebat, oppugnatum fugatumque Bredenvordæ possessione dejecerat, atque Ottone Rithbergio Monasteriensi Episcopo consentiente, ejus imperium sibi retinebat. *Levoldus à Northoff.* Quare Wichboldus cupiditate incensus restituendi in integrum affinem suum expedito exercitu Dorstenam

nam iter intendit, nec tamen ultra, concessis hosti induciis, progreditur. Interea Eberhardus oblatâ occasione Hovestadium, ditionis Coloniensis castrum, invadit ac diruit; perque omnem latè provinciam Westphaliæ, rapinis, cædibus incendiisque grassatur; Archiepiscopus contrà adjunctis sibi Landgravii Hassiæ, & Henrici Nassoviæ Comitis auxiliis, Hovestadium recuperat & instaurat, Unnam Marcani Comitatûs oppidum exurit, & magnam cæteris infert vastitatem; nec destitisset porrò injurias sibi factas ulcisci, nisi gravi morbo implicitus senex inducias pacisci, & redire Susatum coactus mortem illic obiisset.

Henricus deinde Virneburgius, Wichboldi successor, constitutis Paderbornæ rebus, quò fortè gravis eum dissensio Guntheri Comitis Swalenbergensis, & Theodori Baronis Itterani, de Episcopatu inter se contendentium, evocaverat, ut Westphaliam ab injuriis finitimorum Comitum tueretur, & in fines eorum incursiones commodiùs faceret; *Furstenbergam* superiore memoriâ ab Eberhardo excisam, An. MCCCVII. reparat & novis operibus communit. *Levoldus à Northoff, & Cleinsorgius.* Eandem tamen Henricus ipse An. MCCCIX. iterum demolitur, *teste Henrico de Hervordia*, sive hostium insidiis intercepta, nisi propriâ ruinâ recipi nequiverit, sive *Furstenbergii* ejus domini in Ecclesiam Coloniensem quid commiserint, de quo nihil certi habeo affirmare. Non multò post *Furstenbergiorum* opibus utcunque instauratam, Engelbertus denuò patris sui Eberhardi exemplo, An. MCCCXI. obsidet, evertitque. *Levoldus à Northoff, & Henricus de Hervordia.* Quod Henricus Coloniensis, & Ludovicus Hassus Monasteriensis Episcopus, privatis de causis uterque Marcano infensus, haud inultum ferendum rati, ejus ditionem populabundi invadunt, & *Furstenbergiis*, ob egregiam operam in hac expeditione sibi navatam, An. MCCCXII. *Furstenbergam* novis septam munitionibus restituunt. *Wernerus Teschenmacherus Annal. Cliviæ & Marckiæ, parte II. cap. I. Levoldus à Northoff.*

Immaturus deinde obitus Henrici VII. Cæsaris, gravioris belli incommoda Germaniæ importavit, maximumque in discri-

Nn men

men Colonienſis præcipuè Archiepiſcopi provincias adduxit. Cùm enim Henricus Colonienſis Fridericum Auſtriacum, Moguntinus contrà, & Trevirenſis Ludovicum Bavariæ Ducem, diſſidentibus inter ſe ſuffragiis, ad Imperium evexiſſent, & Cæſareâ coronâ exornaſſent, tantum hinc odii Bavarus in Colonienſem Archiepiſcopum concepit, ut ipſe in præſentia Auſtriaci belli curis diſtentus, Wilhelmum Arensbergenſem, Engelbertum Marcanum, Simonem Lippienſem, alioſque Weſtphaliæ Comites ac Principes finitimos, ad divexandas diripiendaſque Henrici provincias impulerit. *Levoldus à Northoff, & Cleinſorgius.* Itaque Colonienſis Archiepiſcopus, & Rupertus Comes de Virneburg Weſtphaliæ Mareſcallus, in ſummas difficultates conjecti, cum *Furſtenbergiis*, cæteriſque Weſtphaliæ Caſtrenſibus in Rüden / Hoveſtad / Snellenberg / Werle / Hallenberg / Almene / Aldenwilt / Scarpenberg / & civitatibus Tremoniâ, Suſato, Briloniâ, Monte Martis, Attendoriâ, Recklinghuſâ, Dorſtenâ, Werlâ, Geſeckâ, Rudenâ, Warſtenâ, Callenhardâ, Bedelickâ, Medebaco, Winterbergâ, Hallenbergâ, Smalenbergâ, & Volckmarſiâ An. MCCCXXVI. pacem, quam vocant Burgenſem, ineunt, ac fœdus mutuæ defenſionis, Caſtrenſes inter, & Weſtphaliæ civitates jam An. MCCCXXV. factum, confirmant, adverſus immenſas opes à Ludovico Bavaro contra ſe comparatas. *Ex tabulis fœderis, & antiquis literis.* Eo pacto indomitum hoſtium furorem undique ingruentium Henricus opportunè refrenavit, & Weſtphaliæ ſecuritati tantiſper conſulit, dum Walramus Juliacenſis, ejus ſucceſſor, diſſidia omnia ſimultateſque felici demum fine componeret. Etſi autem is poſtea à Ludovico Cæſare alienatus, etiam cum Godefrido Arensbergenſi, & Adolpho Marcano Comite, aliiſque Weſtphaliam bello prementibus graves inimicitias An. MCCCXLIV. ſuſceperit, Wilhelmus tamen Juliacenſis, & Adolphus Montanus Comes, pacem inter eos tandem conciliarunt.

Hujus belli tempeſtate, quemadmodum Mendenam, *Fürſtenberga* vicinum in Weſtphalia oppidum, direptam ac vaſtatam fuiſſe conſtat, ita veriſimilis multorum eſt opinio à majoribus

accepta, & veluti per manus tradita, etiam *Furstenbergam* Arensbergensi agro, & Marcano plus vice simplici infestam, solo æquatam funditusque deletam esse, utpote cujus post hæc nulla in literis extet memoria. Itaque *Furstenbergii* adversæ toties rebus suis fortunæ pertæsi, sedem antiquam, tot bellorum periculis, & cladibus obnoxiam atque expositam, planè deseruerunt, aliamque sub radicibus montis posuère, domicilii superioris cognominem, pari atque olim ratione Waterlappiam ædificaverant. Ex eo tempore divisis inter se avitis possessionibus, *Furstenbergam* novam, & *Waterlappiam*, separatim habitare cœperunt, & genus deinceps propagarunt; binis *Oldenburgicis* trabibus in aureo scuto rubentibus utrimque retentis: sed galeâ *Furstenbergæ* novæ cornibus antiquis, *Waterlappiæ* pennis distinctâ. Tametsi hoc discrimen non fuerit perpetuum, utriusque domûs posteris pennigerâ galeâ promiscuè usis. *Ex antiquis literis, & actis de Furstenbergiorum defenso jure venandi. art. 4. & 5. Joannes Velde.*

4. NUNC DESERTA JACET, PRÆCLARÆ GLORIA STIRPIS
USQUE RECENS LONGA POSTERITATE VIGET.]

Bini igitur fratres suprà memorati, Fridericus & Wenemarus, numerosam posterorum sobolem procrearunt. Fridericus auctor est *Furstenbergiorum* in Waterlapp, Hollinghoven, Hörde, Stirpe, & in Livonia. A Wenemaro genus ducunt *Furstenbergii* in Furstenberg, Nehem, Senden, & in Geldria. In Wenemari posteris claruerunt Hermannus, & Wilhelmus, Wenemari filius, ac nepos, & Gothardus Wilhelmi filius, Marescallus Westphaliæ, & Satrapa Nehemensis: quam præfecturam An. 1446. Theodoricus Archiepiscopus Coloniensis pro 5000. florenis aureis ipsi oppigneravit, posterique illius possederunt, usque dum Salentinus Archiepiscopus Coloniensis An. 1570. pignus liberavit; Uxorem habuit Gertrudim de Cronenberg. Utriusque filii fuère, Philippus Marescallus Caroli Ducis Geldriæ, Jodocus & Philippus Milites Ordinis Teutonici in Livonia, Antonius & Wilhelmus Satrapæ Nehemenses, qui postremus è Sophia de Witten conjuge suâ, suscepit Wilhelmum magnum Magistrum Ordinis Teutonici in Livonia, Godefridum

Canonicum Rigensem, & Georgium Satrapam Nehemensem, ejus uxor Elisabetha de Gent fuit, & utriusque filius Laurentius, cujus uxor Catharina de Reck, ei peperit Jodocum Furstenbergium in Furstenberg & Senden, qui è conjuge sua Joanna de Struneckede, nullis susceptis liberis, ex Hungaria revertens, ubi legionis equestris legatus, auspiciis Ordinum Circuli Westphalici, Cæsari adversus Turcas militaverat, obiit An. 1596. 11. Novembr. Viennæ in æde Cathedrali sepultus, stirpis suæ ultimus. Antonii supradicti & Petronellæ Wrede filia, Cordula, Abbatissam Gesekensem egit. Furstenbergios in Livonia, & in Hollinghoven ex Waterlapp oriundos, illustrarunt, Otto, fœderati Belgii Ordinum nomine, Juliaci gubernator, tribus in Hungariam adversus Turcas expeditionibus clarus, Wenemarus Ordinis Teutonici Commendator Mariæburgi, & Philippus, Gaudentius, Georgius, & Gothardus Milites in Livonia. Inter Furstenbergios è castro Stirpe eminuerunt, Antonius Assessor Spirensis, & Fridericus Judex aulicus Monasteriensis fratres, & Joannes Schönebergius Consiliarius Coloniensis, hujus stemmatis postremus, An. 1645. 30. Novemb. Susati exstinctus. Antequam nunc ad *Furstenbergios* in Waterlapp progrediamur, operæ precium erit nonnihil referre de Guilielmo Furstenbergio suprà memorato Ordinis Teutonici in Livonia Magistro, in quo principatu Henrico à Galen successit, & Gothardum de Ketteler successorem reliquit. *Huic*, ut ait Joannes Horrion in Panegyr. Paderborn. lib. 3. cap. 2. *duæ res dissimillimæ egregiam demonstrandæ virtutis suæ facultatem dedêre, Principatus, & adversa fortuna. Nam cùm florenti ætate sacram illam militiam administrandam accepisset, in multiplici reip. perturbatione consiliis atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatemque Ordinis sartam tectam conservavit. Quod eò fuit difficilius, quòd cùm frequentibus præliis lacesseretur à Moschis, interea neque vicinorum Dynastarum dissidia, neque orientes jam tum pestiferæ sectæ, res ejus esse quietas sinebant. Ubi verò jam ingravescente ætate, post tantam jactationem, portum sibi quasi quendam providit, & designato sibi successore, in munitam inprimis arcem Vellinum se contulit, ut, quod supererat ætatis in honesto*

otio

otio contereret, ibi verò majus, quàm in medio mari, naufragium invênit. Nam anno MDLX. *cùm Moschi magnis copiis in Harriam & Lettoniam se effudissent, tandem cæso Teutonicorum Equitum exercitu, exeunte Quintili, Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis ceperunt. Arcem verò ipsam, in qua Princeps versabatur, consceleratí milites, qui in præsidio erant, pacti corporum suorum, & omnium, quæ efferre possent, incolumitatem, nefariè prodiderunt. Quid plura? direptis, quæ in arce erant, Principis opibus, ipsum frustra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moschis dedunt. Neque tamen perfidis suâ prædâ diu frui licuit. Nam Moschi re cognitâ spoliatos omnibus, quæ rapuerant, inanes dimiserunt. Princeps ipse captivus ductus in Moschoviam, illustre barbaris patientiæ & pietatis exemplum fuit. Cùm enim templo careret, in quo Romano ritu sacra fierent, velut quondam Abraham, sub quercu Mambre, sic optimus senex statis temporibus, sub quâdam arbore Deum colebat. Felicior omnino, qui conservatâ majorum religione in exilio & custodia diem obiit, iis, qui illâ repudiatâ, fumosos titulos & fluxas opes sibi pepererunt.* Ejusdem meminêre Balthasar Russovius in Chron. Livoniæ, Joannes Lewenclaius in commentario de Moschorum bellis adversus finitimos gestis, Paulus Oberbornius in vita Joannis Basilidis M. Moschorum Ducis, David Chytræus, Jacobus Aug. Thuanus, aliique. Munsterus in sua Cosmographia p.1118. hæc de illo sigillatim: *An.* 1560. *circa festum S. Jacobi obsidebat Moschus Vellinum arcem, & captum ibidem seniorem Magistrum Wilhelmum à Furstenberg, vinctum catenis mittit in Moscoviam, & in singulas noctes semel catenatum instar ursi producit ad spectaculum, atque extremâ inediâ macerat. Unus servorum illius secutus ultrò, nolebat à Domino suo divelli.* An. dein 1564. Wolffgangus magni Magisterii in Borussiâ Administrator, & Ordinis Teutonici per Germaniam & Italiam magnus Magister, suo & totius Ordinis Teutonici nomine, legatos misit in Moscoviam, ingenti nobilium ac famulorum catervâ stipatos, commendatitiisque Ferdinandi Cæsaris literis, & multis donis 3000. scutatorum precium excedentibus instructos, ut Wilhelmum in libertatem vindicaret; quos quidem legatos mense Novembri ab irato Livonibus

Moſcoviæ tyranno auditos, & munera fuiſſe accepta, ſed petitam captivi Principis reſtitutionem ſucceſſu caruiſſe, oculatus teſtis eſt Raphaël Barberinus, Mariæ Anglorum Reginæ in Moſcoviam legatus, in ſua narratione Italica An. 1565. 16. Octobr. Antwerpiâ ad Comitem Nubarolæ de rebus Moſcoviæ data, & An. 1658. Viterbii edita. Sed plenius hæc licet recognoſcere ex relatione ipſorum Legatorum, quæ in Archivo Ordinis Teutonici Marienhemii conſervatur, & legatos hiſce nominibus nobis exhibet, nimirum Bernardum de Bever/ Commendatorem in Othmarsheim / Theobaldum de Ramſwagen Commendatorem Friburgi in Briſgovia, Melchiorem Termo Commendatorem in Weiſſenburg/ Franciſcum de Hatzfeld/ Commendatorem in Griffſtett / Ordinis Teutonici Equites, & Joannem Wagener/ & Oſwaldum Lurzing/ J. V. Doctores. Quæ tanta calamitas, juſto Dei judicio, haud dubiè propterea illi accidit, quod Gulielmo Brandeburgico Archiepiſcopo Rigenſi, manus & vincula injecerit, captumque in arce Caconhuſia arcta in cuſtodia habuerit. E tanto igitur, ut ad propoſitum revertamur, *Furſtenbergiorum* numero, ſoli hodie ſuperſtites *Furſtenbergii* ex Waterlapp/ divino beneficio adhuc florent vigentque. Quorum primam quidem originem Joannes Velde utcunque explicuit, poſteriorem autem genealogiam morte præreptus non abſolvit. Nos in gratiam illuſtris familiæ, ex antiquis literarum monumentis, Ditmari Molleri tabulis genealogicis, & Joannis à Berſwordt/ nomenclatore nobilitatis Weſtphalicæ, eam breviter decerptam poſteritati nunc conſecramus, quæ contrà Boëtiani illius dicti perpetuò meminerit velim. SI QUID EST IN NOBILITATE BONUM, ID ESSE ARBITROR SOLUM, UT IMPOSITA NOBILIBUS NECESSITUDO VIDEATUR, NE A MAJORUM VIRTUTE DEGENERENT.

STEM-

STEMMA
BARONUM
FURSTENBERGIORUM

In Waterlapp, Snellenberg, Furstenberg, Herdringen, Advocatorum hæreditariorum in Grafffchafft, Dynaſtarum in Oberenkirchen.

Ex originibus Furſtenbergicis Joannis Velde è Societate JESU, *tabulis genealogicis Ditmari Molleri Tremonienſis, Joannis à Berſwordt nomenclatore nobilitatis Weſtphalicæ, & antiquis literarum monumentis deductum.*

Fridericus nobilis Dominus in Furſtenberg, Reinhardi, qui Hermanni Comitis Arensbergenſis è ſorore nepos An. 1115. IV. Id. Februar. commiſſo à Saxonibus ad ſilvam Wolphonis prælio interfuit, filius, in bello Saxonico Henrici Leonis An. 1180. exauctorati Saxoniæ Ducis partes adverſus Philippum Archiepiſcopum Colonienſem ſecutus, navatæ operæ præmium tulit, Furſtenbergæ excidium, & avitorum jurium maximam imminutionem. Quare Furſtenbergæ vaſtatæ proximam Waterlappiam, inter Werle & Nehem oppida ſitam, cum ſuburbio, foſſis, & munitionibus, quas ſuperiori ſæculo diruit Truchſeſianus furor, ædificavit. Uxorem habuiſſe legitur Adelheidam de Ardeia, Everhardi nobilis domini de Ardeia ſororem.

Hermannus Furſtenbergius S. Engelberti beneficio inſtauratam An. 1219. Furſtenbergam recuperavit, & defendit adverſus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti Archiepiſcopi Colonienſis hoſtem. Nec minori fide, & grati animi obſequio, Henrico de Mollenarck Archiep. Colonienſ. An. 1225. S. Engelberti cædem ulciſcenti, & An. 1230. jus Advocatiæ Sibergenſis propugnanti ſuppetias tulit. Uxor ejus fuit Agnes nobilis Domina de Wildenberg.

Fridericus Furſtenbergius Dominus in Waterlapp, unà cum Wenemaro fratre, & aliis Weſtphaliæ Dynaſtis, An. 1254. capit in prælio Simonem

Wenemarus Furſtenbergius Dominus in Furſtenberg, auctor familiæ

Episcopum Paderbornensem, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & Furstenbergam deprædatum, & Coloniensi Archiepiscopo custodiendum tradit. Anno verò 1264. feria 4. post Remigii, civitas Callenhardensis occasione defuncti consulis, vasalli hactenus personam sustinentis, per literas eum rogat novam feudi vacantis concessionem. Hic pari jure cum fratre suo Furstenbergæ, dum vixit, dominatus fuit. Uxor illius Mechtildis de Graffschafft, filia Crafftonis nobilis Domini in Graffschafft.

liæ Furstenbergiorum in Furstenberg, An. 1290. Ecclesiæ Coloniensi feudi nomine obligat decimas in Husten. Hujus stemma, An. 1596. 11. Novembris Jodoco Furstenbergio Viennæ extincto, unà emoritur.

Fridericus Furstenbergius omnibus iis bellis, quæ suo tempore Colonienses Archiepiscopi cum vicinis Marcanis, & Arensbergensibus Comitibus gessere, & quibus Furstenberga, An. 1295. ab Eberhardo Comite Marcano, An. 1309. ab Henrico Archiepiscopo Coloniensi, An. 1311. ab Engelberto Comite Marcano, & An. 1345. à Godefrido Arensbergensi, & Adolpho Marcano Comite obsessa, expugnata, & deleta, atque identidem à Furstenbergiis, & Archiepiscopis Coloniensibus restaurata & munita fuit, multùm inclaruit. Eidem An. 1309. octavâ die assumptæ Virginis Mariæ, Arnoldus Dungel vir nobilis bellum denunciat. Cum eodem, & patruelibus ejus, ac pluribus Westphaliæ Castrensibus & civitatibus, Henricus Archiepiscopus Coloniensis, & Rupertus Comes de Virneburg, Westphaliæ Marescallus, publicæ securitatis causâ fœdus faciunt An. 1326. Uxorem habuit Juttam de Bilstein, filiam Theodorici nobilis Domini de Bilstein.

Wenemarus Furstenbergius, Paderbornensium hostis, Monasterium Bodecense, unà cum Ecclesia vastat, incendit, & Anno 1370. feriâ quintâ post octavam Apostolorum, Simoni Episcopo Paderbornensi

Antonius

Antonius, & Wilhelmus, Archiepiscopo Coloniensi Friderico Tremoniam oppugnanti anno 1388. & An. 1390. exorto bello de vectigali Cæsaris Insulæ, & de Linnensi ditione, contra Adolphum Clivensem, & ejus fratrem Engelbertum Marcanum Comitem, opē tulerunt.

Wilhelmus cum fratribus anno 1365. transegit, & in obsidione Tremoniensi, aliisq; bellis Ecclesiæ Coloniensi adfuit. ἄπαις.

Hermannus ejus uxor Ermgardis Bock ex Palsterkamp, filia Jacobi Bock. ἄπαις.

re-

reconciliatur. An. 1371. consiliarius Coloniensis intimus, à Friderico Archiepiscopo Coloniensi, universæ Diœcesi, summus militarium copiarum ejus dux, ac gubernator, & primus Satrapa Arensbergensi provinciæ magno cum imperio præficitur. Quare Coloniensi Ecclesiæ, pro munere suo, utilem fidamque operam præstitit in bello An. 1383. ab Engelberto Marcano Comite Coloniensibus illato, quo Werla Westphaliæ oppidum conflagravit. Defunctus An. 1386. Uxor ejus Catharina nobilis de Pattberg.

Fridericus Furstenbergius strenuus miles, variis in bellis pro Ecclesia Coloniensi gestis, claruit: siquidẽ An. 1388. Friderico Archiepiscopo Coloniẽsi Tremoniam obsidione prementi, unà cum Wenemaro fratre, patruo, & patruelibus suis tulit suppetias. An. 1390. Timannus à Selbach dictus Loe, propter Fridericum Archiepiscopum Coloniensem, cujus hostis erat, bellum ei indicit. Contrà An. 1394. ipse & Wenemarus ejus frater Ruperto de Raesfeldt in Offendorp hostilitatem denuntiant. Illorum vicissim hostes, in gratiam Bitteri de Raesfeldt, ac Joannis illius filii, eodem se tempore profitentur, Theodorus de Bynnchove, Lubertus de Lange, Theodorus Rodenberg, Henricus & Arnoldus Rodenberg, Gerrus de Wissche, Jordanus de Loe, & Joannes Rodenberg, Sanderus & Wesselus de Galen fratres, Spingerus de Galen dictus Rodensterdt, Everhardus de Pulsepe, Engelbertus & Joannes de Sendene fratres, Joannes Tule, Theodorus de Pepele, Lambertus Schmeck, Bickerus & Walterus de Brabeck, Wernekus de Dollenkunde, Hugo de Dorstene, Webetus de Brabeck nothus, Albertus Krief, Theodorus Crane, Joannes Schyle, Hermannus ab Heydene dictus

Wenemarus conditor stemmatis Furstenbergici in Livonia, Friderici fratris sui in plerisque omnibus bellis adjutor & socius. Uxor ejus Godula Freseken, filia Joannis Fresecken, heres in Hollinghoffẽ, quam Joanni Schneidewindt vendiderunt.

Ludolphus = Uxor ejus Anna Ludescheid dicta Altena. Possederunt Wilshusam pignoris loco. Eorum filius Joannes arcem Hollinghoffen redemit à Gerhardo Schneidewindt An. 1457. & Furstenbergios in Hollinghoffen propagavit, cujus stemma cum Ludolpho ejusdem nominis ac stemmatis ultimo An. 1581. interiit. Arce Hollinghoffen per Annam ultimi Ludolphi filiam, Laurentio de Furstenberg in Furstenberg & Senden toparchæ nuptam, ad Furstenbergios in Furstenberg devolutâ. Hujus etiam stemmate extincto, ab Ernesto electore Coloniensi coëmpta transiit in dominium Wilhelmi de Bavaria, Baronis in Hollinghoffen, nunc ab ejus sororis filiis Baronibus de Bylé possidetur.

Aldenbach, Henricus de Baysdunck dictus Summer, Bernardus Oyrman, Joannes Lepele, Sanderus de Berneveldc, Wenemarus Unbekunde, Everhardus Heybe, Hermannus Vogelſtat, Joannes Vule, Joannes Spiel, Everhardus Bolte, & Hubertus de Tendeninck. Quod idem facit Joannes Spiegel ex Deſenberg, qui An. 1395. unà cum ſocio ſuo Henrico Amepe, Friderico Archiepiſcopo Colonienſi inimicus, iiſdem fratribus Furſtenbergiis, ob eorum in Eccleſiam Colonienſem ſtudium, bellum indicit. Cùm deinde Friderico Archiepiſcopo Colonienſi An. 1403. bellum eſſet cum Naſſovicis, & Limburgicis Comitibus, Fridericus Eccleſiæ Colonienſi opem tulit. Poſtea An. 1407. pro Arnoldo Dungelen, Henricus de Droſte, Everhardus de Wickede, Albertus Sobbe, Wenemarus Sobbe fratres, Fridericus de Latte, Theodoricus de Dingen, Henricus de Berneholt, Rotgerus de Eſlo, Henricus Danus cum famulis & auxiliis ſuis inimicitias cum Friderico ſuſcipiunt. Compoſitis deinde controverſiis, Fridericus adverſus Arnoldum Dungel, & ejus ſocios, & Arnoldus Dungel, ejuſque ſocii Godehardus Stecke, Rotgerus de Werderden, Gerhardus de Plettenberg, Bernardus ab Hagenbecke, Joannes ab Aldenbockem, Arnoldus Henſveld, Everhardus de Wickede, Henricus ab Holte, Theodorus de Dungen, Everhardus ab Endorpe, Theodorus Schenckeber, Rotgerus Schenckeber fratres, Iſebrandus de Schwalmen, Theodorus Schade, Joannes de Sovene, Walter de Kore, Beſo de Brabecke, Theodorus Weſternich & Wachand fratres, Henricus Ovelken, Adolphus de Weſterholt nothus dictus Korte, Wenemarus Hemmerberg, Fridericus Kekelenkegen, Bruno ab Hunſchede, Joannes Wenever, Bernardus Hœgenveld dictus Brige, Joannes de Sterenberg nothus dictus Schukoſten, Werlagus Schampert, Joannes Schulte, Wihelmus Schulte, Joannes Heſſe, & eorum famuli, & auxiliatores, adverſus Fridericum hoſtilia reſumunt. Quando etiam Fridericus Archiepiſcopus Colonienſis, & Adolphus Clivenſis & Marcanus Comes, Wilhelmo de Monte Epiſcopo Paderbornenſi bellum intulerunt, & An. 1410. Delbrugiam Paderbornenſis Diœceſis regionem depopulati, magnam illic cladem accepere; idem Colonienſi Eccleſiæ præſtò fuit. Demum An. 1416. Friderico & Wenemaro fratribus, & Wilhelmo ſeniori de Furſtenberg, Antonius de Scheidungen, Rutgerus de Klotyngen, Engelbertus de Hilbecke, Henricus de Schwane dictus Kleyne Hynze, Wolffurt op dem Berge, Spenwert de Schorlenberg dictus Strylauff, cum famulis & adjutoribus ſuis, Theodorici de Mœrſa Archiepiſcopi Colonienſis hoſtes, propter dominum ſuum Wilhelmum de Monte Epiſcopum Paderbornenſem, cum Theodorico de electione Colonienſis Archiepiſcopi contendentem, bellum denuntiant. Friderici hujus uxor fuit Walburgis de Ketteler.

Her-

Hermannus Furstenbergius Theodorico Archiepiscopo Coloniensi in bello Susatensi auxiliatus, & an. 1446. Sabbatho post festum SS. Simonis & Judæ, in prælio à Susatensibus captus fuit, qui ingravescente jam ætate religioni se totum dedit, & diversa cœnobia largo censu donavit, ad servandam sui suorumque in sacrificiis & suffragiis jugem memoriam. An. 1450. pridie S. Jacobi Apostoli inter complures Westphaliæ proceres testis subscribit confectis tabulis de Juliæ & Montium Ducatu, si Gerhardum eorum Ducem sine liberis mori contingeret, Ecclesiæ Coloniensi accessuro. Idem An. 1417. Nolkoni de Beringhusen prædium in Loen, Vranconi de Heygen, & Bernardo de Lunen prædium Brockhusen, Joanni de Lunen decimas in Gerlinckhusen, Joanni de Hanxleden, & Rotgero Lurwaldt prædium in Stockenberg, Goswino Lurwald prædium in Sutterpe & Miste, Raboni de Thulen in Brucken prædium in Gerlinckhusen, Hermanno de Wette prædium in Loen, Civitati Callenhardensi prædium Gerlinckhoff. An. 1433. ipso die S. Benedicti Theodoro Torck in Edinckhusen prædium in Langeveld. An. 1437. Theodoro de Lunen prædium in Gerlinckhusen. An. 1470. Bernardo de Landsberg prædium in Brenchusen, nobilibus vasallis, & clientibus suis, in beneficium seu feudum concedit. Defunctus An. 1471. Uxor ejus Hedwigis de Reck, Werlæ sepulta in Ecclesia Parochiali, ante aram Deiparæ Virginis Mariæ.

Wilhelmus = Uxor Gerdrudis. ἄπαις.

Fridericus Hildesiensis Canonicus & sacerdos, sanctimonialibus in Himmelport & Olinghausen, certos annuos reditus donat, pro sui suorumque memoria servanda An. 1471.

Alberta nupta Friderico Fresеken.

Wenemarus Furstenbergius Deo vixit, & sibi. Defunctus An. 1484. 23. Aprilis. Sepultus in Ecclesia Monasterii Himmelport. Uxor ejus Cordula de Galen, filia Rotgeri de Galen, Domini in Herten, & Catharinæ de Boleswinckel, miræ sanctitatis matrona, quæ 36. annis vidua, in Himmelport apud filiam Ursulam

Fridericus Archiepiscopo Coloniensi Theodorico Susatum oppugnanti præstò fuit. An. 1446. feriâ sextâ post Dominicam Judica in prælio ante Werlam à Susatensibus captus. ἄπαις.

Antonius Monasteriensis Canonicus, mortuus An. 1459. feriâ secundâ Paschatis. Tremoniæ in templo PP. Franciscanorum sepultus, qui An. 1467. die S. Martini fatentur se obligatos esse ad annuam ejus memoriam in sacrificiis, & suffragiis celebrandam.

filam ejus loci Abbatiſſam, optimè de Monaſterio merita, conſenuit. An. 1516. 4. Decembr. defuncta, & prope maritum ibidem tumulata.

Fridericus Furſtenbergius, Satrapa Werlenſis, An. 1519. ab Hermanno Archiepiſcopo Colonienſi inter conſiliarios cooptatur. An. 1484. 24. Junii cum Wenemaro, & Hermanno fratribus fundat beneficium Eccleſiaſticum in parochiali æde in Bremen. An. 1496. civitatem Callenhardenſem, alioſque clientes feudis inveſtit. An. 1543. 3. Aprilis moritur, ſepultus Werlæ in monumento aviæ ſuæ. Ejus uxor Metta de Plettenberg in Neilen, filia Remberti de Plettenberg ex Neilen, & Adelheidis ab Ermelen, nupta An. 1503. defuncta An. 1511. ſepulta in Himmelport.

Wenemarus auctor Furſtenbergiorum in caſtro Stirpe, obiit An. 1503. 22. Aug. Suſati; cujus ſtemma, in Joanne Schonebergio de Furſtenberg conſiliario Colonienſi An. 1645. 30. Novembr. extincto, deſiit.

Hermannus Canonicus Monaſterienſis & Paderbornenſis, Presbyter, & in choro pſallentium Deo aſſiduus, obiit An. 1547. pridie exaltationis S. Crucis, Monaſterii ſepultus, fundator perpetuæ memoriæ in Himmelport.

Joannes Abbas Sibergenſis, alter ejus Monaſterii fundator, optimè ſuis præfuit, An. 1549. 7. Decembr. defunctus, & ſepultus Sibergæ in ſacello à ſe extructo.

Antonius Ordinis Præmonſtratenſis Canonicus Cappenbergenſis, Præpoſitus in Bürick prope Weſaliam inferiorem, & SS. Canonum Doctor.

Caſpar & Wernerus milites Ordinis Teutonici in Livonia, quorum primus obiit An. 1532. 19. Octobris.

Agatha Uxor 1. D. Pentling. 2. D. Schungel. in Wokelem.

Urſula Abbatiſſa in Himmelport, præclarè de illo Monaſterio merita, 48. annis præfuit. An. 1548. 16. Julii defuncta.

Eliſabetha & Hadwigis Moniales in Monaſterio Paradiſi propè Suſatum.

Anna Monialis in Olinghauſen obiit An. 1535. 12. Julii.

Catharina Decaniſſa in Freckenhorſt, bene de Monaſterio Himmelport merita, obiit An. 1526. 16. Aprilis.

Fridericus Furſtenbergius quatuor Principum Electorum Colonienſium, A-	Caſpar infans mortuus.	Eliſabetha uxor Chriſtophoro à Plettenberg in Lenhuſen deſponſa An. 1529. 2. Feb.	Catharina obiit infans.

dolphi, Antonii, Joannis Gebhardi, & Friderici conſiliarius, & Satrapa Werlenſis, cujus integritas, doctrina, prudentia, dicendi vis, cum in patriæ negotiis,

gotiis, tum in publicis imperii conventibus, sæpenumerò cognita est. An. 1564. 25. Octobr. per contractum antichreseos, pro decem aureorum millibus, acquirit sibi suisque præfecturas Bilstein & Waldenburg. An. 1559. interfuit comitiis Augustæ Vindelicorum celebratis, consiliarius Joannis Gebhardi Archiepiscopi Coloniensis. An. 1564. ab Ordinibus Westphaliæ Ducatûs ad Electorem Coloniensem pro impetranda privilegiorum patriæ confirmatione missus, in magnum propterea odium & offensionem Friderici Archiepiscopi Coloniensis incurrit. An. 1566. ab eodem mittitur legatus ad conventum Lubecensem. an. 1567. 21. Martii moritur, ætatis suæ An. 57. Scheidæ sepultus. Uxor Anna Westphael, filia Rabani Westphael, Satrapæ in Lichtenau & Wunnenberg, & Helenæ ab Horde dominæ in Böcke. nupta An. 1538. 4. August. obiit An. 1583. festo S. Joannis Baptistæ die, Olinghusæ sepulta.

Caspar Furstenbergius An. 1544. 11. Novembr. nascitur. An. 1566. Kal. April. ætatis suæ 19. Coloniæ licentiam utriusque juris interpretandi adeptus, quinque Electorum Coloniensium, ac trium Moguntinorum, & Principis Paderbornensis Consiliarius intimus, & Satrapa in Bilstein, Fredeburg, Waldenburg, Lenne, Fritzlar, & Naumburg. Archisatrapa Westphaliæ An. 1613, 19. Aug. Ratisbonæ præficitur. Satrapiis Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg, præfuit annis 49. Ducatûs Westphaliæ gubernacula 5. annis tenuit. Omnibus Imperii conventibus, ab anno 1567. usque ad an. 1618. habitis, interfuit, vel legatus, vel à consilii primoribus, & calamitosis Reipubl. temporibus, incredibili fide, labore, integritate, constantiâ, Religioni Catholicæ, Romano Imperio, Patriæ servivit. Truchsesiano motu omnibus fermè nutantibus, solus ex Equestri Ordine constans in fide Ecclesiæ Romanæ, & Coloniensis mansit, omnibusque eâ tempestate fortunis spoliatus, & in exilium actus, apud fratrem suum Præpositum Paderbornensem hæsit, usque dum ab Ernesto in locum Truchsesii electo Archiepiscopo Coloniensi, ad Francofurtensem conventum An. 1583. 23. Sept. adversus Truchsesianos legatus, & An. 1584. 19. Martii, Bavari exercitûs ducibus adjunctus, & Westphaliæ recuperandæ consilia moderatus, unà cum Repub. in integrum restitutâ, amissas opes suas cum fænore recepit, & plerisque omnibus indigenis, Truchsesii partes secutis, veniam iterum ac gratiam impetravit. Quare summo loco apud Ernestum, & Ferdinandum ejus successorem fuit, & ille pro sex millibus aureorum florenorum, Satrapiam Fredeburgensem ei oppigneravit An. 1585. 18. Octob. Hanc deinde Maximilianus Henricus Archiepiscopus & Elector Coloniensis, utriusque successor & nepos, An. 1665. 6. Maii unà cum Bilsteniensi & Wallenburgensi præfecturâ repigneravit, eo modo, & emolumento familiæ Furstenbergi-

cæ, ut illius poſteri mnemoſynon, & cauſam habituri ſint, Principum gratiæ, majorum ſuorum meritis, & chirographis parum confidendi, ſibique à mutuo potentioribus dando poſthac diligentius cavendi. Demum vir imprimis doctus, prudens, facundus & diligens, familiari uſus ſymbolo, *Præſum ut proſim*, podagræ doloribus confectus, An. 1618. III. Non. Martii obiit. relicto ob ſua in rempub. merita ingenti patriæ luctu. natus An. 72. menſ. 4. dies 2. Arensbergæ ſepultus in Æde Wedinghuſana, ante aram marmoream cum epitaphio ejus poſitam. Uxor Eliſabetha Spiegel ex Peckelsheim, Joannis Spiegel ex Peckelsheim, & Godæ Spiegel in Deſenberg filia. nupta An. 1573. 4. Octobris. obiit Bilſtenii An. 1587. Kal. Junii, ſepulta in Veſchede.

Fridericus Canonicus Moguntinus & Paderbornenſis, S. Albani & S. Petri Moguntiæ. natus An. 1538. fundat An. 1605. perpetuam eleëmoſynam pro ſex pauperibus Attendoriæ alendis. obiit An. 1608. 9. Januarii, ætatis ſuæ 70. Moguntiæ in ſacello S. Joannis Baptiſtæ in Æde Metropolitana ſepultus.

Theodorus Canonicus Trevirenſis, Præpoſitus Paderbornenſis & Meſchedenſis An. 1546. naſcitur, An. 1585. 5. Junii eligitur Epiſcopus & Princeps Paderbornenſis. Diœceſi difficillimis temporibus per annos XXXIII. menſ. VI. dies XXIIX. præfuit, tanta cum laude, ut optimorum Præſulum nulli ſecundus habeatur, reſtituit religionem Catholicam, ære alieno Eccleſiam liberavit, auxit vectigalia, duas arces principales Neuhuſium & Wevelsburgum exſtruxit, reliquas collabeſcentes refecit: oppignoratas recuperavit, Paderbornam rebellem compeſcuit, Collegium & Novitiatum Societatis Jeſu, cum Academia publica inſtituit, Ædis Cathedralis Canonicos, & univerſa Diœceſis Monaſteria non uno annuo cenſu locupletavit, & egenis hominibus perpetuam eleëmoſynam largitus. Obiit an. 1618. 4. Decemb. ætatis ſuæ 71. maximo ſui deſiderio relicto. Paderbornæ in Eccleſia Cathedrali ſepultus. Ejus ſymbolum, *Judicium melius poſteritatis erit*, fama poſt obitum ſuperſtes approbavit.

Othilia An. 1585. 11. Kal. Februarii, ætat. ſuæ 33. eligitur Abbatiſſa in Olinghuſen, An. 1589. 5. Julii poſtulatur Abbatiſſa Heriſienſis, utrobique auctis vectigalibus, exſtructis domiciliis, ornatis templis, & perpetuis eleëmoſynis fundatis immortalem laudem promerita, obiit An. 1621. Non. Martii, ætatis 72. cùm Heriſienſi Eccleſiæ An. 33. Olinghuſanæ 35. maximo cum fructu præfuiſſet.

Anna, poſt mortem ſororis, Abbatiſſa Olinghuſana. obiit An. 1626. 29. Novemb. Olinghuſæ, cum Othilia ſorore, proximè matrem ſuam Annam à Weſtphael ſepulta.

Urſula monialis in Himmelport. obiit An. 1560. 2. Aprilis.

Hele-

Helena, uxor Joannis Wulff in Fuchten desponsa An. 1552. Kal. Novembr.

Barbara, uxor Henrici Smising in Tatenhusen desponsa An. 1574. 25. August. obiit An. 1614. 30. Jan. Bilfeldiæ in templo Franciscanorum sepulta. Mater Theodori Smisingii An. 1580. nati, & 10. Aprilis baptizati, sponsoribus Ottone Durgello Præposito Monasteriensi, & Elisabethâ Spiegeliâ conjuge Caspari de Furstenberg, qui institutum S. Francisci amplexus Lovanii, singularis famâ sanctitatis, & Theologiæ scientiâ inclaruit, genere & scriptis libris nobilis.

Agatha, Godeschalci ab Haxthausen in Vorden, Archisatrapæ Paderbornensis, & Satrapæ in Dringenberg conjux, desponsa An. 1583. 28. Maii. obiit An. 1637. 7. Septembr. Gerdenæ sepulta.

Ursula, Rabani Spiegel in Peckelsheim, & Sweckhusen uxor, desponsa an. 1577. 29. Aprilis. obiit An. 1621. Paderbornæ in templo Societatis Jesu sepulta.

Fridericus Furstenbergius, dynasta in Bilstein & Waldenburg, natus An. 1576. Kal. Martii. humanioribus literis, philosophiæ, & juri civili operam dedit Coloniæ, usus deinde Pontimussi præceptore & hospite, Jurisconsulto sanè præclaro, Gulielmo Barclaio. A Joanne Swichardo Moguntino Electore ditioni Königsteniæ An. 1610. Kal. Februarii, à Ferdinando Coloniensi Septemviro, & utriusque Bavariæ Duce, Westphaliæ & Angariæ summo cum imperio An. 1624. 22. Februarii præficitur. Pro utroque ad quatuor Augustos, ad Sueciæ Regem, ad Principes diversos, ad plura Imperii Comitia legatus ivit, Moguntinus, Coloniensis, & Paderbornensis consiliarius intimus. An. 1622. 9. Maii à Ferdinando Electore Coloniensi, consentiente Collegio Metropolitano, in beneficium seu feudum accipit Bilsteniensem & Waldenburgensem dynastias jam olim sibi suisque oppignoratas. An. 1637. 27. Novemb. Meschedenæ in negotiis patriæ ablegatus capitur ab Hassis, & Lipstadium abducitur; demum An. 1638. mense Martio liberatur. Suecis verò Westphaliam An. 1646. vastantibus exul Bonnam abiit; & 9. Aug. piè illic decessit. Natus annos 70. menses 5. dies 9. & Arensbergæ An. 1647. 25. Februarii sepultus proximè parentem. Uxor ejus Anna Maria de Kerpen Domina in Illingen, è Westrasia, Joannis de Kerpen dynastæ in Illingen, & Claudiæ Baronis de Wiltz filia Moguntiæ ei nupta an. 1608. 13. Octobris maximis virtutibus ornata matrona, cum marito 37. An. summâ concordiâ vixit, piè defuncta Bilstenii An. 1646. 15. Martii ætat. suæ 58. sepulta 9. Aprilis in Veschede.

Joannes Godefridus Canonicus Moguntinus, Trevirensis, & Paderbornensis, Præpositus Meschedensis, natus An. 1570. Kal. Februarii. ægrotus in itinere moritur prope Sigenam in Comitatu Nassaviæ An. 1624. 11. Septemb. sepultus Attendoriæ in Æde Parochiali.

Theo-

Theodorus natus An. 1585. 24. Maii, obiit 23. Decemb. ſepultus in Veſchede.

Goda nata An. 1574. 23. Julii. Uxor Bernardi ab Heiden ex Bruch deſponſa An. 1594. 30. Novembris.

Anna nata 1577. 23. Novemb. Uxor Georgii ab Oenhauſen in Eckholt, Satrapæ Paderbornenſis in Neuhaus. deſponſa An. 1600. 6. Februarii. moritur An. 1641. 3. Martii ſingularis probitatis matrona.

Helena Monialis ordinis S. Benedicti trans aquas Monaſterii. nata An. 1580. moritur An. 1647. 3. Aprilis magnâ ſanctitatis opinione.

Othilia nata An. 1582. 6. Octob. eodem moritur.

Eliſabetha nata An. 1587. 9. Januarii. Uxor Chriſtophori ab Horde in Stormede, & Erinckerfeldt. deſponſa An. 1608. 15. Junii. moritur An. 1632. 5. Novemb. ſepulta in Stormede 22. Novemb.

Fridericus Furſtenbergius, S. R. I. Libro Baro. natus in Koningſtein An. 1618. 31. Octob. circa horam tertiam pomeridianam, baptizatus 20. Novemb. Cubicularius aureæ clavis, & intimus conſiliarius Colonienſis, & Paderb. Satrapa in Fredeberg, Advocatus hæreditarius in Grafſchafft, Dynaſta in Bilſtein, Waldenburg, & in Oberenkirchen. Optimis literis in Germania, Italia, & Gallia excultus, in diverſis legationibus, & S. R. I. Comitiis prudentiam, fidem, & eloquentiam ſuam oſtendit. An. 1646. 29. Januarii Ferdinandi, & An. 1651. 6. Januarii Maximiliani Henrici Electorum Colonienſium intimis conſiliis admovetur. An. 1652. 19. Febr. de Bilſtenienſi, & Waldenburgenſi dynaſtia, ſibi ſuiſque in beneficium jam olim conceſſa, cum Ordinibus Ducatûs Weſtphaliæ tranſigit, & An. 1653. 12. Novemb. diuturnam ac difficilem litem de Advocatia Monaſterii Grafſchafft, quam cum Abbate, & Cœnobitis Grafſchafftanis avus ejus ac parens habuerant, certis legibus componit. An 1654. menſe Aprili. Electoribus Moguntino, Colonienſi, & Trevirenſi arcem Hammerſtein ad Rhenum à Lotharingis inſeſſam, & viciniæ diu multumque gràvem expugnantibus, ipſe copiis Colonienſibus imperat. Patriæ inprimis amans, & amatus, in arce ſua Herdringa piè moritur An. 1662. 7. Julii. Attendoriæ 10. Julii, ſub veſperam in templo PP. Franciſcanorum, juxta primam conjugem, ſine pompa funebri, quam vetuerat, tumulatus. Prima ejus Uxor Anna Catharina de Petra ex caſtro Leyen, filia Joannis Caſpari von und zu der Leyen, Domini in Eltz, Trevirenſis conſiliarii, & præfecti in Munſtermeyſelt, Cobern, & Alcken, & Catharinæ de Metternich, ſororis Lotharii Archiepiſcopi Trevirenſis. Nupta in Laenſtein An. 1645. 23. Decemb. defuncta in Bilſtein An. 1658. 11. Martii. Attendoriæ ſepulta 3. April. in templo PP. Franciſcanorum ſtrictioris obſervantiæ, pia inprimis femina. Altera

fuit

fuit Maria Elisabetha de Breidtbach ex Borresheim, filia Wolfgangi Henrici de Breidtbach, vicedomini, & intimi consiliarii Moguntini, dynastæ in Borresheim, & Mariæ Magdalenæ Dominæ in Eltz. Nupta An. 1659. 9. Junii in Borresheim.

Theodorus Gasparus Canonicus Senior Moguntinus, Spirensis, & ad S. Albanum Moguntiæ. in exercitu Regis Catholici Chiliarchus legionis equestris in Belgio, nascitur in Königstein An. 1615, 9. Martii.

Wilhelmus Chorepiscopus Trevirensis S. Mauritii in Tholeia, Præpositus Monasteriensis, Canonicus Salisburgensis, Paderbornensis, & Leodiensis, Præpositus in Bustorff, & Meschede, Prior S. Mariæ de Campeio in Alpibus Tridentinis, intimus consiliarius Salisburgensis, & Monasteriensis, Alexandri VII. Clementis IX. & Clementis X. PPP. Maximorum Cubicularius intimus, multis ad Cæsarem, Principes, & Comitia Imperii legationibus clarus. Nascitur Bilstenii An. 1623. 13. Novemb. circa horam tertiam matutinam, baptizatus 26. Novemb. sponsore Wilhelmo de Westphael Archisatrapâ Paderbornensis Diœcesis.

Ferdinandus Canonicus Hildesiensis, Paderbornensis, & Monasteriensis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Prior S. Mariæ de Campeio in Alpibus Tridentinis, Alexandri VII. P. O. M. Cubicularius intimus. An. 1661. 20. Aprilis, dum Romæ versatur, absens eligitur: 30. Maii confirmatur, 6. Junii in Urbe ab Eminentissimo Julio Rospigliosio Cardinale, pòst verò Clemente IX. P. M. consecratur, & 4. Octob. Paderbornæ inauguratur Episcopus ac Princeps Paderbornensis. An. verò 1667. 19. Julii eligitur, & An. 1668. 30. Aprilis confirmatur Coadjutor, & Successor Monasteriensis. Ejus symbolum, *Suaviter & Fortiter.* Nascitur Bilstenii An. 1626. 21. Octob. baptizatur 29. Novemb. sponsoribus Ferdinando Electore Coloniensi, & utriusque Bavariæ Duce, & Annâ de Furstenberg conjuge Georgii ab Oenhausen in Eckholt.

Franciscus Wilhelmus Archicommendator Ordinis Teutonici per Westphaliam, Commendator in Mulheim, & Monasterii ad S. Georgium, intimus Consiliarius Paderbornensis. Nascitur Herdringæ An. 1628. 29. Septemb. An. 1650. 14. Febr. Mulhemii inauguratur Eques Ordinis Teutonici. An. 1666. 15. Decemb. eligitur Coadjutor, & An. 1671. 20. Maii in Capitulo Generali Marienheimii præsens confirmatur Archicommendator Baliviæ Ordinis Teutonici in Westphalia.

Joannes Adolphus, Camerarius & Canonicus Paderbornensis, Hildesiensis, & Monasteriensis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Satrapa in Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg. Nascitur Coloniæ An. 1631. 16. Martii inter horam octavam, & nonam matutinam.

Anna Ursula nascitur An. 1609. 16. Augusti, moritur eodem die.

Maria Catharina nata An. 1611. 28. Januarii, inter horam nonam & decimam vespertinam. uxor Georgii Christophori Baronis ab Haselang, utriusque Bavariæ hereditarii aulæ præfecti, Electoris Bavariæ cubiculo præpositi, consiliarii intimi, & dynastæ in Hochkammer & Gibingen. desponsa Coloniæ An. 1635. mense Febr.

Anna Barbara Ordinis S. Francisci Monialis Capucina Coloniæ. Nascitur An. 1612. feriâ 4. Paschatis in Königstein, baptizata 14. Maii.

Ursula nata in Königstein An. 1614. 6. Junii, inter 6. & 7. horam matutinam, Decanissa in Herse. moritur An. 1667. 30. Junii, singularibus virtutibus prædita, sepulta in templo Herisiensi.

Othilia An. 1643. 7. Junii desponsa Bernardo de Plettenberg in Lenhausen, Bergstrate, & Frilentorp, Ordinum Westphaliæ Deputato.

Joannes infans moritur.

Joannes Godefridus natus An. 1622. 31. Januarii infans moritur.

Anna Wilhelma nata An. 1620. obiit dysenteriâ An. 1624. 4. Septemb.

Anna Helena infans moritur.

Anna infans moritur.

EX PRIMA CONJUGE.

Franciscus Emericus, Metropolitanæ, & Nobilis Collegiatæ Ecclesiæ S. Albani Canonicus Moguntiæ. nascitur Bilstenii An. 1646. 7. Octob. defunctus Lugduni Galliarum An. 1667. 16. Decemb. & ibidem sepultus.

Anna Elisabetha, uxor Joannis Matthiæ de Nehem in Sundermüllen, Satrapæ Osnabrugensis in Fursteniaw & Vorden. nupta An. 1667. 20. Febr. nata An. 1648. 15. Februarii Bilstenii.

Fridericus natus An. 1649. 23. Januarii Bilstenii, suscepto baptismo moritur, sepultus in Veschede.

Wilhelmus nascitur An. 1650. 27. Jan. Bilstenii, & accepto baptismo moritur, in Veschede sepultus.

Anna Margaretha Ursula nascitur 1651. 9. April. moritur An. 1652. 9. Martii. sepulta Bonnæ apud PP. Franciscanos Minores.

Maximilianus Henricus designatus Satrapa in Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg, nascitur Bonnæ An. 1654. 13. Maii, intra horam quartam & quintam matutinam. Moritur Heidelbergæ, ubi Jurisprudentiæ operam dabat, omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis munitus, An. 1671. 6. Aprilis horâ 4. matutinâ, sepultus Moguntiæ in æde Metropolitana, in sacello Propatrui sui Friderici Canonici Moguntini & Paderbornensis.

Maria Barbara nascitur Herdringæ An. 1655. 4. Decemb. baptizata altero die. Nupta A. 1671. 10. Maii Melchiori Godefrido Lib. Baroni de Hatzfeld, Dynastæ in Wildenberg, Domino in Schönstein, Werther, & Mertens.

Wil-

Wilhelmus Ferdinandus naſcitur Herdringæ An. 1657. 9. Julii. moritur Bilſtenii An. 1658. 12. Martii, ſepultus Attendoriæ unà cum matre in templo PP. Franciſcanorum.

EX ALTERA CONJUGE.

Anna Maria Magdalena naſcitur Snellenbergæ An 1660. 22. Martii.

Ferdinandus Canonicus Moguntinus & Paderbornenſis, naſcitur An. 1661. 22. Auguſti, circa horam nonam matutinam Snellenbergæ, baptizatus 4. Septembr. teſtibus Ferdinando Epiſcopo & Principe Paderbornenſi, & Mariâ Jacobâ ab Eltz Abbatiſſâ Monaſterii Marienrhat.

5. SIC MEA DOCTRINÆ PRECOR, ET VIRTUTIS AVITÆ
LAUDE, VELUT GEMINA STET TRABE FULTA DOMUS.]

Domus *Furſtenbergica*, more omnium antiquarum tam illuſtrium, quàm nobilium familiarum, primordia generis ſui, armis debet & militiæ, progreſſum verò atque incrementum, doctrinæ & liberalium artium diſciplinis, quibus hoc & ſuperiori ſæculo ita incubuit, ut Archiſatraparum, Mareſcallorum, Satraparum, Legatorum, intimorumque Conſiliariorum munera, Eccleſiaſticas dignitates, Præſulum honores, Maximorum Pontificum, & Cæſarum gratiam, titulos Principum, atque infulas Epiſcopales indè promeruerit. Alterum hujus ſtirpis fulcrum jure dixeris AVITAM VIRTUTEM, quæ ſummam in Catholica religione conſtantiam, pietatem erga Deum, fidem & obſequium erga Principem, ſingularem patriæ caritatem, in egenos & afflictos homines miſericordiam, erga religioſas familias benevolentiam, ſacrorum curam, & præcipuum Eccleſiaſticæ vitæ ſtudium, fraternamque concordiam nunquam interruptam in ſe complectitur. His, tanquam *binis* gentilitiis *trabibus*, dum poſteritas innitetur, ruinæ uſque ſecura ſtabit perennabitque. Nequa verò doctrinæ, & virtutis avitæ exempla poſteri deſiderent, in quæ continuò oculos poſſint conjicere, præſentem genealogiam contexuimus, eique nonnulla *Furſtenbergiorum* monumenta, pleraque Paderbornenſibus affinia, modò ſubjicimus.

ARX NEUHUSANA

A THEODORO EPISCOPO ET PRINCIPE PADERBORNENSI, AD CONFLUENTES LUPPIÆ ET ALISONIS, EXSTRUCTA.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT

ARX WEVELSBURG

AB EODEM ÆDIFICATA.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ

HERISIA

AB OTHILIA FURSTENBERGIA, ABBATISSA HERISIENSI, INSIGNI DOMICILIO ORNATA.

OMINE. FELICI. DE. PRINCIPE. COGNITA. MONTE
NEC. MINUS. AGNATO. HOC. OMINE. NOMEN. HABENS
OTHILIA. HERISIÆ. SACRIS. ÆVOQUE. SEQUENTI
HANC. SUPERUM. FLAGRANS. FECIT. AMORE. DOMUM

IN-

INSCRIPTIO VESTIBULI
ACADEMIÆ THEODORIANÆ
PADERBORNÆ.

THEODORUS. A. FURSTENBERG. DEI. AC. SEDIS. APOSTOLICÆ. GRATIA. ECCLESIÆ. PADERBORNENSIS. ANTISTES AC. S. R. I. PRINCEPS. AFFECTU. ZELOQUE. BONI. PUBLICI QUA. RELIGIONE. QUA. SAPIENTIA. PROCURANDI. PROPAGANDIQUE. RELIGIONI. QUIDEM. TEMPLUM. SAPIENTIÆ. VERO. GYMNASIUM. ACADEMICUM. COLLEGIUM PORRO. PATRIBUS. SOCIETATIS. JESU. TANQUAM. FIDIS UTRIUSQUE. THESAURI. DISPENSATORIBUS ÆTERNUM. CONSECRAVIT.

ANNO. EPIsCoPATVs sVI. PADERBORNENSIs TRIGEsIMo

CUI. VIVO. MORTUOQUE BENE. QUISQUIS. ISTA. PERLEGES. APPRECARE

MONUMENTUM
IN LAPIDE MARMOREO SNELLENBERGÆ CONSPICUUM.

REVERENDISSIMORUM. SERENISSIMORUM. ET. ILLUSTRISSIMORUM. ARCHIEPISCOPORUM. ET. EPISCOPORUM ELECTORUM. AC. PRINCIPUM. D. DOMINORUM. WOLFFGANGI. ET. JOANNIS. ADAMI. MOGUNTINORUM. D. DOMINORUM. FRIDERICI. SALENTINI. GEBHARDI. AC. ERNESTI. COLONIENSIUM. DOMINI. THEODORI. PADERBORNENSIS. FIDELIS. CONSILIARIUS. NONUM. AD. CÆSAREM ET. IMPERIALES. CONVENTUS. LEGATUS. PRÆFECTUS. IN BILSTEIN. FREDEBURG. WALDENBURG. LENNE FRITZLAR. ET. NAUMBURG.

CASPAR. A. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. &c. JURIS. LICENTIATUS. IMPERII. LIBER. NOBILIS. RHENANI. TRACTUS.

HANC. ARCEM. RUINOSAM. ET. COLLAPSAM. ΤΗΝ. ΣΚΙΑΤΡΟΦΙΑΝ. ET. POSTERIS. SUIS. IN. SUI. MEMORIAM. COMPARAVIT. CONSECRAVIT. ET. DONAVIT PERGITE

TEMPLUM PAROCHIALE
IN PAGO CORBEKE ÆDIFICATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

TEMPLUM. SANCTI. BLASII. EPISCOPI. ET MARTYRIS. FUNDITUS. COLLAPSUM RESTITUIT. ET. ORNAVIT AN. MDCLXIIII

SACELLUM SS. PHILIPPI ET JACOBI
IN MONTE FURSTENBERG RESTITUTUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SACELLUM. GENTILITIUM. SS. PHILIPPO. ET JACOBO. APOST. ANTIQUA. FURSTENBERGIORUM. RELIGIONE. POSITUM. THEODORI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. MAGNI. PATRUI. SUI IMPENSIS. REFECTUM. INJURIA. DEINDE. TEMPORIS. ET. BELLORUM. ITERUM. LABEFACTATUM. INSTAURAVIT. ORNAVIT. AMPLIAVIT AN. MDCLXV

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE IN OBERNKIRCHEN, FURSTENBERGIORUM DYNASTIA, EXSTRUCTUM.

D. O. M. S

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA
EPISCOPO. PADERBORNENSI. S. R. I. PRINCIPI. ET
COMITI. PYRMONTANO. HUJUS. ECCLESIÆ. IN
OBERNKIRCHEN.S.GERDRUDI. VIRG.SACRÆ
RESTITUTORI. BENEFICENTISSIMO

THEODORUS. CASPARUS. MOGUNTINUS. ET. SPIRENSIS
CANONICUS. ET. CONSILIARIUS. WILHELMUS. S. D. N. A-
LEXANDRI. VII. P. O. M. CUBICULARIUS. INTIMUS. PRÆ-
POSITUS. MONASTERIENSIS. CANONICUS. TREVIRENSIS
SALISBURGENSIS. ET. PADERBORNENSIS PRÆPOSITUS. IN
BUSTORFF. PRIOR. S. MARIÆ. DE. CAMPEIO. IN. ALPIBUS
TRIDENTINIS. SALISBURGENSIS. ET. MONASTERIENSIS
CONSILIARIUS. INTIMUS. FRANCISCUS. WILHELMUS. OR-
DINIS. TEUTONICI.EQUES.COMMENDATOR. IN.BRACKEL
MARESCALLUS. AULICUS. ET. CONSILIARIUS. PADERBOR-
NENSIS. JOANNES. ADOLPHUS. HILDESIENSIS. MONASTE-
RIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CANONICUS. ET. CA-
MERARIUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDEN-
BURG. ET. FREDEBURG. FRATRES. GERMANI

ET. FRIDERICI. FRATRIS. SUI. SATRAPÆ. IN. BILSTEIN
WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS ET. PA-
DERBORNENSIS. INTIMI. CONSILIARII. SUPERSTITES. FILII
FRANCISCUS. EMERICUS. CANONICUS. MOGUNTINUS
MAXIMILIANUS. HENRICUS. ET. FERDINANDUS. LIBERI
BARONES. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FUR-
STENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATI
HEREDITARII. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTÆ. IN
OBERNKIRCHEN.GRATI.DEMISSIQUE.IN.FRA-
TREM. PATRUUM. ET. PRINCIPEM. SUUM
ANIMI.MONUMENTUM.POSUERUNT
AN. MDCLXV

MONA-

MONASTERIUM BRACULENSE

PP. CAPUCINORUM ORDINIS S. FRANCISCI ÆDIFICATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS

FRATRUM. CAPUCINORUM. ORDINIS. S. FRANCISCI BRAKELÆ. FUNDATOR. MONASTERIUM. S. KILIANI. EPISC. ET. MARTYR. EXSTRUXIT AN. MDCLXV

TEMPLUM MONASTERII

IN GRAFFSCHAFFT, ORD. S. BENEDICTI, EXORNATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. SUAM. SUORUMQUE. FRIDERICI. PROAVI. CASPARIS AVI. FRIDERICI. PATRIS. ET. FRIDERICI. FRATRIS. L. B. DE FURSTENBERG. HUJUS. MONASTERII. IN. GRAFFSCHAFFT ADVOCATORUM. MEMORIAM. DONATO. PERPETUO CENSU. QUINQUE. SACRA. ANNIVERSARIA. SOLEMNI. RITU. CELEBRANDA. INSTITUIT. ET. TEMPLUM. ARA MAXIMA. ET. NOVIS. IN. UTROQUE. LATERE POSITIS. ALTARIBUS. EXORNAVIT AN. MDCLXV

TEMPLUM PAROCHIALE IN CLEINENBERG REPARATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PAROCHIALEM. S. CYRIACI. MART. ECCLESIAM MALE. TECTAM. ET. VETUSTATE. COLLABENTEM. REFECIT

AN. MDCLXVI

TEMPLUM BUSTORFFIANUM, ARA MAXIMA ET PORTICU ORNATUM PADERBORNÆ.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. DIVORUM. PETRI. ET. ANDREÆ. APOSTOLORUM. AD. FORMAM. HIEROSOLYMITANÆ. ECCLESIÆ. OLIM. CONSTRUCTAM. EXORNAVIT

AN. MDCLXVI

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE
NEUHUSII.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S.R.I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. SS. HENRICI. IMP. ET. CHUNIGUNDÆ. AUG. AD DIVINI. CULTUS. INCREMENTUM. ANIMARUM SALUTEM. ET. PUBLICAM. COMMODITATEM A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT AN. MDCLXVI

SEPULCRUM
PRIMORUM EPISCOPORUM PADERBORNENSIUM, RESTAURATUM IN CRYPTA ÆDIS CATHEDRALIS.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S.R.I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PRIMORUM. HUJUS. ECCLESIÆ. EPISCOPORUM. CORPORA. AN. DOM. INCARNAT. MLXVIII. INDICT. VI. HENRICI. IV. IMP. AN. XIII. ORDINATIONIS. VERO. IMMADI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. AN. XVI. INVENTA. ET. COLLECTA. TRANSLATA. AUTEM. ET. SEPULTA. VII. ID. SEPTEMB. NE. RECLUSO. SUPERIORIBUS. TEMPORIBUS. SEPULCRO. NEGLECTA. DIUTIUS. JACERENT. INSTAURATO. PRISTINO. MONUMENTO. COMPOSUIT ET. ANTIQUÆ. VENERATIONIS. MEMORIAM. RENOVAVIT AN. MDCLXVI

SACELLUM S. PHILIPPI NERII.
EXSTRUCTUM NEUHUSII.

S. PHILIPPO. NERIO. CONF. FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS ELECTUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

GRAVI. MORBO. LIBERATUS. SACELLUM EX. VOTO. POSITUM. PERFECIT AN. MDCLXVII

ÆDES S. AGATHÆ VIRG. ET MART.
POSITA IN SIDDESSEN.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SACELLUM. D. AGATHÆ. VIRG. ET. MART. AD INCOLARUM. RELIGIONEM. AMPLIFICANDAM. EXSTRUXIT AN. MDCLXVIII

EPI-

EPITAPHIUM
THEODORI ADOLPHI,
EPISCOPI ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS, IN ÆDE CATHEDRALI, E REGIONE MAUSOLEI THEODORIANI, SEPULTI.

D. O. M. S
H. S. E

THEODORUS. ADOLPHUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

QUI. NOBILISSIMA. RECKIORUM. IN. CURL. FAMILIA. ORTUS. PRÆSTANTI. INGENIO. DOCTRINA. ET. MAGNARUM RERUM. USU. PRÆDITUS. PERQUE. OMNES. DIGNITATUM. GRADUS. AD. EPISCOPATUM. EVECTUS. AFFLICTISSIMAM. PROVINCIAM. SINGULARI. TUM. RELIGIONIS TUM. PRUDENTIÆ. LAUDE. ADMINISTRAVIT. ÆDEM. CATHEDRALEM. ARA. MAXIMA. THOLO. SACELLO. ORNAVIT ARCES. DIOECESIS. SUÆ. SUECICO. BELLO. VASTATAS. ET EXUSTAS. MAJOREM. PARTEM. RESTITUIT. TEMPLUM VIRGINUM. CAPUCINARUM. EXSTRUXIT. COLLEGIO. CANONICORUM. PRIMARIÆ. HUJUS. ECCLESIÆ. ANNIVERSARIAM. SUI. MEMORIAM. ET. OPTIMI. PASTORIS. EXEMPLUM. SUCCESSORIBUS. IMITANDUM. RELIQUIT
PIE. UT. VIXIT. DEF. IIJ. KAL. FEB
AN. MDCLXI

VIXIT. AUTEM. AN. LIX. MENS. VII. DIES. XIII
PRÆFUIT. AN. X. MENS. II. DIES. XXVIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ELECTUS. ET. CONFIRMATUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

DECESSORI. SUO. DE. SE. ET. R. P. OPTIME. MERITO
H. M. P. AN. M. DCLXVIII

COENOBIUM ET TEMPLUM PP. PRÆDICATORUM ORD. S. DOMINICI, RESTITUTUM ET ORNATUM WARBURGI.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPO. PADERBORNENSI. COADJUTORI. MONASTERIENSI. S.R.I. PRINCIPI. COMITI. PYRMONTANO. ET. LIB BARONI. DE. FURSTENBERG. HUJUS. TEMPLI. ET. MONASTERII. B. MARIÆ. VIRGINIS. IN. VINEA. VETUSTATE COLLABENTIS. INSTAURATORI. BENEFICENTISSIMO

CRESCENTIUS. BOEKER. PRIOR. ET. CONVENTUS WARBURGENSIS. ORD. PRÆDICATORUM MONUMENTUM. HOC. POSUERUNT AN. MDCLXIX

TEMPLUM S. CRUCIS, EXSTRUCTUM IN ALTENBECA.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S.R.I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. CONSERVANDAM. AUGENDAMQUE. HOC. IN. LOCO. ANTIQUAM. S. CRUCIS. VENERATIONEM P. C. AN. MDCLXIX

S A-

SACELLUM S. ANNÆ,
EXSTRUCTUM IN AMERUNGEN.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA
EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS
VETUSTO. SACELLO. S. ANNÆ. COLLAPSO. PRO. SUA
IN. DEIPARÆ. VIRGINIS. MATREM. PIETATE
NOVAM. HANC. ÆDICULAM
P.C. AN. MDCLXIX

TEMPLUM PAROCHIALE
IN LICHTENAW, RESTITUTUM ET EXORNATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I
PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS
ÆDEM. PAROCHIALEM. S. KILIANI. MARTYRIS
VETUSTATE. ET. INCENDIO. DEFORMATAM
RESTITUIT. ORNAVITQUE
AN. MDCLXX

TEMPLUM CUM MONASTERIO
PP. FRANCISCANORUM
STRICTIORIS OBSERVANTIÆ, D. JOSEPHO SACRUM, PADERBORNÆ A FUNDAMENTIS EXSTRUCTUM.

FERDINANDUS. D.G. EPISCOPUS. PADERBORN. COADJUTOR. MONASTERIENS. S.R.I. PRINCEPS. COM. PYRMONT
LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. HONOREM. S. JOSEPHI
DEIPARÆ. VIRGINIS. SPONSI. TEMPLUM. CUM. MONASTERIO. PP. FRANCISCANORUM. STRICT. OBSERVANTIÆ. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT
AN. MDCLXXI

MAU-

MAUSOLEUM
THEODORI, EPISCOPI
ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS,
IN ÆDE CATHEDRALI,
QUOD FRIDERICUS FURSTENBERGIUS, FRATRIS EJUS FILIUS, PERFICIENDUM CURAVIT.

PRINCIPIS. HIC. TUMULUS. THEODORI. EST. CARMINA QUÆRIS
GRANDIBUS. IN. TUMULI. MARMORE. SCRIPTA. NOTIS
ASPICE. TEMPLA. ARAS. ARCES. COLLEGIA. LIBROS
ASPICE. VEL. TUMULI. QUEM. MODO. CERNIS. OPUS
NIL. REFERT. ISTIS. ALIUD. SUPERADDERE. CARMEN
CUM. LAPIDES. CLAMENT. CARMINA. JURE. TACENT

THEODORUS. E. FAMILIA FURSTENBERGIACA. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA ECCLESIÆ. PADERBORNENSIS. EPISCOPUS. S. R. I. PRINCEPS. IN. HOC. SEPULCHRO QUOD. VIVUS. AC. VALENS FACIENDUM. SIBI. LOCAVIT NOVISSIMAM. TUBAM. EXSPECTAT

DECESSIT. ANNO. CHRISTIANO. MDCXVIII. DIE IV. MENSIS. DECEMB. ÆTATIS. SUÆ. LXXI CUM PER. ANNOS XXXIII. DIOECESIN. PADERBORN. DIFFICILLIMIS. TEMPORIBUS. GUBERNASSET

MORS. CERTA EST. INCERTA. DIES. NEQUE. CERTA TUORUM CURA. TIBI TUMULUM SI. SAPIS. IPSE LOCA

SCIO. QUOD REDEMPTOR MEUS. VIVIT ET. IN. NOVISSIMO. DIE. DE TERRA. SURRECTURUS SUM. JOB. xix

ET. RURSUM CIRCUMDABOR. PELLE MEA. ET. IN CARNE. MEA VIDEBO DEUM. MEUM Ibidem

MORTUUS UT. VIVAS. VIVUS. MORIARIS. OPORTET. ERGO DISCE. PRIUS QUAM. MORIARE. MORI

EPITAPHIUM CASPARI DE FURSTENBERG,

ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ ARENSBERGÆ IN TEMPLO WEDINGHUSANO TUMULATI.

CASPARO. A. FURSTENBERG. VIRO. PRÆNOBILI. AC STRENUO. QUI. ANNO. ÆTATIS. XIX. LICENTIAM. V. J. ADEPTUS. ET. EXCULTUS. DOCTRINÆ. PRUDENTIÆQUE. ARTIBUS. PRÆFECTURIS. AMPLISSIMIS. REGENDIS. DANDO CONSILIO. PRINCIPPP. MOGUNT. COLON. PADERB. DIFFICILLIMIS. LEGATIONIBUS. OBEUNDIS. INCREDIBILI. FIDE. LABORE. INTEGRITATE. CONSTANTIA. CALAMITOSIS. REIP. TEMPORIBUS. RELIGIONI. CATHOLICÆ. ROMANO. IMPERIO. PATRIÆ. SERVIVIT

FRIDERICUS. A. FURSTENBERG. PARENTI. OPT. MERITO POSUIT. VIXIT. ANNOS. LXXII. MENSES. IV. DIES. II. SATRAPIAM. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. ANNOS. XLIX. ADMINISTRAVIT. ARCHISATRAPA. WESTPHALIÆ. IN. ARENSBERG. FUIT. ANNOS. V. OMNIBUS. IMPERII. CONVENTIBUS. QUI. ANNIS. XL. HABITI. INTERFUIT VEL. LEGATUS. VEL. A. CONSILII. PRIMORIBUS. OBIIT ANNO. SALUTIS. MDCXVIII. III. NON. MARTII RELICTO. OB. BENE. PROMERITA. INGENTI. PATRIÆ. LUCTU. CUJUS. ANIMA REQUIESCAT. IN. PACE. AMEN

EPITAPHIUM FRIDERICI DE FURSTENBERG, SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN, ET WALDENBURG.

D. O. M. S

ET MEMORIÆ

FRIDERICI. DE. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. IV. ELECTORUM. COLONIENSIUM. CONSILIARII. INTIMI. ET. SATRAPÆ. IN. WERLE. BILSTEIN. ET. WALDENBURG. QUI SUA. INTEGRITATE. DOCTRINA. RELIGIONE. PRUDENTIA. DICENDI. VI. CUM. IN. PATRIÆ. NEGOTIIS. TUM. IN PUBLICIS. IMPERII. CONVENTIBUS. SÆPENUMERO COGNITA. IMMORTALEM. LAUDEM. PROMERITUS. DECESSIT. AN. MDLXVII. XII. KAL APRIL. NATUS. AN. LVII. SCHEDÆ. SEPULTUS

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PROAVO. SUO

M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
ANNÆ A WESTPHALEN,
CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG, SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN, ET WALDENBURG.

D. O. M. S

ET MEMORIÆ

ANNÆ. A. WESTPHALEN. FILIÆ. RABANI. A. WESTPHALEN
SATRAPÆ. IN. LICHTENAW. ET. WUNNENBERG. NOBILISSIMÆ. ET. PIENTISSIMÆ. MATRONÆ. ET. X. LIBERORUM. MATRI. QUOS. IPSA. AD. OMNEM. VIRTUTEM. SEDULO. INFORMAVIT. HOC. UNO. VISA. INFELICIOR. QUOD FRIDERICO. DE. FURSTENBERG. MARITO. SUO. DIU. SUPERSTES. LIBERORUM. TAMEN. GLORIÆ. NON. INTERFUERIT. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA. ANNO .MDLXXXIII. IPSO. DIE. S. JOANNI. BAPTISTÆ SACRO. SEPULTA. IN. OELINGHUSEN

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PROAVIÆ. SUÆ

M. H. P

EPITAPHIUM ELISABETHÆ SPIEGEL EX PECKELSHEIM, CONJUGIS CASPARI A FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ,

ET

ANNÆ MARIÆ DE KERPEN, CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ.

D. O. M. S

ELISABETHÆ. SPIEGEL. EX. PECKELSHEIM. NOBILISSIMÆ
ET. VENUSTISSIMÆ. FEMINÆ. IN. QUA. TANQUAM. IN
SPECULO. OMNES. VIRTUTES. RESPLENDUERUNT
AN. MDLXXXVII. KAL. JUN. MORTUÆ

ET

ANNÆ. MARIÆ. DE. KERPEN. EX. ILLINGEN. IN. WESTRA-
SIA. QUÆ. PRÆCLARAM. STIRPEM. SUAM. MODESTISSIMIS
MORIBUS. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. PRÆCIPUA. IN
PAUPERES. BENIGNITATE. ORNAVIT. ET. CUM. FRIDERI-
CO. DE. FURSTENBERG. DYNASTA. IN. BILSTEIN. ET. WAL-
DENBURG. PRÆFECTO. IN. FREDEBURG. ARCHISATRAPA
WESTPHALIÆ. ET. ANGARIÆ. ANNOS. XXXVII. MENS. V
SUMMA. CONCORDIA. VIXIT. ET. AN. MDCXLVI
ID. MART. OBIIT. NATA. ANNOS. LVIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRA-
TIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET
COMES. PYRMONTANUS

AVIÆ. AC. MATRI. CARISSIMÆ. EODEM. SEPULCRO
HIC. IN. VESCHEDE. CONDITIS. M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
OTHILIÆ FURSTENBERGIÆ,
ABBATISSÆ HERISIENSI, ET OLINGHUSANÆ.

D. O. M. S

OTHILIÆ. FURSTENBERGIÆ. ABBATISSÆ. HERISIENSI. ET OLINGHUSANÆ. QUÆ. THEODORI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. ET. S. R. I. PRINCIPIS SOROR. NON. ILLIUS FORTUNA. QUAM. PROPRIIS. VIRTUTIBUS. CLARIOR. UTROBIQUE. AUCTIS. VECTIGALIBUS. EXSTRUCTIS. DOMICILIIS. ORNATIS. TEMPLIS. ET. PERPETUIS. ELEEMOSYNIS FUNDATIS. IMMORTALEM. SUÆ. IN. DEUM. RELIGIONIS ERGA. INDIGENTES. MISERICORDIÆ. ET. SINGULARIS. IN UTRUMQUE. COLLEGIUM. BENEFICENTIÆ. MEMORIAM RELIQUIT. PIE. UT. VIXIT. MORTUA. ANNO. MDCXXI. NON. MARTII. ÆTATIS. LXXII. CUM. HERISIENSI ECCLESIÆ. AN. XXXIII. OLINGHUSANÆ. XXXV MAXIMA. CUM. LAUDE. PRÆFUISSET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

MAGNÆ. AMITÆ. SUÆ. IN. OLINGHUSEN. SEPULTÆ M. H. P. AN. MDC. LXX

EPITAPHIUM FRIDERICI DE FURSTENBERG, CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S
ET. MEMORIÆ

FRIDERICI. DE FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI PADERBORNENSIS. S. ALBANI. ET. S. PETRI EXTRA. MUROS MOGUNT. QUI. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. SINGULARI ERGA. PAUPERES. QUIBUS. PERPETUUM. PECUNIÆ. REDITUM. DONAVIT. LIBERALITATE. EXCELLENS. DECESSIT MOGUNTIÆ. SEPULTUS. IN. ÆDE. METROPOLITANA. AN MDCVIII. V. ID. JANUARIAS. ÆTATIS. VERO. SUÆ. LXX

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. MAGNO. PATRUO. SUO. M. H. P

EPITAPHIUM JOANNIS GODEFRIDI DE FURSTENBERG, CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S
ET. MEMORIÆ

JOANNIS. GODEFRIDI. DE. FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI. TREVIRENSIS. ET. PADERBORNENSIS. PRÆPOSITI. IN. MESCHEDE. QUI. PERAGRATA. ITALIA. GALLIA HISPANIA. INCORRUPTOS. MORES. ET. EXTERNARUM RERUM. SCIENTIAM. IN. PATRIAM. REPORTAVIT. RELIGIONIS ET. PRUDENTIÆ. SPECIMEN. ALIIS. FUIT. ET. IN MEDIO. HONORUM. CURSU. PRÆREPTUS. IN. VIA. DUM AD. SUOS PROPERAT. LENTA. TABE. OBIIT. AN MDCXXIV. III. ID SEPTEMB. SEPULTUS. ATTENDORIÆ. IN. ÆDE. PAROCHIALI

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PATRUO. SUO. M.H.P

EPI-

EPITAPHIUM FRIDERICI FURSTENBERGII, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ, BILSTENII ET WALDENBURGI DYNASTÆ. ADVOCATI HEREDITARII IN GRAFFSCHAFFT, SATRAPÆ FREDEBURGENSIS, ARENSBERGÆ, JUXTA PATREM, SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

MAGNO. PARENTI. PAR. NATUS

NOMEN. ROGAS? FRIDERICUS. FUIT. QUOD. MORIBUS. IMPLEVIT. STIRPEM? FURSTENBERGICA. QUÆ. NOBILISSIMA. NI. ESSET. HINC. FIERET NEMPE. HOC. EGIT. QUOD. PAUCI. UT. NE. AVORUM. ID. EST. ALIORUM TANTUM. LUCE. LUCERET. JUBEN'. ID. PLANIUS. DICI. PAREO. SED. ADDITA. LEGE. UT. IMITERIS. VIRTUTEM. ET. SCIENTIAM. A. PRIMA. ÆTATE. PRIMÆ. CURÆ. HABUIT. UTRAMQUE. AUXIT. UBI. PERDUNT. MULTI. IN. AULIS. PRINCIPUM. HINC. TANTO. IPSI. IN. PRETIO. LITERATI ET. PII. HINC. TANTUM. IPSE. PRETIUM. LITERATIS. ET. PIIS. PRO JOANNE. SWICHARDO. MOGUNTINO. ELECTORE. CONIGSTEINIÆ. DITIONI. PRO. FERDINANDO. ELECTORE. COLONIENSI. ET. UTRIUSQUE BAVARIÆ. DUCE. WESTPHALIÆ. ET. ANGARIÆ. SUMMO. CUM. IMPERIO PRÆFUIT. PRO. UTROQUE. AD. IV. AUGUSTOS. AD SUECIÆ. REGEM. AD PRINCIPES. DIVERSOS. AD. PLURA. IMPERII. COMITIA. LEGATUS. GRAVISSIMISQUE. REIP. NEGOTIIS. ADHIBITUS. CONSILIA. NON. AD. QUÆSTUM. RETULIT. SED. AD. CONSCIENTIAM. NOVIT. ID. PATRIÆ. HOSTIS QUI. FIDEM. PECUNIA. FRUSTRA. TENTAVIT. NOVIT. PATRIA. PRO. QUA SEMEL. CAPTIVUS. BIS. EXUL. NUNQUAM. NON. CURIS. ONERATUS. DEMUM. SUECIS. WESTPHALIAM. VASTANTIBUS. BONNÆ. BONAM. MORTEM. VITÆ. ET. EXILII. METAM. REPERIT. HINC. CINERES. ET. SPIRITUS IN. SUAM. QUISQUE. PATRIAM. REDIERUNT. HIC. AD. SUPEROS. ILLI IN. HOC. MONUMENTUM. QUOD. DESIDERATISSIMO. PARENTI

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN GRAFFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS. ET. V. EJUS. FRATRES. ET. IV. SORORES. CUM. LACRYMIS. POSUERUNT

DECESSIT. V. ID. AUG. AN. M DC XLVI. NATUS. AN. LXX. MENSES. V DIES. IX. REQUIESCAT. IN. PACE. AMEN

EPI-

EPITAPHIUM ANNÆ CATHARINÆ DE PETRA, CONJUGIS FRIDERICI LIB. BARONIS DE FURSTENBERG.

D. O. M. S

H. S. E

ANNA. CATHARINA. DE. PETRA. TRIUM. ELECTORUM TREVIRENSIUM. JOANNIS. LOTHARII. ET. CAROLI-CASPARIS. NEPTIS. ET. CONSANGUINEA. SPLENDORE. NOBILISSIMÆ. FAMILIÆ. ET. OMNIUM. VIRTUTUM ORNAMENTIS. NULLI. SECUNDA. VIII. LIBERORUM. PARENS. AN. MDCLVIII. IV. ID MART. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS. ELECTORIS. INTIMUS. CONSILIARIUS. CONJUGI. CARISSIMÆ. CUM. QUA. ANNOS. XIII. MENS. IX DIES. X. CONJUNCTISSIME. VIXIT

M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM FRIDERICI LIB. BARONIS DE FURSTENBERG, SATRAPÆ IN BILSTEIN, WALDENBURG, ET FREDEBURG, ATTENDORIÆ SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTA IN. OBERNKIRCHEN. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. FREDEBURG. QUI. EXCELLENTI. INGENIO PRÆDITUS ET. OPTIMIS. LITERIS. IN. GERMANIA. ITALIA GALLIA. EXCULTUS. INSIGNEM. IN. COLENDO. DEO. RELIGIONEM. IN JUVANDA. PATRIA. CARITATEM. IN. VARIIS LEGATIONIBUS. ET. S. R. I. COMITIIS. PRUDENTIAM. FIDEM. ELOQUENTIAM. IN. DANDO. PRINCIPIBUS.. CONSILIO. INTEGRITATEM. ET. CONSCIENTIAM. IN. OBEUNDA MORTE. PIETATEM. ET. CONSTANTIAM. OSTENDIT. AC LENTA. DEMUM. TABE. CONFECTUS. MAXIMO. SUORUM MOERORE. ET. PUBLICO. PATRIÆ. LUCTU. DECESSIT HERDRINGÆ. AN. MDCLXII. NON. JULII. INTER X. ET. XI. HORAM. ANTE. MERIDIEM. NATUS AN. MDCXVIII. PRID. KAL. NOVEMB.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

CONSILIARIO. ET. FRATRI. SUO. CARISSIMO M. H. P

EPITAPHIUM URSULÆ BARONIS DE FURSTENBERG, DECANISSÆ HERISIENSIS, IN ÆDE HERISIENSI SEPULTÆ.

D. O. M. S

H. S. E

URSULA. BARO. DE. FURSTENBERG. NOBILIS. HUJUS COLLEGII. HERISIENSIS. DECANISSA. QUÆ. IN. HOC. DIGNITATIS. GRADU. NON. SOLUM. CASTISSIMIS. MORIBUS RELIGIONE. MODESTIA. ET. SEDULA. REI. DIVINÆ. CURA ALIIS. PRÆLUXIT. SED. INSUPER. ADMIRABILIS. IN. EGENOS. ET. AFFLICTOS. HOMINES. BENIGNITATIS. IN. MULTIS. AC. DIUTURNIS. MORBIS. SUSTINENDIS. PATIENTIÆ ET. MEMORIS. DEFUNCTORUM. PIETATIS. EXEMPLUM. PRÆBUIT. DEMUM. LENTO. MORBO CONSUMPTA. PIE. UT. VIXIT. OBDORMIVIT. IN. DOMINO. AN. MDCLXVII. PRID KAL. JUL. ÆTATIS. SUÆ. LIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SORORI. SUÆ. CARISSIMÆ
M. H. P
AN. MDCLXX

BENE-

BENEVOLO LECTORI S.

FInita jam erant hæc monumenta, cùm à Decano, & collegio Cathedrali Osnabrugensi, sæpiùs desiderata Caroli Magni diplomata, & donationum literæ ex arcano tabulario proferuntur, quas ipse Carolus M. propria manu subscriptas, & annulo suo signatas olim Ecclesiæ Osnabrugensi, & Wihoni primo ejus Episcopo dedit. Hæ postquam ad Ferdinandum Episcopum ac Principem Paderbornensem & Coadjutorem Monasteriensem, cum ipso autographo, per Theodorum Henricum de Nehem Canonicum Osnabrugensem & Mindensem, perlatæ fuerunt, nihil ille, pro eminente inter Germaniæ Antistites ac Principes doctrina, acceptius, nihil, pro singulari antiquitatis cognitione ac studio, antiquius habuit, quàm ut ab omni mendo purgatas publicæ luci, & communi bono impertiret. Ac licet secundi diplomatis autographum vetustate exoletum, læsum etiam alicubi fuerit, ita tamen, ut legi potuerit, integrum mansit, majorque labor fuit, in prisco ævi illiùs charactere enodando. Quo in genere cùm ipse Princeps apprimè versatus esset, facem lectioni accendit, adhibitisque testibus viris eruditis, utrumque diploma suæ integritati ac fidei reddidit. Primum Ertwinus Ertmannus interpolatum tantummodo, mutilumque in suo Chronico Osnabrugensi tradit, alterum nec ipse, nec Crantzius, nec Miræus aliique tam exactum dedêre, quàm hîc ex ipso autographo iisdem planè verbis editum legitur. Cæterùm duplex horum diplomatum publicandorum causa fuit. Altera, ut quæ in monumentis saltûs Teutoburgiensis, & deserti Sendæ, de Osneggo & Sinedi memorantur, hîc benevolus Lector certius cognoscat. Altera ut Caroli M. liberalitas ac munificentia erga primos Saxoniæ Episcopos testatior fieret. Nec enim desunt hujus sæculi scriptores, in primis ex adversa religione Gryphiander tract. de Weichb. c. 9. Winckelmannus lib. 2. de Not. Saxon. veteris. c. 5. & 9. aliique post Lehmannum in Chron. Spirensi lib. 3. qui, ut jurisdictionem Episcoporum, eorumque Regalia jura convellant, aut ab Ottone M. primùm communicata persuadeant, Caroli M. diplomata supposititia, adulterina, & à Catholicis scriptoribus malâ fide obtrusa, quin omnia Caroli M. privilegia nullibi, nisi in jactatione vulgi extare, temerè audent asserere. Inter quæ cumprimis reputant diploma Caroli M. Ecclesiæ Bremensi datum, recitatumque ab Adamo Bremensi in historia sua. Extat & Ferdensis Ecclesiæ diploma similis propè formæ, ac fidei à Carolo M. consignatum; utrumque, veri fiduciâ, ad ingressum initiumque monumentorum suprà allatum est. Neque aliud ferè obtendunt adversarii, quàm quòd annus Incarnationis Dominicæ contra ævi illius morem adscriptus; qui etsi alienâ manu accesserit, non proinde totum diploma invalidum damnandumve. Certè ea diplomata si, ut hîc fit, ex nativo

tivo suo colore, formaque scribendi protulissent, nulla facilè dubitatio intervenire posset. Enimverò Osnabrugensis Ecclesiæ diplomata, quæ hic vides, aut fidem obtinent, aut nulla humana fides ex Cæsarum tabulis asserta valere debet. Leget igitur hîc prudens antiquitatis æstimator ampla Episcopi bona, & privilegia, omne Regale, vel Sæculare judicium in subjectos sibi homines eidem donatum, & perpetuam de Regia potestate confirmatam absolutionem. Hîc adversarii, qui tam iniquis oculis Sæcularem ac Regalem Episcoporum jurisdictionem aspiciunt, gratum fecerint, si antiquiora, aut his similia à Carolo M. sæcularibus Principibus donata privilegia in medium attulerint. Haud interim dubium, quin reliquis Saxoniæ Episcopis, primæ donationum tabulæ, pari formâ & liberalitate, iisdemque privilegiis à Carolo M. datæ, & consignatæ fuerint, quas aut temporum injuria subtraxit, aut vetustas abolevit, nisi inter tabularia adhuc pressæ teneantur. Porrò hæc monumenta concludere non ante visum fuit, quàm & hoc Carolinæ liberalitatis monumentum cæteris haud ignobilius accederet, & ad posteritatis memoriam consecraretur. Accedit postremùm Capitulatio Caroli M. de partibus Saxoniæ, hactenus irreperta, neque ab Ansegiso, neque à Benedicto Levita inter Capitularia Caroli relata. Hanc primùm Ferdinandus Princeps & Paderbornensis Episcopus, dum Romæ versaretur in aula Alexandri VII. Pontificis, ex Vaticana bibliotheca eruit, communicavitque cum eruditis & amantibus antiquitatum viris, ex quorum numero H. Conringius, vir in omni doctrinarum genere celebris, ac Juliæ Academiæ lumen, eam libro suo de orig. jur. Germ. vulgavit. Verùm quia nova metalli vena detecta ad repertoris etiam laudem pertinet; auctor quoque hujus operis, hîc suis accensuit. Monumentum vel eo cæteris adjungendum, quòd triplicem Saxoniæ divisionem in Westfaliam, Angariam & Ostfaliam suis nominibus exhibeat, interfuerintque à Carolo evocati ex his provinciis proceres, quorum consensu hæ leges sancitæ sunt. Discet præterea ex his Lector Christianæ religionis initia, proscriptamque ex Saxonia veterem populi superstitionem. Nec deerint fortasse, quod expetimus, qui pro meliori otio & ingenio commentariis illustraturi sint.

PRI-

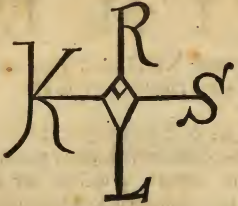
PRIVILEGIUM
CAROLI M. IMP.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. *Kal. Jan. An.* III. *Imperii, qui est annus Christi* DCCC III.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti Karolus ſereniſſimus auguſtus à Deo coronatus magnus pacificus imperator romanum gubernans imperium qui & per miſericordiam Dei rex francorum & langobardorum. Quicquid enim locis ſanctorum venerabilium ob amorem domini noſtri Iheſu Chriſti & reverentiam ſanctorum cedimus vel condonamus hoc ad mercedis augmentum vel ſtabilitatem regni noſtri in Dei nomine pertinere confidimus. Igitur notum ſit omnibus fidelibus præſentibus ſcilicet & futuris qualiter donamus ad baſilicam ſancti Petri principis Apoſtolorum & ſanctorum martirum Criſpini & Criſpiniani quam nos conſtruximus in loco Oſnabrugki & corpora illorum illuc tranſtulimus ubi præeſt vir venerabilis Wiho epiſcopus omne regale vel ſeculare judicium ſuper ſuos ſervos & liddones & liberos malman & mundman & omnes utriuſque ſexus homines eidem æccleſiæ pertinentes quos modo poſſidet vel deinceps acquiſierit & perpetuam de regia poteſtate confirmamus abſolutionem ita ut nullus judex publicus dux comes vel vicecomes vel ſcultetus ſive miſſi dominici per tempora diſcurrentes loca illius epiſcopatus ad placita habenda vel freda exigenda & parafreda aut aliquem de præſcriptis eidem æccleſiæ pertinentem ad ſua placita bannire vel ad mortem uſquam terrarum dijudicare vel aliquo modo ullo unquam tempore aggravare audeant. Sed liceat præfato epiſcopo ſuiſque ſucceſſoribus & ſuo advocato res prædictæ æccleſiæ cum omnibus ſibi pertinentibus quieto ordine poſſidere ordinare atque diſponere. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conſervetur ma-

nu propria ſubter eam roborare decrevimus & de anulo noſtro ſigillare juſſimus.

Signum

Caroli piiſſimi ac ſereniſſimi Imperatoris

.... ad vicem Radoni

Locus annuli Carolini vetuſtate detriti.

Data XIIII. Kl. Jan. anno III. Chriſto propitio Imperii noſtri & XXXVI. regni noſtri in Francia. atque XXX. in Italia. Indict. XI. Actum Aquis palacio publico in Dei nomine feliciter amen.

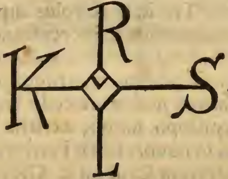
PRI-

PRIVILEGIUM CAROLI M. IMP.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. *Kal. Jan. An.* IIII. *Imperii, qui est annus Christi* DCCC IIII.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Karolus imperator augustus romanum gubernans imperium qui & rex francorum & langabardorum nec non modo dominator & saxonum. Notum sit omnibus sanctæ Dei æcclesiæ fidelibus nostrisque præsentibus scilicet & futuris qualiter nos ob nostræ mercedis augmentum Wihoni Osnabrukgensi episcopo suæque æcclesiæ quam nos primam omnium in saxonia in honore sancti Petri principis Apostolorum & sanctorum martyrum Crispini & Crispiniani construximus quoddam nemus vel forestum infra hæc loca situm. farnevinkil. rutanstein. angeri. osning. sinedi. bergashovid. drevensmeri. etanarfeld. dumeri. collaudatione illius regionis potentum cum omni integritate in porcis videlicet silvaticis atque cervis avibus & piscibus omnique venatione quæ sub banno usuali ad forestum deputatur ad similitudinem foresti nostri aquisgranum pertinentis in silva osningi in perpetuum proprietatis usum donavimus ea videlicet ratione quod si quisquam hoc idem nemus nostro banno munitum sine prædictæ sedis episcopi licentia studio venandi vel silvam exstirpandi vel aliquod hujusmodi negotium peragendi umquam intrare præsumpserit. sciat se tam divinæ quam & regiæ ultionis vindictam incursurum. nec non pro delicto sexaginta solidos nostri ponderis quos nobis pro banno violato deberi statuimus redditurum. Insuper vero eidem episcopo suisque successoribus perpetuam concedimus libertatem & ab omni regali servitio confirmamus absolutionem. nisi forte contingat ut imperator romanorum vel rex grecorum conjugalia federa inter filios eorum contrahere disponant tunc æcclesiæ illius episcopus omni sumptu à rege vel imperatore adhibito laborem

borem ſimul & honorem illius legationis aſſumat & hoc ea de cauſa ſtatuimus quia in eodem loco grecas & latinas ſcolas in perpetuum manere ordinavimus & nunquam clericos utriuſque linguæ gnaros ibidem deeſſe in Dei miſericordia confidimus. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conſervetur manu propria ſubter eam roborare decrevimus & de anulo noſtro ſigillare juſſimus.

Signum Caroli piiſſimi Imperatoris

Amalbertus ad vicem Ercanbaldi recognovi

Data XIII. Kl. Jan. anno IIII. Chriſto propitio Imperii noſtri & XXXVII. regni noſtri in Francia. atque XXXI. in Italia. Actum Aquiſgrani palatio in Dei nomine feliciter amen.

CAROLI MAGNI
CAPITULATIO
DE PARTIBUS SAXONIÆ.

Ex antiquissimo MS. Palatino bibliothecæ Vaticanæ.

Hæc de partibus Saxoniæ constituta sunt.

PRIMUM de majoribus capitulis hoc placuit omnibus, ut ecclesiæ Christi, quæ modo construuntur in Saxonia, & Deo sacratæ sunt, non minorem habeant honorem, sed majorem & excellentiorem, quam fana habuissent idolorum.

I. CAPIT. Si quis confugium fecerit in ecclesiam, nullus eum de ecclesia per violentiam expellere præsumat, sed pacem habeat usque dum ad placitum præsentetur; & propter honorem Dei, sanctorumque ecclesiæ ipsius reverentiam, concedatur ei vita & omnia membra. Emendet autem causam, in quantum potuerit, & ei fuerit judicatum, & sic ducatur ad præsentiam domni regis, & ipse eum mittat, ubi clementiæ ipsius placuerit.

II. Si quis ecclesiam per violentiam intraverit, & in ea per vim vel furtum aliquid abstulerit, vel ipsam ecclesiam igne cremaverit, morte moriatur.

III. Si quis sanctum quadragesimale jejunium pro despectu Christianitatis contempserit, & carnem comederit, morte moriatur. Sed tamen consideretur a sacerdote, ne forte causa necessitatis hoc cuilibet proveniat ut carnem comedat.

IV. Si quis episcopum, aut presbyterum, sive diaconum interfecerit, similiter capite punietur.

V. Si quis a diabolo deceptus crediderit, secundum morem paganorum, virum aliquem aut feminam strigam esse, & ho-

mines comedere, & propter hoc ipſam incenderit, vel carnem ejus ad comedendum dederit, vel ipſam comederit, capitis ſententia punietur.

VI. Si quis corpus defuncti hominis ſecundum ritum paganorum flamma conſumi fecerit, & oſſa ejus ad cinerem redegerit, capite punietur.

VII. Si quis deinceps in gente Saxonum inter eos latens non baptizatus ſe abſcondere voluerit, & ad baptiſmum venire contempſerit, paganuſque permanere voluerit, morte moriatur.

VIII. Si quis hominem diabolo ſacrificaverit, & in hoſtiam more paganorum dæmonibus obtulerit, morte moriatur.

IX. Si quis cum paganis conſilium adverſus Chriſtianos inierit, vel cum illis in adverſitate Chriſtianorum perdurare voluerit, morte moriatur: & quicunque hoc idem fraude contra regem, vel gentem Chriſtianorum conſenſerit, morte moriatur.

X. Si quis domino regi infidelis apparuerit, capitali ſententia punietur.

XI. Si quis filiam domini ſui rapuerit, morte moriatur.

XII. Si quis dominum ſuum vel dominam ſuam interfecerit, ſimili modo punietur.

XIII. Si quis vero pro his mortalibus criminibus latenter commiſſis aliquis ſponte ad ſacerdotem confugerit, & confeſſione data agere pœnitentiam voluerit, teſtimonium ſacerdotis de morte excuſet.

XIV. De minoribus capitulis conſenſerunt omnes, ad unamquamque eccleſiam curtem & duos manſos terræ pagenſes ad eccleſiam recurrentes condonent: & inter centum viginti homines nobiles & ingenuos, ſimiliter & litos, ſervum & ancillam eidem eccleſiæ tribuant.

XV. Et hoc Chriſto propitio placuit, ut undecunque cenſus aliquid ad fiſcum pervenerit, ſive in frido, ſive in qualicunque banno, & in omni redibutione ad regem pertinens, decima pars eccleſiis & ſacerdotibus reddatur.

XVI Si-

XVI. Similiter secundum Dei mandatum præcipimus, ut omnes decimam partem substantiæ & laboris sui ecclesiis & sacerdotibus donent, tam nobiles quam ingenui, similiter & liti: juxta quod Deus unicuique dederit Christiano, partem Deo reddant.

XVII. Ut in dominicis diebus conventus & placita publica non faciant, nisi fortè pro magna necessitate, aut hostilitate cogente; sed omnes ad ecclesiam recurrant ad audiendum verbum Dei; & orationibus, vel justis operibus vacent. similiter & in festivitatibus præclaris Deo & ecclesiæ conventui deserviant, & sæcularia placita dimittant.

XVIII. Similiter placuit his decretis inserere, quod omnes infantes infra annum baptizentur. Et hoc statuimus, ut si quis infantem intra circulum anni ad baptismum offerre contempserit, sine consilio vel licentia sacerdotis, si de nobili genere fuerit cxx. sol. fisco componat, si ingenuus LX. si litus xxx.

XIX. Si quis prohibitum vel illicitum conjugium sibi sortitus fuerit, si nobilis sol. LX. si ingenuus xxx. si litus xv.

XX. Si quis ad fontes, aut arbores, vel lucos votum fecerit, aut aliquid more gentilium obtulerit, & ad honorem dæmonum comederit, si nobilis fuerit sol. LX. si ingenuus xxx. si litus xv. Si vero non habuerint unde præsentialiter persolvant, ad ecclesiæ servitium donentur, usque dum ipsi solidi solvuntur.

XXI Jubemus ut corpora Christianorum Saxonum ad cœmiteria ecclesiæ deferantur, & non ad tumulos paganorum.

XXII. Divinos & sortilegos ecclesiis & sacerdotibus dare constituimus.

XXIII. De latronibus & malefactoribus, qui de uno comitatu ad alium confugium fecerint, si quis eos receperit in sua potestate, & VII. noctibus secum detinuerit, nisi ad præsentandum, nostrum bannum solvat. Similiter si comes eum absconderit, & ad justitiam faciendam præsentare noluerit, & ad hoc excusare non potest, honorem suum perdat.

XXIV. De pignore, ut nullatenus alterum aliquis pignorare præsumat; & qui hoc fecerit, bannum persolvat.

XXV. Ut nulli hominum contradicere viam ad nos venien-

do pro justitia reclamandi aliquis præsumat: & si aliquis hoc facere conaverit, nostrum bannum persolvat.

XXVI. Si quis homo fidejussorem invenire non potuerit, res illius in forbanno mittantur, usque dum fidejussorem præsentet. Si vero super bannum in domum suam intrare præsumpserit, aut sold. x. aut unum bovem pro emendatione ipsius banni componat; & insuper unde debitor exstitit, persolvat. Si vero fidejussor diem statutum non observaverit, tunc ipse tantum damni incurrat, quantum manus sua fidejussoris exstitit. Ille autem qui debitor fidejussori exstitit, duplum restituat pro eo, quod fidejussorem in damnum cadere permisit.

XXVII. De præmiis & muneribus, ut munera super innocentem nullus accipiat: & si quis hoc facere præsumpserit, nostrum bannum solvat. Et si, quod absit, forte comes hoc fecerit, honorem suum perdat.

XXVIII. Ut universi comites pacem & concordiam ad invicem habere studeant. & si forte inter eos aliqua discordia aut conturbium ortum fuerit, ut nostrum solatium vel perfectum pro hoc non demittant.

XXIX. Si quis comitem interfecerit, vel de ejus morte consilium dederit, hereditas illius ad partem regis eveniat, & in jus ejus redigatur.

XXX. Dedimus potestatem comitibus bannum mittere infra suo ministerio de faida vel majoribus causis in sold. LX. De minoribus vero causis comitis bannum in sold. XII. constituimus.

XXXI. Si cuilibet homini sacramentum debet, aframeat illum ad ecclesiam sacramento ad diem statutum: & si jurare contempserit, fidem faciat, & sold. xv. componat qui in activus apparuit, & deinceps causam pleniter emendare faciat.

XXXII. De perjuris secundum legem Saxonum sit.

XXXIII. Interdiximus ut omnes Saxones generaliter conventus publicos nec faciant, nisi forte missus noster de verbo nostro eos congregare fecerit. Sed unusquisque comes in suo ministerio placita & justitias faciat, & hoc a sacerdotibus consideretur, ne aliter faciat.

ALIUD

ALIUD CAPITULARE.

ANNO ab Incarnatione domini nostri Jesu Christi DCCXCVII. & XXI. ac XXII, regnante domno Carolo præcellentissimo rege, convenientibus in unum Aquis palatio in ejus obsequio venerabilibus episcopis & abbatibus, seu illustris viris comitibus V. Kal. Novemb. simulque congregatis Saxonibus de diversis pagis tam de Westfalahis, & Angrariis, quam & de Oostfalahis, omnes unanimiter consenserunt & aptificaverunt, ut de illis capitulis, pro quibus Franci, si regis bannum transgressi sunt, solidos LX. componunt, similiter Saxones solvent, si alicubi contra ipsos bannos fecerint.

HÆC SUNT CAPITULA.

I. CAPIT. Ut ecclesiæ, viduæ, orfani, & minus potentes justam & quietam pacem habeant; & ut raptum, & fortiam, nec incendium infra patriam quis facere audeat præsumptive, & de exercitu nullus super bannum domni regis remanere præsumat.

II. Si quis supradicta VIII. capitula transgressus fuerit, omnes statuerunt, & aptificaverunt, ut Saxones similiter sicut & Franci LX. sol. componant.

III. Item placuit omnibus Saxonibus, ut ubicunque Franci secundum legem sol. XII. solvere debent, ibi nobiliores Saxones sol. XII. ingenui V. liti IV. componant.

IV. Hoc etiam statuerunt, ut qualiscumque causa infra patriam cum propriis vicinantibus pacificata fuerit, ibi solito more ipsi pagenses sol. XII. pro districtione recipiant, & pro Wargilda, quæ juxta consuetudinem eorum solebant facere, hoc concessum habeant. Si autem in præsentia missorum regalium causæ definitæ fuerint, pro jam dicta Wargilda suprascriptos sol. XII. ipsis pagenses habeant concessos: & pro hoc quia missus regalis ex hac re fatigatus fuerit, alios XII. sol. inde recipiat ad partem regis. Si autem ipsa causa ad palatium in præsentia regis ad definiendum fuerit perducta, tunc utrique solidi XII. id est

pro Wargilda, & quod vicinis debuit componere, eo quod infra patriam definita ratio non fuerit, ad partem regis faciant componere, quod sint solidi xxiv. Nam si fuerit aliquis qui in patria, juxta quod sui convicini judicaverint, seque pacificare noluerit, & ad palatium pro hujus rei causa venerit, & ibi ei fuerit judicatum quod justum judicium judicassent, in prima vice, ut supra dictum est, sol. xxiv. ad partem regis componat. Et si tunc inde rediens se pacificare & justitiam facere renuerit, & iterum pro ista causa ad palatium fuerit convocatus & dejudicatus, bis xxiv. solidos componat. Si vero necdum correptus tertia vice pro eadem re ad palatium remeaverit, triplam compositionem exinde faciat ad partem regis.

V. Si quis de nobilioribus ad placitum mannitus venire contempserit, sol. iv. componat, ingenui ſi. liti i.

VI. De presbyteris statuerunt, quod si aliquid eis aut eorum hominibus quis contrarium facere aut tollere præsumpserit contra justitiam, omnia in duplum restituat ei & componat.

VII. De missis regis statuerunt, ut si ab eis aliquis interfectus evenerit, in triplum eum componere debeat qui hoc facere præsumpserit. Similiter quidquid aut eorum omnibus factum fuerit, omnia tripliciter faciant restaurare, & secundum eorum euua componere.

VIII. De incendio convenit, quod nullus infra patriam præsumat facere propter iram aut inimicitiam, aut qualibet malevola cupiditate: excepto si talis fuerit rebellis, qui justitiam facere noluerit, & aliter districtus esse non poterit, & ad nos, ut in præsentia nostra justitiam reddat, venire despexerit, condicto commune placito simul ipsi pagenses veniant, & si unanimiter consenserint, pro districtione illius casa incendatur: tunc de ipso placito commune consilio facto secundum eorum euua fiat peractum, & non pro qualibet iracundia aut malevola intentione, nisi pro districtione nostra. Si aliter facere ausus fuerit, sicut superius dictum est, sol. LX. componat.

IX. Item placuit ut quandoquidem voluerit domnus Rex propter pacem & propter faidam, & propter majores causas ban-

bannum fortiorem ſtatuere, una cum conſenſu Francorum & fidelium Saxonum, ſecundum quod ei placuerit, juxta quod cauſa exigit, & opportunitas fuerit, ſold. LX. multiplicare in duplum, & ſol. c. ſive uſque ad mille componere faciat, qui ejus mandatum tranſgreſſus fuerit.

X. De malefactoribus, qui vitæ periculum ſecundum euua Saxonum incurrere debent, placuit omnibus, ut qualiſcunque ex ipſis ad regiam poteſtatem confugium fecerit, aut in illius ſit poteſtate utrum interficiendum illis reddat, aut una cum conſenſu eorum habeat licentiam ipſum malefactorem cum uxore & familia & omnia ſua foris patriam infra ſua regna, aut in marca, ubi ſua fuerit voluntas, collocare, & habeant ipſum quaſi mortuum.

XI. Illud notandum eſt quales debent ſolidi eſſe Saxonum: id eſt, bovem annoticum utriuſque ſexus auctumnali tempore ſicut in ſtabulum mittitur pro uno ſolido: ſimiliter & vernum tempus quando de ſtabulo exiit, & deinceps quantum ætatem auxerit, tantum in pretio creſcat. De annona vero bortrinis pro ſol. I. ſcapilos XL. donant, & de ſigale XX. ſeptentrionales autem pro ſolido ſcapilos XXX. dent, & ſigale XV. Mel vero pro ſolido bortrenſi ſiglæ I. & medio donant: ſeptentrionales autem duos ſiclos de melle pro I. ſolido donent. Item hordeum mundum ſicut & ſigale pro. I. ſolido donent. In argento XII. denarios ſolidum faciant; & in aliis ſpeciebus ad iſtud pretium omnes æſtimationes compoſitionis ſunt.

Explicit capitulare Saxonum.

In alio vetusto MS. Palat. subjungitur concilio Liftinensi anni DCCXLIII. *abrenuntiatio diaboli operumque ejus, & brevis professio fidei, veteri lingua Theotisca, cum indiculo superstitionum, à quibus populum Episcoporum sollicitudine revocandum synodus illa statuit, parte* I. *can.* 5. *quo vix ullum antiquitatis Germanicæ monumentum vetustius extat: annos enim superat* DCCCC.

ABRENUNTIATIO.

FORSACHISTU diobolae? Et resp. Ec forsacho diobolae. End allum diobol gelde? Resp. End ec forsacho allum diobol gelde. End allum dioboles wercum? Resp. End ec forsacho allum dioboles wercum und wordum; thuna eren de Vuoden end saxnote; ende allem them unholdum, the hira genotas sint.

Professio fidei.

Gelobistu in got almehtigan fadaer? Resp. Ec gelobo in got almehtigan fadaer. Gelobistu in Crist godes suno? Resp. Ec gelobo in Crist gotes suno. Gelobistu in halogan gast? Resp. Ec gelobo in halogan gast.

INDICULUS SUPERSTITIONUM ET PAGANIARUM.

De sacrilegio ad sepulcra mortuorum.
De sacrilegio super defunctos, i. e. Dadsisas.
De spurcalibus in Febr.
De casulis, id est, fanis.
De sacrilegiis per ecclesias.
De sacris silvarum, quæ Nimidas vocant.
De his quæ faciunt super petras.
De sacris Mercurii vel Jovis.
De sacrificio quod fit alicui sanctorum.
De phylacteriis & ligaturis.
De fontibus sacrificiorum.
De incantationibus.
De auguriis, vel avium vel equorum vel bouum stercore, vel sternutatione.

De

De divinis vel ſortilegis.
De igne fricato de ligno, i. e. Nodfyr.
De cerebro animalium.
De obſervatione pagana in foco, vel in inchoatione rei alicujus.
De incertis locis quæ colunt pro ſacris.
De petendo quod boni vocant S. Mariæ.
De feriis quæ faciunt Jovi vel Mercurio.
De Lunæ defectione; quod dicunt Vinceluna.
De tempeſtatibus, & cornibus, & cocleis.
De ſulcis circa villas.
De pagano curſu, quem Yrias nominant, ſciſſis pannis vel calceis.
De eo quod ſibi ſanctos fingunt quoſlibet mortuos.
De ſimulacro de conſparſa farina.
De ſimulacris de pannis factis.
De ſimulacro quod per campos portant.
De ligneis pedibus vel manibus pagano ritu.
De eo quod credunt, quia feminæ lunam commendent, quod poſſint corda hominum tollere juxta paganos.

FINIS.

INDEX

Rerum memorabilium in

MONUMENTIS

PADERBORNENSIBUS

contentarum.

C.

D.

E. Eber-

E.

N.

O.

Ordi-

ERRATA TYPOGRAPHICA.

In præfat. Auct. in margine lege, Wernerus. *pag.* 2. *l.* 1. *leg.* Aliso. *p.* 13. *l.* 9. *leg.* hospes. &. olim. *p.* 32. *l.* 25. *leg.* Antonina. *ibid. l.* 28. *leg.* pænè exitiabilis. *p.* 49. *l. penult. pro* Teutoburg infra saltum, *leg.* Teutoburgiensem saltum. *p.* 55. *l.* 20. *leg.* Bardev. *p.* 74. *l.* 15. *leg.* initum. *p.* 86. *l.* 26. *leg.* inditum. *p.* 89. *l.* 20. *leg.* Garumnam. *p.* 115. *l.* 23. *leg.* consecuto. *ibid. l.* 26. *leg.* coronarit. *p.* 125. *l.* 14. *leg.* ibidem. *p.* 128. *l.* 17. *leg.* Corbeiensium. *p.* 176. *l.* 26. *leg.* videt, *p.* 230. *l.* 19. *pro* Joannes Horrion, *leg.* Fridericus Rórigh, S. J. *p.* 234. *l.* 1. *expunge numerum ante vocem* Desertos. *p.* 265. *l. ult. leg.* Lustinauua. *p.* 282. *l.* 25. *leg* consuluit *p.* 296. *l.* 14. *leg.* Liber Baro. *In indice, lit. A. colum.* 3. *l.* 26. *leg.* Paderbornensi. *in eod. lit. D. col.* 2. *l. leg.* Paderborn.

ADDENDA MONUMENTIS,

Pag. 16. §. 5. in fine.

Cæterùm THEODORUM FURSTENBERGIUM, Epiſcopum & Principem Paderbornenſem, Canonicis Paderbornenſibus prope hoc oppidum, jus exercendæ Jurisdictionis Criminalis, ſeu locum ſupplicii eatenus deſideratum, conceſſiſſe, patet ex his literis poſteritatis memoriâ digniſſimis.

WIr Thumbprobſt / Thumbdechen vnd Capittel der Thumbkirchen zu Paderborn / thuen kund vnd bekennen öffentlich / daß der hochwürdiger Fürſt vnd Herr / Herr Dieterich erwehlter vnd beſtättigter Biſchoff des Stiffts Paderborn / vnſer gnädiger Fürſt vnd Herr / vns auff vnſer vnderthäniges ſuchen / vermüge mit S. F. G. auffgerichteten Capitulation, zu vnſerm Schloß vnd Hauß Lipſpringe / zu hinrichtung der veruhrtheilten Mißthäter eine gerichtsſtätt oder locum ſupplicii gnädiglich concedirt vnd bewilliget / laut J. F. G. hierüber mitgetheilten conceſſion, lautendt wie folgt.

Von Gottes Gnaden wir Dieterich / erwehlter vnd beſtättigter Biſchoff des Stiffts Paderborn / thuen kund vnd bekennen hiemit vor vns vnd vnſere nachkommen an vnſerm Stifft Paderborn / daß wir zu folg vnſer Capitulation, den Würdigen vnd Ehrenveſten vnſern lieben andächtigen / Thumbprobſten / Thumbdechen vnd Capittel vnſer Thumbkirchen zu Paderborn / auff jhr vnderthäniges Anſuchen in krafft vnſer / von der Römiſcher Käyſerlicher Majeſtät / vnſerm allergnädigſten Herrn tragenden regalien / jedoch vnſchädlich oder vnabbrüchig der Käyſerlicher Lehenſchafft concedirt / nachgeben / vnd begnadigt haben / thuen ſolches hiemit / wie daß beſter geſtalt ſein ſoll / daß gemelt vnſer Thumb-Capittel zu jhren Schloß vnd Hauß Lipſpringe allernegſt darbey locum ſupplicii oder

einen peinlichen executions Platz gebrauchen vnd haben mögen / an demselbigen alle malefitz vnd peinliche thaten / welche sich an gerürtem Hause / oder in der Stadt Lipspringe / gleichfals in jhren Dörfferen / daselbsten sie biß anhero den Angriff gehabt / zutragen / mit gebührlicher straff durch jhre weltliche Befelchhabere oder Beambten beleggen zu lassen / vnd wollen vnserm Thumb-Capittel vorgemelt / dieser vnser gnädiger concession handthabung thun / vnd darjegen nichts handelen oder vornehmen lassen. Hinwieder sollen sie auch dieser concession nit mißbrauchen / keines weges dieselbe vberschreiten / noch in einigen schein vns damit an andern enden vnd örteren vorgreiffen: Vortan / das peinliche Gericht dermassen verwahren vnd bestellen / daß nach recht vnd außweisung der peinlichen Gerichtsordnung allemahl procedirt vnd verfahren werde. Zu Vrkund dieser allen / haben wir diese concession, verliehung vnd begnadigung mit vnserm Handtzeichen vnd angehengtem Secret-Ingesiegel bevestigt. Geben vnd geschehen vff vnserm Schloß Newhauß den sechszehenden Decembris, in Jahren nach Christi vnsers lieben Herrn vnd Seligmachers Geburt / ein tausend fünffhundert achtzig vnd sechs.

Demnach gereden vnd bezeugen wir hiemit vor vns vnd vnsere nachkommen / daß solche vns beschehene gnädige verwilligung äusserhalb obinserirten concession nit gezogen noch gebraucht werden / wir auch an dem ort / da diese gerichtsstätt hingelegt / weder an hochheit / oder peinlichheit keiner Gerechtigkeit hierdurch vns anmassen / sondern vns dessen allein gebrauchen sollen vnd wollen / was dieselbige concession vns bewilligt vnd nachgibt. Zu Vrkund der Warheit haben wir vnsers Capittels Ingesiegel hieran wissentlich hangen lassen. Geben im Jahr vnd Tag wie in hochgemeltes vnsers Gnädigen Fürsten vnd Herrn concession geschrieben stehet.

L. S.

Quas in Latinum versas hic subjungimus.

Nos

NOs Præpositus, Decanus & Capitulum Cathedrale Ecclesiæ Paderbornensis, notum facimus & palam profitemur: Quòd Reverendissimus Princeps ac Dominus D. Theodorus, electus ac confirmatus Episcopus diœcesis Paderbornensis, Princeps & Dominus noster clementissimus, nobis ad supplicem petitionem nostram, in vim initæ cum sua Celsitudine Capitulationis, arci & domui nostræ Lipspringensi pro executione condemnatorum delinquentium, locum supplicii clementissimè concesserit & consenserit, vigore suæ Celsitudinis desuper datarum literarum concessionis, tenoris subsequentis.

DEI GRATIA NOS THEODORUS, electus & confirmatus Episcopus Paderbornensis, notum facimus & hisce profitemur pro nobis ac nostris successoribus in diœcesi nostra Paderbornensi, quòd in vim capitulationis nostræ, Reverendis ac honorabilibus Dilectis nobis devotis Præposito, Decano & Capitulo Cathedralis Ecclesiæ nostræ Paderbornensis, ad supplices eorundem preces, virtute nostrorum à Cæsarea Majestate Domino nostro clementissimo gratiosissimè nobis concessorum regalium, attamen citra damnum & præjudicium Cæsareæ feudalitatis, concesserimus & gratiosè indulserimus, ac hisce indulgemus, prout meliori modo fieri potest, ut memoratum nostrum Capitulum Cathedrale proximè ipsorum castrum Lipspringam, supplicii sive criminalis executionis locum habere, eoque uti, ubi quævis maleficia & criminales excessus in prædicta arce vel oppido Lipspringa suisque pagis, in quibus jus capturæ hactenus exercuit, committendos, condignis pœnis per sæculares commissarios & ministros suos plectere possit: in qua modò dictâ gratiosâ concessione nostrâ Capitulum nostrum Cathedrale manutenebimus, nihilque adversus eam agemus aut fieri patiemur. Econtrariò Capitulum prædictum hâc concessione nostrâ non abutetur, neque hanc ullo modo excedet, aut alibi quocunque prætextu nobis præjudicabit. Præterea judicium criminale taliter constituet & ordinabit, ut juxta jus & ordinationem criminalem semper procedatur. In horum omnium fidem, concessionem & gratiam hanc nostram, manus propriæ subscriptione sigillique nostri appensione communivimus. Datum actumque

in

in arce noſtra Neuhuſio, XVI. Decembris, Anno Chriſti Salvatoris noſtri MDLXXXVI.

Quapropter hiſce promittimus ac profitemur pro nobis & ſucceſſoribus noſtris, quòd hanc gratioſè nobis indultam conceſſionem, ultra ejus tenorem non extendemus, nec uſurpabimus, neque in eo loco pro executione ſupplicii deſtinato, ullum jus ſuperioritatis aut jurisdictionis criminalis per illam nobis arrogabimus; ſed illo duntaxat jure utemur, quod nobis hæc conceſſio indulget ac permittit. In argumentum veritatis Capituli noſtri ſigillum hiſce ſcienter appendi fecimus. Datum anno & die in ſupradictâ Clementiſſimi Principis ac Domini noſtri conceſſione expreſſis.

Pag. 55. lin. ultimâ, poſt verba; abſorbentur à mari.

Qui Urbium, idem Rerumpublicarum & Regnorum ex modicis initiis ortus progreſſuſque ad potentiam. In quo non aliud prius demirere, quàm ipſorum Regum ac Cæſarum fata, familiarum nimirum occaſus & viciſſitudines, dum ſceptra ab unâ regnatrice domo tam citò tranſlata ad aliam. Quàm brevis poſſeſſio in Auguſti, Conſtantini M., Theodoſii M., Caroli M., Ottonis M., aliiſque Cæſarum filiis ac nepotibus? In nullâ adhuc Auguſtorum familiâ conſtantior Imperii corona, quàm in Auſtriacâ ex XIV. Cæſarum ſucceſſione. Quàm id divino munere, tam ſalutari Reipubl. Chriſtianæ bono, agnoſcit Chriſtianus orbis. Quoquò id demum recidat, Taciti dictum ſolatio ſit, lib. 3. Ann. *Principes mortales eſſe, Rempublicam æternam.* Uti magna flumina intra ſuos alveos decurrunt; cætera quæ humana ſunt, *certis eunt temporibus, naſci debent, creſcere, extingui.* Seneca in Epiſt. Imò citiùs ac ſæpius, ut Lucan. lib. I.

In ſe magna ruunt. Lætis hunc Numina rebus
Creſcendi poſuere modum.